ปรมัตถโชติกะ

ปริจเฉทที่ ๔ วิถีสังคหะ

และนามรูปวิถีวินิจฉัย พร้อมด้วยภาพวิถี

(หลักสูตรชั้นมัชฌิมอาภิธรรมิกะตรี)

รจนาโดย พระสัทธัมมโชติกะ ธัมมาจริยะ

จัดพิมพ์โดย มูลนิธิสัทธัมมโชติกะ

ปรมัตถโชติกะ

ปริจเฉทที่ ๔ วิถีสังคหะ

และนามรูปวิถีวินิจฉัย พร้อมด้วยภาพวิถี

(หลักสูตรชั้นมัชฌิมอาภิธรรมิกะตรี)

รจนาโดย

พระสัทธัมมโชติกะ ธัมมาจริยะ

จัดพิมพ์ครั้งที่ ๙

จำนวน ๒,๐๐๐ เล่ม

โดยมูลนิธิสัทธัมมโชติกะ

อภิธรรมโชติกะวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

วันที่ ๒๔ มีนาคม ๒๕๕๗

(สงวนลิขสิทธิ์ตามพระราชบัญญัติ)

ปรมัตถโชติกะ ปริจเฉทที่ ๔ วิถีสังคหะ
และนามรูปวิถีวินิจฉัย พร้อมด้วยภาพวิถี
(หลักสูตรชั้นมัชฌิมอาภิธรรมิกะตรี)

รจนาโดย : พระสัทธัมมโชติกะ ธัมมาจริยะ

เจ้าของ : มูลนิธิสัทธัมมโชติกะ

พิมพ์ครั้งที่ ๙ : ๒๔ มีนาคม ๒๕๕๗

จำนวนพิมพ์ : ๒,๐๐๐ เล่ม

พิมพ์ที่ ***หจก. ทิพยวิสุทธิ์***

๒๔๐/๑๒๗-๑๒๙ ถนนจรัญสนิทวงศ์ แขวงบ้านช่างหล่อ เขตบางกอกน้อย กรุงเทพฯ ๑๐๗๐๐

โทร. ๐-๒๔๑๒-๗๗๐๗, ๐-๒๔๑๒-๗๗๐๙, ๐-๒๔๑๒-๕๐๗๐ โทรสาร. ๐-๒๔๑๒-๗๗๑๐

นายวิสุทธิ์ อัมไพรวรรณ ผู้พิมพ์ผู้โฆษณา พ.ศ. ๒๕๕๗

พระอาจารย์สัทธัมมโชติกะ ธัมมาจริยะ

พระบูรพาจารย์ แห่งอภิธรรมโชติกะวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ผู้ริเริ่มก่อตั้งมูลนิธิสัทธัมมโชติกะ

คำนำ

พิมพ์ครั้งที่ ๘

ปรมัตถโชติกะ ปริจเฉทที่ ๔ วิถีสังคหะเล่มนี้ เป็นผลงานรจนาของพระสัทธัมมโชติกะ ธัมมาจริยะ ท่านเป็นผู้เปิดคัมภีร์พระไตรปิฎกโดยเฉพาะพระอภิธรรมปิฎกให้ชาวพุทธทั้งหลายได้ศึกษาอย่างจริงจัง ถือได้ว่าท่านเป็นปฐมาจารย์ของพระอภิธรรมในประเทศไทย ประวัติศาสตร์ของชาติไทยที่เกี่ยวกับพระพุทธศาสนาแล้ว ไม่มีการศึกษาพระอภิธรรมอย่างเป็นระบบ ที่เป็นดังนี้ เพราะอาจจะไม่มีคนสนใจเท่าที่ควร หรือเป็นเพราะพระอภิธรรมปิฎกเป็นหลักธรรมที่ยากเกินกว่าปัญญาคนสมัยนั้นจะเข้าถึงได้ แต่ท่านผู้รจนาพยายามเรียบเรียงหลักคำสอนส่วนนี้เพื่อให้ได้ศึกษาเพื่อค้นคว้าต่อไป เป็นที่น่าอนุโมทนาในน้ำใจของท่านเป็นอย่างยิ่ง

ปรมัตถโชติกะ ปริจเฉทที่ ๔ วิถีสังคหะ ก็เป็นส่วนหนึ่งที่ท่านรจนาไว้ครั้งแรก ๆ ที่เข้ามาอยู่ในประเทศไทย และก็มีการพิมพ์จำหน่ายแด่นักศึกษาและผู้สนใจตลอดมา หนังสือที่พิมพ์ครั้งที่ ๗ ได้หมดลง ทางอภิธรรมโชติกะวิทยาลัยจึงจัดพิมพ์ขึ้นใหม่ และจัดวรรคตอนให้เข้ากับการพิมพ์ปัจจุบัน ส่วนเนื้อหาสาระยังคงเดิมทุกประการแต่ถึงอย่างไรก็ตามถ้าท่านผู้รู้เห็นความบกพร่องประการใดก็ตามขอปัญญาอันเป็นสัมมาทิฏฐิของท่านได้เมตตาแนะนำเพื่อจะได้ปรับปรุงแก้ไขในโอกาสต่อไป

อภิธรรมโชติกะวิทยาลัย ขออนุโมทนากับท่านที่มีส่วนร่วมในการพิมพ์หนังสือปรมัตถโชติกะ ปริจเฉทที่ ๔ วิถีสังคหะ จงมีแต่ความสุขความเจริญในธรรมของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าตลอดกาลเป็นนิตย์เทอญ

อภิธรรมโชติกะวิทยาลัย
มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์
๑ มิถุนายน ๒๕๕๓

คำปรารภเบื้องต้น

สทฺธมฺม รํสิชาลิโน ธมฺมา ติเรกเทสโก
โช เตสิ สาสนํ วรํ จ ตุราสีติสหสฺสํ
ติ โลกานํ ปาปนาย ริ ปุํหนฺตฺวาน นิพฺพานํ
ก ตฺวา โส ชยมงฺคลํ ย ถิจฺฉิตํ มยฺหํ เทตุฯ

สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าเป็นผู้ทรงแผ่ข่ายพระรัศมี คือพระสัทธรรม และทรงเป็นผู้ชี้ธรรมอันประเสริฐคือพระนิพพานนี้ ทรงเผยแผ่คำสอนอันประเสริฐทั้งแปดหมื่นสี่พันพระธรรมขันธ์ให้ปรากฏรุ่งเรือง เพื่อเวไนยสัตว์ทั้งหลายที่อยู่ในโลกทั้งสาม จักได้ฆ่าศัตรูภายในคือกิเลสแล้วให้เข้าถึงซึ่งพระนิพพาน ขอพระเดชพระพุทธเจ้าพระองค์นั้น จงประสิทธิ์ประสาทพรให้แก่ข้าพระองค์ได้มีชัยมงคล และจงทรงอนุเคราะห์ความประสงค์ที่ข้าพระองค์ได้ตั้งความปรารถนาไว้แล้วนั้นให้สำเร็จทุกประการด้วย เทอญ

คำว่าศาสนานั้นมาจากคำบาลีที่ว่า สาสน นั่นเอง ฉะนั้นคำว่าศาสนานี้จึงหมายความว่าเป็นธรรมที่เบียดเบียนประทุษร้ายต่อกิเลสทั้งปวง ดังมีวจนัตถะ แสดงว่า ***กิเลเส สาสติ หึสตีติ = สาสนํ (สสุ. ธาตุ ยุ. ปัจจัย, สสุ = หึสายํ*** หรืออีกนัยหนึ่ง คำว่าศาสนา หมายความว่า ธรรมที่เป็นที่ตั้งแห่งการอบรมสั่งสอนมนุษย์พร้อมทั้งเทวดาและพรหมชื่อว่าสาสนะ หรือธรรมที่เป็นเหตุแห่งการอบรมสั่งสอนมนุษย์พร้อมทั้งเทวดา และพรหมชื่อว่าสาสนะ ดังมีวจนัตถะแสดงว่า ***สเทวกํ โลกํ สาสติ เอตฺถาติ = สาสนํ (วา) สเทวกํ โลกํ สาสติ เอเตนาติ = สาสนํ (สาส. ธาตุ ยุ. ปัจจัย, สาส = อนุสิฏฺฐิมฺหิ)***

ศาสนาคือคำสอนซึ่งเป็นที่นิยมนับถือของชาวโลกนั้น มีอยู่หลายศาสนาด้วยกัน บรรดาผู้ที่นับถือศาสนาต่างๆ เหล่านี้ ต่างก็มีหน้าที่ที่จะต้องชี้แจงแสดงถึงบุคคลที่เป็นศาสดาของตนๆ พร้อมทั้งประวัติ กับคำสอน และระเบียบเสมอไป สำหรับประวัติและคำสอนของศาสดาอื่นๆ เหล่านั้น อาตมาจะไม่ขอกล่าว เพราะท่านทั้งหลายก็คงจะทราบดีอยู่แล้ว

เมื่อได้พิจารณาเปรียบเทียบระหว่างประวัติ คำสอน ระเบียบ ของพระพุทธองค์กับศาสดาอื่นๆ เหล่านั้น ก็จะพึงเห็นได้ว่ามีความแตกต่างกันคือ **ว่าโดยประวัติ**

เหมือนหนึ่งการเกิดขึ้นของแก้วมณีและเพชรที่ดีเลิศกับก้อนกรวด **ว่าโดยคำสอน** แล้วเหมือนหนึ่ง หลักสูตรในมหาวิทยาลัยกับหลักสูตรในโรงเรียนประชาบาล **ว่าโดยระเบียบ** เหมือนหนึ่งระเบียบของกษัตริย์กับของชาวป่า

ฉะนั้น ความเห็นความเข้าใจและการปฏิบัติของผู้ที่นับถือศาสนาต่าง ๆ จึงมีความต่างกันคือ ความเห็น ความเข้าใจ และการปฏิบัติของผู้ที่นับถือศาสนาพุทธนั้น เหมือนกับผู้ที่เดินไปในท่ามกลางแสงสว่าง ส่วนความเห็น ความเข้าใจ และการปฏิบัติของผู้ที่นับถือศาสนาอื่น ๆ เหล่านั้น เหมือนกับผู้ที่เดินไปในท่ามกลางความมืด

อนึ่ง คำสอนของศาสดาอื่น ๆ ที่นอกจากพระพุทธองค์ ไม่มีการสอนถึงความเป็นไปของสิ่งที่มีชีวิตและไม่มีชีวิต ซึ่งเป็นรูป นามโดยความเป็นอนัตตะ มีแต่การแสดงยกอัตตทิฏฐิที่เห็นว่า รูป นาม เป็นตัวตนขึ้นแสดงตามโวหารชาวโลก อันเป็นเหตุให้เกิดแต่มิจฉาทิฏฐิต่าง ๆ และความสนุกสนานเพลิดเพลินกับความหลง ความถือตัว ความสงสัยเหล่านี้ให้เจริญขึ้นเท่านั้น อนัตตสัมมาทิฏฐิไม่มีโอกาสที่จะปรากฏขึ้นได้ ดังที่อาตมาได้ยกขึ้นเปรียบเทียบไว้ ณ เบื้องต้นว่าบรรดาชาวโลกที่นับถือศาสนาดังกล่าวแล้วนี้ อุปมาเหมือนหนึ่งผู้ที่เดินไปในท่ามกลางแห่งความมืด

ส่วนคำสอนของพระบรมศาสดาแห่งชาวเรานี้ นอกจากอาณาเทศนาและโวหารเทศนาแล้ว ยังมีการสอนการแสดงถึงปรมัตถเทศนาอีกด้วย ได้แก่ความเป็นไปของสิ่งที่มีชีวิตและไม่มีชีวิต ซึ่งเป็นรูปกับนามที่เกิดขึ้นตามสภาพธรรมนิยามโดยอาศัยเหตุปัจจัยต่าง ๆ เพื่อจะให้ผู้ฟังหรือผู้ศึกษาได้รับความรู้ความเข้าใจที่จะทำลายล้างอัตตทิฏฐิที่เป็นมูลรากของมิจฉาทิฏฐิ พร้อมกับบรรเทาความเพลิดเพลิน ความถือตัว ความสงสัยให้หมดสิ้นไป แล้วกลับให้อนัตตสัมมาทิฏฐิซึ่งเป็นมูลรากแห่งความเลื่อมใส ความพยายาม ความระลึก ความตั้งมั่น ความเห็นความเข้าใจในสิ่งที่สมควรเกิดขึ้น ดังที่อาตมาภาพได้ยกขึ้นเปรียบเทียบไว้ ณ เบื้องต้นว่าบรรดาชาวโลกที่นับถือศาสนาพุทธนั้น เหมือนหนึ่งผู้ที่ได้เดินทางไปในท่ามกลางแสงสว่าง

ถ้าจะกล่าวโดยตรงแล้วศาสนาอื่น ๆ ที่นอกจากพระพุทธศาสนานั้น ไม่มีการกล่าวถึงสภาพของนามธรรมที่มีหน้าที่โดยเฉพาะ ๆ ที่ทำให้สัตว์ทั้งหลายได้เกิดความรู้สึกต่าง ๆ นับตั้งแต่การเห็นการได้ยินเป็นต้น จนกระทั่งถึงการคิดนึกในกิจการทั้งปวงนั้นว่าเป็นสภาพของนามธรรมแต่ประการใดไม่ เพียงแต่กล่าวกันว่าได้ใช้สมองทำการงานอย่างนั้นบ้างอย่างนี้บ้างเท่านั้น อุปมาเหมือนหนึ่งหมอกลางบ้าน

เมื่อได้พบเห็นคนไข้ที่เป็นไข้ไทฟอยด์อย่างหนักอยู่ก็เข้าใจว่าเป็นไข้ที่ผิดเจ้าป่า หรือถูกเจ้าป่าสิงแล้วก็ใช้ยากลางบ้านเป็นเครื่องรักษาบ้าง ใช้คาถาเสกเป่ารดน้ำมนต์บ้าง เมื่อเห็นคนไข้มีอาการสั่นก็เข้าใจว่าเจ้าป่าสิงแล้ว ก็ใช้ไม้เฆี่ยนเป็นทำนองขับไล่ผี ดังนี้ ผลที่สุดคนไข้ก็ต้องถึงแก่ความตาย เพราะอาศัยความเข้าใจผิดของหมอกลางบ้านนั้นเอง ข้อนี้ฉันใด ผู้ที่กล่าวว่าได้ใช้สมองทำงานอย่างนั้นอย่างนี้ก็ฉันนั้น ซึ่งแท้ที่จริงนั้นการกล่าวกันว่าสมองโปร่ง, สมองใส, สมองทึบ, หรือปวดสมองต่างๆ เหล่านี้นั้น ข้อนั้นก็เนื่องมาจากความเป็นไปของจิตตชรูป (ได้แก่ดิน, น้ำ, ลม, ไฟที่เกิดจากใจ) ซึ่งเกิดมาจากนามธรรม มีโลภะ, โทสะ, โมหะ, ปัญญา, สัทธา เป็นต้นที่ได้แผ่ซึมซาบตลอดทั่วไปในสรีระร่างกายนั้นเอง

ในหมู่ชนชาวพระพุทธศาสนาของเราทั้งหลายนี้ ไม่ว่าจะเป็นเด็กหรือหนุ่มสาว แก่เฒ่า เพียงใดก็ตาม ที่ไม่มีความรู้ในเรื่องศาสนาพุทธดีพอ และโดยเฉพาะอย่างยิ่งก็คือไม่ได้รับการศึกษาในด้านพระอภิธรรมเหล่านี้ ก็คงมีความเห็นความเข้าใจคล้อยตามลัทธินั้นๆ ไปด้วย อุปมาเหมือนผู้ที่ใกล้ชิดติดต่อกับชาวประมงหรือพรานป่าอยู่เสมอๆก็ย่อมทำให้ผู้นั้นกลับกลายเป็นชาวประมงหรือพรานป่าไปได้ฉันใด บรรดาพุทธศาสนิกชนทั้งหลายที่ไม่ได้รับการศึกษาดีพอ ในด้านพระอภิธรรมย่อมจะกลับกลายไปได้ฉันนั้น

แต่เป็นที่น่าเสียดายอยู่ว่า บรรดาผู้ที่นับถือศาสนาอื่นๆ เหล่านั้นมีความเข้าใจต่อพระบรมศาสดาของเราว่าเป็นบุคคลสำคัญคนหนึ่งในหมู่ลัทธิพุทธเหมือนๆ กัน หรือเท่าๆ กันกับผู้ที่เป็นศาสดาของเขาเท่านั้น ไม่เข้าใจว่าพระองค์เป็นผู้ทรงคุณอันล้ำเลิศหาที่เปรียบมิได้ สมดังที่มีคาถาพระบาลีแสดงไว้ว่า

สุชนาสุชนา สพฺเพ คุเณนาปิ วิเวกิโน
วิเวกํ น สมายนฺติ อวิเวกิชนนฺติเกฯ

(มาในสุโพธาลังการ)

สัปบุรุษคือบัณฑิต และอสัปบุรุษคือคนพาลทั้งหลาย แม้ว่าจะมีความแตกต่างกันโดยคุณธรรมก็จริง แต่ก็ไม่ทำให้เข้าถึงความแตกต่างกันอันสมควรในบรรดาชนที่ไม่มีวิจารณปัญญาทั้งหลาย กล่าวคือ ชนทั้งหลายที่ไม่มีวิจารณปัญญา ซึ่งเป็นปัญญา ที่สำคัญนั้น คงมีแต่ปัญญาธรรมดา และมารยาสาไถยอิจฉาริษยาเหล่านี้ย่อมไม่ได้กระทำให้บุคคลทั้งสองฝ่ายต่างกัน คงเห็นว่าเสมอเหมือนกันหมดทั้งสิ้น

อนึ่ง ผู้ที่มีความเชื่อถือแต่ในฝ่ายรูปธรรมอย่างเดียวนั้น ย่อมจะพิจารณาค้นคว้าหาเหตุผลที่เกี่ยวกับรูปฝ่ายเดียว ฉะนั้น เมื่อนักวิทยาศาสตร์ได้ทำการค้นคว้าหาเหตุผลที่เกี่ยวกับรูปตั้งแต่สิ่งที่ใหญ่ที่สุด แล้วค่อยๆ ลดลงไปๆ ตามลำดับๆ จนกระทั่งถึงเล็กที่สุดที่อนุมานเรียกกันว่าปรมาณู แต่ถึงกระนั้นก็ยังมิอาจที่จะพิจารณาได้ว่าในปรมาณูเม็ดหนึ่งๆ นั้น มีสภาพของรูปอะไรบ้างที่รวมกันอยู่จึงทำให้เม็ดปรมาณูเกิดขึ้นได้ สำหรับพระบรมศาสดาสัมมาสัมพุทธเจ้าของชาวเรานี้ พระองค์ย่อมทรงทราบถึงความเป็นไปอยู่ของเม็ดปรมาณูอันหนึ่งๆ ว่า มีรูปอะไรบ้างที่รวมกันอยู่จึงทำให้ปรมาณูมีขึ้น พระองค์ทรงสามารถแยกจำนวนรูปในเม็ดปรมาณูที่เล็กที่สุดอยู่แล้ว ออกเป็น ๘ ส่วนได้อีก กล่าวคือเป็น ***ปถวี อาโป เตโช วาโย วณฺโณ คนฺโธ รโส โอชา*** และ ***ปรมาณู*** ที่เล็กที่สุดนี้ ยังเป็นไปด้วยอำนาจของปัจจัยอีก ๕ ปัจจัย คือ สหชาตปัจจัย อัญญมัญญปัจจัย นิสสย ปัจจัย อัตถิปัจจัย อวิคตปัจจัยที่เข้าช่วยอุปการะในคราวเดียวกัน จึงทำให้ปรมาณูเม็ดหนึ่งๆ นั้นปรากฏเป็นไปได้ตามสมควรแก่เหตุปัจจัย ดังที่กล่าวมาแล้ว

วิทยาศาสตร์อย่างสูงสุดนี้ พระพุทธองค์ได้ทรงแสดงไว้แล้วเฉพาะหน้ามวลหมู่เทพยดา, มาร, พรหมทั้งหลายที่ในดาวดึงสาเทวโลก ซึ่งชาวเราทั้งหลายเรียกกันว่า อภิธรรมปิฎก นั้นเอง

ในสมัยที่ลัทธิต่างๆ กำลังแพร่หลายอย่างไพศาล ดังที่เราได้เห็นกันอยู่ ณ บัดนี้นั้น บุคคลใดมาเคารพนับถือเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา บุคคลนั้นก็นับว่าเป็นผู้มีโชคดีอย่างที่สุดหาอะไรจะมาเปรียบเทียบมิได้ ต่อมาถ้าหากว่า ผู้นั้นได้รับการศึกษาเล่าเรียน ท่องจำ ในพระอภิธรรม มหาสติปัฏฐานสูตร ธัมมจักกัปปวัตตนสูตร อนัตตลักขณสูตร มงคลสูตร เหล่านี้เป็นต้นได้อีก ก็ย่อมเป็นสิริสวัสดิมงคลแก่ตนของตนอย่างสูงสุด ต่อมาถ้าผู้นั้นได้มีโอกาสปลีกตน หลีกเร้นออกไปอยู่แต่ผู้เดียวในสถานที่ที่ห่างไกลจากเสียงอื้ออึง เอิกเกริก เฮฮา ต่างๆ ที่เกี่ยวกับชาวบ้าน คงได้รับแต่ความเงียบสงัดมีแต่เสียงสายลมพัดผ่านไปมา ในท้องอากาศพร้อมกับใบไม้ไหวในขณะที่ต้องลม ซึ่งกำลังเป็นไปอยู่ตามธรรมชาติอย่างเดียวเท่านั้น แล้วก็จะพิจารณาเห็นการเกิดขึ้นติดต่อกันตามลำดับแห่งนามรูปวิถีของชนทั้งปวงที่มีอยู่ในโลกว่า กายใจของเราและของคนอื่นที่เกิดขึ้นติดต่อกันเป็นแถวๆ ที่เป็นนามรูปวิถีนี้นั้น เป็นธรรมที่เกิดขึ้นโดยอาศัยปัจจัย ปัจจยุปบันเกี่ยวเนื่องกันโดยไม่มีผู้ใดผู้หนึ่งเข้ามาจัดแจง คงเป็นไปตามธรรมนิยาม จิตตนิยามเท่านั้น

เมื่อได้พิจารณาเห็นเช่นนี้ ก็อาจที่จะอำนวยประโยชน์โสตถิผลให้บุคคลนั้นได้รับความสำเร็จตามความประสงค์ของตน ๆ คือเป็นสาวกโพธิญาณ ปัจเจกโพธิญาณ สัมมาสัมโพธิญาณ สมดังที่บัณฑิตทั้งหลายได้กล่าวไว้ว่า

สยํ พุทฺโธ สมฺโพเธสิ ธมฺเมปิ ธมฺมสตฺติโย
อโห โน ตสฺส สุตตฺตํ อโห โน ธมฺมจินฺตนํ ฯ

สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์ใด เป็นผู้ทรงมีชัยชนะต่อเวรภัย ทั้งที่เป็นภายในและภายนอก พระองค์นั้นย่อมทรงรู้แจ้งนามรูปวิถีที่เกิดขึ้นแล้วก็ดับไปสืบเนื่องกัน ติดต่อกันไม่ขาดสายตามธรรมชาติของจิตตนิยาย และทรงรู้แจ้งอำนาจปัจจยธรรมทั้ง ๒๔ ประการ ที่ช่วยอุปการะให้ผลเกิดขึ้นโดยลำพังพระองค์เองกับทรงแสดงให้เวไนยสัตว์ทั้งหลาย ได้รู้เห็นในเรื่องเหล่านี้ด้วย โอ เป็นที่น่ายินดีจริงหนอ ที่พวกเราทั้งหลายได้รับผลอันล้ำเลิศในการที่ได้มาเป็นสาวก สาวิกาแล้วได้รับการอบรมฟังธรรมคำสั่งสอนของพระองค์นี้ และเป็นที่น่าปลื้มใจยิ่งจริง ๆ หนอในเมื่อเราได้พิจารณาถึงเหตุผลที่เกิดขึ้นติดต่อกันตามสภาพธรรมล้วน ๆ โดยไม่ใช่เป็นสัตว์เป็นบุคคลแต่ประการใดแล้ว ทำให้เราได้รับผลคือเกิดปัญญารู้เห็นแจ่มแจ้งกว้างขวางในธรรมที่เป็นอนัตตะ

พระธรรมคำสั่งสอนของสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น ย่อมทรงคุณอำนวยประโยชน์ให้แก่เวไนยสัตว์ทั้งหลายได้รับความสุขความเจริญ คือความสุขกายสุขใจทั้งในภพนี้และภพหน้า ตลอดจนเข้าถึงพระนิพพานอันสงบจากทุกข์ทั้งปวง แต่ถึงกระนั้นก็ตามก็ยังมิได้รับการแพร่หลายหรือเจริญขึ้นเหมือนกับศาสนาอื่น ๆ และประเทศที่ยอมรับนับถือพระพุทธศาสนาอยู่แล้วนั้น ก็ยังไม่ได้รับการอบรมธรรมคำสอนที่สมบูรณ์ ทั้งยังไม่มีการแพร่หลายทั่วไปในหมู่พุทธศาสนิกชนอีกด้วย ที่เป็นเช่นนี้นั้นก็เพราะพวกเราเหล่าพุทธศาสนิกชนทั้งหลายยังดำเนินกิจการในด้านพระพุทธศาสนายังไม่ถูกต้องดีพอ ทั้งความเห็นความเข้าใจก็ยังขาดตกบกพร่องอยู่ จึงทำให้ความเป็นไปของบุคคลประเภทนี้เหมือนกับคำสุภาษิตที่กล่าวว่า **คนตาบอดไม่กลัวผี**

ความเป็นไปแห่งการงานและความคิดเห็นของพุทธมามกชนบางพวกที่เป็นไปในทำนอง **คนตาบอดไม่กลัวผี** เหล่านี้นั้นคือ

๑. แม้ว่าผู้ที่สำเร็จเป็นอริยบุคคลโดยอาศัยการปฏิบัติวิปัสสนา ปรากฏมีอยู่ก็ตาม แต่บางท่านก็ยังกล่าวว่า ในสมัยปัจจุบันนี้พระอริยบุคคลมีไม่ได้ ผู้ที่กล่าวดังนี้ก็เพราะว่า ผู้นี้ไม่รู้จักประมาณตนของตน ว่าตนนี้ได้รับการศึกษาดีพอแล้วหรือยัง และได้รับการอบรมข้อปฏิบัติวิปัสสนาที่ถูกต้องสมบูรณ์หรือเปล่า ฉะนั้นบุคคลประเภทนี้จึงเป็นบุคคลดังที่กล่าวว่า **คนตาบอดไม่กลัวผี**

๒. การแสดงและการศึกษาพระอภิธรรม ย่อมมีหลักฐานปรากฏอยู่ในพุทธประวัติและพุทธานุพุทธประวัติ คือพระสารีบุตรและสานุศิษย์ ๕๐๐ รูป พระนาคเสน เป็นต้น จนถึงการยกสังคายนาครั้งที่ ๖ ทั้งได้มีการจารึกลงในใบลานบ้างเป็นหนังสือบ้างที่มีอยู่ทั่วไป ถึงกระนั้นบางท่านก็ยังกล่าวว่าพระอภิธรรมนี้มิใช่เป็นพุทธภาษิต บางท่านก็กล่าวว่ามิใช่เป็นข้อธรรมที่พวกมนุษย์จะพึงศึกษา ผู้ที่กล่าวดังนี้ก็เพราะว่าเป็นผู้ที่ไม่รู้จักประมาณตนของตน ว่าตนนี้ได้ศึกษาในข้อธรรมนั้น ๆ ทั่วถึงดีแล้วหรือยัง และเคยได้เห็นหนังสือพระไตรปิฎก อรรถกถาฎีกาโดยชัดเจนบ้างหรือเปล่า เมื่อได้เห็นแล้วได้อ่านเข้าใจในข้อธรรมนั้นหรือไม่ ควรจะพิจารณาใคร่ครวญตรวจดูตนให้ถี่ถ้วนเสียก่อน ฉะนั้นบุคคลที่กล่าวดังนี้จึงเป็นบุคคลดังที่กล่าวว่า **คนตาบอดไม่กลัวผี**

๓. บางท่านได้รับการศึกษาวิชาธรรมจากสำนักอาจารย์มาแต่พอประมาณไม่เกิน ๒๕ ส่วนในจำนวนร้อย บางท่านก็ไม่ได้รับการศึกษามาจากสำนักอาจารย์แต่ประการใดเลย เพียงแต่ได้อ่านตำราเท่านั้นก็ยังกล้าเขียน เมื่อได้รับคำชมเชยสนับสนุนจากพุทธศาสนิกชนที่ยังมีความรู้ในข้อธรรมแต่เพียงเล็กน้อย แล้วก็เข้าใจว่า ตนนี้เป็นนักปราชญ์ จะอย่างไรก็ตามถ้อยคำที่กล่าวนั้นก็ยังเป็นที่น่าเคารพน่าเชื่อถืออยู่ได้เพราะว่าการกล่าวก็ดี การเขียนก็ดีเหล่านี้ถึงแม้จะยังมีเนื้อความไม่ถูกทั้งการลำดับข้อความก็ยังสับสนอยู่ก็จริง แต่ก็ต้องจัดเข้าในการที่มีเจตนาหวังดีนั้นเอง

ต่อมาการกล่าวการเขียนของผู้ที่ถือตนว่าเป็นนักปราชญ์นั้น ก็จะค่อย ๆ คลาดเคลื่อน ห่างออกนอกจากหลักของพุทธภาษิตและอรรถกถาฎีกา คือพระพุทธภาษิตและอรรถกถาฎีกา มีความหมายอย่างหนึ่ง แต่ข้อความที่ผู้นั้นนำเอามาบรรยายขยายไปนั้นก็ยังเป็นอีกอย่างหนึ่ง แต่การงานของท่านเหล่านี้ก็ยังคงดำเนินไปด้วยดีพร้อมทั้งผู้ฟังและผู้รับฟังก็ยังคงสนับสนุนอยู่ ทั้งนี้ก็เพราะว่าประชาชนบางเหล่าก็มีความเลื่อมใสในพระพุทธศาสนาดี แต่ก็ไม่รู้ว่าผิดถูกแค่ไหน ทั้งไม่มีความพยายาม

ที่จะรับฟังคำที่ถูกอีกด้วย บางเหล่าก็ไม่มีความเลื่อมใสในพระพุทธศาสนาที่แท้จริง ทั้งไม่รู้ว่าผิดหรือถูกประการใดอีกด้วย เพียงแต่มีความประสงค์ที่จะฟังเล่นเพื่อสนุกเท่านั้น ฉะนั้นผู้ที่ถือตนว่าเป็นนักปราชญ์พร้อมกับสานุศิษย์ที่ยอมตนเป็นผู้รับฟังเหล่านี้ จึงเป็นบุคคลดังกล่าวว่า **คนตาบอดไม่กลัวผี**

๔. การสงเคราะห์ด้วยปัจจัย ๔ ในพระพุทธศาสนาของพุทธศาสนิกชนบางท่านแม้ว่าจะเป็นทานกุศลก็จริง แต่ยังไม่จัดเข้าในศาสนานุคคหกุศล (คือกุศลที่เกี่ยวเนื่องกับการอนุเคราะห์พระพุทธศาสนาทั้ง ๓ ให้ตั้งมั่นถาวรและเจริญขึ้น) เช่น การสร้างกุฏิศาลา โรงเรียนปริยัติธรรมบางอย่างเหล่านี้ แม้ว่าจะมีความสวยงามหรือใหญ่โตกว้างขวางเพียงใดก็ตาม แต่อาศัยทำประโยชน์ในด้านพระพุทธศาสนากล่าวคือจะใช้เป็นสำนักศึกษาเล่าเรียน หรือเป็นสำนักปฏิบัติสมถวิปัสสนาไม่ใคร่จะได้ แม้จะเป็นประโยชน์ก็เป็นประโยชน์ที่เกี่ยวกับทางโลก และเป็นประโยชน์ของบุคคลที่กำลังดำเนินกิจนอกจากคันถธุระและวิปัสสนาธุระเท่านั้น ผู้ที่อนุเคราะห์ในการสร้างสิ่งเหล่านี้ก็มิใคร่จะได้พิจารณาเหตุผลว่า การสร้างสถานที่ต่าง ๆ ดังที่กล่าวมาแล้วนี้จะได้รับประโยชน์ในด้านพระพุทธศาสนาเพียงใดแค่ไหนมีแต่การคิดนึกว่าเราจะได้เสวยความสุขต่าง ๆ ที่เป็นทิพยสมบัติ หรือมนุษย์สมบัติในภพต่อ ๆ ไป โดยอาศัยกุศลที่เกิดจากการสร้างสถานที่ดังกล่าวแล้วเท่านั้น ฝ่ายปฏิคาหกผู้รับก็มิใคร่จะพิจารณาเช่นเดียวกัน

การถวายภัตตาหาร หรือไตรจีวร ที่ไม่จัดเข้าในศาสนานุคคหกุศล เพียงแต่ให้สำเร็จแค่ทานกุศลก็มีอยู่มาก ซึ่งเป็นที่น่าเสียดายที่ไม่มีผู้ใดจะหันมานึกคิดพิจารณาแล้วหาหนทางแก้ไขเรื่องต่าง ๆ เหล่านี้ มีแต่พยายามทำการสงเคราะห์ด้วยปัจจัย ๔ ไปในทำนองนี้ อยู่เรื่อย ๆ ฉะนั้น ความเป็นอยู่ของบุคคลจำพวกนี้จึงเป็นบุคคลดังกล่าว **ว่าคนตาบอดไม่กลัวผี**

๕. การที่อาตมาภาพ ได้ยกความเป็นไปแห่งการงานในด้านพระพุทธศาสนาขึ้นมาเปรียบเทียบดังกล่าวมาแล้วนี้ ก็เพื่อมุ่งหวังจะให้สาธุชนที่มีหน้าที่รักษาพระพุทธศาสนา และผู้มีปัญญาทั้งหลายได้ใคร่ครวญพิจารณาดูว่า ควรจะปรับปรุงแก้ไขกันอย่างไรบ้าง ในด้านการศึกษา การปฏิบัติ การสงเคราะห์ด้วยปัจจัย แต่แล้วก็กลับหวนคิดได้ว่า ยังมีสุภาษิตบทหนึ่งกล่าวไว้ใน **หิโตปเทสปกรณ์** ว่า ***"คตานุคติโก โลโก"*** แปลว่า ธรรมดาชน ทั้งหลายนั้นย่อมมีนิสัยชอบดำเนินไป

ตามประเพณีของโลก ไม่ว่าจะผิดหรือถูกประการใด

ฉะนั้นข้อนี้ นอกจากท่านที่มีจิตใจอันบริสุทธิ์และประกอบด้วยปัญญา ทั้งมีความประสงค์ที่จะส่งเสริมพระพุทธศาสนา ให้เจริญรุ่งเรืองโดยถูกต้องแล้ว ก็ย่อมจะถูกตำหนิติเตียนจากท่านเหล่านั้นได้ แต่อย่างไรก็ตาม อาตมาภาพก็จะยอมรับคำครหานินทาต่างๆ จากท่านเหล่านั้นด้วยความยินดี โดยคำนึงถึงสุภาษิตที่กล่าวว่า **คนตาบอดไม่กลัวผี**

อนึ่ง เรื่องที่เกี่ยวกับความเห็นความเข้าใจและกิจการบางอย่างของพุทธมามกชนทั้งที่มีอำนาจและไม่มีอำนาจที่กำลังดำเนินอยู่ เมื่อว่าตามสภาวะแล้วยังไม่ถูกต้องทีเดียว ถูกแต่ตามโวหารเท่านั้นก็ยังมีอยู่อีกมาก แต่อาตมาภาพจะไม่ยกขึ้นมากล่าว ขอให้ผู้มีปัญญาทั้งหลายจงพิจารณาดูด้วยตนเอง

ดังนั้นพุทธศาสนิกชนทั้งที่เป็นคฤหัสถ์และบรรพชิตทั้งหลาย เมื่อได้ทราบถึงกิจการที่กำลังเป็นไปอยู่ เหมือนกับ**คนตาบอดไม่กลัวผี**นี้แล้ว ขอจงได้ช่วยกันแก้ไขปรับปรุงเพื่อให้พระพุทธศาสนาเจริญรุ่งเรืองขึ้นด้วยเทอญ

สำหรับการงานที่เกี่ยวกับการสอน การแต่งปกรณ์ การพิมพ์หนังสือหลักสูตรพระอภิธรรมที่อาตมาภาพกำลังดำเนินอยู่ ณ บัดนี้นั้น มีความประสงค์ที่จะให้สำเร็จผล ๒ ประการคือ

๑. การสร้างบารมีซึ่งเป็นเหตุให้ถึงสัมมาสัมโพธิญาณ

๒. เพื่อให้พระพุทธศาสนาตั้งมั่นถาวรเจริญรุ่งเรืองแพร่หลายไป

ฉะนั้น เมื่อความประสงค์ทั้ง ๒ ประการนี้ได้สำเร็จลุล่วงลงในเวลาใด เวลานั้นก็เป็นอันว่าความมีชัยมงคล ได้บังเกิดมีขึ้นแก่อาตมาภาพได้แล้ว ณ เวลานั้น

โดยเหตุนี้แหละคำปรารภ ณ เบื้องต้นจึงได้รจนาเป็น อาสีสคาถา (อาสิรคาถา, อาศิรคาถา = คาถาที่แสดงถึงการขอพร เพื่อความมีชัยศิริมงคล ให้เกิดผลสมความปรารถนา) โดยมีคำว่า ***"สทฺธมฺม รํสิชาลิโน"*** เป็นต้น

อนึ่ง ชนทั้งหลายที่อยู่ในโลกด้วยกันทุกวันนี้ ล้วนแต่พากันเสาะแสวงหาวิชาความรู้ต่างๆ เพื่อจะได้นำมาประดับสติปัญญาของตนๆ ด้วยกันทั้งสิ้น ทั้งนี้ก็เพราะมีความเห็นว่าบุคคลใดขาดเสียซึ่งวิชาความรู้เสียแล้ว บุคคลนั้นก็ย่อมจะได้รับแต่ความลำบาก เพราะมิอาจที่จะยกฐานะคือความเป็นอยู่ของตนให้รุ่งโรจน์ได้ มีแต่การใช้กำลังกายเป็นที่พึ่งฝ่ายเดียว มิอาจที่จะอาศัยปัญญาอันเป็นกำลังทางใจให้

เป็นที่พึงแก่ตนได้

ด้วยเหตุนี้วิชาที่ชนทั้งหลายมุ่งหวังอยู่ทั่วทุกคนนั้นก็มีอยู่ ๒ อย่าง คือ วิชาทางโลกอย่างหนึ่ง วิชาทางธรรมอย่างหนึ่ง วิชาทางโลกนั้นย่อมให้ผู้ศึกษาได้รับผลแต่ในปัจจุบันชาติ ๆ นี้ชาติเดียว หาได้ติดตามตนไปในภพอื่น ๆ ได้ไม่ มิหนำซ้ำวิชาบางอย่างก็ทำให้ผู้ศึกษาได้รับผลร้ายอีกด้วยก็มี ส่วนวิชาทางธรรมนั้นไม่มีการให้โทษแม้แต่ประการใด ๆ มีแต่ทำให้ผู้นั้นได้รับความสุขใจปรากฏเกิดขึ้นถ่ายเดียว และต่อไปในภายภาคหน้าก็ยังช่วยอุดหนุนให้ได้รับความสุขที่เกี่ยวกับ มนุษย์ เทวดา ตลอดจนถึงพระนิพพานอีกด้วย ความสุขทั้ง ๓ อย่างนี้ พระนิพพานเป็นความสุขอย่างยิ่ง เพราะไม่มีการผันแปรเปลี่ยนแปลงเป็นไปอย่างอื่น คงมีแต่ความสุขที่สงบจากทุกข์ทั้งมวล

เมื่อได้พิจารณาใคร่ครวญดูในวิชาที่เป็นทางธรรม โดยถี่ถ้วนแล้ว วิชาทางธรรม ที่จะอำนวยผลให้ผู้ศึกษาได้รับความสุขในพระนิพพานโดยเร็วนั้น ได้แก่ วิชาความรู้ที่เกี่ยวกับพระอภิธรรม กล่าวคือรูปนามและบัญญัติ ส่วนวิชาทางธรรมที่นอกจากนี้เพียงแต่เป็นเครื่องประกอบ

ผู้ที่จะได้รับความรู้ในรูปนามและบัญญัติ ซึ่งเป็นวิชาทางด้านพระอภิธรรมนั้นมีอยู่ด้วยกัน ๒ ทางคือทางปริยัติและทางปฏิบัติ รู้โดยทางปริยัติเรียกว่า สุตมยปัญญาและจินตามยปัญญา รู้โดยทางปฏิบัติเรียกว่า ภาวนามยปัญญา ความรู้ที่เป็นปริยัติและปฏิบัติทั้ง ๒ ทางนี้ รู้โดยอาศัยปริยัติเป็นการรู้โดยกว้างขวาง พร้อมทั้งบัญญัติของรูปนามเหล่านั้นด้วย **ส่วนการรู้โดยอาศัยการปฏิบัตินั้น เป็นการรู้ที่เข้าถึงสภาพธรรมของรูปนามที่กำลังเป็นไป ปรากฏชัดเจนแก่ปัญญาของตน ๆ ที่กำลังเพียรเพ่งพินิจอยู่ แต่ความรู้นั้นถ้ารู้โดยอาศัยการปฏิบัติอย่างเดียวแล้ว ถึงแม้ว่าจะรู้ถึงสภาพธรรมโดยปัญญาของตน ๆ ก็ตาม แต่ก็มิอาจรู้ทั่วถึงบัญญัติของสภาพธรรมนั้น ๆ ได้ ทั้งยังจัดว่าเป็นความรู้ที่ยังแคบอยู่**

รูปธรรมนามธรรมที่พึงรู้ได้โดยทางปริยัติ หรือทางปฏิบัติก็ตาม เหล่านี้ล้วนแต่เป็นนามวิถี รูปวิถีที่เกิดขึ้นสืบต่อกันโดยอาศัยเหตุปัจจัยทั้งสิ้น ฉะนั้น ผู้ที่แสวงหาวิชาความรู้ในด้าน รูป นาม ที่เป็นเหตุให้ถึงซึ่งพระนิพพานโดยตรงแล้ว ไม่ควรรีรอชักช้า ควรจะศึกษาในนามรูปวิถีให้ละเอียดถี่ถ้วน และผู้ที่กำลังศึกษาอยู่ในนามรูปวิถีวินิจฉัยเล่มนี้ขอจงได้พยายามเพื่อให้เข้าใจจนสามารถสอบได้ พร้อมกับ

พิจารณาถึงความเป็นไปของรูปนามที่กำลังเกิดอยู่ภายในตนเองและของผู้อื่น ตลอดจนกระทั่งทั่วโลก

อนึ่ง ปกรณ์นามรูปวิถีวินิจฉัยเล่มนี้ นับเป็นปกรณ์ที่ ๑๒ ในจำนวนหลักสูตรการศึกษาพระอภิธรรมที่อาตมาภาพได้รจนาขึ้น เพื่อเป็นหลักสูตรของนักศึกษาชั้นมัชฌิมอาภิธรรมิกะตรี และชั้นอาจารย์อภิธรรมกถิกะเอก (สำหรับชั้นอาจารย์นั้นได้ยกเลิกไปแล้ว)

พระสัทธัมมโชติกะ ธัมมาจริยะ

✍ ✍ ✍ ✍ ✍ ✍ ✍ ✍ ✍

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
คำนำ	๑
คำปรารภเบื้องต้น	๒
คำเต็มของคำย่อในภาพวิถี	๑๗
บาลีและคำแปลปริจเฉท ๔ ในอภิธัมมัตถสังคหะ	๑๘
วิสยัปปวัตติฉักกะ ความเป็นไปแห่งอารมณ์ มี ๖	๑๙
วิสยัปปวัตติอัฏฐกะ ความเป็นไปแห่งอารมณ์ มี ๘	๒๐
ตทารัมมณนิยมะ	๒๘
ชวนนิยมะ	๒๙
ปุคคลเภท	๓๑
ภูมิวิภาค	๓๓
คาถาสังคหะที่แสดงถึงจำนวนวิถีจิตที่เกิดขึ้นในภูมิทั้ง ๓	๓๓
อธิบายขยายความในวิถีสังคหะ	๓๕
แสดงฉักกะ ๖ อย่างๆ ละ ๖ และองค์ธรรมในวิถีสังคหะ	๓๖
อายุของจิตพร้อมเจตสิกและรูป	๓๙
ปัญจทวารวิถี ๗๕ หรือ ๑๐๐ วิถี	๔๐
ภาพจักขุทวาริก อติมหันตารมณ์วิถีมี ๓ วิถี	๔๑
ภาพจักขุทวาริก อติมหันตารมณ์วิถี ๕ ประเภท	๔๑
อธิบายในจักขุทวาริก อติมหันตารมณ์วิถี ๕ ประเภทตามลำดับภาพวิถี	๔๒
อักษรย่อในภาพวิถีและความหมายที่ควรทราบ	๔๕
จักขุทวาริก มหันตารมณ์วิถี มี ๔ วิถี	๔๖
จักขุทวาริก มหันตารมณ์วิถีทั้ง ๔ วิถีนี้ เมื่อว่าโดยประเภทแล้ว มี ๖ ประเภท	๔๖
ภาพจักขุทวาริก มหันตารมณ์วิถี ๔ วิถี	๔๗
ภาพจักขุทวาริก มหันตารมณ์วิถี ๖ ประเภท	๔๘

เรื่อง	หน้า
อธิบายในจักขุทวาริก มหันตารมณ์วิถี ๖ ประเภท	๔๙
จักขุทวาริก ปริตตารมณ์วิถี มี ๖ วิถี	๕๑
ภาพจักขุทวาริก ปริตตารมณ์วิถี ๖ วิถี	๕๑
อธิบายในจักขุทวาริก ปริตตารมณ์วิถี ๖ ประเภท	๕๒
จักขุทวาริก อติปริตตารมณ์วิถี มี ๖ หรือ ๗ วิถี	๕๔
ภาพจักขุทวาริก อติปริตตารมณ์วิถี ๖ หรือ ๗ วิถี	๕๔
อธิบายในจักขุทวาริก อติปริตตารมณ์วิถี ๖ หรือ ๗ ประเภท	๕๕
วิสยัปปวัตติ ๔ และวาระ ๔	๕๗
แสดงการนับจำนวนวิถีจิตในปัญจทวาร	๕๗
สรุปปัญจทวารวิถี	๕๘
มโนทวารวิถี ๕๒ วิถี	๕๙
ตทนุวัตติกมโนทวารวิถีทั้ง ๔ วิถีนี้ เมื่อว่าโดยประเภทแล้วมี ๑๖ ประเภท	๕๙
ภาพตทนุวัตติกมโนทวารวิถี ๑๖ ประเภท	๖๒
อตีตัคคหนวิถี ๕ ประเภท	๖๒
สมูหัคคหณวิถี ๕ ประเภท อัตถัคคหณวิถี ๓ ประเภท	๖๓
นามัคคหณวิถี ๓ ประเภท	๖๔
อธิบายในตนุวัตติกมโนทวารวิถี ๑๖ ประเภท	๖๔
ข้อควรกำหนดเป็นพิเศษ	๗๓
กามชวนมโนทวารวิถี หรือ กามชวนสุทธมโนทวารวิถีโดยสังเขป	๗๔
สุทธมโนทวารวิถี ๔๑ วิถี	๗๕
สุทธมโนทวารวิถีนี้ เมื่อว่าโดยวิสยัปปวัตติทั้ง ๔ แล้วมี ๔๑ วิถี	๗๖
วิถีที่มีอตีตภวังค์ ๓๑ ประเภท	๗๗
วิถีที่ไม่มีอตีตภวังค์ ๕ ประเภท	๗๗
ภาพสุทธมโนทวารอติวิภูตารมณ์วิถี ๓๖ ประเภทที่มีอตีตภวังค์ ๓๑ ประเภท	๗๘
ที่ไม่มีอตีตภวังค์ ๕ ประเภท	๗๙
อธิบายสุทธมโนทวารอติวิภูตารมณ์วิถี ๓๖ ประเภทที่มีอตีตภวังค์ ๓๑ ประเภท-	
ตทารัมมณวาระที่เกี่ยวกับกามชวนะ ๒๗ (เว้นโทสชวนะ ๒) มี ๕ ประเภท	๘๐

เรื่อง	หน้า
ตทารัมมณวาระ ที่เกี่ยวกับโทสชวนะ ๒ มี ๕ ประเภท	๘๑
ชวนวาระ ที่เกี่ยวกับกามชวนะ ๒๗ (เว้นโทสชวนะ ๒) มี ๗ ประเภท	๘๒
ชวนวาระ ที่เกี่ยวกับโทสชวนะ ๒ แต่ไม่มีอาคันตุกภวังค์มี ๗ ประเภท	๘๓
ชวนวาระ ที่เกี่ยวกับโทสชวนะ ๒ และมีอาคันตุกภวังค์ มี ๗ ประเภท	๘๓
ที่ไม่มีอตีตภวังค์ ๕ ประเภท ตทารัมมณวาระที่เกี่ยวกับกามชวนะ ๒๗	๘๔
ตทารัมมณวาระ ที่เกี่ยวกับโทสชวนะ ๒	๘๕
ชวนวาระที่เกี่ยวกับกามชวนะ ๒๗ วิถีประเภทที่ ๓ แบ่ง ๓ ตามภูมิที่เกิด	๘๖
ชวนวาระที่เกี่ยวกับโทสชวนะ ๒ ไม่มีอาคันตุกภวังค์ วิถีประเภทที่ ๔	๘๘
ชวนวาระที่เกี่ยวกับโทสชวนะ ๒ มีอาคันตุกภวังค์ วิถีประเภทที่ ๕	๘๘
สรุปจำนวนอติวิภูตารมณ์วิถี ๒๒ วิถี	๙๐
วิภูตารมณ์วิถี ๑๖ วิถี	๙๑
ภาพสุทธมโนทวารวิภูตารมณ์วิถี ๒๔ ประเภทที่มีอตีตภวังค์ ๒๑ ประเภท	๙๒
ที่ไม่มีอตีตภวังค์ ๓ ประเภท ชวนวาระที่เกี่ยวกับกามชวนะ ๒๗ (เว้นโทสชวนะ ๒)	๙๓
อธิบายสุทธมโนทวารวิภูตารมณ์วิถี ๒๔ ประเภท ที่มีอตีตภวังค์ ๒๑ ประเภท	
ชวนวาระที่เกี่ยวกับกามชวนะ ๒๗ (เว้นโทสชวนะ ๒) มี ๗ ประเภท	๙๓
ชวนวาระที่เกี่ยวกับโทสชวนะ ๒ แต่ไม่มีอาคันตุกภวังค์ มี ๗ ประเภท	๙๔
ชวนวาระที่เกี่ยวกับโทสชวนะ ๒ และมีอาคันตุกภวังค์ มี ๗ ประเภท	๙๕
ที่ไม่มีอตีตภวังค์ ๓ ประเภท ชวนวาระที่เกี่ยวกับกามชวนะ ๒๗	
(เว้นโทชวนะ ๒)	๙๖
ชวนวาระ ที่เกี่ยวกับโทสชวนะ ๒ ไม่มีอาคันตุกภวังค์	๙๗
ชวนวาระ ที่เกี่ยวกับโทสชวนะ ๒ ที่มีอาคันตุกภวังค์	๙๘
สรุปจำนวนวิภูตารมณ์วิถี ๑๖ วิถี	๙๘
สุทธมโนทวารอวิภูตารมณ์วิถี และ อติอวิภูตารมณ์วิถี	๙๙
ภาพสุทธมโนทวาร อวิภูตารมณ์วิถี ๒ ประเภท	๑๐๐
อธิบายสุทธมโนทวาร อวิภูตารมณ์วิถี ๒ ประเภท	๑๐๐
ภาพสุทธมโนทวาร อวิภูตารมณ์วิถี ๑ ประเภท	๑๐๑
อธิบายสุทธมโนทวาร อวิภูตารมณ์วิถี ๑ ประเภท	๑๐๑

เรื่อง	หน้า
สรุปอวิภูตารมณ์วิถี และอติอวิภูตารมณ์วิถี	๑๐๒
สุปินวิถี สุปินวิถีมีจำนวน ๑๒ ประเภท	๑๐๓
อัปปนาชวนมโนทวารวิถี	๑๐๓
คำย่อ คำเต็ม และความหมายในอัปปนาวิถีมีปริกรรมเป็นต้น	๑๐๔
อัปปนาชวนมโนทวารวิถี มี ๗ วิถี	๑๐๕
ภาพอัปปนาชวนมโนทวารวิถี ๗ วิถี	๑๐๖
อธิบายอัปปนาชวนมโนทวารวิถี ๗ วิถี	๑๐๘
ปริวารวิถี	๑๒๐
มรณาสันนวิถี	๑๒๑
ภาพปัญจทวารมรณาสันนวิถี ๔ ประเภท	๑๒๔
อธิบายปัญจทวารมรณาสันนวิถี ๔ ประเภท	๑๒๕
ภาพกามชวนมโนทวารมรณาสันนวิถี ๔ ประเภท	๑๒๗
อธิบายกามชวนมโนทวารมรณาสันนวิถี ๔ ประเภท	๑๒๘
ภาพปรินิพพานวิถีธรรมดา ๔ ประเภท	๑๓๑
อธิบายปรินิพพานวิถีธรรมดา ๔ ประเภท	๑๓๒
ภาพปรินิพพานวิถีพิเศษ ๔ ประเภท	๑๓๓
อธิบายปรินิพพานวิถีพิเศษ ๔ ประเภท	๑๓๕
จำแนกวิถีมุตตจิต ๑๙ (เฉพาะภวังคจิต และจุติจิต) โดยบุคคลและภูมิ	๑๓๙
จำแนกกามธรรม (กามจิต ๕๔ เจตสิก ๕๒ รูป ๒๘) ๓ ชนิด โดยตทารัมมณจิต ๑๑	๑๔๐
จำแนกตทารัมมณจิต ๑๑ โดยบุคคล ๘ (เว้นมรรคบุคคล ๔)	๑๔๐
การเกิดขึ้นของตทารัมมณจิต	๑๔๐
จำแนกจิต ๘๙, วิถีจิต ๘๐ (เว้นมหัคคตวิปากจิต ๙) และชวนจิต ๕๔ โดยบุคคล ๑๒	๑๔๑
แสดงบุคคล ๑๒ พร้อมด้วยปฏิสนธิและจุติ ใน ๓๑ ภูมิ	๑๔๓
แสดงจำนวนชวนจิตที่เกิดขึ้น ๑ ขณะ ๒ ขณะ เป็นต้นในวิถีต่างๆ	๑๔๔
กามชวนะ กับ อัปปนาชวนะในอัปปนาวิถีเดียวกันต้องมีเวทนาตรงกัน	๑๔๕

เรื่อง	หน้า
รูปวิถี	๑๔๖
ตารางที่ ๑ แสดงความเป็นไปแห่งรูปวิถีที่เริ่มตั้งแต่ปฏิสนธิกาลเป็นต้นไป	๑๔๗
อธิบายความเป็นไปของรูปวิถีเริ่มตั้งแต่ปฏิสนธิกาลเป็นต้นไป	๑๔๙
ตารางที่ ๒ แสดงรูปวิถีที่เริ่มตั้งแต่ชีวิตนวกกลาปเกิด	๑๕๓
อธิบายความเป็นไปของรูปวิถีที่เริ่มตั้งแต่ชีวิตนวกกลาปเกิด	๑๕๕
ตารางที่ ๓ แสดงรูปวิถีที่เริ่มตั้งแต่อาหารชรูปเกิด	๑๕๘
อธิบายความเป็นไปของรูปวิถีที่เริ่มตั้งแต่อาหารชรูปเกิด	๑๖๐
ตารางที่ ๔ แสดงรูปวิถีที่เริ่มตั้งแต่จักขวาทิจตุกกลาปเกิด	๑๖๒
อธิบายความเป็นไปของรูปวิถีที่เริ่มตั้งแต่จักขวาทิจตุกกลาปเกิด	๑๖๕
ตารางที่ ๕ แสดงรูปวิถีในขณะปัญจทวารวิถีเกิด	๑๖๗
อธิบายความเป็นไปของรูปวิถีในขณะที่ปัญจทวารวิถีเกิด	๑๗๐
ตารางที่ ๖ แสดงรูปวิถีในขณะเข้านิโรธสมาบัติ	๑๗๒
อธิบายความเป็นไปของรูปวิถีในขณะเข้านิโรธสมาบัติ	๑๗๔
ตารางที่ ๗ แสดงรูปวิถีในขณะออกจากนิโรธสมาบัติ	๑๗๖
อธิบายความเป็นไปของรูปวิถีในขณะออกจากนิโรธสมาบัติ	๑๗๘
ตารางที่ ๘ แสดงรูปวิถีในขณะปัญจทวารมรณาสันนวิถีเกิด	๑๘๐
อธิบายความเป็นไปของรูปวิถีในขณะปัญจทวารมรณาสันนวิถีเกิด	๑๘๒
ตารางที่ ๙ แสดงรูปวิถีในขณะมโนทวารมรณาสันนวิถีเกิด	๑๘๕
อธิบายความเป็นไปของรูปวิถีในขณะมโนทวารมรณาสันนวิถีเกิด	๑๘๗
ตารางที่ ๑๐ แสดงความเป็นไปของรูปวิถีหลังจากสัตว์ตายแล้ว	๑๘๘
อธิบายความเป็นไปของรูปวิถีหลังจากสัตว์ตายแล้ว	๑๙๑
นิคมกถา	๑๙๓
คำปรารถนา	๑๙๔

คำเต็มของคำย่อในภาพวิถี

คำย่อ	คำเต็ม
ภ	ภวังค์, ภวังคจิต
ตี	อตีตภวังค์
น	ภวังคจลนะ
ท	ภวังคุปัจเฉทะ
ป	ปัญจทวาราวัชชนจิต
จ	จักขุวิญญาณจิต
ปัญ	ทวิปัญจวิญญาณจิต, ปัญจวิญญาณ
สํ	สัมปฏิจฉนจิต
ณ	สันตีรณจิต
วุ	โวฏฐัพพนจิต
ช	ชวนจิต
ต	ตทารัมมณจิต, ตทาลัมพนจิต
อา	อาคันตุกภวังค์
ม	มโนทวาราวัชชนจิต
ปริ	ปริกัมม์
อุ	อุปจาร
นุ	อนุโลม
โค	โคตรภู
โว	โวทาน
ฌ	ฌานจิต
ภิ	อภิญญาจิต
มัค	มัคคจิต
ผ	ผลจิต
ชี	ชีวิตนวกกลาป
จุ	จุติจิต
ฏิ	ปฏิสนธิจิต

บาลีและคำแปลปริจเฉท ๔ ในอภิธัมมัตถสังคหะ

อนุสนธิและปฏิญญา

๑ จิตฺตุปฺปาทานมิจฺเจวํ กตฺวา สงฺคหมุตฺตรํ
ภูมิปุคฺคลเภเทน ปุพฺพาปรนิยามิตํฯ
ปวตฺติสงฺคหํ นาม ปฏิสนฺธิปวตฺติยํ
ปวกฺขามิ สมาเสน ยถาสมฺภวโต กถํฯ

แปลความว่า ข้าพเจ้าได้รจนาปกิณณกสังคหะของจิตและเจตสิกอันเป็นสังคหะที่สำคัญยิ่ง โดยนัยที่กล่าวไว้ในปริเฉทที่ ๓ แล้ว จักแสดงสังคหะที่ชื่อว่าปวัตติ คือความเป็นไปแห่งจิตเจตสิกในปฏิสนธิกาลและปวัตติกาล อันเป็นสังคหะที่กำหนดระบุถึงจิตที่เกิดก่อนและจิตที่เกิดทีหลัง พร้อมด้วยประเภทแห่งภูมิและบุคคลตามสมควรที่จะเป็นไปได้โดยย่อ สำหรับการแสดงปวัตติสังคหะแห่งจิตเจตสิกโดยย่ออย่างไรนั้น มีดังนี้

ข้อความ ๖ อย่างที่สำคัญและควรจำในปริจเฉทที่ ๔

๒. ฉ วตฺถูนิ, ฉ ทฺวารานิ, ฉ อารมฺมณานิ, ฉ วิญฺญาณานิ, ฉ วีถิโย, ฉธา วิสยปฺปวตฺติ เจติ วีถิสงฺคเห ฉ ฉกฺกานิ เวทิตพฺพานิฯ แปลความว่า พึงทราบ ฉักกะ ๖ อย่างในวิถีสังคหะ ดังนี้ คือ วัตถุ ๖, ทวาร ๖, อารมณ์ ๖, วิญญาณ ๖, วิถี ๖, วิสยัปปวัตติ ๖ (หรือ ๘)

๓. วีถิมุตฺตานํ ปน กมฺมกมฺมนิมิตฺตคตินิมิตฺตวเสน ติวิธา โหติ วิสยปฺปวตฺติฯ แปลความว่า สำหรับวิสยัปปวัตติของวิถีมุตตจิต ๑๙ ดวงเหล่านั้น มี ๓ อย่าง คือ กรรมอารมณ์ กรรมนิมิตอารมณ์ และคตินิมิตอารมณ์

๔. ตตฺถ วตฺถุทฺวารารมฺมณานิ ปุพฺเพ วุตฺตนยาเนวฯ แปลความว่า ในบรรดาฉักกะ ทั้ง ๖ นั้น วัตถุฉักกะ, ทวารฉักกะ, อารัมมณฉักกะ ทั้ง ๓ เหล่านั้น มีแนวทางดังที่ได้กล่าวไว้แล้วในปริจเฉทก่อน คือ ปริจเฉท ๓ นั้นเอง

วิญญาณฉักกะ = วิญญาณ มี ๖

๕. จกฺขุวิญฺญาณํ โสตวิญฺญาณํ ฆานวิญฺญาณํ ชิวฺหาวิญฺญาณํ กาย-วิญฺญาณํ มโนวิญฺญาณํ เจติ ฉ วิญฺญาณานิฯ แปลความว่า พึงทราบวิญญาณ

๖ ดังนี้ จักขุวิญญาณ โสตวิญญาณ ฆานวิญญาณ ชิวหาวิญญาณ กายวิญญาณ และมโนวิญญาณ

วิถีฉักกะ = วิถี มี ๖

๖. ฉ วีถิโย ปน จกฺขุทฺวารวีถิ โสตทฺวารวีถิ ฆานทฺวารวีถิ ชิวฺหาทฺวารวีถิ กายทฺวารวีถิ มโนทฺวารวีถิ เจติ ทฺวารวเสน วา, จกฺขุวิญฺญาณวีถิ โสตวิญฺญาณวีถิ ฆานวิญฺญาณวีถิ ชิวฺหาวิญฺญาณวีถิ กายวิญฺญาณวีถิ มโนวิญฺญาณวีถิ เจติ วิญฺญาณวเสน วา, ทฺวารปฺปวตฺตา จิตฺตปฺปวตฺติโย โยเชตพฺพาฯ

แปลความว่า ส่วนวิถี ๖ อย่าง ที่แสดงถึงความเป็นไปแห่งจิตซึ่งเกิดขึ้นในทวาร ทั้ง ๖ เหล่านั้น ให้พึงประกอบเกี่ยวเนื่องด้วยทวารหรือวิญญาณ มีดังนี้ คือ จักขุทวารวิถี โสตทวารวิถี ฆานทวารวิถี ชิวหาทวารวิถี กายทวารวิถี และมโนทวารวิถี (ว่าโดยทวาร) จักขุวิญญาณวิถี โสตวิญญาณวิถี ฆานวิญญาณวิถี ชิวหาวิญญาณวิถี กายวิญญาณวิถี และมโนวิญญาณวิถี (ว่าโดยวิญญาณ)

วิสยัปปวัตติฉักกะ = ความเป็นไปแห่งอารมณ์ มี ๖

๗. อติมหนฺตํ มหนฺตํ ปริตฺตํ อติปริตฺตญฺเจติ ปญฺจทฺวาเร มโนทฺวาเรปน วิภูตมวิภูตญฺเจติ ฉธา วิสยปฺปวตฺติ เวทิตพฺพาฯ แปลความว่า พึงทราบ วิสยัปปวัตติ ๖ อย่าง ในปัญจทวาร มีดังนี้ คือ

๑. อติมหันตารมณ์ คือ อารมณ์ที่มีจิตตักขณะมีจำนวนมากเหลือ นับตั้งแต่การปรากฏแห่งอารมณ์ในปัญจทวาร

๒. มหันตารมณ์ คือ อารมณ์ที่มีจิตตักขณะมีจำนวนมาก นับตั้งแต่การปรากฏแห่งอารมณ์ในปัญจทวาร

๓. ปริตตารมณ์ คือ อารมณ์ที่มีจิตตักขณะมีจำนวนน้อย นับตั้งแต่การปรากฏแห่งอารมณ์ในปัญจทวาร

๔. อติปริตตารมณ์ คือ อารมณ์ที่มีจิตตักขณะมีจำนวนน้อยที่สุด นับตั้งแต่การปรากฏแห่งอารมณ์ในปัญจทวาร

สำหรับในมโนทวาร มีดังนี้ คือ

๑. วิภูตารมณ์ คือ อารมณ์ที่ปรากฏชัดในทางใจ

๒. อวิภูตารมณ์ คือ อารมณ์ที่ไม่ปรากฏชัดในทางใจ

วิสยัปปวัตติ อัฏฐกะ (อีกนัยหนึ่ง) ความเป็นไปแห่งอารมณ์ มี ๘

๘. อติมหนฺตํ มหนฺตํ ปริตฺตํ อติปริตฺตญฺเจติ ปญฺจทฺวาเร มโน-ทฺวาเรปน อติวิภูตํ วิภูตมวิภูตํ อติอวิภูตญฺเจติ อฏฺฐธา วิสยปฺปวตฺติ เวทิตพฺพาฯ แปลความว่า พึงทราบ วิสยัปปวัตติ ๘ อย่าง ในปัญจทวาร มีดังนี้ คือ

๑. อติมหันตารมณ์ คือ อารมณ์ที่มีจิตตักขณะมีจำนวนมากเหลือ นับตั้งแต่การปรากฏแห่งอารมณ์ในปัญจทวาร

๒. มหันตารมณ์ คือ อารมณ์ที่มีจิตตักขณะมีจำนวนมาก นับตั้งแต่การปรากฏแห่งอารมณ์ในปัญจทวาร

๓. ปริตตารมณ์ คือ อารมณ์ที่มีจิตตักขณะมีจำนวนน้อย นับตั้งแต่การปรากฏแห่งอารมณ์ในปัญจทวาร

๔. อติปริตตารมณ์ คือ อารมณ์ที่มีจิตตักขณะมีจำนวนน้อยที่สุด นับตั้งแต่การปรากฏแห่งอารมณ์ในปัญจทวาร

สำหรับในมโนทวาร มีดังนี้ คือ

๑. อติวิภูตารมณ์ คือ อารมณ์ที่ปรากฏชัดมากในทางใจ

๒. วิภูตารมณ์ คือ อารมณ์ที่ปรากฏชัดในทางใจ

๓. อวิภูตารมณ์ คือ อารมณ์ที่ไม่ปรากฏชัดในทางใจ

๔. อติอวิภูตารมณ์ คือ อารมณ์ที่ไม่ปรากฏชัดมากในทางใจ

แสดงอายุของจิตและรูป

๙. กถํ อุปฺปาทฐีติภงฺควเสน ขณตฺตยํ เอกจิตฺตกฺขณํ นามฯ แปลความว่า สำหรับความเป็นไปแห่งวิสยัปปวัตติ ๖ หรือ ๘ อย่างไรนั้นมีดังต่อไปนี้ ขณะทั้ง ๓ คือ อุปปาทักขณะ ฐีติขณะ ภังคักขณะ เหล่านี้ ชื่อว่าขณะจิตหนึ่ง คือเป็นอายุของจิตดวงหนึ่ง

๑๐. ตานิ ปน สตฺตรส จิตฺตกฺขณานิ รูปธมฺมานมายุฯ แปลความ

ว่า ส่วนระยะเวลาของขณะจิตที่เกิดขึ้นแล้วดับไป ๑๗ ดวงนั้น เป็นอายุของรูปธรรม ๒๒ รูปใดรูปหนึ่ง (เว้นวิญญัติรูป ๒ ลักขณะรูป ๔)

จักขุทวาริก อติมหันตารมณ์วิถี

อารัมภบทและความเป็นไปแห่งอติมหันตารมณ์วิถีทางจักขุทวาร

๑๑. เอกจิตฺตกฺขณาตีตานิ วา พหุจิตฺตกฺขณาตีตานิ วา ฐีติปฺปตฺตาเนว ปญฺจารมฺมณานิ ปญฺจทฺวาเร อาปาถมาคจฺฉนฺติ ตสฺมา ยทิ เอกจิตฺตกฺขณาตีตกํ รูปารมฺมณํ จกฺขุสฺส อาปากมาคจฺฉติฯ

แปลความว่า เมื่อภวังจิตขณะหนึ่งหรือหลายขณะผ่านไปแล้ว อารมณ์ทั้ง ๕ ถึงฐีติขณะเวลาใด เวลานั้นย่อมปรากฏในทวารทั้ง ๕ ได้ เพราะฉะนั้น ถ้ารูปารมณ์ที่ผ่านภวังคจิตไปขณะหนึ่งแล้ว ก็จะปรากฏแก่จักขุประสาทนั้น

๑๒. ตโต ทฺวิกฺขตฺตุํ ภวงฺเค จลิเต ภวงฺคโสตํ โวจฺฉินฺทิตฺวา ตเมว รูปารมฺมณํ อาวชฺชนฺตํ ปญฺจทฺวาราวชฺชนจิตฺตํ อุปฺปชฺชิตฺวา นิรุชฺฌติฯ แปลความว่า ต่อจากนั้น ภวังคจิตไหวเกิดขึ้น ๒ ครั้ง แล้วปัญจทวาราวัชชนจิตที่ตัดกระแสภวังค์ขาด และพิจารณารูปารมณ์นั้นเอง เกิดขึ้นแล้วก็ดับลง

๑๓. ตโต ตสฺสานนฺตรํ ตเมว รูป ปสฺสนฺตํ จกฺขุวิญฺญาณํ สมฺปฏิจฺฉนฺตํ สมฺปฏิจฺฉนฺนจิตฺตํ สนฺตีรยมานํ สนฺตีรณจิตฺตํ ววฏฺฐเปนฺตํ โวฏฺฐพฺพนจิตฺตญฺเจติ ยถากฺกมํ อุปฺปชฺชิตฺวา นิรุชฺฌนฺติฯ แปลความว่า เมื่อปัญจทวาราวัชชนจิตดับลงแล้วในลำดับแห่งปัญจทวาราวัชชนจิต โดยไม่มีระหว่างคั่นนั้นเอง จักขุวิญญาณจิตผู้เห็นรูปารมณ์ สัมปฏิจฉนจิต ผู้รับรูปารมณ์ สันตีรณจิตผู้ไต่สวนรูปารมณ์ โวฏฐัพพนจิตผู้ตัดสินรูปารมณ์ เหล่านี้ย่อมเกิดขึ้นตามลำดับ ๆ แล้วก็ดับตาม ๆ กันไป

๑๔. ตโต ปรํ เอกูนตึส กามาวจรชวเนสุ ยงฺกิญฺจิ ลทฺธปจฺจยํ เยภุยฺเยน สตฺตกฺขตฺตุํ ชวติฯ แปลความว่า หลังจากโวฏฐัพพนจิตดับลงแล้ว ชวนจิตดวงใดดวงหนึ่ง ในบรรดากามชวนจิต ๒๙ ดวงเหล่านั้น แล้วแต่เหตุปัจจัย กล่าวคือ มนสิการและบุคคลที่เกี่ยวกับของตน ๆ ซึ่งได้รับช่วยอุปการะมา ย่อมเกิดขึ้นพร้อมด้วยกำลัง มีจำนวน ๗ ครั้ง เป็นส่วนมาก

๑๕. ชวนานุพนฺธานิ จ เทฺว ตทารมฺมณปากานิ ยถารหํ ปวตฺตนฺติ

ตโต ปรํ ภวงฺคปาโตฯ แปลความว่า ตทารัมมณจิต ๒ ครั้งที่เป็นไปตามชวนะย่อมเกิดขึ้นตามสมควรแก่บุคคล หลังจากตทารัมมณะดวงที่ ๒ ดับลง จิตก็ลงสู่ภวังค์

๑๖. เอตฺตาวตา จุทฺทส วีถิจิตฺตุปฺปาทา เทฺว ภวงฺคจลนานิ ปุพฺเพ-วาตีตกเมกจิตฺตกฺนณนฺติ กตฺวา สตฺตรส จิตฺตกฺขณานิ ปริปูเรนฺติ ตโต ปรํ นิรุชฺฌติ อารมฺมณเมตํ อติมหนฺตํ นาม โคจรํฯ แปลความว่า โดยนัยที่ได้กล่าวมาแล้ว ตามลำดับนี้ จิตตักขณะ ๑๗ ดวงก็ครบบริบูรณ์ คือ การเกิดขึ้นแห่งวิถีจิต ๑๔ ดวงภวังคจลนะ ๒ ดวง อตีตภวังค์ คือ ภวังค์ที่ผ่านไปก่อน ๑ ดวง เพราะฉะนั้นรูปารมณ์ก็ย่อมดับไป รูปารมณ์นี้เป็นอารมณ์ที่ได้ชื่อว่า "อติมหันตารมณ์"

จักขุทวาริก มหันตารมณ์วิถี

๑๗. ยาว ตทารมฺมณุปฺปาทา ปน อปฺปโหนฺตาตีตกมาปาถมาคตํ อารมฺมณํ มหนฺตํ นาม, ตตฺถ ชวนาวสาเน ภวงฺคปาโตว โหติ, นตฺถิ ตทารมฺมณุปฺปาโทฯ แปลความว่า ส่วนรูปารมณ์ที่ปรากฏมาถึงจักขุประสาท เมื่ออตีตภวังค์ ๒ หรือ ๓ ขณะผ่านไปก่อนแล้ว ฉะนั้นจึงไม่สามารถจะตั้งอยู่ได้จนกระทั่งถึงตทารัมมณจิต ๒ ขณะเกิดรูปารมณ์นี้ได้ชื่อว่ามหันตารมณ์ ในมหันตารมณ์วิถีนี้ ที่สุดแห่งชวนะภวังค์จิตเท่านั้นย่อมเกิดขึ้น การเกิดขึ้นแห่งตทารัมมณจิตย่อมไม่มี

จักขุทวาริก ปริตตารมณ์วิถี

๑๘. ยาว ชวนุปฺปาทาปิ อปฺปโหนตาตีตกมาปาถมาคตํ อารมฺมณํ ปริตฺตํ นาม, ตตฺถ ชวนมฺปิ อนุปฺปชฺชิตวา ทวิตฺติกฺขตฺตุํ โวฏฺฐพฺพนเมว ปวตฺตติ, ตโต ปรํ ภวงฺคปาโตว โหติฯ แปลความว่า รูปารมณ์ที่ปรากฏมาถึงจักขุประสาท เมื่ออตีตภวังค์ ๔-๕-๖-๗-๘ หรือ ๙ ขณะผ่านไปก่อนแล้ว ฉะนั้นจึงไม่สามารถจะตั้งอยู่ได้จนกระทั่งถึงชวนะ ๗ ครั้งเกิด รูปารมณ์นี้ได้ชื่อว่า "ปริตตารมณ์" ในปริตตารมณ์วิถีนี้ ชวนจิตก็ไม่เกิด ฉะนั้นโวฏฐัพพนจิตนั้นแหละย่อมเกิดขึ้น ๒ หรือ ๓ ขณะ ต่อจากโวฏฐัพพนจิตดับลงแล้ว จิตก็ลงสู่ภวังค์เท่านั้น

จักขุทวาริก อติปริตตารมณ์วิถี

๑๙. ยาว โวฏฺฐพฺพนุปฺปาทา จ อปฺปโหนฺตาตีตกมาปาถมาคตํ นิโรธาสนฺนมารมฺมณํ อติปริตฺตํ นาม, ตตฺถ ภวงฺคจลนเมว โหติ, นตฺถิ วิถีจิตฺตุปฺปาโทฯ แปลความว่า ส่วนรูปารมณ์ที่ผ่านอดีตภวังค์ไปก่อน ๑๐-๑๑-๑๒-๑๓-๑๔-๑๕ หรือ ๑๖ ขณะ ที่ใกล้จะดับลงอยู่แล้ว ปรากฏมาถึงจักขุประสาท ฉะนั้นจึงไม่สามารถที่จะตั้งอยู่ได้จนกระทั่งถึงโวฏฐัพพนจิตเกิดขึ้น ๒ ขณะ รูปารมณ์นี้ได้ชื่อว่า "อติปริตตารมณ์" ในอติปริตตารมณ์วิถีนี้ ภวังค์ไหวเท่านั้นย่อมเกิดขึ้น การเกิดขึ้นแห่งวิถีจิตย่อมไม่มี

แสดงโสตทวาริกวิถี จนถึง กายทวาริกวิถี

๒๐. อิจฺเจวํ จกฺขุทฺวาเร ตถา โสตทฺวาราทีสุเจติ สพฺพถาปิ ปญฺจทฺวาเร ตทารมฺมณชวนโวฏฺฐพฺพนโมฆวารสงฺขาตานํ จตุนฺนํ วารานํ ยถากฺกมํ อารมฺมณภูตา วิสยปฺปวตฺติ จตุธา เวทิตพฺพาฯ แปลความว่า วิสยัปปวัตติทั้ง ๔ ในจักขุทวารเป็นไปโดยนัยตามที่ได้กล่าวมาแล้วฉันใด วิสยัปปวัตติทั้ง ๔ ในโสตทวารเป็นต้น ก็เป็นไปตามที่ได้กล่าวมาแล้วฉันนั้น

พึงทราบวิสยัปปวัตติทั้ง ๔ ที่เป็นอารมณ์ของวาระทั้ง ๔ กล่าวคือ ตทารัมมณวาระ ชวนวาระ โวฏฐัพพนวาระ และโมฆวาระ ตามลำดับในปัญจทวารโดยรวมประเภท แม้ทั้งหมดดังนี้

คาถาสังคหะที่แสดงการสรุปจำนวนวิถีจิตในปัญจทวาร

๒๑. วีถิจิตฺตานิ สตฺเตว จิตฺตุปฺปาทา จตุทฺทส
จตุปญฺญาส วิตฺถารา ปญฺจทฺวาเร ยถารหํฯ

แปลความว่า วิถีจิตทั้งหลายในปัญจทวาร ตามสมควรแก่ทวารและอารมณ์แล้วมี ๗ เท่านั้น (คือ ปัญจทวาราวัชชนะ ๑ ปัญจวิญญาณ ๑ สัมปฏิจฉนะ ๑ สันตีรณะ ๑ โวฏฐัพพนะ ชวนะ ๑ ตทารัมมณะ ๑)

วิถีจิตเหล่านั้นเมื่อว่าโดยการเกิดขึ้นแล้วมี ๑๔ ครั้ง (คือปัญจทวาราวัชชนะเกิด ๑ ครั้ง ปัญจวิญญาณดวงใดดวงหนึ่งเกิด ๑ ครั้ง สัมปฏิจฉนะเกิด ๑ ครั้ง สันตีรณะเกิด ๑ ครั้ง โวฏฐัพพนะเกิด ๑ ครั้ง ชวนะเกิด ๗ ครั้ง และตทารัมมณะเกิด ๒ ครั้ง, วิถีจิต เหล่านั้นเมื่อว่าโดยพิสดารแล้วมี ๕๔ (คือกามจิต ๕๔ นั้นเอง)

อยเมตฺถ ปญฺจทฺวาเร วีถิจิตฺตปฺปวตฺตินโยฯ

คำพรรณนาดังที่ได้กล่าวมาแล้วนี้ เป็นนัยแห่งคำอธิบายการเกิดขึ้นของวิถีจิตเฉพาะ ปัญจทวารในวิถีสังคหะนี้

กามชวนมโนทวารวิถีโดยสังเขป

วิภูตารมณ์วิถี

๒๒. มโนทฺวาเร ปน ยทิ วิภูตมารมฺมณํ อาปาถมาคจฺฉติ, ตโต ภวงฺคจลนมโนทฺวาราวชฺชนชวนาวสาเน ตทารมฺมณปากานิ ปวตฺตนฺติ ตโต ปรํ ภวงฺคปาโตฯ แปลความว่า ส่วนอารมณ์ทั้ง ๖ ที่ปรากฏชัด ถ้าปรากฏมาถึงในมโนทวารแล้ว ด้วยเหตุนี้ตทารัมมณวิปากจิตเหล่านี้ย่อมเกิดขึ้น ในที่สุดแห่งภวังค-จลนะ มโนทวาราวัชชนะ และชวนะ ต่อจากตทารัมมณจิตดับลง จิตก็ลงสู่ภวังค์

อวิภูตารมณ์วิถี

๒๓. อวิภูเต ปนารมฺมเณ ชวนาวสาเน ภวงฺคปาโตว โหติ, นตฺถิ ตทารมฺมณุปฺปาโทติฯ แปลความว่า ส่วนอารมณ์ทั้ง ๖ ที่ไม่ปรากฏชัดนั้น จิตลงสู่ภวังค์อย่างเดียว ในที่สุดแห่งชวนะ การเกิดขึ้นแห่งตทารัมมณจิตย่อมไม่มี

วิสยัปปวัตติ (๖ ประเภท หรือ ๘ ประเภท) มีความเป็นไปดังที่ได้กล่าวมาแล้วนี้

แสดงวาระ ๔ และวิสยัปปวัตติ ๔

๒๔. อิมสฺมึ มโนทฺวาเรปิ ตทารมฺมณชวนโวฏฺฐพฺพนโมฆวารสงฺขาตานํ จตุนฺนํ วารานํ ยถากฺกมํ อารมฺมณภูตา วิสยปฺปวตฺติ จตุธา เวทิตพฺพาฯ แปลความว่า พึงทราบในกามชวนมโนทวารวิถีก็มีวิสยัปปวัตติทั้ง ๔ ที่เป็นอารมณ์ของวาระทั้ง ๔ ซึ่งได้แก่ ตทารัมมณวาระ ชวนวาระ โวฏฐัพพนวาระ และโมฆวาระ ตามลำดับ

๒๕. ตตฺถ ตทารมฺมณวารสฺส อารมฺมณภูตา อติวิภูตา นาม, ชวนวารสฺส วิภูตา นาม, โวฏฺฐพฺพนวารสฺส อวิภูตา นาม, โมฆวารสฺส อารมฺมณภูตา อติอวิภูตา นามาติ โยเชตพฺพาฯ แปลความว่า ในบรรดาวิสยัปปวัตติทั้ง ๔ เหล่านั้น วิสยัปปวัตติที่เป็นอารมณ์ของตทารัมณวาระ ชื่อว่า

"อติวิภูตารมณ์วิถี" วิสยัปปวัตติที่เป็นอารมณ์ของชวนวาระ ชื่อว่า "วิภูตารมณ์วิถี" วิสยัปปวัตติที่เป็นอารมณ์ของโวฏฐัพพนวาระ ชื่อว่า "อวิภูตารมณ์วิถี" และวิสยัปปวัตติที่เป็นอารมณ์ของโมฆวาระ ชื่อว่า "อติอวิภูตารมณ์วิถี" การประกอบกันระหว่างวาระทั้ง ๔ กับวิสยัปปวัตติทั้ง ๔ ในกามชวนมโนทวาร มีตามลำดับดังที่ได้กล่าวมาแล้วนี้

คาถาสังหคะที่แสดงการสรุปจำนวนวิถีจิตในกามชวนมโนทวาร

๒๖. วีถิจิตฺตานิ ตีเณว จิตฺตุปฺปาทา ทเสริตา
วิตฺถาเรน ปเนตฺเถก- จตฺตาลีส วิภาวเยฯ

แปลความว่า พึงกล่าวได้ว่าในกามชวนมโนทวารนี้ มีวิถีจิตเพียง ๓ (คือมโนทวาราวัชชนะ ๑ ชวนะ ๑ และตทารัมมณะ ๑) วิถีจิตเหล่านั้นเมื่อว่าโดยการเกิดขึ้นแล้วมี ๑๐ ครั้ง (คือมโนทวาราวัชชนะเกิด ๑ ครั้ง ชวนะเกิด ๗ ครั้ง และตทารัมมณะเกิด ๒ ครั้ง) ส่วนวิถีจิตเหล่านั้นว่าโดยพิสดารแล้วย่อมแสดงได้ว่ามี ๔๑ ดวง (คือ กามจิต ๔๑ เว้นทวิปัญจวิญญาณจิต ๑๐ และมโนธาตุ ๓)

อยเมตฺถ ปริตฺตชวนวาโรฯ

คำพรรณนาดังที่ได้กล่าวมาแล้วนี้ เป็นกามชวนมโนทวารในวิถีสังคหะนี้

แสดงอัปปนาชวนมโนทวารวิถี

๒๗. อปฺปนาชวนวาเร ปน วิภูตาวิภูตเภโท นตฺถิ, ตถา ตทารมฺมณุปฺปาโท จ ฯ แปลความว่า ส่วนในอัปปนาวิถีชวนวาระนี้ ความต่างกันแห่งอารมณ์ว่าปรากฏชัด ไม่ปรากฏชัด (วิภูตารมณ์ อวิภูตารมณ์) อย่างนี้ไม่มี (มีแต่อารมณ์ปรากฏชัด คือ วิภูตารมณ์ หรืออติวิภูตารมณ์ฝ่ายเดียว) และการเกิดขึ้นแห่งตทารัมมณจิตก็ไม่มีเช่นเดียวกัน (กล่าวคือ เมื่อชวนะดับลงแล้ว จิตก็ลงสู่ภวังค์)

แสดงฌานวิถีและมัคควิถี

๒๘. ตตฺถ หิ ฌาณสมฺปยุตฺตกามาวจรชวนานมฏฺฐนฺนํ อญฺญตรสฺมึ ปริกมฺโมปจารานุโลมโคตฺรภุนาเมน จตุกฺขตฺตุํ ติกฺขตฺตุเมว วา ยถากฺกมํ อุปฺปชฺชิตฺวา นิรุทฺธานนฺตรเมว ยถารหํ จตุตฺถํ ปญฺจมํ วา ฉพฺพีสติ มหคฺคตโลกุตฺตรชวเนสุ ยถาภินีหารวเสน ยงฺกิญฺจิ ชวนํ อปฺปนาวีถิโมตรติ, ตโต

ปรํ อปฺปนาวสาเน ภวงฺคปาโตว โหติฯ

แปลความว่า อธิบายขยายความว่า ในอัปปนาวิถีชวนวาระนี้ ชวนะดวงใดดวงหนึ่งในบรรดาญาณสัมปยุตตกามาวจรชวนะทั้ง ๘ ดวงเหล่านั้น ย่อมเกิดขึ้นเพียง ๔ ครั้งเป็นอย่างมาก หรือเพียง ๓ ครั้งเป็นอย่างน้อย โดยมีชื่อว่า ปริกัมม, อุปจาร, อนุโลมและโคตรภู ไปตามลำดับแล้วก็ดับลง เมื่อญาณสัมปยุตตกามาวจรชวนะดับลงแล้ว ในลำดับโดยไม่มีระหว่างคั่นนั้นเอง ชวนะดวงใดดวงหนึ่งในบรรดามหัคคตะและโลกุตตรชวนะ ๒๖ ดวงเหล่านั้น ที่เกี่ยวเนื่องด้วยการปฏิบัติสมถภาวนาหรือวิปัสสนาภาวนาก็แล้วแต่ ย่อมเข้าสู่อัปปนาวิถี อันเป็นลำดับที่ ๔ หรือลำดับที่ ๕ ตามสมควรแก่ติกขบุคคลหรือ มันทบุคคล ต่อจากนั้นจิตก็ลงสู่ภวังค์ในที่สุดแห่งอัปปนาชวนะ

ระเบียบข้อบังคับ
ว่าด้วยเรื่อง เวทนา ระหว่างกามชวนะกับอัปปนาชวนะ

๒๙. ตตฺถ โสมนสฺสสหคตชวนานนฺตรํ อปฺปนาปิ โสมนสฺสสหคตาว ปาฏิกงฺขิตพฺพา, อุเปกฺขาสหคตชวนานนฺตรํ อุเปกฺขาสหคตาวฯ แปลความว่า ในอัปปนาวิถีชวนวาระนี้ ในลำดับแห่งโสมนัสสหคตกามชวนะโดยไม่มีระหว่างคั่น อัปปนาชวนะที่พึงเกิดได้ก็เฉพาะแต่โสมนัสสหคตชวนะเท่านั้น, ในลำดับแห่งอุเบกขาสหคตกามชวนะโดยไม่มีระหว่างคั่น อัปปนาชวนะที่พึงเกิดได้ก็เฉพาะแต่อุเบกขาสหคตชวนะเท่านั้น

ระเบียบข้อบังคับ
ว่าด้วยเรื่อง ชาติ ระหว่างกามชวนะกับอัปปนาชวนะ

๓๐. ตตฺถาปิ กุสลชวนานนฺตรํ กุสลชวนญฺเจว เหฏฺฐิมญฺจ ผลตฺตยมปฺเปติ, กฺริยชวนานนฺตรํ กฺริยชวนํ อรหตฺตผลญฺจาติฯ แปลความว่า แม้ในอัปปนาวิถีชวนวาระที่มีเวทนาอย่างเดียวกันกับกามชวนะนี้ พึงทราบดังนี้คือ ในลำดับแห่งมหากุศลญาณสัมปยุตตชวนะ ๔ ดวง โดยไม่มีระหว่างคั่น มหัคคตโลกุตตรกุศลชวนะ ๒๘ ดวงก็ดีและผลชวนะเบื้องต่ำ ๑๕ ดวงก็ดี ย่อมเกิดขึ้นเป็นอัปปนา ในลำดับแห่งมหากริยาญาณสัมปยุตตชวนะ ๔ ดวง โดยไม่มีระหว่างคั่นมหัคคตกริยาชวนะ ๙ ดวงก็ดี และอรหัตตผลชวนะ ๕ ดวงก็ดี ย่อมเกิดขึ้นเป็นอัปปนา

คาถาสังคหะที่แสดงถึงจำนวนอัปปนาชวนะ ที่เกิดต่อจากมหากุศลและมหากิริยาชวนะว่าโดยธัมมาธิษฐาน

๓๑. ทวตฺตึส สุขปุญฺญมฺหา ทฺวาทโสเปกฺขกา ปรํ
สุขิตกฺริยโต อฏฺฐ ฉ สมฺโภนฺติ อุเปกฺขกาฯ

แปลความว่า หลังจากที่มหากุศลญาณสัมปยุตตโสมนัสชวนะ ๒ ดวงดับลงแล้ว อัปปนาชวนะ ๓๒ ดวง (คือ มหัคคตกุศลโสมนัส ๔ มัคคโสมนัส ๑๖ ผลเบื้องต่ำ โสมนัส ๑๒) ย่อมเกิดขึ้น, หลังจากที่มหากุศลญาณสัมปยุตต-อุเบกขาชวนะ ๒ ดวงดับลงแล้ว อัปปนาชวนะ ๑๒ ดวง (คือ มหัคคตกุศลอุเบกขา ๕ มัคคอุเบกขา ๔ ผลเบื้องต่ำอุเบกขา ๓) ย่อมเกิดขึ้น, หลังจากที่มหากริยาญาณสัมปยุตตโสมนัสชวนะ ๒ ดวงดับลงแล้ว อัปปนาชวนะ ๘ ดวง (คือ มหัคคตกริยาโสมนัส ๔ อรหัตตผลโสมนัส ๔) ย่อมเกิดขึ้น, หลังจากที่มหากริยาญาณสัมปยุตตอุเบกขาชวนะ ๒ ดวงดับลงแล้ว อัปปนาชวนะ ๖ ดวง (คือ มหัคคตกริยาอุเบกขา ๕ อรหัตตผลอุเบกขา ๑) ย่อมเกิดขึ้น

คาถาสังคหะที่แสดงถึงจำนวนอัปปนาชวนะ ที่เกิดต่อจากมหากุศลและมหากริยาชวนะว่าโดยปุคคลาธิษฐาน

๓๒. ปุถุชฺชนาน เสกฺขานํ กามปุญฺญติเหตุโต
ติเหตุกามกฺริยโต วีตราคานมปฺปนาฯ

แปลความว่า หลังจากกามกุศลติเหตุกจิต ๔ ดวงของติเหตุกปุถุชนและผลเสกขบุคคล ๓ ดับลงแล้ว อัปปนาชวนะ ๔๔ ดวง (คือ มหัคคตกุศล ๙ มัคคจิต ๒๐ ผลจิตเบื้องต่ำ ๑๕) ย่อมเกิดขึ้น, หลังจากที่กามกริยาติเหตุจิต ๔ ดวง ของพระอรหันต์ทั้งหลายดับลงแล้ว อัปปนาชวนะ ๑๔ ดวง (คือ มหัคคตกริยา ๙ อรหัตตผลจิต ๕) ย่อมเกิดขึ้น

อยเมตฺถ มโนทฺวาเร วีถิจิตฺตปฺปวตฺตินโยฯ

คำพรรณนาดังที่ได้กล่าวมาแล้วนี้ เป็นนัยคำอธิบายการเกิดขึ้นแห่งวิถีจิตเฉพาะในมโนทวาร ในวิถีสังคหะนี้

ตทารัมมณนิยมะ
ระเบียบข้อบังคับ เรื่องตทารัมมณจิต

๓๓. สพฺพตฺถาปิ ปเนตฺถ อนิฏฺเฐ อารมฺมเณ อกุสลวิปากาเนว ปญฺจ-วิญฺญาณสมฺปฏิจฺฉนฺนสนฺตีรณตทารมฺมณานิฯ แปลความว่า อนึ่ง ในปัญจทวารวิถีและมโนทวารวิถีนี้ แม้วิสยัปปวัตติโดยทั่วไปในอนิฏฐารมณ์ ปัญจวิญญาณ สัมปฏิจฉนะ สันตีรณะ ตทารัมมณะ ที่เป็นอกุศลวิบากฝ่ายเดียว ย่อมเกิดขึ้น

๓๔. อิฏฺเฐ กุสลวิปากานิฯ แปลความว่า ในอิฏฐารมณ์ (อิฏฐมัชฌัต-ตารมณ์) ปัญจวิญญาณ สัมปฏิฉนะ สันตีรณะ ตทารัมมณะ ที่เป็นกุศลวิบากเท่านั้นย่อมเกิดขึ้น

๓๕. อติอิฏฺเฐ ปน โสมนสฺสสหคตาเนว สนฺตีรณตทารมฺมณานิฯ แปลความว่า ส่วนในอติอิฏฐารมณ์นั้น สันตีรณะและตทารัมมณะที่เกิดพร้อมด้วยโสมนัสเวทนาอย่างเดียวเท่านั้น ย่อมเกิดขึ้น

๓๖. ตตฺถาปิ โสมนสฺสสหคตกฺริยชวนาวสาเน โสมนสฺสสหคตาเนว ตทารมฺมณานิ ภวนฺติฯ แปลความว่า แม้ในบรรดาตทารัมมณจิต ๑๑ ดวงเหล่านั้น ตทารัมมณจิต ๕ ที่เกิดพร้อมด้วยโสมนัสเวทนาฝ่ายเดียวย่อมเกิดขึ้นในที่สุดแห่งโสมนัสกริยาชวนะ ๕

๓๗. อุเปกฺขาสหคตกฺริยชวนาวสาเน จ อุเปกฺขาสหคตาเนว โหนฺติฯ แปลความว่า ตทารัมมณจิต ๖ ดวง ที่เกิดพร้อมด้วยอุเบกขาเวทนาอย่างเดียวเท่านั้นย่อมเกิดขึ้น แม้ในที่สุดแห่งอุเบกขาสหคตกริยาชวนะ ๔

๓๘. โทมนสฺสสหคตชวนาวสาเน จ ปน ตทารมฺมณานิ เจว ภวงฺคานิ จ อุเปกฺขาสหคตาเนว ภวนฺติ, ตสฺมา ยทิ โสมนสฺสปฏิสนฺธิกสฺส โทมนสฺส-สหคตชวนาวสาเน ตทารมฺมณสมฺภโว นตฺถิ, ตทา ยงฺกิญฺจิ ปริจิตปุพฺพํ ปริตฺตารมฺมณมารพฺภ อุเปกฺขาสหคตสนฺตีรณํ อุปฺปชฺชติ, ตมนนฺตริตฺวา ภวงฺคปาโตว โหตีติ วทนฺติ อาจริยาฯ

แปลความว่า ส่วนตทารัมมณจิต ๖ และกามภวังคจิต ๖ ที่เกิดพร้อมด้วยอุเบกขาเวทนาอย่างเดียวเท่านั้นย่อมเกิดขึ้น แม้ในที่สุดแห่งโทสชวนะ ๒ เพราะฉะนั้น ในที่สุดแห่งโทสชวนะของผู้ปฏิสนธิด้วยโสมนัสเวทนา ถ้าตทารัมมณจิตไม่มีโอกาสเกิดแล้วพระอรรถกถาจารย์ทั้งหลายกล่าวไว้ว่า ในเวลานั้นอุเบกขาสันตีรณจิต

๒ (และมหาวิบากอุเบกขา ๔) ได้กระทำกามธรรมอย่างใดอย่างหนึ่งที่ได้เคยสั่งสมความชำนาญมาก่อนแล้วในภพนี้เป็นอารมณ์ ย่อมเกิดขึ้นโดยฐานะเป็นอาคันตุกภวังค์, ในลำดับแห่งอาคันตุกภวังค์ดับลงโดยไม่มีระหว่างคั่น โสมนัสภวังค์ที่มีอยู่ประจำในสันดานของผู้นั้นเองย่อมเกิดขึ้น

ระเบียบข้อบังคับ ๓ อย่าง ในการที่ตทารัมมณจิตเกิดได้

๓๙. ตถา กามาวจรชวนาวสาเน กามาวจรสตฺตานํ กามาวจรธมฺเมเสฺวว อารมฺมณภูเตสุ ตทารมฺมณํ อิจฺฉนฺตีติฯ แปลความว่า อีกประการหนึ่ง พระอรรถกถาจารย์ทั้งหลายมีความเห็นพอใจพร้อมกันในเรื่องการเกิดขึ้นแห่งตทารัมมณจิต ในอติมหันตารมณ์วิถี และอติภูตารมณ์วิถีว่า ในที่สุดแห่งกามชวนะในสันดานของกามบุคคล และในอารมณ์ที่เป็นกามธรรม เมื่อครบองค์ทั้ง ๓ นี้แล้วเท่านั้น (ตทารัมมณจิตย่อมเกิดขึ้นได้)

คาถาสังคหะที่แสดงถึงองค์ทั้ง ๓ และวิสยัปปวัตติทั้ง ๒ ที่มีตทารัมมณจิต

๔๐. กาเม ชวนสตฺตาลมฺ- พนานํ นิยเม สติ
วิภูเตติมหนฺเต จ ตทารมฺมณมีริตํฯ

แปลความว่า พระอรรถกถาจารย์ทั้งหลายได้กล่าวว่า การกำหนดแห่งองค์ทั้ง ๓ คือ กามชวนะ กามบุคคล และกามอารมณ์ เมื่อครบบริบูรณ์แล้วอติวิภูตารมณ์วิถี และอติมหันตารมณ์วิถี มีตทารัมมณจิตเกิดได้

อยเมตฺถ ตทารมฺมณนิยโมฯ

คำพรรณนาดังที่ได้กล่าวมาแล้วนี้ เป็นการกำหนดข้อระเบียบการเกิดขึ้นแห่งตทารัมมณจิตในวิถีจิตสังคหะนี้

ชวนนิยมะ
ระเบียบข้อบังคับจำนวนชวนจิตที่เกิดขึ้นเมื่อว่าโดยกาล

๔๑. ชวเนสุ จ ปริตฺตชวนวีถิยํ กามาวจรชวนานิ สตฺตกฺขตฺตุํ ฉกฺขตฺตุเมว วา ชวนฺติฯ แปลความว่า ในบรรดาชวนจิต ๕๕ เหล่านั้น สำหรับกามชวนะย่อมเกิดขึ้น ๗ ครั้ง หรือ ๖ ครั้งเท่านั้นในเวลาปกติ ในวิถีที่มีกามชวนะ

๔๒. มนฺทปฺปวตฺติยํ ปน มรณกาลาทีสุ ปญฺจวารเมวฯ แปลความว่า ส่วนในเวลาที่ใกล้จะตาย เป็นต้นคือ ในเวลาที่ใกล้จะตาย (มรณาสันนกาล) ในเวลาที่หลง (มุจฉากาล) ในเวลาที่สลบ (วิสัญญีภูตกาล) และในเวลาที่กัมมชรูปมีกำลังอ่อน (อติตรุณกาล) ซึ่งเป็นเวลาที่การเกิดขึ้นแห่งวิถีจิตมีกำลังอ่อน กามชวนะเหล่านี้ย่อมเกิดขึ้นเพียง ๕ ครั้งเท่านั้น

๔๓. ภควโต ปน ยมกปาฏิหาริยกาลาทีสุ ลหุกปฺปวตฺติยํ จตฺตาริ ปญฺจ วา ปจฺจเวกฺขณจิตฺตานิ ภวนฺตีติปิ วทนฺติฯ แปลความว่า พระอรรถกถาจารย์ทั้งหลายก็ได้กล่าวว่า ส่วนเวลาที่มีวิถีจิตเกิดขึ้นอย่างรวดเร็ว ซึ่งได้แก่ในขณะที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ทรงแสดงยมกปาฏิหาริย์เป็นต้น ปัจจเวกขณชวนะเหล่านี้ย่อมเกิดขึ้น ๔ ครั้ง หรือ ๕ ครั้ง

๔๔. อาทิกมฺมิกสฺส ปน ปฐมกปฺปนายํ มหคฺคตชวนานิ อภิญฺญาชวนานิ จ สพฺพทาปิ เอกวารเมว ชวนฺติ, ตโต ปรํ ภวงฺคปาโตฯ แปลความว่า ส่วนในฌานที่เกิดขึ้นครั้งแรก ของผู้ที่มีการเจริญสมถกรรมฐานเป็นเบื้องต้นแห่งปฐมฌาน ทุติยฌาน ตติยฌาน จตุตถฌาน และปัญจมฌาน มหัคคตชวนะเหล่านี้ย่อมเกิดขึ้น ๑ ครั้งเท่านั้น สำหรับอภิญญาชวนะเหล่านี้ ย่อมเกิดขึ้น ๑ ครั้งเสมอไป ไม่ว่าในเวลาใด ๆ ก็ตาม ต่อจากมหัคคตชวนะหรืออภิญญาชวนะที่เกิดขึ้น ๑ ครั้งได้ดับลงแล้ว จิตก็ลงสู่ภวังค์

๔๕. จตฺตาโร ปน มคฺคุปฺปาทา เอกจิตฺตกฺขณิกา, ตโต ปรํ เทฺว ตีณิ ผลจิตฺตานิ ยถารหํ อุปฺปชฺชนฺติ, ตโต ปรํ ภวงฺคปาโตฯ แปลความว่า ส่วนการเกิดขึ้นแห่งมัคคจิตทั้ง ๔ เหล่านั้น มีจิตตักขณะเดียวต่อจากมัคคจิตเกิดขึ้น ๑ ครั้งได้ดับลงแล้ว ผลจิตย่อมเกิดขึ้น ๒ หรือ ๓ ครั้ง ตามสมควรแก่มันทบุคคลหรือติกขบุคคลต่อจากผลจิตดวงสุดท้ายดับลง จิตก็ลงสู่ภวังค์

๔๖. นิโรธสมาปตฺติกาเล ทฺวิกฺขตฺตุํ จตุตฺถารุปฺปชวนํ ชวติ, ตโต ปรํ นิโรธํ ผุสติ, วุฏฺฐานกาเล ปน อนาคามิผลํ วา อรหตฺตผลํ วา ยถารหเมกวารํ อุปฺปชฺชิตฺวา นิรุทฺเธ ภวงฺคปาโตว โหติฯ แปลความว่า ในเวลาที่ใกล้เข้าถึงนิโรธสมาบัติ เนวสัญญานาสัญญายตนกุศลหรือกิริยาชวนะย่อมเกิดขึ้น ๒ ครั้ง ต่อจากชวนะดวงที่ ๒ ดับลง ย่อมเข้าถึงความดับแห่งจิต เจตสิก และจิตตชรูป และเมื่อเวลาที่ออกจากนิโรธสมาบัติ อนาคามิผลจิตหรืออรหัตตผลจิต

ตามสมควรแก่อนาคามีบุคคล หรืออรหันตบุคคลเกิดขึ้น ๑ ครั้งแล้วดับไป (เมื่อผลจิตดับลง) แล้ว จิตก็ลงสู่ภวังค์

๔๗. สพฺพตฺถาปิ สมาปตฺติวีถิยํ ภวงฺคโสโต วิย วีถินิยโม นตฺถีติ กตฺวา พหูนิปิ ลพฺภนฺตีติฯ แปลความว่า ในฌานสมาปัตติวิถี และผลสมาปัตติวิถี แม้ทั่วไปการกำหนดจำนวนชวนะที่เกิดขึ้นย่อมไม่มี เช่นเดียวกันกับการเกิดขึ้นแห่งกระแสภวังค์ไม่มีการกำหนดจำนวน เพราะฉะนั้น ชวนจิตหลาย ๆ ครั้งก็เกิดขึ้นได้, การกำหนดจำนวนชวนจิตที่เกิดขึ้น เมื่อว่าโดยกาลได้สิ้นสุดลงเพียงเท่านี้

คาถาสังคหะที่แสดงถึงจำนวนชวนจิตที่เกิดขึ้น

๔๘. สตฺตกฺขตฺตุํ ปริตฺตานิ มคฺคาภิญฺญา สกึ มตา
อวเสสานิ ลพฺภนฺติ ชวนานิ พหูนิปิฯ

แปลความว่า พึงทราบว่า กามชวนะเหล่านี้ย่อมเกิดขึ้นได้อย่างมาก ๗ ครั้ง มัคคชวนะและอภิญญาชวนะย่อมเกิดขึ้นได้ ๑ ครั้ง มหัคคตชวนะและผลชวนะที่นอกจากมัคคชวนะและอภิญญาชวนะแม้หลาย ๆ ครั้งก็เกิดขึ้นได้ (๑ ครั้งก็เกิดได้)

อยเมตฺถ ชวนนิยโมฯ

คำพรรณนาดังที่ได้กล่าวมาแล้วนี้ เป็นระเบียบของการกำหนดจำนวนชวนะที่เกิดขึ้นในวิถีสังคหะนี้

ปุคคลเภท

แสดงการจำแนกวิถีจิตโดยประเภทแห่งบุคคล

๔๙. ทุเหตุกานมเหตุกานญฺจ ปเนตฺถ กฺริยชวนานิ เจว อปฺปนาชวนานิ จ น ลพฺภนฺติฯ แปลความว่า ในบรรดาวิถีจิต ๘๐ (เว้นมหัคคตวิบาก ๙) เหล่านั้น สำหรับกามกิริยาชวนะ ๙ และอัปปนาชวนะ ๒๖ ย่อมเกิดขึ้นไม่ได้ในสันดานของทวิเหตุกบุคคลและอเหตุกบุคคล

๕๐. ตถา ญานสมฺปยุตฺตวิปากานิ จ สุคติยํฯ แปลความว่า อนึ่ง มหาวิบากญาณสัมปยุตตจิต ๔ เหล่านี้ย่อมเกิดขึ้นไม่ได้ในสันดานของทวิเหตุกบุคคลและอเหตุกบุคคลที่เกิดอยู่ในสุคติภูมิ

๕๑. ทุคฺคติยํ ปน ญาณวิปฺปยุตฺตานิ จ มหาวิปากานิ น ลพฺภนฺติฯ

แปลความว่า ส่วนในสันดานของอเหตุกบุคคล ที่เกิดอยู่ในทุคคติภูมินั้น มหาวิบากญาณวิปปยุตตจิต ๔ เหล่านี้ ก็ย่อมเกิดขึ้นไม่ได้ (สำหรับมหาวิบากญาณสัมปยุตตจิต ๔ ที่เกิดขึ้นไม่ได้นั้นโดยไม่มีปัญหา)

๕๒. ติเหตุเกสุ จ ขีณาสวานํ กุสลากุสลชวนานิ น ลพฺภนฺติฯ แปลความว่า บรรดาติเหตุกบุคคลจำนวน ๙ เหล่านั้น ในสันดานของพระอรหันต์ทั้งหลาย กุศลชวนะ ๒๑ และอกุศลชวนะ ๑๒ ย่อมเกิดขึ้นไม่ได้

๕๓. ตถา เสกฺขปุถุชฺชนานํ กฺริยชวนานิฯ แปลความว่า ในสันดานของพระเสกขบุคคล ๓ และติเหตุกปุถุชน ๑ กริยาชวนะ ๑๘ เหล่านี้ ย่อมเกิดขึ้นไม่ได้เช่นเดียวกัน

๕๔. ทิฏฺฐิคตสมฺปยุตฺตวิจิกิจฺฉาชวนานิ จ เสกฺขานํฯ แปลความว่า ทิฏฐิคตสัมปยุตตชวนะ ๔ และวิจิกิจฉาสัมปยุตตชวนะ ๑ ก็ย่อมเกิดขึ้นไม่ได้ในสันดานของพระเสกขบุคคล ๓ (สำหรับกิริยาชวนะ ๑๘ ที่เกิดขึ้นไม่ได้นั้นปรากฏชัดอยู่แล้ว)

๕๕. อนาคามิปุคฺคลานํ ปฏิฆชวนานิ จ น ลพฺภนฺติฯ แปลความว่า ส่วนในสันดานของพระอนาคามีบุคคลทั้งหลาย โทสชวนะ ๒ ดวงก็ย่อมเกิดขึ้นไม่ได้ (กิริยาชวนะ ๑๘ และทิฏฐิคตสัมปยุตต์ วิจิกิจฉาสัมปยุตตชวนะเหล่านี้ย่อมเกิดขึ้นไม่ได้ด้วย)

๕๖. โลกุตฺตรชวนานิ ยถาสกํ อริยานเมว สมุปฺปชฺชนฺตีติฯ แปลความว่า สำหรับโลกุตตรชวนะ ๘ หรือ ๔๐ เหล่านั้น ย่อมเกิดขึ้นในสันดานของพระอริยบุคคล ๘ โดยเฉพาะของตนๆ เท่านั้น, การจำแนกวิถีจิตโดยประเภทแห่งบุคคลได้สิ้นสุดลงเพียงเท่านี้

คาถาสังคหะที่แสดงถึงจำนวนวิถีจิตที่เกิดขึ้นในสันดานของปุถุชน เสกขะ และอเสกขบุคคล

๕๗. อเสกฺขานํ จตุจตฺตา- ลีส เสกฺขาน มุทฺทิเส
ฉ ปญฺญาสาว เสสานํ จตุปญฺญาส สมฺภวาฯ

แปลความว่า เมื่อว่าตามสมควรที่จะเป็นได้แล้ว พึงกล่าวว่า ในสันดานของพระอรหันต์ทั้งหลายมีวิถีจิตเกิดได้อย่างมาก ๔๔ ในสันดานของพระเสกข-

บุคคล ๗ มีวิถีจิตเกิดขึ้นได้อย่างมาก ๕๖ ในสันดานของปุถุชน ๔ ที่เหลือ มีวิถีจิตเกิดขึ้นได้อย่างมาก ๕๔

อยเมตฺถ ปุคฺคลเภโทฯ

คำพรรณาดังที่ได้กล่าวมาแล้วนี้ เป็นการจำแนกวิถีจิตโดยประเภทแห่งบุคคลในวิถีสังคหะนี้

ภูมิวิภาค

แสดงการจำแนกวิถีจิตโดยประเภทแห่งภูมิ

๕๘. กามาวจรภูมิยํ ปเนตานิ สพฺพานิปิ วีถิจิตฺตานิ ยถารหมุปลพฺภนฺติฯ แปลความว่า การจำแนกวิถีจิตโดยประเภทแห่งบุคคลจบลงแล้ว จะแสดงการจำแนกวิถีจิตโดยประเภทแห่งภูมิต่อไป, สำหรับในกามภูมิ ๑๑ วิถีจิต ๘๐ ทั้งหมด ก็ย่อมเกิดขึ้นได้ เป็นไปตามสมควรแก่บุคคล

๕๙. รูปาวจรภูมิยํ ปฏิฆชวนตทารมฺมณวชฺชิตานิฯ แปลความว่า ในรูปภูมิ ๑๕ (เว้นอสัญญสัตตภูมิ) วิถีจิต ๖๔ ที่เว้นจากโทสชวนะ ๒ มหาวิบากตทารัมมณะ ๘ (และฆานะ ชิวหา กายวิญญาณ) ย่อมเกิดขึ้นได้

๖๐. อรูปาวจรภูมิยํ ปฐมมคฺครูปาวจรหสนเหฏฺฐิมารุปฺปวชฺชิตานิ จ ลพฺภนฺติฯ แปลความว่า ในอรูปภูมิ ๔ วิถีจิต ๔๒, ๔๐, ๓๘, ๓๖ ที่เว้นจากโสดาปัตติมัคคจิต ๑ รูปาวจรชวนะ ๑๐ หสิตุปปาท ๑ และอรูปาวจรชวนะที่ต่ำกว่า ย่อมเกิดขึ้นได้

๖๑. สพฺพตฺถาปิ จ ตํตํปสาทรหิตานํ ตํตํทฺวาริกวีถิจิตฺตานิ น ลพฺภนฺเตวฯ แปลความว่า แม้ในภูมิทั่วไปสำหรับในสันดานของผู้ที่ปราศจากปสาทรูปนั้นๆ วิถีจิตที่เกิดขึ้นในทวารนั้นๆ ย่อมไม่เกิดเลย

๖๒. อสญฺญสตฺตานํ ปน สพฺพถาปิ จิตฺตปฺปวตฺติ นตฺเถวาติฯ แปลความว่า ส่วนในสันดานของอสัญญสัตตพรหม ความเกิดขึ้นแห่งจิตโดยประการใดๆ ก็ตาม ย่อมไม่มีเลย, การจำแนกวิถีจิตโดยประเภทแห่งภูมิจบลงเพียงเท่านี้

คาถาสังคหะที่แสดงถึงจำนวนวิถีจิตที่เกิดขึ้นในภูมิทั้ง ๓

๖๓. อสีติ วีถิจิตฺตานิ กาเม รูเป ยถารหํ
จตุสฏฺฐี ตถารูเป เทฺวจตฺตาลีส ลพฺภเรฯ

แปลความว่า ในกามภูมิ ๑๑ วิถีจิต ๘๐ ทั้งหมดย่อมเกิดขึ้นได้ตามสมควรแก่บุคคล ในรูปภูมิ ๑๕ ที่นอกจากอสัญญสัตตภูมิ วิถีจิต ๖๔ ย่อมเกิดขึ้นได้ตามสมควรแก่บุคคล ส่วนในอรูปภูมิทั้ง ๔ วิถีจิต ๔๒ ย่อมเกิดขึ้นได้ตามสมควรแก่บุคคล

อยเมตฺถ ภูมิวิภาโคฯ

คำพรรณนาดังที่ได้กล่าวมาแล้วนี้ เป็นการจำแนกวิถีจิตโดยประเภทแห่งภูมิในวิถีสังคหะนี้

นิคมคาถา
คำกล่าวสรุปความตอนอวสาน

๖๔. อิจฺเจวํ ฉทฺวาริกจิตฺตปฺปวตฺติ ยถาสมฺภวํ ภวงฺคนฺตริกา ยาวตายุก-มพฺโพจฺฉินฺนา ปวตฺตติฯ แปลความว่า ตามนัยดังที่ได้แสดงมาแล้วนี้ ความเป็นไปแห่งวิถีจิตที่เกิดขึ้นในทวารทั้ง ๖ ย่อมเกิดขึ้น เป็นภวังคจิตคั่นวิถีจิต ดังนี้ เรื่อยๆ ไป ไม่ขาดสายจนตลอดชีวิต ตามสมควรที่เกิดขึ้นได้ในทวารนั้นๆ

๖๕. อิติ อภิธมฺมตฺถสงฺคเห วีถิสงฺคหวิภาโค นาม จตุตฺโถ ปริจฺเฉโทฯ แปลความว่า ปริจเฉทที่ ๔ ชื่อว่า วิถีสังคหวิภาค ในอภิธัมมัตถสังคหปกรณ์ ได้จบลงเพียงเท่านี้

จบ บาลีและคำแปลปริจเฉท ๔ ในอภิธัมมัตถสังคหะ

อธิบายขยายความในวิถีสังคหะ

ปวัตติสังคหะ การรวบรวมความเป็นไปแห่ง จิต เจตสิก ในปฏิสนธิกาล และปวัตติกาล รวมทั้งภูมิและบุคคล ตามสมควร, ปฏิสนธิกาล คือ อุปปาทักขณะของปฏิสนธิจิต, ปวัตติกาล คือ ตั้งแต่ฐีติขณะของปฏิสนธิจิต เป็นต้น จนถึงจิตที่เกิดก่อนจุติจิต (มหาปัฏฐานหน้า ๗๔) หรือตั้งแต่ฐีติขณะของปฏิสนธิจิตเป็นต้นมาจนถึงฐีติขณะของจุติจิต* (ปริเฉทที่ ๑ หน้า ๑๐๙ พ.ศ. ๒๕๒๕)

ภาพประกอบที่แสดงถึงปฏิสนธิกาล ปวัตติกาล พร้อมด้วยจุติกาล

มรณาสันนวิถี

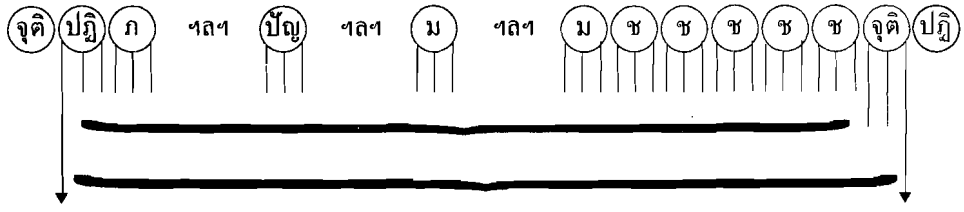

ปวัตติกาล

ปฏิสนธิกาล จุติกาล

ภูมิ ๓๑ ภูมิ คือ กามภูมิ ๑๑ รูปภูมิ ๑๖ อรูปภูมิ ๔ ภูมิที่เกี่ยวกับวิถีจิต มี ๓๐ ภูมิ (เว้นอสัญญสัตตภูมิ), ภูมิ ๓๑ ภูมินั้น ท่านแสดงไว้แล้วในภูมิจตุกกะ ปริจเฉท ที่ ๕

บุคคล ๑๒ คือ

๑. ทุคคติอเหตุกบุคคล
๒. สุคติอเหตุกบุคคล
๓. ทวิเหตุกบุคคล
๔. ติเหตุกปุถุชน

} รวมกันเรียกว่า ปุถุชน ๔

---

* *ภังคักขณะของจุติจิต เรียกว่าจุติกาล*

๕. โสดาปัตติมรรคบุคคล	พระอริยบุคคล ๘ จำพวก
๖. โสดาปัตติผลบุคคล (พระโสดาบันบุคคล)	
๗. สกทาคามิมรรคบุคคล	
๘. สกทาคามิผลบุคคล (พระสกทาคามีบุคคล)	
๙. อนาคามิมรรคบุคคล	
๑๐. อนาคามิผลบุคคล (พระอนาคามีบุคคล)	
๑๑. อรหัตตมรรคบุคคล	
๑๒. อรหัตตผลบุคคล (พระอรหันตบุคคล)	

บุคคลเหล่านี้จะปรากฏชัด ตอนที่จำแนกวิถีจิตโดยบุคคล

แสดงฉักกะ ๖ อย่างๆ ละ ๖ และองค์ธรรม ในวิถีสังคหะ ดังนี้คือ

วัตถุฉักกะ วัตถุ ๖ คือ

๑. จักขุวัตถุ	องค์ธรรมได้แก่	จักขุปสาท
๒. โสตวัตถุ	” ”	โสตปสาท
๓. ฆานวัตถุ	” ”	ฆานปสาท
๔. ชิวหาวัตถุ	” ”	ชิวหาปสาท
๕. กายวัตถุ	” ”	กายปสาท
๖. หทัยวัตถุ	” ”	หทยวัตถุรูป

ทวารฉักกะ ทวาร ๖ คือ

๑. จักขุทวาร	องค์ธรรมได้แก่	จักขุปสาท
๒. โสตทวาร	” ”	โสตปสาท
๓. ฆานทวาร	” ”	ฆานปสาท
๔. ชิวหาทวาร	” ”	ชิวหาปสาท
๕. กายทวาร	” ”	กายปสาท
๖. มโนทวาร	” ”	ภวังคจิต ๑๙

อารัมมณฉักกะ อารมณ์ ๖ คือ

๑. รูปารมณ์	องค์ธรรมได้แก่		สีต่าง ๆ
๒. สัททารมณ์	”	”	เสียงต่าง ๆ
๓. คันธารมณ์	”	”	กลิ่นต่าง ๆ
๔. รสารมณ์	”	”	รสต่าง ๆ
๕. โผฏฐัพพารมณ์	”	”	เย็น ร้อน, อ่อนแข็ง, หย่อนตึง
๖. ธัมมารมณ์	”	”	จิต ๘๙ เจตสิก ๕๒ ปสาทรูป ๕ สุขุมรูป ๑๖ นิพพาน บัญญัติ

วิญญาณฉักกะ วิญญาณ ๖ คือ

๑. จักขุวิญญาณ	องค์ธรรมได้แก่		จักขุวิญญาณจิต	๒
๒. โสตวิญญาณ	”	”	โสตวิญญาณจิต	๒
๓. ฆานวิญญาณ	”	”	ฆานวิญญาณจิต	๒
๔. ชิวหาวิญญาณ	”	”	ชิวหาวิญญาณจิต	๒
๕. กายวิญญาณ	”	”	กายวิญญาณจิต	๒
๖. มโนวิญญาณ	”	”	จิต ๗๙ ที่เหลือ	

วิถีฉักกะ วิถีมี ๖

ว่าโดยทวาร มี ๖ คือ

๑. จักขุทวารวิถี ความเป็นไปของจิตและเจตสิกที่เกิดขึ้นทางตา องค์ธรรมได้แก่ จิต ๔๖ เจตสิก ๕๐ (เว้นอัปปมัญญา)

๒. โสตทวารวิถี ความเป็นไปของจิตและเจตสิกที่เกิดขึ้นทางหู องค์ธรรมได้แก่ จิต ๔๖ เจตสิก ๕๐ (เว้นอัปปมัญญา)

๓. ฆานทวารวิถี ความเป็นไปของจิตและเจตสิกที่เกิดขึ้นทางจมูก องค์ธรรมได้แก่ จิต ๔๖ เจตสิก ๕๐ (เว้นอัปปมัญญา)

๔. ชิวหาทวารวิถีความเป็นไปของจิตและเจตสิกที่เกิดขึ้นทางลิ้น องค์ธรรมได้แก่ จิต ๔๖ เจตสิก ๕๐ (เว้นอัปปมัญญา)

๕. กายทวารวิถี ความเป็นไปของจิตและเจตสิกที่เกิดขึ้นทางกาย องค์ธรรม ได้แก่ จิต ๔๖ เจตสิก ๕๐ (เว้นอัปปมัญญา)

๖. มโนทวารวิถี ความเป็นไปของจิตและเจตสิกที่เกิดขึ้นทางใจ องค์ธรรม ได้แก่ จิต ๖๗ เจตสิก ๕๒ (เว้นทวิปัญจวิญญาณจิต ๑๐ มโนธาตุ ๓ มหัคคตวิปาก จิต ๕)

ว่าโดยวิญญาณ มี ๖ คือ

๑. จักขุวิญญาณวิถี ความเป็นไปของจิตและเจตสิกที่ยกจักขุวิญญาณขึ้นเป็นประธาน

๒. โสตวิญญาณวิถี ความเป็นไปของจิตและเจตสิกที่ยกโสตวิญญาณขึ้นเป็นประธาน

๓. ฆานวิญญาณวิถี ความเป็นไปของจิตและเจตสิกที่ยกฆานวิญญาณขึ้นเป็นประธาน

๔. ชิวหาวิญญาณวิถี ความเป็นไปของจิตและเจตสิกที่ยกชิวหาวิญญาณขึ้นเป็นประธาน

๕. กายวิญญาณวิถี ความเป็นไปของจิตและเจตสิกที่ยกกายวิญญาณขึ้นเป็นประธาน

๖. มโนวิญญาณวิถี ความเป็นไปของจิตและเจตสิกที่ยกมโนวิญญาณคือชวนะ ๕๕ ขึ้นเป็นประธาน

ส่วนวิสยัปปวัตติ ๖ หรือ ๘ ในบาลีข้อที่ ๗ และที่ ๘ นั้น ได้แปลและอธิบายไว้ชัดเจนแล้ว

อายุของจิตพร้อมด้วยเจตสิกและรูป

ในจำนวนจิต ๘๙ หรือ ๑๒๑ ดวงนั้น จิตดวงหนึ่งๆ มีขณะเล็ก (อนุขณะ) อยู่ ๓ ขณะคือ อุปปาทักขณะ (ขณะเกิดขึ้น) ฐีติขณะ (ขณะตั้งอยู่) ภังคักขณะ (ขณะดับไป) และขณะทั้ง ๓ เหล่านี้ เป็นอายุของจิต (รวมทั้งเจตสิก) ดวงหนึ่งๆ

จิตที่เหลือ คือ ภวังคจิต ๑๙ ปัญจทวารวิถีและมโนทวารวิถีมี ปัญจทวาร-วัชชนจิตและมโนทวาราวัชชนจิต เป็นต้น และจุติจิต ๑๙ ก็เป็นไปในทำนองเดียวกัน

รูป ๒๒ รูป (เว้นวิญญัติรูป ๒ ลักษณรูป ๔) รูปใดรูปหนึ่ง มีอายุเท่ากันกับระยะเวลาของขณะจิตที่เกิดขึ้นแล้วดับไป ๑๗ ดวง หรือ ๕๑ ขณะเล็ก

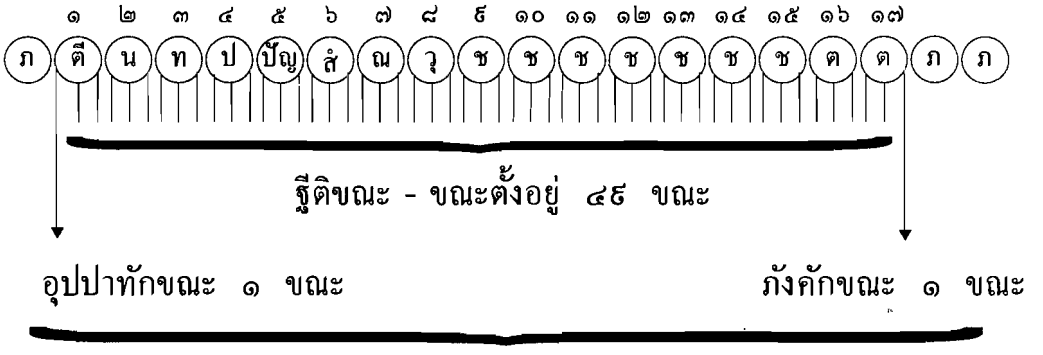

ขณะทั้ง ๕๑ ขณะเหล่านี้เป็นอายุของรูป ๒๒ รูป

อายุของนามและรูปในขณะทั้ง ๓ นั้น มีความแตกต่างกัน ตรงฐีติขณะ คือ ฐีติขณะของนามมี ๑ ขณะ ส่วนฐีติขณะของรูปมี ๔๙ ขณะ สำหรับอุปปาทักขณะและภังคักขณะนั้นมี ๑ ขณะเท่ากัน

คำว่า ขณะ หมายความว่า ชั่วระยะเล็กน้อยที่สุดจะหาอะไรมาเปรียบเทียบมิได้

วิถีสังคหะ แยกออกเป็น ๒ บท คือ วิถี + สังหคะ

วิถี หมายความว่า การเกิดขึ้นโดยลำดับติดต่อกันเป็นแถวของจิต เจตสิก รูป

สังคหะ หมายความว่า การสงเคราะห์หรือการรวบรวม เมื่อรวมกันเป็นวิถี สังคหะ หมายความว่าการสงเคราะห์การเกิดขึ้นโดยลำดับติดต่อกันเป็นแถวของจิต เจตสิก รูป

ปัญจทวารวิถี ๗๕ หรือ ๑๐๐ วิถี

อภิธัมมัตถสังคหบาลีข้อที่ ๑๑ ถึงข้อที่ ๒๐ ได้แสดงถึงความเป็นไปของปัญจทวารวิถี และข้อที่ ๒๑ แสดงสรุปจำนวนปัญจทวารวิถีทั้งหมด

จักขุทวาริกอติมหันตารมณ์วิถีมี ๓ วิถี คือ

๑. จักขุทวาริก อติมหันตารมณ์วิถี ที่มีอตีตภวังค์ ๑ ขณะ เป็นตทารัมมณวาระ

๒. จักขุทวาริก อติมหันตารมณ์วิถี ที่มีอตีตภวังค์ ๑ ขณะ เป็นชวนวาระไม่มีอาคันตุกภวังค์

๓. จักขุทวาริก อติมหันตารมณ์วิถี ที่มีอตีตภวังค์ ๑ ขณะ เป็นชวนวาระมีอาคันตุกภวังค์

จักขุทวาริกอติมหันตารมณ์วิถีทั้ง ๓ วิถีนี้
เมื่อกล่าวโดยประเภทแล้วมี ๕ ประเภทคือ

๑. จักขุทวาริก อติมหันตารมณ์วิถี ตทารัมมณวาระ ที่มีกามชวนะ ๒๗ (เว้นโทสชวนะ ๒)

๒. จักขุทวาริก อติมหันตารมณ์วิถี ตทารัมมณวาระ ที่มีโทสชวนะ ๒

๓. จักขุทวาริก อติมหันตารมณ์วิถี ชวนวาระ ไม่มีอาคันตุกภวังค์ที่เกิดในรูปภูมิ ๑๕ (เว้นอสัญญสัตตภูมิ)

๔. จักขุทวาริก อติมหันตารมณ์วิถี ชวนวาระ ไม่มีอาคันตุกภวังค์ที่เกิดในกามภูมิ ๑๑

๕. จักขุทวาริก อติมหันตารมณ์วิถี ชวนวาระ ที่มีอาคันตุกภวังค์ที่เกิดในกามสุคติภูมิ ๗

ปัญจทวาริก อติมหันตารมณ์วิถีที่เหลือคือ โสตทวาริก อติมหันตารมณ์วิถี ๓ วิถี ๕ ประเภท และฆานทวาริก ชิวหาทวาริก กายทวาริก อติมหันตารมณ์วิถี ๓ วิถี ๔ ประเภท (เว้นวิถีประเภทที่ ๓ ที่เกิดในรูปภูมิ ๑๕) ก็เหมือนกันกับจักขุทวาริก อติมหันตารมณ์วิถี ๓ วิถี ๕ ประเภท

ภาพจักขุทวาริก อติมหันตารมณ์วิถี ๓ วิถี

๑ (ภ)(ตี)(น)(ท)(ป)(จัก)(สํ)(ณ)(วุ)(ช)(ช)(ช)(ช)(ช)(ช)(ช)(ต)(ต)(ภ)

กามภ. ๑๐ ๑ ๒ ๒ ๓ ๑ กามชวนะ ๒๙ ๑๑ ๑๐

๒ (ภ)(ตี)(น)(ท)(ป)(จัก)(สํ)(ณ)(วุ)(ช)(ช)(ช)(ช)(ช)(ช)(ช)(ภ)(ภ)(ภ)

ภ.๑๑ = ๕+๖ ๑ ๒ ๒ ๓ ๑ กามชวนะ ๒๙ ภ. ๑๑

๓ (ภ)(ตี)(น)(ท)(ป)(จัก)(สํ)(ณ)(วุ)(ช)(ช)(ช)(ช)(ช)(ช)(ช)(อา)(ภ)(ภ)

กามโส.ภ. ๔ ๑ ๑ ๑ ๑ ๑ โทสชวนะ ๒ ๕ โส.ภ.๔

วิถีที่ ๑ เป็นอติมหันตารมณ์วิถี ตทารัมมณวาระ ที่เกิดในกามภูมิ ตามสมควรแก่ชนิดของอารมณ์ ชวนะ และตทารัมมณะ แบ่งออกเป็น ๒ ประเภท คือ วิถีประเภทที่ ๑ และที่ ๒

วิถีที่ ๒ ตามปกติอติมหันตารมณ์วิถี ต้องเป็นตทารัมมณวาระ แต่มีเหตุขัดข้อง ตทารัมมณจิตเกิดไม่ได้ จึงต้องเป็นชวนวาระ แบ่งออกเป็น ๒ ประเภทคือ ประเภทที่ ๓ เป็นวิถีที่เกิดในรูปภูมิและประเภทที่ ๔ เป็นวิถีที่เกิดในกามภูมิ ซึ่งมีเหตุขัดข้อง ๓ ประการ คือ ปฏิสนธิเป็นกามอุเบกขา ชวนะเป็นโทสะและอารมณ์เป็นอติอิฏฐะ

วิถีที่ ๓ เป็นอติมหันตารมณ์วิถี ชวนวาระ มีอาคันตุกภวังค์ ที่เกิดในกามสุคติภูมิ ๗ มีองค์ประกอบ ๓ ประการ คือ ปฏิสนธิเป็นกามโสมนัสชวนะเป็นโทสะ และอารมณ์เป็นอติอิฏฐะ และเมื่อว่าโดยประเภทเป็นวิถีประเภทที่ ๕

ภาพจักขุทวาริก อติมหันตารมณ์วิถี ๕ ประเภท

๑ (ภ)(ตี)(น)(ท)(ป)(จัก)(สํ)(ณ)(วุ)(ช)(ช)(ช)(ช)(ช)(ช)(ช)(ต)(ต)(ภ)

กามภ. ๑๐ ๑ ๒ ๒ ๓ ๑ กามช. ๒๗ (เว้นโทสะ ๒) ๑๑ ๑๐

๒ (ภ)(ตี)(น)(ท)(ป)(จัก)(สํ)(ณ)(วุ)(ช)(ช)(ช)(ช)(ช)(ช)(ช)(ต)(ต)(ภ)

กามภ. ๑๐ ๑ ๒ ๒ ๒ ๑ โทสชวนะ ๒ ๖ ๑๐

๓ (ภ)(ตี)(น)(ท)(ป)(จัก)(สํ)(ณ)(วุ)(ช)(ช)(ช)(ช)(ช)(ช)(ช)(ภ)(ภ)(ภ)

รูปภ.๕ ๑ ๒ ๒ ๓ ๑ กามช.๒๗ (เว้นโทสะ ๒) รูป.ภ.๕

๔ (ภ)(ตี)(น)(ท)(ป)(จัก)(สํ)(ณ)(วุ)(ช)(ช)(ช)(ช)(ช)(ช)(ช)(ภ)(ภ)(ภ)

กามอุ.ภ.๖ ๑ ๑ ๑ ๑ ๑ โทสชวนะ ๒ ภ. ๖

๕ (ภ)(ตี)(น)(ท)(ป)(จัก)(สํ)(ณ)(วุ)(ช)(ช)(ช)(ช)(ช)(ช)(ช)(อา)(ภ)(ภ)

กามโส.ภ. ๔ ๑ ๑ ๑ ๑ ๑ โทสชวนะ ๒ ๕ โส.๔

อธิบายในจักขุทวาริก อติมหันตารมณ์วิถี ๕ ประเภท

ตามลำดับภาพวิถี

วิถีประเภทที่ ๑

ว่าโดยบุคคล เกิดขึ้นแก่บุคคล ๘ จำพวก คือ ปุถุชน ๔ อริยผลบุคคล ๔ สำหรับการเกิดขึ้นแห่งชวนะในบุคคลเหล่านั้น พึงทราบตามสมควรแก่บุคคลและภูมิ

ว่าโดยภูมิ เกิดได้ในกามภูมิ ๑๑

ว่าโดยองค์ธรรมปรมัตถ์ ภวังค์แรก และภวังค์หลัง ได้แก่ กามภวังคจิต ๑๐ แล้วแต่บุคคล ส่วนวิถีจิตเหล่านั้น ได้แก่ ปัญจทวาราวัชชนจิต ๑ จักขุวิญญาณจิต ๒ สัมปฏิฉันนจิต ๒ สันตีรณจิต ๓ โวฏฐัพพนจิต ๑ กามชวนะ ๒๗ (เว้นโทสชวนะ ๒) ตทารัมมณจิต ๑๑ แล้วแต่ชนิดของรูปารมณ์

ว่าโดยอารมณ์ ภวังค์แรกและภวังค์หลัง มีอารมณ์ ๖ ที่เรียกว่า กรรมอารมณ์ กรรมนิมิตอารมณ์ หรือคตินิมิตอารมณ์ที่ได้รับมาจากฉทวาริกมรณาสันนชวนะในภพก่อนเมื่อใกล้จะตายเป็นอารมณ์ สำหรับวิถีจิตทั้งหมดที่อยู่ในวิถีนี้ มีอติอิฏฐะ อิฏฐมัชฌัตตะ หรืออนิฏฐรูปารมณ์ ที่เป็นปัจจุบัน คือ รูปารมณ์ที่ดียิ่ง ดีธรรมดา หรือที่ไม่ดี ที่ปรากฏอยู่เฉพาะหน้าเป็นอารมณ์

ว่าโดยวัตถุ จักขุวิญญาณจิต ๒ อาศัยจักขุวัตถุเกิด วิถีจิตที่เหลือทั้งหมด ภวังค์แรก ภวังค์หลังอาศัยหทัยวัตถุเกิด

วิถีประเภทที่ ๒

ว่าโดยบุคคล เกิดขึ้นแก่บุคคล ๖ จำพวก คือ ปุถุชน ๔ อริยผลบุคคลเบื้องต่ำ ๒ (คือ พระโสดาบันบุคคลและพระสกทาคามีบุคคล)

ว่าโดยภูมิ เกิดได้ในกามภูมิ ๑๑

ว่าโดยองค์ธรรมปรมัตถ์ ภวังค์แรกและภวังค์หลัง ได้แก่ กามภวังคจิต ๑๐ แล้วแต่บุคคล ส่วนวิถีจิตเหล่านั้น ได้แก่ ปัญจทวาราวัชชนจิต ๑ จักขุวิญญาณจิต ๒ สัมปฏิฉนจิต ๒ อุเบกขาสันตีรณจิต ๒ โวฏฐัพพนจิต ๑ โทสชวนะ ๒ อุเบกขาตทารัมมณจิต ๖

ว่าโดยอารมณ์ ภวังค์แรกและภวังค์หลัง มีอารมณ์เช่นเดียวกันกับวิถีประเภทที่ ๑ สำหรับวิถีจิตทั้งหมดที่อยู่ในวิถีนี้ มีอิฏฐมัชฌัตตะ หรืออนิฏฐรูปารมณ์ที่เป็นปัจจุบัน คือ รูปารมณ์ที่ดีธรรมดา หรือรูปารมณ์ที่ไม่ดีที่ปรากฏอยู่เฉพาะหน้าเป็นอารมณ์

ว่าโดยวัตถุ ก็อาศัยวัตถุเกิดเช่นเดียวกันกับวิถีประเภทที่ ๑

วิถีประเภทที่ ๓

ว่าโดยบุคคล เกิดขึ้นแก่บุคคล ๕ จำพวก คือ ติเหตุกปุถุชน ๑ อริยผลบุคคล ๔ การเกิดขึ้นแห่งชวนะในบุคคลนั้นๆ พึงทราบตามสมควรแก่บุคคล

ว่าโดยภูมิ เกิดได้ในรูปภูมิ ๑๕ (เว้นอสัญญสัตตภูมิ ๑)

ว่าโดยองค์ธรรมปรมัตถ์ ภวังค์แรกและภวังค์หลัง ได้แก่ รูปาวจรภวังคจิต ๕ ส่วนวิถีจิตเหล่านั้น ได้แก่ ปัญจทวาราวัชชนจิต ๑ จักขุวิญญาณจิต ๒ สัมปฏิจฉนจิต ๒ สันตีรณจิต ๓ โวฏฐัพพนจิต ๑ กามชวนะ ๒๗ (เว้นโทสชวนะ ๒)

ว่าโดยอารมณ์ ภวังค์แรกและภวังค์หลัง มีบัญญัติกรรมนิมิตธัมมารมณ์อันเนื่องด้วยกรรมฐาน ๒๖ คือ กสิณบัญญัติ ๑๐ อสุภบัญญัติ ๑๐ โกฏฐาสบัญญัติ ๑ อานาปานบัญญัติ ๑ หรือสัตวบัญญัติ ๔ ที่ได้รับมาจากมโนทวาริกมรณาสันนชวนะในภพก่อนเมื่อใกล้จะตายเป็นอารมณ์ สำหรับวิถีจิตทั้งหมดที่อยู่ในวิถีนี้ มีอติอิฏฐะ อิฏฐมัชฌัตตะ หรืออนิฏฐรูปารมณ์ที่เป็นปัจจุบัน คือ รูปารมณ์ที่ดียิ่ง ดีธรรมดา หรือที่ไม่ดีที่ปรากฏอยู่เฉพาะหน้าเป็นอารมณ์

ว่าโดยวัตถุ ก็อาศัยวัตถุเกิดเช่นเดียวกันกับวิถีประเภทที่ ๑

วิถีประเภทที่ ๔

ว่าโดยบุคคล เกิดขึ้นแก่บุคคล ๖ จำพวก คือ ปุถุชน ๔ อริยผลบุคคลเบื้องต่ำ ๒

ว่าโดยภูมิ เกิดได้ในกามภูมิ ๑๑

ว่าโดยองค์ธรรมปรมัตถ์ ภวังค์แรกและภวังค์หลัง ได้แก่ กามอุเบกขาภวังคจิต ๖ ส่วนวิถีจิตเหล่านั้น ได้แก่ ปัญจทวาราวัชชนจิต ๑ กุศลวิบากจักขุวิญญาณจิต ๑ กุศลวิบากสัมปฏิจฉนจิต ๑ โสมนัสสันตีรณจิต ๑ โวฏฐัพพนจิต ๑ โทสชวนะ ๒

ว่าโดยอารมณ์ ภวังค์แรกและภวังค์หลัง มีอารมณ์เช่นเดียวกันกับวิถีประเภทที่ ๑ สำหรับ วิถีจิตทั้งหมดที่อยู่ในวิถีนี้ มีอติอิฏฐรูปารมณ์ที่เป็นปัจจุบัน คือ รูปารมณ์ที่ดียิ่ง ที่ปรากฏอยู่เฉพาะหน้าเป็นอารมณ์

ว่าโดยวัตถุ ก็อาศัยวัตถุเกิดเช่นเดียวกันกับวิถีประเภทที่ ๑

วิถีประเภทที่ ๕

ว่าโดยบุคคล เกิดขึ้นแก่บุคคล ๔ จำพวก คือ ทวิเหตุกบุคคล ๑ ติเหตุกปุถุชน ๑ โสดาบันบุคคล ๑ สกทาคามีบุคคล ๑

ว่าโดยภูมิ เกิดได้ในกามสุคติภูมิ ๗

ว่าโดยองค์ธรรมปรมัตถ์ ภวังค์แรกและภวังค์หลัง ได้แก่ กามโสมนัสภวังคจิต ๔ ***จิตที่ทำหน้าที่อาคันตุกภวังค์ ได้แก่ กามอุเบกขาภวังคจิต ๕*** (เว้นอุเบกขาสันตีรณอกุศลวิปากจิต ๑) ส่วนวิถีจิตเหล่านั้น ได้แก่ ปัญจทวาราวัชชนจิต ๑ กุศลวิบากจักขุวิญญาณจิต ๑ กุศลวิบากสัมปฏิจฉนจิต ๑ โสมนัสสันตีรณจิต ๑ โวฏฐัพพนจิต ๑ โทสชวนะ ๒

ว่าโดยอารมณ์ ภวังค์แรกและภวังค์หลังมีอารมณ์เช่นเดียวกันกับวิถีประเภทที่ ๑ จิตที่ทำหน้าที่อาคันตุกภวังค์นั้นมีอารมณ์ ๖ อย่างใดอย่างหนึ่งที่เป็นกามธรรมซึ่งเคยมีความชำนาญมาแล้วในภพนี้เป็นอารมณ์ สำหรับวิถีจิตทั้งหมดที่อยู่ในวิถีนี้มีอติอิฏฐรูปารมณ์ที่เป็นปัจจุบัน คือ รูปารมณ์ที่ดียิ่งปรากฏอยู่เฉพาะหน้าเป็นอารมณ์

ความเป็นไปของวิถีประเภทที่ ๕ อธิบายว่า ผู้ที่ปฏิสนธิด้วยโสมนัสมหาวิบาก ๔ ดวงใดดวงหนึ่ง ขณะที่พบกับอารมณ์ที่เป็นอติอิฏฐารมณ์ แต่เกิดความกลัวความไม่พอใจเหล่านี้ขึ้น ในขณะนั้นชวนจิตของผู้นั้นเป็นโทสชวนะ เนื่องจากอารมณ์เป็นอติอิฏฐารมณ์หากตทารัมมณจิตเกิดจะต้องเป็นโสมนัสตทารัมมณจิต แต่เมื่อชวนะที่เกิดเป็นโทสชวนะ โสมนัสตทารัมมณจิตก็เกิดขึ้นรับอารมณ์ต่อจากชวนะนั้นไม่ได้ ภวังค์เดิม (มูลภวังค์) ที่เป็นโสมนัสจะเกิดต่อจากโทสชวนะก็ไม่ได้เช่นเดียวกัน ฉะนั้นอุเบกขาสันตีรณกุศลวิบาก ๑ หรืออุเบกขามหาวิบาก ๔ ดวงใดดวงหนึ่ง จึงเกิดขึ้นเป็นอาคันตุภวังค์ต่อจากโทสชวนะครั้งหนึ่งแล้วก็ดับไป มูลภวังค์ที่เป็นโสมนัสจึงเกิดขึ้นต่อจากอาคันตุกภวังค์ต่อไป อาคันตุกภวังค์นี้ไม่ได้รับอารมณ์ใหม่ คือ อารมณ์ของชวนะที่อยู่ในวิถีเดียวกันกับตน และไม่ได้รับอารมณ์เก่า คือ กรรมอารมณ์ กรรมนิมิตอารมณ์ หรือ คตินิมิตอารมณ์ แต่รับกามอารมณ์อย่างใดอย่างหนึ่งในบรรดาอารมณ์ ๖ นั้น ที่เคยมีความชำนาญมาแล้วในภพนี้เป็นอารมณ์

อักษรย่อในภาพวิถีและความหมายที่ควรทราบ

ภ. ภวังคจิต เป็นจิตที่มีประจำตัวของสัตว์ทั้งหลายในภพหนึ่ง ๆ ในภูมิ ๓๐ ภูมิ (เว้นอสัญญสัตตภูมิ) นั้นได้แก่ ภวังคจิต ๑๙ ดวง ซึ่งมีอารมณ์เป็นกรรมอารมณ์ กรรมนิมิตอารมณ์ หรือคตินิมิตอารมณ์ เป็นภวังค์ที่เป็นไปอยู่ตามปกติ ยังไม่เกี่ยวข้องกับวิถีแต่ประการใด

ตี อตีตภวังค์ เป็นภวังค์ที่ผ่านไปในระหว่างที่ปัญจารมณ์ (ทางปัญจทวาร) หรืออารมณ์ ๖ ที่เป็นปัจจุบันนิปผันนรูป ๑๘ (ทางมโนทวาร) เกิดขึ้นแล้วแต่ยังไม่ปรากฏในปัญจทวารหรือในมโนทวาร

น ภวังคจลนะ เป็นภวังค์ที่หวั่นไหวด้วยอำนาจปัญจารมณ์ (ทางปัญจทวาร) หรืออารมณ์ ๖ ที่เป็นปัจจุบันนิปผันนรูป ๑๘ (ทางมโนทวาร) ที่มาปรากฏในปัญจทวารหรือในมโนทวารแล้ว

ท ภวังคุปัจเฉทะ แปลว่า ตัดกระแสภวังค์ ที่เรียกว่า ภวังคุปัจเฉทะนั้น เพราะเหตุว่า การเกิดขึ้นของภวังคจิต คือภวังคจลนะดวงที่ ๒ นั้น เกิดขึ้นได้เป็นครั้งสุดท้ายก่อนที่จะเป็นวิถีจิตในวิถีหนึ่งๆ ฉะนั้น จึงเรียกว่า ภวังคุปัจเฉทะ

จักขุทวาริก มหันตารมณ์วิถี มี ๔ วิถี คือ

๑. จักขุทวาริก มหันตารมณ์วิถี ที่มีอตีตภวังค์ ๒ ขณะ ไม่มีอาคันตุกภวังค์

๒. จักขุทวาริก มหันตารมณ์วิถี ที่มีอตีตภวังค์ ๒ ขณะ มีอาคันตุกภวังค์

๓. จักขุทวาริก มหันตารมณ์วิถี ที่มีอตีตภวังค์ ๓ ขณะ ไม่มีอาคันตุกภวังค์

๔. จักขุทวาริก มหันตารมณ์วิถี ที่มีอตีตภวังค์ ๓ ขณะ มีอาคันตุกภวังค์

จักขุทวาริก มหันตารมณ์วิถีทั้ง ๔ วิถีนี้ เมื่อกล่าวโดยประเภทแล้ว มี ๖ ประเภท คือ

๑. จักขุทวาริก มหันตารมณ์วิถี ที่มีอตีตภวังค์ ๒ ขณะ ไม่มีอาคันตุก-ภวังค์ที่มีกามชวนะ ๒๗ (เว้นโทสชวนะ ๒) ที่เกิดในปัญจโวการภูมิ ๒๖

๒. จักขุทวาริก มหันตารมณ์วิถี ที่มีอตีตภวังค์ ๒ ขณะ ไม่มีอาคันตุก-ภวังค์ที่มีโทสชวนะ ๒ ที่เกิดในกามภูมิ ๑๑

๓. จักขุทวาริก มหันตารมณ์วิถี ที่มีอตีตภวังค์ ๒ ขณะ มีอาคันตุก-ภวังค์ที่มีโทสชวนะ ๒ ที่เกิดในกามสุคติภูมิ ๗

ส่วนวิถีประเภทที่ ๔,๕,๖ เหมือนกันกับวิถีประเภทที่ ๑,๒,๓ ต่างกันแต่ที่มีอตีตภวังค์เกิดขึ้น ๓ ขณะ เท่านั้น

ปัญจทวารวิถีที่เหลือมีโสตทวาริก มหันตารมณ์วิถีเป็นต้น ๔ วิถี ๖ ประเภท ก็เป็นไปในทำนองเดียวกันกับ จักขุทวาริก มหันตารมณ์วิถี ๔ วิถี ๖ ประเภท

อนึ่ง ฆานทวาริก ชิวหาทวาริก กายทวาริก มหันตารมณ์วิถี ๔ วิถี ๖ ประเภท นั้นก็ต้องเว้นวิถีที่เกิดในรูปภูมิออก เพราะวิถีเหล่านี้เกิดในรูปภูมิไม่ได้ ถึงแม้จะเว้นออกแล้วก็ตามก็ยังแบ่งออกเป็น ๖ ประเภทเท่าเดิม เพราะวิถีประเภทที่ ๑ และประเภทที่ ๔ นั้น เกิดได้ในกามภูมิ ๑๑ รูปภูมิ ๑๕ เมื่อเว้นวิถีที่เกิดในรูปภูมิออกไปแล้ว แต่วิถีที่เกิดในกามภูมิ ก็ยังคงมีอยู่และเป็นวิถีประเภทที่ ๑ และเป็นวิถีประเภทที่ ๔ เช่นเดียวกัน

ภาพจักขุทวาริก มหันตารมณ์วิถี ๔ วิถี

๑ (ภ)(ตี)(ตี)(น)(ท)(ป)(จัก)(สํ)(ณ)(วุ)(ช)(ช)(ช)(ช)(ช)(ช)(ช)(ภ)

ปัญจโวการภ. ๑๕ ๑ ๒ ๒ ๓ ๑ กามชวนะ ๒๙ ๑๕

๒ (ภ)(ตี)(ตี)(น)(ท)(ป)(จัก)(สํ)(ณ)(วุ)(ช)(ช)(ช)(ช)(ช)(ช)(ช)(อา)(ภ)(ภ)

กามโส.ภ.๔ ๑ ๒ ๒ ๓ ๑ โทสชวนะ ๒ ๖ โส. ๔

๓ (ภ)(ตี)(ตี)(ตี)(น)(ท)(ป)(จัก)(สํ)(ณ)(วุ)(ช)(ช)(ช)(ช)(ช)(ช)(ช)(ภ)

ปัญจโวการภ. ๑๕ ๑ ๒ ๒ ๓ ๑ กามชวนะ ๒๙ ๑๕

๔ (ภ)(ตี)(ตี)(ตี)(น)(ท)(ป)(จัก)(สํ)(ณ)(วุ)(ช)(ช)(ช)(ช)(ช)(ช)(ช)(อา)(ภ)(ภ)

กามโส.ภ.๔ ๑ ๒ ๒ ๓ ๑ โทสชวนะ ๒ ๖ โส. ๔

วิถีที่ ๑ เป็นมหันตารมณ์วิถี ที่มีอตีตภวังค์ ๒ ขณะ ไม่มีอาคันตุกภวังค์ ที่เกิดได้ในกามภูมิ ๑๑ และรูปภูมิ ๑๕ (เว้นอสัญญสัตตภูมิ) ตามสมควรแก่ชวนะ ถ้าเป็นวิถีที่มีโทสชวนะ ๒ ต้องเกิดแก่ผู้ที่ปฏิสนธิด้วยกามอุเบกขา ๖ ดวงเท่านั้น จึงจะเป็นชวนวาระ ไม่มีอาคันตุกภวังค์ ดังนั้นวิถีนี้ จึงแบ่งออกเป็น ๒ ประเภท คือประเภทที่ ๑ ที่มีกามชวนะ ๒๗ (เว้นโทสชวนะ ๒) และประเภทที่ ๒ ที่มีโทสชวนะ ๒

วิถีที่ ๒ วิถีนี้เมื่อว่าโดยประเภท เป็นประเภทที่ ๓

วิถีที่ ๓ ก็เหมือนกันกับวิถีที่ ๑ ต่างกันแต่ที่มีอตีตภวังค์ ๓ ขณะเท่านั้น และแบ่งออกเป็น ๒ ประเภท คือ ประเภทที่ ๔ และประเภทที่ ๕

วิถีที่ ๔ วิถีนี้ก็เหมือนกันกับวิถีที่ ๒ ต่างกันแต่ที่มีอตีตภวังค์ ๓ ขณะเท่านั้น เมื่อว่าโดยประเภท เป็นวิถีประเภทที่ ๖

ภาพจักขุทวาริก มหันตารมณ์วิถี ๖ ประเภท

๑ ภ ตี ตี น ท ป จัก สํ ณ วุ ช ช ช ช ช ช ช ภ ภ

ปัญจโวภ.๑๕ ๑ ๒ ๒ ๓ ๑ กามชวนะ ๒๗ (เว้นโทส ๒) ภ.๑๕

๒ ภ ตี ตี น ท ป จัก สํ ณ วุ ช ช ช ช ช ช ช ภ ภ ภ

กามอุ.ภ.๖ ๑ ๒ ๒ ๓ ๑ โทสชวนะ ๒ ภ.๖

๓ ภ ตี ตี น ท ป จัก สํ ณ วุ ช ช ช ช ช ช ช อา ภ ภ

กามโส.ภ.๔ ๑ ๒ ๒ ๓ ๑ โทสชวนะ ๒ ๖ โส. ๔

๔ ภ ตี ตี ตี น ท ป จัก สํ ณ วุ ช ช ช ช ช ช ช ภ ภ

ปัญจโวการภ.๑๕ ๑ ๒ ๒ ๓ ๑ กามช.๒๗ (เว้นโทส ๒) ภ.๑๕

๕ ภ ตี ตี ตี น ท ป จัก สํ ณ วุ ช ช ช ช ช ช ช ภ ภ

กามอุ.ภ.๖ ๑ ๒ ๒ ๓ ๑ โทสชวนะ ๒ ภ.๖

๖ ภ ตี ตี ตี น ท ป จัก สํ ณ วุ ช ช ช ช ช ช ช อา ภ ภ

กามโส.ภ.๔ ๑ ๒ ๒ ๓ ๑ โทสชวนะ ๒ ๖ โส. ๔

อธิบายในจักขุทวาริก มหันตทารมณ์วิถี ๖ ประเภทตามลำดับ

วิถีประเภทที่ ๑

ว่าโดยบุคคล เกิดขึ้นแก่บุคคล ๘ จำพวก คือ ปุถุชน ๔ อริยผลบุคคล ๔ สำหรับการเกิดขึ้นแห่งชวนะนั้นแล้วแต่บุคคลและภูมิ

ว่าโดยภูมิ เกิดได้ในปัญจโวการภูมิ ๒๖ คือกามภูมิ ๑๑ รูปภูมิ ๑๕ (เว้นอสัญญสัตตภูมิ ๑)

ว่าโดยองค์ธรรมปรมัตถ์ ภวังค์แรกและภวังค์หลัง ได้แก่ ปัญจโวการ-ภวังคจิต ๑๕ แล้วแต่บุคคล ส่วนวิถีจิตเหล่านั้น ได้แก่ ปัญจทวาราวัชชนจิต ๑ จักขุวิญญาณจิต ๒ สัมปฏิจฉนจิต ๒ สันตีรณจิต ๓ โวฏฐัพพนจิต ๑ กาม-ชวนะ ๒๗ (เว้นโทสชวนะ ๒)

ว่าโดยอารมณ์ ภวังค์แรกและภวังค์หลัง ที่เป็นกามภวังคจิต ๑๐ มีอารมณ์ ๖ ที่เรียกว่า กรรมอารมณ์ กรรมนิมิตอารมณ์ หรือคตินิมิตอารมณ์ ที่ได้รับมาจากฉทวาริกมรณาสันนชวนะในภพก่อนเมื่อใกล้จะตายเป็นอารมณ์ ส่วนที่เป็นรูปภวังคจิต ๕ นั้น มีบัญญัติกรรมนิมิตธรรมารมณ์อันเนื่องด้วยกรรมฐาน ๒๖ คือ กสิณบัญญัติ ๑๐ อสุภบัญญัติ ๑๐ โกฏฐาสบัญญัติ ๑ อานาปานบัญญัติ ๑ หรือสัตวบัญญัติ ๔ ที่ได้รับมาจากมโนทวาริกมรณาสันนชวนะในภพ ก่อนเมื่อใกล้จะตายเป็นอารมณ์ สำหรับวิถีจิตทั้งหมดที่อยู่ในวิถีนี้ มีอติอิฏฐะ อิฏฐมัชฌัตตะ หรืออนิฏฐรูปารมณ์ที่เป็นปัจจุบัน คือ รูปอารมณ์ที่ดียิ่ง ดีธรรมดา หรือที่ไม่ดี ที่ปรากฏอยู่เฉพาะหน้าเป็นอารมณ์

ว่าโดยวัตถุ จักขุวิญญาณจิต ๒ อาศัยจักขุวัตถุเกิด วิถีจิตที่เหลือ และภวังค์แรกภวังค์หลัง อาศัยหทยวัตถุเกิด (วิถีประเภทที่ ๒-๓-๔-๕-๖ ก็เช่นเดียวกันกับวิถีนี้)

วิถีประเภทที่ ๒

ว่าโดยบุคคล เกิดขึ้นแก่บุคคล ๖ จำพวก คือ ปุถุชน ๔ อริยผล-บุคคลเบื้องต่ำ ๒

ว่าโดยภูมิ เกิดได้ในกามภูมิ ๑๑

ว่าโดยองค์ธรรมปรมัตถ์ ภวังค์แรกและภวังค์หลัง ได้แก่ กามอุเบกขา-ภวังคจิต ๖ แล้วแต่บุคคล ส่วนวิถีจิตเหล่านั้น ได้แก่ ปัญจทวาราวัชชนจิต ๑

จักขุวิญญาณจิต ๒ สัมปฏิจฉนจิต ๒ สันตีรณจิต ๓ โวฏฐัพพนจิต ๑ โทสชวนะ ๒

ว่าโดยอารมณ์ ภวังค์แรกและภวังค์หลัง มีอารมณ์เช่นเดียวกันกับวิถีประเภทที่ ๑ ที่เป็นกามภวังคจิต สำหรับวิถีจิตทั้งหมดที่อยู่ในวิถีนี้ มีติอิฏฐะ อิฏฐมัชฌัตตะ หรืออนิฏฐรูปารมณ์ ที่เป็นปัจจุบัน คือ รูปารมณ์ที่ดียิ่ง ดีธรรมดา หรือที่ไม่ดี ที่ปรากฏอยู่เฉพาะหน้าเป็นอารมณ์

วิถีประเภทที่ ๓

ว่าโดยบุคคล เกิดขึ้นแก่บุคคล ๔ จำพวก คือ ทวิเหตุกบุคคล ๑ ติเหตุกปุถุชน ๑ โสดาบันบุคคล ๑ สกทาคามีบุคคล ๑

ว่าโดยภูมิ เกิดได้ในกามสุคติภูมิ ๗

ว่าโดยองค์ธรรมปรมัตถ์ ภวังค์แรกและภวังค์หลัง ได้แก่ กามโสมนัสภวังคจิต ๔ จิตที่ทำหน้าที่อาคันตุกภวังค์นั้น ได้แก่ กามอุเบกขาภวังคจิต ๖ แล้วแต่อิฏฐมัชฌัตตารมณ์หรืออนิฏฐารมณ์ที่ตนกำลังได้รับอยู่ ส่วนวิถีจิตเหล่านั้น ได้แก่ ปัญจทวาราวัชชนจิต ๑ จักขุวิญญาณจิต ๒ สัมปฏิจฉนจิต ๒ สันตีรณจิต ๓ โวฏฐัพพนจิต ๑ โทสชวนะ ๒

ว่าโดยอารมณ์ ภวังค์แรกและภวังค์หลัง มีอารมณ์เช่นเดียวกันกับวิถีประเภทที่ ๑ ที่เป็นกามภวังค์จิต จิตที่ทำหน้าที่อาคันตุกภวังค์นั้นมีอารมณ์ที่ ๖ ที่เป็นกามธรรมอย่างใดอย่างหนึ่ง ซึ่งเคยมีความชำนาญมาแล้วในภพนี้เป็นอารมณ์ สำหรับวิถีจิตทั้งหมดที่อยู่ในวิถีนี้ มีติอิฏฐะ อิฏฐมัชฌัตตะ หรืออนิฏฐรูปารมณ์ที่เป็นปัจจุบันเป็นอารมณ์

ส่วนวิถีประเภทที่ ๔-๕-๖ เหล่านั้น ว่าโดยบุคคลเป็นต้น จนถึงว่าโดยวัตถุเหล่านี้ เป็นไปเหมือนกับวิถีประเภทที่ ๑-๒-๓ ทุกประการ ต่างกันแต่ที่มีอตีตภวังค์เกิดขึ้น ๓ ครั้งเท่านั้น

ความเป็นไปของวิถีประเภทที่ ๓ อธิบายว่า การเกิดขึ้นของอาคันตุกภวังค์ในมหันตารมณ์วิถี เป็นไปในทำนองเดียวกันกับในอติมหันตารมณ์วิถี คือในโสมนัสปฏิสนธิบุคคล หลังจากโทสชวนะเกิดขึ้นแล้ว มูลภวังค์ที่เป็นโสมนัสจะเกิดต่อจากชวนะนั้นไม่ได้ อุเบกขาสันตีรณจิต ๒ หรือ อุเบกขามหาวิปากจิต ๔ ดวงใดดวงหนึ่งจึงเกิดขึ้นเป็นอาคันตุกภวังค์ มูลภวังค์ก็เกิดขึ้นต่อจากอาคันตุกภวังค์ต่อไป

จักขุทวาริก ปริตตารมณ์วิถี มี ๖ วิถี คือ

๑. จักขุทวาริก ปริตตารมณ์วิถี ที่มีอตีตภวังค์ ๔ ขณะ เป็นโวฏฐัพพนวาระ
๒. จักขุทวาริก ปริตตารมณ์วิถี ที่มีอตีตภวังค์ ๕ ขณะ เป็นโวฏฐัพพนวาระ
๓. จักขุทวาริก ปริตตารมณ์วิถี ที่มีอตีตภวังค์ ๖ ขณะ เป็นโวฏฐัพพนวาระ
๔. จักขุทวาริก ปริตตารมณ์วิถี ที่มีอตีตภวังค์ ๗ ขณะ เป็นโวฏฐัพพนวาระ
๕. จักขุทวาริก ปริตตารมณ์วิถี ที่มีอตีตภวังค์ ๘ ขณะ เป็นโวฏฐัพพนวาระ
๖. จักขุทวาริก ปริตตารมณ์วิถี ที่มีอตีตภวังค์ ๙ ขณะ เป็นโวฏฐัพพนวาระ

จักขุทวาริก ปริตตารมณ์วิถี ๔ วิถีนี้ เมื่อว่าโดยประเภท มี ๖ ประเภท

ปัญจทวาริก ปริตตารมณ์วิถี ที่เหลือมีโสตทวาริก ปริตตารมณ์วิถี เป็นต้น ก็มี ๖ วิถี ๖ ประเภท เช่น

ภาพจักขุทวาริก ปริตตารมณ์วิถี ๖ วิถี

๑ (ภ)(ตี)(ตี)(ตี)(ตี)(น)(ท)(ป)(จัก)(สํ)(ณ)(วุ)(วุ)(วุ)(ภ)(ภ)(ภ)(ภ)

ปัญจโวการภ. ๑๕ ๑ ๒ ๒ ๓ ๑ ๑๕

๒ (ภ)(ตี)(ตี)(ตี)(ตี)(ตี)(น)(ท)(ป)(จัก)(สํ)(ณ)(วุ)(วุ)(วุ)(ภ)(ภ)(ภ)

ปัญจโวการภ. ๑๕ ๑ ๒ ๒ ๓ ๑ ๑๕

๓ (ภ)(ตี)(ตี)(ตี)(ตี)(ตี)(ตี)(น)(ท)(ป)(จัก)(สํ)(ณ)(วุ)(วุ)(วุ)(ภ)(ภ)

ปัญจโวการภ. ๑๕ ๑ ๒ ๒ ๓ ๑ ๑๕

๔ ภ ตี ตี ตี ตี ตี ตี ตี น ท ป จัก สํ ณ วุ วุ วุ ภ

ปัญจโวการภ. ๑๕ ๑ ๒ ๒ ๓ ๑ ๑๕

๕ ภ ตี ตี ตี ตี ตี ตี ตี ตี น ท ป จัก สํ ณ วุ วุ วุ ภ

ปัญจโวการภ. ๑๕ ๑ ๒ ๒ ๓ ๑ ๑๕

๖ ภ ตี ตี ตี ตี ตี ตี ตี ตี ตี น ท ป จัก สํ ณ วุ วุ ภ

ปัญจโวการภ. ๑๕ ๑ ๒ ๒ ๓ ๑ ๑๕

อธิบายในจักขุทวาริก ปริตตารมณ์วิถี ๖ ประเภท

วิถีประเภทที่ ๑

ว่าโดยบุคคล เกิดขึ้นแก่บุคคล ๘ จำพวก

ว่าโดยภูมิ เกิดได้ในปัญจโวการภูมิ ๒๖

ว่าโดยองค์ธรรมปรมัตถ์ ภวังค์แรกและภวังค์หลัง ได้แก่ ปัญจโวการภวังคจิต ๑๕ แล้วแต่บุคคล ส่วนวิถีจิตเหล่านั้น ได้แก่ ปัญจทวาราวัชชนจิต ๑ จักขุวิญญาณจิต ๒ สัมปฏิจฉนจิต ๒ สันตีรณจิต ๓ โวฏฐัพพนจิต ๑ (เกิด ๓ ขณะ)

ว่าโดยอารมณ์ ภวังค์แรกและภวังค์หลัง มีอารมณ์เช่นเดียวกันกับจักขุทวาริก มหันตารมณ์วิถีประเภทที่ ๑ สำหรับวิถีจิตทั้งหมดที่อยู่ในวิถีนี้ มีอติอิฏฐะ อิฏฐมัชฌัตตะ หรืออนิฏฐรูปารมณ์ที่เป็นปัจจุบันเป็นอารมณ์

ว่าโดยวัตถุ จักขุวิญญาณจิต ๒ อาศัยจักขุวัตถุเกิด วิถีจิตที่เหลือทั้งหมดและภวังค์แรก ภวังค์หลัง อาศัยหทยวัตถุเกิด

ในวิถีประเภทที่ ๒-๓-๔-๕-๖ ว่าโดยวัตถุพึงทราบเช่นเดียวกันกับวิถีนี้

วิถีประเภทที่ ๒-๓-๔-๕-๖

ว่าโดยบุคคล เป็นต้น จนถึงว่าโดยวัตถุ พึงทราบตามนัยวิถีประเภทที่ ๑ ทุกประการ ต่างกันแต่เพียงว่า มีอตีตภวังค์เกิดขึ้น ๕-๖-๗-๘-๙ ขณะเท่านั้น (สำหรับวิถีประเภทที่ ๒-๓-๔-๕ โวฏฐัพพนจิตเกิด ๓ ขณะ ส่วนวิถีประเภทที่ ๖ โวฏฐัพพนจิตเกิด ๒ ขณะ)

ในโสตทวาริกวิถีทั้ง ๖ เป็นต้น จนถึงกายทวาริกวิถีทั้ง ๖ ประเภทก็เป็นไปในทำนองเดียวกันกับจักขุทวาริกวิถีทั้ง ๖ ประเภท ต่างกันแต่เพียงว่า ฆานทวาริกวิถีเป็นต้น จนถึงกายทวาริกวิถีเหล่านี้ไม่เกิดขึ้นในรูปภูมิ ฉะนั้นเมื่อว่าโดยภูมิองค์ธรรมและว่าโดยอารมณ์ในวิถีทั้ง ๓ นี้ ไม่ต้องกล่าวถึง รูปภูมิ รูปภวังค์ และบัญญัติกรรมนิมิต ธรรมารมณ์ ที่เกี่ยวกับกรรมฐานแต่อย่างใดเลย นอกจากนี้ ในปริตตารมณ์วิถีทั้งหมดไม่มีอาคันตุกภวังค์ เพราะไม่ใช่วิถีที่เป็นชวนวาระ แต่เป็นวิถีที่เป็นโวฏฐัพพนวาระ ฉะนั้น จึงไม่มีอาคันตุกภวังค์

จักขุทวาริก อติปริตตารมณ์วิถี มี ๖ หรือ ๗ วิถี

๑. จักขุทวาริก อติปริตตารมณ์วิถี ที่มีอตีตภวังค์ ๑๐ ขณะ เป็นโมฆวาระ
๒. จักขุทวาริก อติปริตตารมณ์วิถี ที่มีอตีตภวังค์ ๑๑ ขณะ เป็นโมฆวาระ
๓. จักขุทวาริก อติปริตตารมณ์วิถี ที่มีอตีตภวังค์ ๑๒ ขณะ เป็นโมฆวาระ
๔. จักขุทวาริก อติปริตตารมณ์วิถี ที่มีอตีตภวังค์ ๑๓ ขณะ เป็นโมฆวาระ
๕. จักขุทวาริก อติปริตตารมณ์วิถี ที่มีอตีตภวังค์ ๑๔ ขณะ เป็นโมฆวาระ
๖. จักขุทวาริก อติปริตตารมณ์วิถี ที่มีอตีตภวังค์ ๑๕ ขณะ เป็นโมฆวาระ
๗. จักขุทวาริก อติปริตตารมณ์วิถี ที่มีอตีตภวังค์ ๑๖ ขณะ เป็นโมฆวาระ

จักขุทวาริก อติปริตตารมณ์วิถี ๖ หรือ ๗ วิถีนี้ เมื่อว่าโดยประเภท ก็ มี ๖ ประเภท หรือ ๗ ประเภท

ปัญจทวาริก อติปริตตารมณ์วิถีที่เหลือ มีโสตทวาริก อติปริตตารมณ์วิถี เป็นต้น ก็มี ๖ หรือ ๗ วิถี เช่นเดียวกัน

ภาพจักขุทวาริก อติปริตตารมณ์วิถี ๖ หรือ ๗ วิถี

๑ ภ ตี ตี ตี ตี ตี ตี ตี ตี ตี ตี น น ภ ภ ภ ภ ภ ภ ภ

ปัญจโวการภวังคจิต ๑๕ ๑๕ ๑๕

๒ ภ ตี ตี ตี ตี ตี ตี ตี ตี ตี ตี ตี น น ภ ภ ภ ภ ภ ภ

ปัญจโวการภวังคจิต ๑๕ ๑๕ ๑๕

๓ ภ ตี ตี ตี ตี ตี ตี ตี ตี ตี ตี ตี ตี น น ภ ภ ภ ภ ภ

ปัญจโวการภวังคจิต ๑๕ ๑๕ ๑๕

๔ ภ ดี ดี ดี ดี ดี ดี ดี ดี ดี ดี ดี ดี ดี น น ภ ภ ภ ภ

ปัญจโวการภวังคจิต ๑๕ ๑๕ ๑๕

๕ ภ ดี ดี ดี ดี ดี ดี ดี ดี ดี ดี ดี ดี ดี ดี น น ภ ภ ภ

ปัญจโวการภวังคจิต ๑๕ ๑๕ ๑๕

๖ ภ ดี ดี ดี ดี ดี ดี ดี ดี ดี ดี ดี ดี ดี ดี ดี น น ภ ภ

ปัญจโวการภวังคจิต ๑๕ ๑๕ ๑๕

๗ ภ ดี ดี ดี ดี ดี ดี ดี ดี ดี ดี ดี ดี ดี ดี ดี ดี น ภ ภ

ปัญจโวการภวังคจิต ๑๕ ๑๕ ๑๕

อธิบายในจักขุทวาริก อติปริตตารมณ์วิถี ๖ ประเภท หรือ ๗ ประเภทตามลำดับ

วิถีประเภทที่ ๑

ว่าโดยบุคคล เกิดขึ้นแก่บุคคล ๘ จำพวก

ว่าโดยภูมิ เกิดได้ในปัญจโวการภูมิ ๒๖

ว่าโดยองค์ธรรมปรมัตถ์ ภวังค์ อตีตภวังค์ ภวังคจลนะ ได้แก่ ปัญจโวการภวังคจิต ๑๕ แล้วแต่บุคคล

ว่าโดยอารมณ์ อตีตภวังค์และภวังคจลนะ ๑๕ ที่อยู่ในวิถีนี้มีอารมณ์เช่นเดียวกันกับจักขุทวาริกมหันตารมณ์วิถีประเภทที่ ๑

ว่าโดยวัตถุ ภวังคจิตเหล่านี้อาศัยหทยวัตถุเกิดทั้งสิ้น

วิถีประเภทที่ ๒-๓-๔-๕-๖-๗

ว่าโดยบุคคล เป็นต้น พึงทราบตามนัยวิถีประเภทที่ ๑ ต่างกันแต่เพียงว่า วิถีประเภทที่ ๑ มีอตีตภวังค์เกิดขึ้น ๑๐ ขณะ สำหรับประเภทที่ ๒-๓-๔-๕-๖ หรือ ๗ นั้น มีอตีตภวังค์เกิดขึ้น ๑๑-๑๒-๑๓-๑๔-๑๕ หรือ ๑๖ ขณะตามลำดับ

ในอติปริตตารมณ์วิถีทั้ง ๗ ประเภทนี้วิถีประเภทที่ ๑-๒-๓-๔-๕-๖ มีภวังคจลนะเกิด ๒ ขณะ ส่วนวิถีประเภทที่ ๗ มีภวังคจลนะเกิด ๑ ขณะ

ในโสตทวาริกวิถีทั้ง ๗ เป็นต้น จนถึงกายทวาริกวิถีทั้ง ๗ ก็เป็นไปในทำนองเดียวกัน ต่างกันแต่ว่า ฆานทวาริกวิถีเป็นต้นไม่เกิดในรูปภูมิ โดยเหตุนี้เมื่อว่าโดยภูมิ องค์ธรรม และอารมณ์ในวิถีทั้ง ๓ นี้ ไม่ต้องกล่าวถึง รูปภูมิ รูปภวังค์ และบัญญัติกรรมนิมิตธรรมารมณ์ ที่เกี่ยวกับกรรมฐานแต่อย่างใดเลย นอกจากนี้เรื่องที่เกี่ยวกับอาคันตุกภวังค์ ไม่จำเป็นต้องกล่าว เพราะว่าในอติปริตตารมณ์วิถี ๗ ประเภทเหล่านี้ อย่าว่าแต่ชวนะเลย แม้แต่วิถีจิตอื่นๆ เพียงดวงเดียวก็ไม่เกิด สำหรับวิถีเหล่านี้ ที่ได้ชื่อว่าอติปริตตารมณ์วิถีนั้น โดยอาศัยการเกิดขึ้นของภวังคจลนะนั้นเองตามธรรมดา ถ้าอารมณ์ใดอารมณ์หนึ่งที่เกี่ยวกับภพนี้ เมื่อไม่มาปรากฏทางตา หู จมูก ลิ้น กาย แล้ว ภวังคจลนะก็มีไม่ได้ คงมีแต่ภวังค์ธรรมดาและภวังค์ธรรมดานี้ไม่เรียกว่าอตีตภวังค์ จะเรียกอตีตภวังค์ได้ก็ต่อเมื่อปัจจุบันปัญจารมณ์เกิดขึ้นแล้วแต่ยังไม่ปรากฏในปัญจทวาร และเมื่อปัญจารมณ์ได้มาปรากฏทางปัญจทวารแล้ว ภวังคจิตดวงนั้นชื่อว่าภวังคจลนะ

จิตตักขณะ แปลว่า ขณะแห่งจิตพร้อมด้วยเจตสิก หมายความว่า จิตดวงหนึ่งๆ เกิดขึ้น ตั้งอยู่ ดับไปนั้น เรียกว่า จิตตักขณะ ดวงหนึ่งๆ ในอติมหันตารมณ์วิถี ตทารัมมณวาระ มีจิตตักขณะ ๑๗ ขณะจิต นับตั้งแต่อตีตภวังค์ เป็นต้น จนถึงตทารัมมณจิตดวงที่ ๒ แต่ถ้าเป็นปริตตารมณ์วิถี โวฏฐัพพนวาระ วิถีที่ ๑ มีจิตตักขณะอย่างน้อยที่สุด ๑๓ ขณะจิต นับตั้งแต่อตีตภวังค์ดวงที่ ๑ เป็นต้น จนถึงโวฏฐัพพนจิตดวงที่ ๓

✤✤✤✤✤✤✤✤✤✤✤

วิสยัปปวัตติ ๔ และวาระ ๔

วิสยัปปวัตติ = ความเป็นไปแห่งอารมณ์ที่เป็นอารมณ์ของวิถีจิต หรือวิถีจิตที่เกิดขึ้นโดยมีวิสยัปปวัตติ เป็นอารมณ์นั้น ถ้าไปสิ้นสุดที่ตทารัมมณจิตเรียกว่า ตทารัมมณวาระ ถ้าไปสิ้นสุดที่ชวนจิต เรียกว่าชวนวาระ ถ้าไปสิ้นสุดที่โวฏฐัพพนจิต เรียกว่า โวฏฐัพพนวาระ แต่ถ้าปัญจารมณ์ที่ผ่านอตีตภวังค์ไปตั้งแต่ ๑๐ ขณะถึง ๑๕ หรือ ๑๖ ขณะ ที่ใกล้จะดับลงแล้ว จึงปรากฏแก่ปัญจปสาท แล้วทำให้ภวังค์หวั่นไหวเกิดขึ้น ๒ ขณะ หรือ ๑ ขณะเท่านั้นก็เรียกว่า โมฆวาระ ดังนั้น วิสยัปปวัตติ ๔ และวาระ ๔ ในปัญจทวาร จึงมีความสัมพันธ์กันดังนี้

อติมหันตารมณ์	**ตทารัมมณวาระ**
มหันตารมณ์	**ชวนวาระ**
ปริตตารมณ์	**โวฏฐัพพนวาระ**
อติปริตตารมณ์	**โมฆวาระ**

แสดงการนับจำนวนวิถีจิตในปัญจทวาร

ปัญจทวาริก อติมหันตารมณ์วิถี ตทารัมมณวาระในอภิธัมมัตถสังคหะ มีการสรุปวิธีนับวิถีจิตดังนี้

๑. ว่าโดยวิถีจิต มี ๗ อย่างคือ ๑ ปัญจทวาราวัชชนจิต ๒ ทวิปัญจวิญญาณจิต ๑๐ ทวารใดทวารหนึ่ง ๓ สัมปฏิจฉนจิต ๔ สันตีรณจิต ๕ โวฏฐัพพนจิต ๖ ชวนจิต ๗ ตทารัมมณจิต

๒. ว่าโดยจิตตุปบาท การเกิดขึ้นแห่งวิถีจิตมี ๑๔ ขณะคือ ปัญจทวาราวัชชนจิต ทวิปัญจวิญญาณจิต สัมปฏิจฉนจิต สันตีรณจิต โวฏฐัพพนจิต แต่ละอย่างนับเป็น ๑ ขณะ รวม ๕ ขณะ ชวนจิตนับเป็น ๗ ขณะ และตทารัมมณจิ นับเป็น ๒ ขณะ รวมทั้งหมดเป็น ๑๔ ขณะ (เมื่อนับวิถีมุตตจิต ๓ ขณะคือ อตีตภวังค์ ภวังคจลนะ ภวังคุปัจเฉทะ รวมเข้าอีกเป็น ๑๗ ขณะจิต ก็ครบจำนวนจิตตักขณะ ๑๗ ขณะพอดี ในอติมหันตารมณ์วิถี ตทารัมมณวาระ)

๓. ว่าโดยจำนวนวิถีจิตที่เกิดขึ้นในปัญจทวารทั้งหมดมี ๕๔ ดวง คือ กามจิต ๕๔ นั้นเอง

๑ ๒ ๓ ๔ ๕ ๖ ๗ - วิถีจิต ๗

๑ ๒ ๓ ๔ ๕ ๖ ๗ ๘ ๙ ๑๐ ๑๑ ๑๒ ๑๓ ๑๔ ๑๕ ๑๖ ๑๗ - จิตตักขณะ ๑๗

ภ ตี น ท ป ปัญ สํ ณ วุ ช ช ช ช ช ช ช ต ต ภ

วิถีมุตตจิต ๑ ๒ ๓ ๔ ๕ ๖ ๗ ๘ ๙ ๑๐ ๑๑ ๑๒ ๑๓ ๑๔ - จิตตุปบาท ๑๔

๑ ๑๐ ๒ ๓ ๑ กามชวนะ ๒๙ ๑๑ - กามจิต ๕๔

สรุปปัญจทวารวิถี

วิถีจิตที่เกิดทางปัญจทวาร โดยอาศัยวิสยัปปวัตติทั้ง ๔ มีอติมหันตารมณ์เป็นต้นนั้น สรุปได้ดังนี้

อติมหันตารมณ์วิถีในหนึ่งทวารโดยย่อมี ๑ วิถี โดยพิสดารมี ๓ วิถี

มหันตารมณ์วิถีในหนึ่งทวารโดยย่อมี ๒ วิถี โดยพิสดารมี ๔ วิถี

ปริตตารมณ์วิถีในหนึ่งทวารโดยย่อมี ๖ วิถี โดยพิสดารมี ๖ วิถี

อติปริตตารมณ์วิถีในหนึ่งทวารโดยย่อมี ๖ วิถี โดยพิสดารมี ๗ วิถี

รวมวิถีจิตที่เกิดในทวารใดทวารหนึ่งในปัญจทวารนั้นโดยย่อมี ๑๕ วิถี โดยพิสดารมี ๒๐ วิถี

เมื่อรวมวิถีจิตทั้ง ๕ ทวาร เป็นปัญจทวารวิถีทั้งหมดโดยย่อมี ๗๕ วิถี (๑๕ x ๕) โดยพิสดารมี ๑๐๐ วิถี (๒๐ x ๕)

จบปัญจทวารวิถี

☆☆☆☆☆☆☆☆

มโนทวารวิถี ๕๒ วิถี

มโนทวารวิถี หมายความว่า การเกิดขึ้นโดยลำดับติดต่อกันเป็นแถวของจิตเจตสิกทางใจ มี ๕๒ วิถี คือ

กามชวนมโนทวารวิถีมี ๔๕ วิถี

อัปปนาชวนมโนทวารวิถีมี ๗ วิถี

กามชวนมโนทวารวิถี เป็นมโนทวารวิถีที่มีกามชวนจิตเป็นประธานมี ๔๕ วิถี คือ

ตทนุวัตติกมโนทวารวิถี หรือ อนุพันธกมโนวารวิถีมี ๔ วิถี

สุทธมโนทวารวิถี หรือ กามชวนสุทธมโนทวารวิถีมี ๔๑ วิถี

ตทนุวัตติกมโนทวารวิถี หรือ อนุพันธกมโนทวารวิถี เป็นกามชวนมโนทวารวิถีที่เกิดขึ้นต่อจากปัญจทวารวิถีโดยตรงมี ๔ วิถี คือ

๑. อตีตัคคหณวิถี เป็นวิถีที่ทำหน้าที่รับอติวิภูตปัญจารมณ์ที่เป็นอดีต คือ อดีตปัญจารมณ์ที่ปรากฏชัดมากในทางใจ หรือวิภูตปัญจารมณ์ที่เป็นอดีตคือ อดีตปัญจารมณ์ ที่ปรากฏชัดในทางใจที่เกิดขึ้นต่อจากปัญจทวารวิถี

๒. สมูหัคคหณวิถี เป็นวิถีที่ทำหน้าที่รวบรวมทุกๆ ส่วนของอติวิภูตปัญจารมณ์ที่เป็นอดีต หรือ วิภูตปัญจารมณ์ที่เป็นอดีต ที่เกิดขึ้นต่อจากอตีตัคคหณวิถี

๓. อัตถัคคหณวิถี เป็นวิถีที่มีหน้าที่รับรูปร่างสัณฐาน ซึ่งเป็นที่ตั้งของปัญจารมณ์ อันเป็นอัตถบัญญัติที่เกิดขึ้นต่อจากสมูหัคคหณวิถี

๔. นามัคคหณวิถี เป็นวิถีที่มีหน้าที่รับชื่อของรูปร่างสัณฐานนั้นๆ อันเป็นนามบัญญัติที่เป็นไปตามโวหารของชาวโลกเรียกขานกัน ซึ่งเกิดขึ้นต่อจากอัตถัคคหณวิถี หรือ เกิดขึ้นต่อจากอตีตัคคหณวิถี ตามสมควรแก่นามบัญญัติ คือชื่อต่างๆ คำพูดต่างๆ ที่เกี่ยวเนื่องด้วยปัญจารมณ์นั้นๆ

ตทนุวัตติกมโนทวารวิถีทั้ง ๔ วิถีนี้ เมื่อว่าโดยประเภทแล้วมี ๑๖ ประเภทคือ

๑. อตีตัคคหณวิถี ที่เป็นตทารัมมณวาระ ที่มีกามชวนะ ๒๗ (เว้นโทสชวนะ ๒)

๒. อตีตัคคหณวิถี ที่เป็นตทารัมมณวาระ ที่มีโทสชวนะ ๒

๓. อตีตัคคหณวิถี ที่เป็นชวนวาระ ไม่มีอาคันตุกภวังค์ ที่มีกามชวนะ ๒๗ (เว้นโทสชวนะ ๒) ที่เกิดในรูปภูมิ ๑๕ (เว้นอสัญญสัตตภูมิ) ซึ่งเป็นวิถีที่เกิดขึ้นต่อจากอติมหันตารมณ์วิถี หรือ มหันตารมณ์วิถีก็ได้ทั้ง ๒ แต่ถ้าเป็นวิถีที่เกิดในกามภูมิ ๑๑ ต้องเป็นวิถีที่เกิดขึ้นต่อจากมหันตารมณ์วิถีอย่างเดียวเท่านั้น จึงจะเป็นชวนวาระไม่มีอาคันตุกภวังค์ และไม่เป็นตทารัมมณวาระ

๔. อตีตัคคหณวิถี ที่เป็นชวนวาระ ไม่มีอาคันตุกภวังค์ ที่มีโทสชวนะ ๒ ที่เกิดในกามภูมิ ๑๑

๕. อตีตัคคหณวิถี ที่เป็นชวนวาระ มีอาคันตุกภวังค์ ที่มีโทสชวนะ ๒ ที่เกิดในกามสุคติภูมิ ๗

รวมเป็นอตีตัคคหณวิถี ๕ ประเภท

๖. สมูหัคคหณวิถี ที่เป็นตทารัมมณวาระ ที่มีกามชวนะ ๒๗ (เว้นโทสชวนะ ๒)

๗. สมูหัคคหณวิถี ที่เป็นตทารัมมณวาระ ที่มีโทสชวนะ ๒

๘. สมูหัคคหณวิถี ที่เป็นชวนวาระ ไม่มีอาคันตุกภวังค์ ที่มีกามชวนะ ๒๗ (เว้นโทสชวนะ ๒) ที่เกิดในรูปภูมิ ๑๕ (เว้นอสัญญสัตตภูมิ) ซึ่งเป็นวิถีที่เกิดขึ้นต่อจากอติมหันตารมณ์วิถี หรือมหันตารมณ์วิถีก็ได้ทั้ง ๒ แต่ถ้าเป็นวิถีที่เกิดในกามภูมิ ๑๑ ต้องเป็นวิถีที่เกิดขึ้นต่อจากมหันตารมณ์วิถีอย่างเดียวเท่านั้น เหมือนกันกับอตีตัคคหณวิถีประเภทที่ ๓

๙. สมูหัคคหณวิถี ที่เป็นชวนวาระ ไม่มีอาคันตุกภวังค์ ที่มีโทสชวนะ ๒ ที่เกิดในกามภูมิ ๑๑

๑๐. สมูหัคคหณวิถี ที่เป็นชวนวาระ มีอาคันตุกภวังค์ ที่มีโทสชวนะ ๒ ที่เกิดในกามสุคติภูมิ ๗

รวมเป็นสมูหัคคหณวิถี ๕ ประเภท

๑๑. อัตถัคคหณวิถี ที่เป็นชวนวาระ ไม่มีอาคันตุกภวังค์ ที่มีกามชวนะ ๒๖ (เว้นโทสชวนะ ๒ หสิตุปปาทชวนะ ๑) ที่เกิดในปัญจโวการภูมิ ๒๖

๑๒. อัตถัคคหณวิถี ที่เป็นชวนวาระ ไม่มีอาคันตุกภวังค์ ที่มีโทสชวนะ ๒ ที่เกิดในกามภูมิ ๑๑

๑๓. อัตถัคคหณวิถี ที่เป็นชวนวาระ มีอาคันตุกภวังค์ ที่มีโทสชวนะ ๒

ที่เกิดในกามสุคติภูมิ ๗

รวมเป็นอัตถัคคหณวิถี ๓ ประเภท

๑๔. นามัคคหณวิถี ที่เป็นชวนวาระ ไม่มีอาคันตุกภวังค์ ที่มีกามชวนะ ๒๖ (เว้นโทสชวนะ ๒ หสิตุปปาทชวนะ ๑) ที่เกิดในปัญจโวการภูมิ ๒๖

๑๕. นามัคคหณวิถี ที่เป็นชวนวาระ ไม่มีอาคันตุกภวังค์ ที่มีโทสชวนะ ๒ ที่เกิดในกามภูมิ ๑๑

๑๖. นามัคคหณวิถี ที่เป็นชวนวาระ มีอาคันตุกภวังค์ ที่มีโทสชวนะ ๒ ที่เกิดในกามสุคติภูมิ ๗

รวมเป็นนามัคคหณวิถี ๓ ประเภท

ตทนุวัตติกมโนทวารวิถี ที่นอกจาก ๔ วิถี ที่แสดงมาแล้วนั้น ยังมีอยู่อีก ๓ วิถีคือ กายวิญญัตติคคหณวิถี วจีวิญญัตติคคหณวิถี และ อธิปปายัคคหณวิถี เป็นวิถีที่นับสงเคราะห์เข้าในอัตถัคคหณวิถี

❀❀❀❀❀❀❀❀❀❀❀

ภาพตทนุวัตติกมโนทวารวิถี ๑๖ ประเภท ที่เกิดขึ้นต่อจากจักขุทวาริก อติมหันตารมณ์วิถี ตทารัมมณวาระ หรือ มหันตารมณ์วิถี ชวนวาระ

อตีตัคคหณวิถี ๕ ประเภท

๑ (ภ)(น)(ท)(ม)(ช)(ช)(ช)(ช)(ช)(ช)(ช)(ต)(ต)(ภ)(ภ)

กามภ. ๑๐ ๑ กามช.๒๗ (เว้นโทสชวนะ ๒) ๑๑ ๑๐

๒ (ภ)(น)(ท)(ม)(ช)(ช)(ช)(ช)(ช)(ช)(ช)(ต)(ต)(ภ)(ภ)

กามภ. ๑๐ ๑ โทสชวนะ ๒ ๖ ๑๐

๓ (ภ)(น)(ท)(ม)(ช)(ช)(ช)(ช)(ช)(ช)(ช)(ภ)(ภ)(ภ)(ภ)

รูป.๕/กาม ๑๐ ๑ กามช.๒๗ (เว้นโทสชวนะ ๒) ๕/๑๐

๔ (ภ)(น)(ท)(ม)(ช)(ช)(ช)(ช)(ช)(ช)(ช)(ภ)(ภ)(ภ)(ภ)

กามอุ.ภ. ๖ ๑ โทสชวนะ ๒ ๖

๕ (ภ)(น)(ท)(ม)(ช)(ช)(ช)(ช)(ช)(ช)(ช)(อา)(ภ)(ภ)(ภ)

กามโส.ภ.๔ ๑ โทสชวนะ ๒ ๕ ๔

สมูหัคคหณวิถี ๕ ประเภท

๑ ภ น ท ม ช ช ช ช ช ช ช ต ต ภ ภ

กามภ. ๑๐ ๑ กามช.๒๗ (เว้นโทสชวนะ ๒) ๑๑ ๑๐

๒ ภ น ท ม ช ช ช ช ช ช ช ต ต ภ ภ

กามภ. ๑๐ ๑ โทสชวนะ ๒ ๖ ๑๐

๓ ภ น ท ม ช ช ช ช ช ช ช ภ ภ ภ ภ

รูป.๕/กาม ๑๐ ๑ กามช.๒๗ (เว้นโทสชวนะ ๒) ๕/๑๐

๔ ภ น ท ม ช ช ช ช ช ช ช ภ ภ ภ ภ

กามอุ.ภ. ๖ ๑ โทสชวนะ ๒ ๖

๕ ภ น ท ม ช ช ช ช ช ช ช อา ภ ภ ภ

กามโส.ภ.๔ ๑ โทสชวนะ ๒ ๕ ๔

อัตถัคคหณวิถี ๓ ประเภท

๑ ภ ภ น ท ม ช ช ช ช ช ช ช ภ ภ ภ

ปัญจโว.ภ.๑๕ ๑ กามช.๒๖ (เว้นโทส ๒,หสิ.ช.๑) ๑๕

๒ ภ ภ น ท ม ช ช ช ช ช ช ช ภ ภ ภ

กามอุ.ภ.๖ ๑ โทสชวนะ ๒ ๖

๓ (ภ)(ภ)(น)(ท)(ม)(ช)(ช)(ช)(ช)(ช)(ช)(ช)(อา)(ภ)(ภ)

กามโส.ภ.๔ ๑ โทสชวนะ ๒ ๕ ๔

นามัคคหณวิถี ๓ ประเภท

๑ (ภ)(ภ)(น)(ท)(ม)(ช)(ช)(ช)(ช)(ช)(ช)(ช)(ภ)(ภ)(ภ)

ปัญจโว.ภ.๑๕ ๑ กามช.๒๖ (เว้นโทส ๒,หสิ.ช.๑) ๑๕

๒ (ภ)(ภ)(น)(ท)(ม)(ช)(ช)(ช)(ช)(ช)(ช)(ช)(ภ)(ภ)(ภ)

กามอุ.ภ.๖ ๑ โทสชวนะ ๒ ๖

๓ (ภ)(ภ)(น)(ท)(ม)(ช)(ช)(ช)(ช)(ช)(ช)(ช)(อา)(ภ)(ภ)

กามโส.ภ.๔ ๑ โทสชวนะ ๒ ๕ ๔

อธิบายในตทนุวัตติกมโนทวารวิถี ๑๖ ประเภท

ที่เกิดต่อจากจักขุทวาริก อติมหันตารมณ์วิถี ตทารัมมณวาระ หรือ มหันตารมณ์วิถี ชวนวาระ

มโนทวารวิถีเหล่านี้ได้ชื่อว่า ตทนุวัตติก หรือ อนุพันธกมโนทวารวิถี เพราะเป็นมโนทวารวิถีที่เกิดขึ้นต่อจากปัญจทวารวิถี ส่วนการจำแนกโดยบุคคลและภูมิเป็นต้น ก็พึงทราบตามจักขุทวาริก อติมหันตารมณ์วิถี ที่เป็นตทารัมมณวาระ หรือมหันตารมณ์วิถี ที่เป็นชวนวาระ ทุกประการ ต่างกันแต่เพียงว่า จักขุทวาริกวิถีเป็นต้น จนถึงกายทวาริกวิถี มีปัจจุบันปัญจารมณ์เป็นอารมณ์ ส่วนอตีตัคคหณวิถี สมูหัคคหณวิถีทั้งสองนี้ มีอดีตปัญจารมณ์เป็นอารมณ์ อัตถัคคหณวิถี และนามัคคหณวิถีทั้งสองนี้ มีอัตถบัญญัติและนามบัญญัติเป็นอารมณ์ ต่อไปนี้จะได้แสดงการจำแนกโดยบุคคลเป็นต้น ให้เห็นพอเป็นตัวอย่าง

อตีตัคคหณวิถี ๕ ประเภท

อตีตัคคหณวิถี ประเภทที่ ๑

ว่าโดยบุคคล เกิดขึ้นแก่บุคคล ๘ จำพวก คือ ปุถุชน ๔ และอริยผลบุคคล ๔ สำหรับการเกิดขึ้นของชวนจิตแก่บุคคลเหล่านั้น พึงทราบตามสมควรแก่บุคคลและภูมิ

ว่าโดยภูมิ เกิดได้ในกามภูมิ ๑๑

ว่าโดยองค์ธรรมปรมัตถ์ ภวังค์แรกและภวังค์หลัง ได้แก่กามภวังคจิต ๑๐ แล้วแต่บุคคล ส่วนวิถีจิตเหล่านั้น ได้แก่มโนทวาราวัชชนจิต ๑ กามชวนจิต ๒๗ (เว้นโทสชวนจิต ๒) และตทารัมมณจิต ๑๑ แล้วแต่ชนิดของรูปารมณ์

ว่าโดยอารมณ์ ภวังค์แรกและภวังค์หลัง มีอารมณ์ ๖ ที่เรียกว่า กรรมอารมณ์ กรรมนิมิตอารมณ์ หรือคตินิมิตอารมณ์ ที่ได้รับมาจากฉทวาริกมรณาสันนชวนะในภพก่อนเมื่อใกล้จะตายเป็นอารมณ์ สำหรับวิถีจิตทั้งหมดที่อยู่ในวิถีนี้ มีอติวิภูตรูปารมณ์ที่เป็นอติอิฏฐะ, อิฏฐมัชฌัตตะ หรืออนิฏฐรูปารมณ์ที่เป็นอดีต คือ รูปารมณ์ที่ดียิ่ง ดีธรรมดา หรือที่ไม่ดีเป็นอารมณ์

ว่าโดยวัตถุ ภวังค์แรกภวังค์หลัง และวิถีจิตทั้งหมด อาศัยหทยวัตถุเกิด (ส่วนอตีตัคคหณวิถี ประเภทที่ ๒, ๓, ๔ และ ๕ เมื่อว่าโดยวัตถุก็พึงทราบเช่นเดียวกันกับวิถีนี้)

อตีตัคคหณวิถี ประเภทที่ ๒

ว่าโดยบุคคล เกิดขึ้นแก่บุคคล ๖ จำพวก คือ ปุถุชน ๔ และอริยผลบุคคลเบื้องต่ำ ๒

ว่าโดยภูมิ เกิดได้ในกามภูมิ ๑๑

ว่าโดยองค์ธรรมปรมัตถ์ ภวังค์แรกและภวังค์หลัง ได้แก่ กามภวังคจิต ๑๐ แล้วแต่บุคคล ส่วนวิถีจิตเหล่านั้น ได้แก่ มโนทวาราวัชชนจิต ๑ โทสชวนจิต ๒ และอุเบกขาตทารัมณจิต ๖

ว่าโดยอารมณ์ ภวังค์แรกและภวังค์หลัง มีอารมณ์เช่นเดียวกันกับอตีตัคคหณวิถี ประเภทที่ ๑ สำหรับวิถีจิตทั้งหมดที่อยู่ในวิถีนี้ มีอติวิภูตรูปารมณ์ที่เป็นอิฏฐมัชฌัตตะ หรือ อนิฏฐรูปารมณ์ ที่เป็นอดีต คือ รูปารมณ์ที่ดีธรรมดา หรือที่ไม่ดี

เป็นอารมณ์

อตีตัคคหณวิถี ประเภทที่ ๓

ว่าโดยบุคคล เกิดขึ้นแก่บุคคล ๘ จำพวก คือ ปุถุชน ๔ และอริยผลบุคคล ๔ สำหรับการเกิดขึ้นแห่งชวนจิตแก่บุคคลเหล่านั้น พึงทราบตามสมควรแก่บุคคลและภูมิ

ว่าโดยภูมิ เกิดได้ในปัญจโวการภูมิ ๒๖ คือ กามภูมิ ๑๑ รูปภูมิ ๑๕ (เว้นอสัญญสัตตภูมิ)

ว่าโดยองค์ธรรมปรมัตถ์ ภวังค์แรกและภวังค์หลังได้แก่ ปัญจโวการภวังคจิต ๑๕ คือกามภวังคจิต ๑๐ รูปภวังคจิต ๕ ส่วนวิถีจิตเหล่านั้นได้แก่ มโนทวาราวัชชนจิต ๑ และกามชวนจิต ๒๗ (เว้นโทสชวนจิต ๒)

ว่าโดยอารมณ์ ภวังค์แรกและภวังค์หลัง ที่เป็นกามภวังคจิต ๑๐ มีอารมณ์ ๖ ที่เรียกว่า กรรมอารมณ์ กรรมนิมิตอารมณ์ หรือคตินิมิตอารมณ์ที่ได้รับมาจากฉทวาริกมรณาสันนชวนะในภพก่อนเมื่อใกล้จะตายเป็นอารมณ์ที่เป็นรูปภวังคจิต ๕ มีบัญญัติกรรมนิมิตธรรมมารมณ์ อันเนื่องด้วยกรรมฐาน ๒๖ คือ กสิณบัญญัติ ๑๐, อสุภบัญญัติ ๑๐, โกฏฐาสบัญญัติ ๑ อานาปานบัญญัติ ๑ หรือสัตวบัญญัติ ๔ ที่ได้รับมาจากมโนทวาริกมรณาสันนชวนะในภพก่อนเมื่อใกล้จะตายเป็นอารมณ์

สำหรับวิถีจิตทั้งหมดที่อยู่ในวิถีนี้ ถ้าเกิดต่อจากจักขุทวาริกอติมหันตารมณ์วิถีที่เกิดในรูปภูมิ ๑๕ ก็มีอติวิภูตรูปารมณ์ที่เป็นอติอิฏฐะ อิฏฐมัชฌัตตะ หรืออนิฏฐรูปารมณ์ที่เป็นอดีตคือรูปารมณ์ที่ดียิ่ง, ดีธรรมดา หรือที่ไม่ดีเป็นอารมณ์

ถ้าเกิดต่อจากจักขุทวาริก มหันตารมณ์วิถีที่เกิดในปัญจโวการภูมิ ๒๖ ก็มีวิภูตรูปารมณ์ที่เป็นอติอิฏฐะ, อิฏฐมัชฌัตตะ หรืออนิฏฐรูปารมณ์ที่เป็นอดีต คือรูปารมณ์ที่ดียิ่ง, ดีธรรมดา หรือที่ไม่ดีเป็นอารมณ์

อตีตัคคหณวิถี ประเภทที่ ๔

ว่าโดยบุคคล เกิดขึ้นแก่บุคคล ๖ จำพวก คือ ปุถุชน ๔ และอริยผลบุคคลเบื้องต่ำ ๒

ว่าโดยภูมิ เกิดได้ในกามภูมิ ๑๑

ว่าโดยองค์ธรรมปรมัตถ์ ภวังค์แรกและภวังค์หลัง ได้แก่กามอุเบกขา-

ภวังคจิต ๖ ส่วนวิถีจิตเหล่านั้น ได้แก่มโนทวาราวัชชนจิต ๑ และโทสชวนจิต ๒

ว่าโดยอารมณ์ ภวังค์แรกและภวังค์หลัง มีอารมณ์เช่นเดียวกันกับอตีตัคคหณ-วิถีประเภทที่ ๑

สำหรับวิถีจิตทั้งหมดที่อยู่ในวิถีนี้ ถ้าเกิดต่อจากจักขุทวาริกอติมหันตารมณ์วิถี ก็มีอติวิภูตรูปารมณ์ที่เป็นอติอิฏฐรูปารมณ์ที่เป็นอดีต คือ รูปารมณ์ที่ดียิ่งเป็นอารมณ์ ถ้าเกิดต่อจากจักขุทวาริกมหันตารมณ์วิถีก็มีวิภูตรูปารมณ์ที่เป็นอติอิฏฐะอิฏฐมัชฌัตตะ หรืออนิฏฐรูปารมณ์ที่เป็นอดีต คือ รูปารมณ์ที่ดียิ่ง ดีธรรมดา หรือที่ไม่ดีเป็นอารมณ์

อตีตัคคหณวิถี ประเภทที่ ๕

ว่าโดยบุคคล เกิดขึ้นแก่บุคคล ๔ จำพวก คือ ทวิเหตุกบุคคล ๑ ติเหตุก-ปุถุชน ๑ และอริยผลบุคคลเบื้องต่ำ ๒

ว่าโดยภูมิ เกิดได้ในกามสุคติภูมิ ๗

ว่าโดยองค์ธรรมปรมัตถ์ ภวังค์แรกและภวังค์หลัง ได้แก่กามโสมนัส-ภวังคจิต ๔

ถ้าวิถีจิตประเภทนี้ เกิดต่อจากจักขุทวาริก อติมหันตารมณ์วิถี จิตที่ทำหน้าที่อาคันตุกภวังค์นั้น ได้แก่ กามอุเบกขาภวังคจิต ๕ (เว้นอุเบกขาสันตีรณอกุศลวิปากจิต ๑)

ถ้าวิถีจิตประเภทนี้ เกิดต่อจากจักขุทวาริก มหันตารมณ์วิถี จิตที่ทำหน้าที่อาคันตุกภวังค์นั้นได้แก่ กามอุเบกขาภวังคจิต ๖

ส่วนวิถีจิตเหล่านั้น ได้แก่ มโนทวาราวัชชนจิต ๑ และโทสชวนจิต ๒

ว่าโดยอารมณ์ ภวังค์แรกและภวังค์หลัง มีอารมณ์เช่นเดียวกันกับอตีตัคคหณ-วิถี ประเภทที่ ๑

สำหรับวิถีจิตทั้งหมดที่อยู่ในวิถีนี้ ถ้าเกิดต่อจากจักขุทวาริกอติมหันตารมณ์วิถี หรือถ้าเกิดต่อจากจักขุทวาริก มหันตารมณ์วิถี ก็มีอารมณ์เช่นเดียวกันกับอตีตัคคหณวิถี ประเภทที่ ๔ ทุกประการ

ส่วนจิตที่ทำหน้าที่อาคันตุกภวังค์นั้น มีอารมณ์ ๖ อย่างใดอย่างหนึ่งที่เป็นกามธรรม ซึ่งเคยมีความชำนาญมาแล้วในภพนี้เป็นอารมณ์

สมูหัคคหณวิถี ๕ ประเภท เมื่อจำแนกโดยบุคคล ภูมิ องค์ธรรมปรมัตถ์ อารมณ์ และ วัตถุ เหมือนกันกับอตีตัคคหณวิถี ๕ ประเภท ทุกประการ

อัตถัคคหณวิถี ๓ ประเภท

อัตถัคคหณวิถี ประเภทที่ ๑

ว่าโดยบุคคล เกิดขึ้นแก่บุคคล ๘ จำพวกคือ ปุถุชน ๔ และ อริยผลบุคคล ๔

ว่าโดยภูมิ เกิดได้ในปัญจโวการภูมิ ๒๖ คือ กามภูมิ ๑๑ รูปภูมิ ๑๕ (เว้นอสัญญสัตตภูมิ)

ว่าโดยองค์ธรรมปรมัตถ์ ภวังค์แรกและภวังค์หลัง ได้แก่ปัญจโวการภวังคจิต ๑๕ คือ กามภวังคจิต ๑๐ รูปภวังคจิต ๕ ส่วนวิถีจิตเหล่านั้น ได้แก่มโนทวารา-วัชชนจิต ๑ กามชวนะ ๒๖ (เว้นโทสชวนะ ๒ หสิตุปปาทจิต ๑)

ว่าโดยอารมณ์ ภวังค์แรกและภวังค์หลัง ที่เป็นกามภวังคจิต ๑๐ มีอารมณ์ ๖ ที่เรียกว่า กรรมอารมณ์ กรรมนิมิตอารมณ์ หรือคตินิมิตอารมณ์ที่ได้รับมาจากฉทวาริกมรณาสันนชวนะในภพก่อน เมื่อใกล้จะตายเป็นอารมณ์ ที่เป็นรูปภวังคจิต ๕ มีบัญญัติกรรมนิมิตธรรมารมณ์อันเนื่องด้วยกรรมฐาน ๒๖ คือ กสิณบัญญัติ ๑๐ อสุภบัญญัติ ๑๐ โกฏฐาสบัญญัติ ๑ อานาปานบัญญัติ ๑ หรือสัตวบัญญัติ ๔ ที่ได้รับมาจากมโนทวาริกมรณาสันนชวนะในภพก่อน เมื่อใกล้จะตายเป็นอารมณ์

สำหรับวิถีจิตทั้งหมดที่อยู่ในวิถีนี้ ถ้าเกิดขึ้นในลำดับแห่งจักขุทวาริก อติมหันตารมณ์วิถี อตีตัคคหณวิถีและสมูหัคคหณวิถี ก็มีหน้าที่รับรูปร่างสัณฐาน ซึ่งเป็นที่ตั้งของอติวิภูตรูปารมณ์ที่เป็นอติอิฏฐะ อิฏฐมัชฌัตตะ หรืออนิฏฐรูปารมณ์ คือ รูปารมณ์ที่ดียิ่ง ดีธรรมดา หรือที่ไม่ดี อันเป็นอัตถบัญญัติเป็นอารมณ์

ถ้าเกิดขึ้นในลำดับแห่งจักขุทวาริก มหันตารมณ์วิถี อตีตัคคหณวิถีและสมูหัคคหณวิถี ก็มีหน้าที่รับรูปร่างสัณฐานซึ่งเป็นที่ตั้งของวิภูตรูปารมณ์ที่เป็นอติอิฏฐะ อิฏฐมัชฌัตตะ หรืออนิฏฐรูปารมณ์ คือ รูปารมณ์ที่ดียิ่ง ดีธรรมดา หรือที่ไม่ดี อันเป็นอัตถบัญญัติเป็นอารมณ์

ว่าโดยวัตถุ ภวังค์แรก ภวังค์หลัง และวิถีจิตทั้งหมด อาศัยหทยวัตถุเกิด

อัตถัคคหณวิถี ประเภทที่ ๒

ว่าโดยบุคคล เกิดขึ้นแก่บุคคล ๖ จำพวกคือ ปุถุชน ๔ และอริยผลบุคคลเบื้องต่ำ ๒

ว่าโดยภูมิ เกิดได้ในกามภูมิ ๑๑

ว่าโดยองค์ธรรมปรมัตถ์ ภวังค์แรกและภวังค์หลังได้แก่ กามอุเบกขาภวังคจิต ๖ ส่วน วิถีจิตเหล่านั้นได้แก่ มโนทวาราวัชชนจิต ๑ โทสชวนะ ๒

ว่าโดยอารมณ์ ภวังค์แรกและภวังค์หลัง มีอารมณ์ ๖ ที่เรียกว่า กรรมอารมณ์ กรรมนิมิตอารมณ์ หรือคตินิมิตอารมณ์ ที่ได้รับมาจากฉทวาริกมรณาสันนชวนะในภพก่อนเมื่อใกล้จะตายเป็นอารมณ์

สำหรับวิถีจิตทั้งหมดที่อยู่ในวิถีนี้ ถ้าเกิดขึ้นในลำดับแห่งจักขุทวาริก อติมหันตารมณ์วิถี อตีตัคคหณวิถี และ สมูหัคคหณวิถี ก็มีหน้าที่รับรูปร่างสัณฐานซึ่งเป็นที่ตั้งของอติวิภูตรูปารมณ์ที่เป็นอติอิฏฐรูปารมณ์คือ รูปารมณ์ที่ดียิ่ง อันเป็นอัตถบัญญัติเป็นอารมณ์

ถ้าเกิดขึ้นในลำดับแห่งจักขุทวาริก มหันตารมณ์วิถี อตีตัคคหณวิถี และสมูหัคคหณวิถี ก็มีหน้าที่รับรูปร่างสัณฐานซึ่งเป็นที่ตั้งของวิภูตรูปารมณ์ที่เป็นอติอิฏฐะอิฏฐมัชฌัตตะ หรืออนิฏฐรูปารมณ์ คือ รูปารมณ์ที่ดียิ่ง ดีธรรมดา หรือที่ไม่ดีอันเป็นอัตถบัญญัติเป็นอารมณ์

ว่าโดยวัตถุ ภวังค์แรก ภวังค์หลัง และวิถีจิตทั้งหมดอาศัยหทยวัตถุเกิด

อัตถัคคหณวิถี ประเภทที่ ๓

ว่าโดยบุคคล เกิดขึ้นแก่บุคคล ๔ จำพวกคือ ทวิเหตุกบุคคล ๑ ติเหตุกปุถุชน ๑ และอริยผลบุคคลเบื้องต่ำ ๒

ว่าโดยภูมิ เกิดได้ในกามสุคติภูมิ ๗

ว่าโดยองค์ธรรมปรมัตถ์ ภวังค์แรกและภวังค์หลังได้แก่ กามโสมนัสภวังคจิต ๔ สำหรับจิตที่ทำหน้าที่อาคันตุกภวังค์นั้น พึงทราบดังนี้

ถ้าวิถีจิตประเภทนี้ เกิดขึ้นในลำดับแห่งจักขุทวาริก อติมหันตารมณ์วิถี อตีตัคคหณวิถี และสมูหัคคหณวิถีก็ได้แก่ กามอุเบกขาภวังคจิต ๕ (เว้นอุเบกขาสันตีรณอกุศลวิปากจิต ๑)

ถ้าเกิดขึ้นในลำดับแห่งจักขุทวาริก มหันตารมณ์วิถี อตีตัคคหณวิถี และสมูหัคคหณวิถีก็ได้แก่ กามอุเบกขาภวังคจิต ๖

ส่วนวิถีจิตเหล่านั้นได้แก่ มโนทวาราวัชชนจิต ๑ และโทสชวนะ ๒

ว่าโดยอารมณ์ ภวังค์แรกและภวังค์หลัง มีอารมณ์เช่นเดียวกันกับอัตถัคคหณวิถี ประเภทที่ ๒

สำหรับวิถีจิตทั้งหมดที่อยู่ในวิถีนี้ ก็มีอารมณ์เช่นเดียวกันกับอารมณ์ของอัตถัคคหณวิถีประเภทที่ ๒ ทุกประการ

ส่วนจิตที่ทำหน้าที่อาคันตุกภวังค์นั้นมีอารมณ์ ๖ ที่เป็นกามธรรมอย่างใดอย่างหนึ่งซึ่งเคยมีความชำนาญมาแล้วในภพนี้เป็นอารมณ์

ว่าโดยวัตถุ ภวังค์แรก ภวังค์หลัง จิตที่ทำหน้าที่อาคันตุกภวังค์และวิถีจิตทั้งหมด อาศัยหทยวัตถุเกิด

นามัคคหณวิถี ๓ ประเภท

นามัคคหณวิถี ประเภทที่ ๑

ว่าโดยบุคคล เกิดขึ้นแก่บุคคล ๘ จำพวกคือ ปุถุชน ๔ และอริยผลบุคคล ๔

ว่าโดยภูมิ เกิดได้ในปัญจโวการภูมิ ๒๖

ว่าโดยองค์ธรรมปรมัตถ์ ภวังค์แรกและภวังค์หลังได้แก่ ปัญจโวการภวังคจิต ๑๕ คือ กามภวังคจิต ๑๐ รูปภวังคจิต ๕ ส่วนวิถีจิตเหล่านั้นได้แก่ มโนทวาราวัชชนจิต ๑ กามชวนะ ๒๖ (เว้นโทสชวนะ ๒ หสิตุปปาท ๑)

ว่าโดยอารมณ์ ภวังค์แรกและภวังค์หลัง มีอารมณ์เช่นเดียวกันกับอัตถัคคหณวิถี ประเภทที่ ๑

สำหรับวิถีจิตทั้งหมดที่อยู่ในวิถีนี้ ถ้าเกิดขึ้นในลำดับแห่งจักขุทวาริก อติมหันตารมณ์ อตีตัคคหณวิถี สมูหัคคหณวิถี และอัตถัคคหณวิถี ก็มีหน้าที่รับชื่อของรูปร่างสัณฐานของอติวิภูตรูปารมณ์ที่เป็นอติอิฏฐะ อิฏฐมัชฌัตตะ หรืออนิฏฐรูปารมณ์ คือ รูปารมณ์ที่ดียิ่ง ดีธรรมดา หรือที่ไม่ดี ตามโวหารของชาวโลกเรียกขานกันอันเป็นนามบัญญัติเป็นอารมณ์

ถ้าเกิดขึ้นในลำดับแห่งจักขุทวาริก มหันตารมณ์วิถี อตีตัคคหณวิถี สมูหัค-

คหณวิถี และอัตถัคคหณวิถี ก็มีหน้าที่รับชื่อแห่งรูปร่างสัณฐานของวิภูตรูปารมณ์ที่เป็นอติอิฏฐะ อิฏฐมัชฌัตตะ หรืออนิฏฐรูปารมณ์ คือ รูปารมณ์ที่ดียิ่ง ดีธรรมดา หรือที่ไม่ดี ตามโวหารของชาวโลกเรียกขานกัน อันเป็นนามบัญญัติเป็นอารมณ์

ว่าโดยวัตถุ ภวังค์แรก ภวังค์หลัง และวิถีจิตทั้งหมดอาศัยหทยวัตถุเกิด

นามัคคหณวิถี ประเภทที่ ๒

ว่าโดยบุคคล เกิดขึ้นแก่บุคคล ๖ จำพวกคือ ปุถุชน ๔ และอริยผลบุคคลเบื้องต่ำ ๒

ว่าโดยภูมิ เกิดได้ในกามภูมิ ๑๑

ว่าโดยองค์ธรรมปรมัตถ์ ภวังค์แรกและภวังค์หลังได้แก่ กามอุเบกขาภวังคจิต ๖ ส่วนวิถีจิตเหล่านั้นได้แก่ มโนทวาราวัชชนจิต ๑ โทสชวนจิต ๒

ว่าโดยอารมณ์ ภวังค์แรกและภวังค์หลัง มีอารมณ์เช่นเดียวกันกับอัตถัคคหณวิถีประเภทที่ ๒

สำหรับวิถีจิตทั้งหมดที่อยู่ในวิถีนี้ ถ้าเกิดขึ้นในลำดับแห่งจักขุทวาริก อติมหันตารมณ์วิถี อตีตัคคหณวิถี สมูหัคคหณวิถี และอัตถัคคหณวิถี ก็มีหน้าที่รับชื่อแห่งรูปร่าง สัณฐานของอติวิภูตรูปารมณ์ ที่เป็นอติอิฏฐรูปารมณ์คือ รูปารมณ์ที่ดียิ่ง ตามโวหารของชาวโลกเรียกขานกันอันเป็นนามบัญญัติเป็นอารมณ์

ถ้าเกิดขึ้นในลำดับแห่งจักขุทวาริก มหันตารมณ์วิถี อตีตัคคหณวิถี สมูหัคคหณวิถี และอัตถัคคหณวิถี ก็มีหน้าที่รับชื่อแห่งรูปร่างสัณฐานของวิภูตรูปารมณ์ที่เป็นอติอิฏฐะ อิฏฐมัชฌัตตะ หรืออนิฏฐรูปารมณ์คือ รูปารมณ์ที่ดียิ่ง ดีธรรมดา หรือที่ไม่ดี ตามโวหารของชาวโลกเรียกขานกันอันเป็นนามบัญญัติเป็นอารมณ์

ว่าโดยวัตถุ ภวังค์แรก ภวังค์หลัง และวิถีจิตทั้งหมดอาศัยหทยวัตถุเกิด

นามัคคหณวิถี ประเภทที่ ๓

ว่าโดยบุคคล เกิดขึ้นแก่บุคคล ๔ จำพวกคือ ทวิเหตุกบุคคล ๑ ติเหตุกปุถุชน ๑ และอริยผลบุคคลเบื้องต่ำ ๒

ว่าโดยภูมิ เกิดได้ในกามสุคติภูมิ ๗

ว่าโดยองค์ธรรมปรมัตถ์ ภวังค์แรก ภวังค์หลัง อาคันตุกภวังค์ และวิถีจิตทั้งหมด มีองค์ธรรมเช่นเดียวกันกับอัตถัคคหณวิถีประเภทที่ ๓

ว่าโดยอารมณ์ ภวังค์แรกและภวังค์หลัง มีอารมณ์เช่นเดียวกันกับอัตถัคคหณวิถีประเภทที่ ๓

สำหรับวิถีจิตทั้งหมดที่อยู่ในวิถีนี้ ก็มีอารมณ์เหมือนกันกับอารมณ์ของนามัคคหณวิถีประเภทที่ ๒ ทุกประการ

ส่วนจิตที่ทำหน้าที่อาคันตุกภวังค์นั้นมีอารมณ์ ๖ ที่เป็นกามธรรมอย่างใดอย่างหนึ่งซึ่งเคยมีความชำนาญมาแล้วในภพนี้เป็นอารมณ์

ว่าโดยวัตถุ ภวังค์แรกภวังค์หลัง จิตที่ทำหน้าที่อาคันตุกภวังค์และวิถีจิตทั้งหมดอาศัยหทยวัตถุเกิด

การเกิดขึ้นติดต่อกันตามลำดับของตทนุวัตติกมโนทวารวิถี ที่เกิดขึ้นต่อจากปัญจทวาริกวิถี พึงทราบดังต่อไปนี้

ถ้าเกิดขึ้นของตทนุวัตติกมโนทวารวิถี ที่เกิดต่อจากจักขุทวารวิถี ฆานทวารวิถี ชิวหาทวารวิถี หรือกายทวารวิถี มี ๔ วิถี เป็นไปตามลำดับดังนี้คือ ๑ อตีตัคคหณวิถี ๒ สมูหัคคหณวิถี ๓ อัตถัคคหณวิถี ๔ นามัคคหณวิถี

ส่วนการเกิดขึ้นของตทนุวัตติกมโนทวารวิถี ที่เกิดต่อจากโสตทวารวิถี มี ๔ วิถี เป็นไปตามลำดับดังนี้คือ ๑ อตีตัคคหณวิถี ๒ สมูหัคคหณวิถี ๓ นามัคคหณวิถี ๔ อัตถัคคหณวิถี, หรือมี ๓ วิถี คือ ๑ อตีตัคคหณวิถี ๒ นามัคคหณวิถี ๓ อัตถัคคหณวิถี

สำหรับสมูหัคคหณวิถี ที่เกิดขึ้นในลำดับแห่งโสตทวารวิถี และอตีตัคคหณวิถีนั้น มีบ้างไม่มีบ้าง เพราะเกี่ยวกับคำพูดที่มีคำเดียวหรือหลายคำ ถ้าคำเดียว สมูหัคคหณวิถี ก็ไม่เกิด ถ้า ๒ คำขึ้นไป สมูหัคคหณวิถีจึงจะเกิดขึ้นรวบรวมคำ ๒ คำขึ้นไปเหล่านั้น

อตีตัคคหณวิถี และสมูหัคคหณวิถี เมื่อว่าโดยประเภทแล้วมีวิถีละ ๕ ประเภทเท่ากันการเกิดขึ้นติดต่อกันคงไม่มีปัญหา แต่อัตถัคคหณวิถีและนามัคคหณวิถีเมื่อว่าโดยประเภทแล้วมีวิถีละ ๓ ประเภทเท่านั้น วิถีเหล่านี้จะเกิดขึ้นติดต่อกันกับวิถีที่มีถึง ๕ ประเภทได้อย่างไร? ข้อนี้ก็คงไม่มีปัญหาเช่นเดียวกันพึงสังเกตตัวอย่างดังต่อไปนี้

อตีตัคคหณวิถี ตทารัมมณวาระ (ประเภทที่ ๑) สมูหัคคหณวิถี ตทารัมมณวาระ (ประเภทที่ ๑) อัตถัคคหณวิถี (ประเภทที่ ๑ ที่เกิดในกามภูมิ)

เกิดขึ้นติดต่อกันตามลำดับต่อจากจักขุทวาริก อติมหันตารมณ์วิถี ตทารัมมณวาระ

อตีตัคคหณวิถี ชวนวาระไม่มีอาคันตุกภวังค์ (ประเภทที่ ๓ ซึ่งเกิดในรูปภูมิ) สมูหัคคหณวิถี ชวนวาระไม่มีอาคันตุกภวังค์ (ประเภทที่ ๓ ซึ่งเกิดในรูปภูมิ) อัตถัคคหณวิถี ชวนวาระไม่มีอาคันตุกภวังค์ (ประเภทที่ ๑ ซึ่งเกิดในรูปภูมิ) และนามัคคหณวิถี ชวนวาระไม่มีอาคันตุกภวังค์ (ประเภทที่ ๑ ซึ่งเกิดในรูปภูมิ) เกิดขึ้นติดต่อกันตามลำดับต่อจากจักขุทวาริก อติมหันตารมณ์วิถีชวนวาระไม่มีอาคันตุกภวังค์

อตีตัคคหณวิถี ชวนวาระไม่มีอาคันตุกภวังค์ (ประเภทที่ ๔ ที่เกิดในกามภูมิ) สมูหัคคหณวิถี ชวนวาระไม่มีอาคันตุกภวังค์ (ประเภทที่ ๔ ที่เกิดในกามภูมิ) อัตถัคคหณวิถี ชวนวาระไม่มีอาคันตุกภวังค์ (ประเภทที่ ๒ ที่เกิดในกามภูมิ) และนามัคคหณวิถีชวนวาระไม่มีอาคันตุกภวังค์ (ประเภทที่ ๒ ที่เกิดในกามภูมิ) เกิดติดต่อกันตามลำดับต่อจากจักขุทวาริก อติมหันตารมณ์วิถี ชวนวาระไม่มีอาคันตุกภวังค์ดังนี้เป็นต้น

ข้อควรกำหนดเป็นพิเศษ

ผู้ที่ปฏิสนธิด้วยโสมนัสมหาวิปากจิต ๔ ดวงใดดวงหนึ่งในขณะที่ได้พบกับอารมณ์ที่เป็นอิฏฐมัชฌัตตะ หรืออนิฏฐะ แต่เกิดความไม่พอใจความเสียใจความกลัวเหล่านี้ขึ้น ตทนุวัตติกมโนทวารวิถีของบุคคลเหล่านี้ ที่เกิดต่อจากปัญจทวาริกอติมหันตารมณ์วิถี ตทารัมมณวาระ ที่มีอิฏฐมัชฌัตตะ หรืออนิฏฐปัญจารมณ์ที่เป็นปัจจุบันนิปผันนรูป ๗ เป็นอารมณ์นั้นมีพิเศษดังนี้คือ อตีตัคคหณวิถี ตทารัมมณวาระ สมูหัคคหณวิถี ตทารัมมณวาระ อัตถัคคหณวิถี ชวนวาระมีอาคันตุกภวังค์ นามัคคหณวิถี ชวนวาระมีอาคันตุกภวังค์พึงสังเกตภาพวิถีที่เกิดขึ้นติดต่อกันตามลำดับดังนี้

ปัญจทวาริกอติมหันตารมณ์วิถี ตทารัมมณวาระ

๑ (ภ)(ตี)(น)(ท)(ป)(ปัญ)(สํ)(ณ)(วุ)(ช)(ช)(ช)(ช)(ช)(ช)(ช)(ต)(ต)(ภ)(ภ)

กามโส.ภ.๔ ๑ ๑๐ ๒ ๒ ๑ โทสชวนะ ๒ ๖ ๔

อตีตัคคหณวิถี ตทารัมมณวาระ

๒ (ภ)(ภ)(น)(ท)(ม)(ช)(ช)(ช)(ช)(ช)(ช)(ช)(ต)(ต)(ภ)(ภ)

กามโส.ภ.๔ ๑ โทสชวนะ ๒ ๖ ๔

สมูหัคคหณวิถี ตทารัมมณวาระ

๓ (ภ)(ภ)(น)(ท)(ม)(ช)(ช)(ช)(ช)(ช)(ช)(ช)(ต)(ต)(ภ)(ภ)

กามโส.ภ.๔ ๑ โทสชวนะ ๒ ๖ ๔

อัตถัคคหณวิถี ชวนวาระมีอาคันตุกภวังค์

๔ (ภ)(ภ)(น)(ท)(ม)(ช)(ช)(ช)(ช)(ช)(ช)(ช)(อา)(ภ)(ภ)(ภ)

กามโส.ภ.๔ ๑ โทสชวนะ ๒ ๕ ๔

นามัคคหณวิถี ชวนวาระมีอาคันตุกภวังค์

๕ (ภ)(ภ)(น)(ท)(ม)(ช)(ช)(ช)(ช)(ช)(ช)(ช)(อา)(ภ)(ภ)(ภ)

กามโส.ภ.๔ ๑ โทสชวนะ ๒ ๕ ๔

กามชวนมโนทวารวิถี หรือ กามชวนสุทธมโนทวารวิถี โดยสังเขป

ในอภิธัมมัตถสังคหะ ได้แสดงวิสยัปปวัตติ ทางมโนทวารไว้เพียง ๒ คือ

๑. วิภูตารมณ์คือ อารมณ์ที่ปรากฏชัดในทางใจ เมื่อว่าโดยวิถีเป็นวิภูตารมณ์วิถีที่เป็น ตทารัมมณวาระ

๒. อวิภูตารมณ์คือ อารมณ์ที่ไม่ปรากฏชัดในทางใจ เมื่อว่าโดยวิถี เป็นอวิภูตารมณ์วิถีที่เป็นชวนวาระและวิถีทั้ง ๒ นี้ก็ไม่มีอะไรเป็นพิเศษ สำหรับภาพวิถีและองค์ธรรมปรมัตถ์นั้น มีดังนี้

๑ (ภ)(ภ)(น)(ท)(ม)(ช)(ช)(ช)(ช)(ช)(ช)(ช)(ต)(ต)(ภ)(ภ)

กามภ.๑๐ ๑ กามชวนะ ๒๙ ๑๑ ๑๐

๒ (ภ)(ภ)(น)(ท)(ม)(ช)(ช)(ช)(ช)(ช)(ช)(ช)(ภ)(ภ)(ภ)(ภ)

ภวังค์ ๑๙ ๑ กามชวนะ ๒๙ ภวังค์ ๑๙

แต่ตามนัยอรรถกถา ฎีกา ได้แสดงวิสยัปปวัตติทางมโนทวารไว้ ๔ คือ

๑. อติวิภูตารมณ์ คือ อารมณ์ที่ปรากฏชัดทางใจมากที่สุด
๒. วิภูตารมณ์ คือ อารมณ์ที่ปรากฏชัดทางใจ
๓. อวิภูตารมณ์ คือ อารมณ์ที่ไม่ปรากฏชัดทางใจ
๔. อติอวิภูตารมณ์ คือ อารมณ์ที่ไม่ปรากฏชัดทางใจมากที่สุด

วาระ แปลว่า ครั้ง, เวลากำหนด หมายความว่าการสิ้นสุดลงของวิถีจิตครั้งหนึ่งๆ เรียกว่า วาระ และวาระนี้ก็มีความเกี่ยวข้องกันกับวิสยัปปวัตติทางมโนทวารมี ๔ คือ

๑. อติวิภูตารมณ์ ตทารัมมณวาระ ๒. วิภูตารมณ์ ชวนวาระ
๓. อวิภูตารมณ์ โวฏฐัพพนวาระ ๔. อติอวิภูตารมณ์ โมฆวาระ

สุทธมโนทวารวิถี ๔๑ วิถี

ในกามชวนมโนทวารวิถีทั้ง ๒ นั้น

สุทธมโนทวารวิถี หรือ กามชวนสุทธมโนทวารวิถี หมายความว่า วิถีที่เกิดขึ้นโดยเฉพาะกล่าวคือ สุทธมโนทวารวิถี ที่มีปัจจุบันนิปผันนรูปเป็นอารมณ์อย่างหนึ่ง และสุทธมโนทวารวิถีที่มีอดีต อนาคต นิปผันนรูป, จิต เจตสิก อนิปผันนรูปที่เป็นเตกาลิกะ นิพพาน บัญญัติ เป็นอารมณ์อย่างหนึ่ง

วิถีเหล่านี้ที่ได้ชื่อว่า สุทธมโนทวารวิถีนั้น เพราะเป็นมโนทวารวิถีที่ไม่ได้

เกิดต่อจากปัญจทวารวิถี แต่เกิดขึ้นทางใจโดยเฉพาะ หมายความว่าเมื่ออารมณ์ทั้ง ๖ มาปรากฏทางใจแล้ว ก็ย่อมเกิดขึ้นรับอารมณ์นั้น ฉะนั้นความเป็นไปแห่งวิถีเหล่านี้ บางทีก็เกิดต่อจากตทนุวัตติกมโนทวารวิถี บางทีก็ไม่ได้เกิดต่อจากตทนุวัตติกมโนทวารวิถีแต่ประการใด

สุทธมโนทวารวิถีนี้ เมื่อว่าโดยวิสยัปปวัตติทั้ง ๔ แล้ว มี ๔๑ วิถี คือ

อติวิภูตารมณ์วิถีมี ๒๒ วิถี วิภูตารมณ์วิถีมี ๑๖ วิถี

อวิภูตารมณ์วิถีมี ๒ วิถี อติอวิภูตารมณ์วิถีมี ๑ วิถี

อติวิภูตารมณ์วิถีมี ๒๒ วิถี คือ

อติวิภูตารมณ์วิถีที่เป็นตทารัมมณวาระ ๖ วิถี

อติวิภูตารมณ์วิถีที่เป็นชวนวาระ ๑๖ วิถี

อติวิภูตารมณ์วิถีที่เป็นตทารัมมณวาระ ๖ วิถีคือ

อติวิภูตารมณ์วิถีที่มีอตีตภวังค์ ๑ ขณะถึง ๕ ขณะ เป็นตทารัมมณวาระ ๕ วิถี

อติวิภูตารมณ์วิถีที่ไม่มีอตีตภวังค์ เป็นตทารัมมณวาระ ๑ วิถี

อติวิภูตารมณ์วิถีที่เป็นชวนวาระ ๑๖ วิถีคือ

อติวิภูตารมณ์วิถีที่เป็นชวนวาระ ไม่มีอาคันตุกภวังค์ ๘ วิถี

อติวิภูตารมณ์วิถีที่เป็นชวนวาระ ที่มีอาคันตุกภวังค์ ๘ วิถี

อติวิภูตารมณ์วิถีที่เป็นชวนวาระ ไม่มีอาคันตุกภวังค์ ๘ วิถี คือ

อติวิภูตารมณ์วิถีที่มีอตีตภวังค์ ๑ ขณะถึง ๗ ขณะ เป็นชวนวาระ ไม่มีอาคันตุกภวังค์ ๗ วิถี

อติวิภูตารมณ์วิถีที่ไม่มีอตีตภวังค์ เป็นชวนวาระ และไม่มีอาคันตุกภวังค์ ๑ วิถี

อติวิภูตารมณ์วิถีที่เป็นชวนวาระ มีอาคันตุกภวังค์ ๘ วิถี คือ

อติวิภูตารมณ์วิถีที่มีอตีตภวังค์ ๑ ขณะถึง ๗ ขณะ เป็นชวนวาระ มีอาคันตุกภวังค์ ๗ วิถี

อติวิภูตารมณ์วิถีที่ไม่มีอตีตภวังค์ เป็นชวนวาระ แต่มีอาคันตุกภวังค์ ๑ วิถี

อติวิภูตารมณ์วิถี ๒๒ วิถีนี้ เมื่อว่าโดยประเภทมี ๓๖ ประเภท (ที่

มีอตีต ภวังค์ ๓๑ ประเภท และที่ไม่มีอตีตภวังค์ ๕ ประเภท)

วิถีที่มีอตีตภวังค์ ๓๑ ประเภทนี้ คือ

อติวิภูตารมณ์วิถีที่มีอตีตภวังค์ ๑ ขณะถึง ๕ ขณะ เป็นตทารัมมณวาระที่มีกามชวนะ ๒๗ (เว้นโทสชวนะ ๒) มี ๕ ประเภท

อติวิภูตารมณ์วิถีที่มีอตีตภวังค์ ๑ ขณะถึง ๕ ขณะ เป็นตทารัมมณวาระที่มีโทสชวนะ ๒ มี ๕ ประเภท

อติวิภูตารมณ์วิถีที่มีอตีตภวังค์ ๑ ขณะถึง ๗ ขณะ เป็นชวนวาระไม่มีอาคันตุกภวังค์ ที่มีกามชวนะ ๒๗ (เว้นโทสชวนะ ๒) มี ๗ ประเภท

อติวิภูตารมณ์วิถีที่มีอตีตภวังค์ ๑ ขณะถึง ๗ ขณะ เป็นชวนวาระไม่มีอาคันตุกภวังค์ ที่มีโทสชวนะ ๒ มี ๗ ประเภท

อติวิภูตารมณ์วิถีที่มีอตีตภวังค์ ๑ ขณะถึง ๗ ขณะ เป็นชวนวาระมีอาคันตุกภวังค์ ที่มีโทสชวนะ ๒ มี ๗ ประเภท

วิถีที่ไม่มีอตีตภวังค์ ๕ ประเภทนั้น คือ

๑. อติวิภูตารมณ์วิถี ที่ไม่มีอตีตภวังค์ เป็นตทารัมมณวาระที่มีกามชวนะ ๒๗ (เว้นโทสชวนะ ๒)

๒. อติวิภูตารมณ์วิถี ที่ไม่มีอตีตภวังค์ เป็นตทารัมมณวาระที่มีโทสชวนะ ๒

๓. อติวิภูตารมณ์วิถี ที่ไม่มีอตีตภวังค์ เป็นชวนวาระไม่มีอาคันตุกภวังค์ ที่มีกามชวนะ ๒๗ (เว้นโทสชวนะ ๒) ที่เกิดใน ๓๐ ภูมิ (เว้นอสัญญสัตตภูมิ)

๔. อติวิภูตารมณ์วิถี ที่ไม่มีอตีตภวังค์ เป็นชวนวาระ ไม่มีอาคันตุกภวังค์ ที่มีโทสชวนะ ๒

๕. อติวิภูตารมณ์วิถี ที่ไม่มีอตีตภวังค์ เป็นชวนวาระ มีอาคันตุกภวังค์ที่มีโทสชวนะ ๒

♣ ♣ ♣ ♣ ♣ ♣ ♣ ♣ ♣

ภาพสุทธมโนทวารอติวิภูตารมณ์วิถีมี ๓๖ ประเภท
ที่มีอตีตภวังค์ ๓๑ ประเภท

ตทารัมมณวาระ ที่เกี่ยวกับกามชวนะ ๒๗ มี ๕ ประเภท

๑ ภ ตี น ท ม ช ช ช ช ช ช ช ต ต ภ ภ ภ ภ ภ

กาม ภ.๑๐ ๑ กาม.ช.๒๗ (เว้นโทส.๒) ๑๑ ๑๐

๕ ภ ตี ตี ตี ตี ตี น ท ม ช ช ช ช ช ช ช ต ต ภ

กามภวังค์ ๑๐ ๑ กาม ช.๒๗ (เว้นโทส.๒) ๑๑ ๑๐

ตทารัมมณวาระ ที่เกี่ยวกับโทสชวนะ ๒ มี ๕ ประเภท

๑ ภ ตี น ท ม ช ช ช ช ช ช ช ต ต ภ ภ ภ ภ ภ

กาม ภ.๑๐ ๑ โทสชวนะ ๒ ๖ ๑๐

๕ ภ ตี ตี ตี ตี ตี น ท ม ช ช ช ช ช ช ช ต ต ภ

กามภวังค์ ๑๐ ๑ โทสชวนะ ๒ ๖ ๑๐

ชวนวาระ ที่เกี่ยวกับกามชวนะ ๒๗ มี ๗ ประเภท

๑ ภ ตี น ท ม ช ช ช ช ช ช ช ภ ภ ภ ภ ภ ภ ภ

รูป ภ.๕ ๑ กาม ช.๒๗ (เว้นโทส.๒) รูปภวังค์ ๕

๗ ภ ตี ตี ตี ตี ตี ตี ตี น ท ม ช ช ช ช ช ช ช ภ

รูปภวังค์ ๕ ๑ กาม ช.๒๗ (เว้นโทส.๒) ๕

ชวนวาระ ที่เกี่ยวกับโทสชวนะ ๒ ไม่มีอาคันตุกภวังค์ มี ๗ ประเภท

๑ (ภ)(ตี)(น)(ท)(ม)(ช)(ช)(ช)(ช)(ช)(ช)(ช)(ภ)(ภ)(ภ)(ภ)(ภ)

กาม อุ.ภ.๖ ๑ โทสชวนะ ๒ กาม อุ.ภ ๖

๗ (ภ)(ตี)(ตี)(ตี)(ตี)(ตี)(ตี)(ตี)(น)(ท)(ม)(ช)(ช)(ช)(ช)(ช)(ช)(ช)(ภ)(ภ)

กามอุเบกขาภวังคจิต ๖ ๑ โทสชวนะ ๒ ๖

ชวนวาระ ที่เกี่ยวกับโทสชวนะ ๒ และมีอาคันตุกภวังค์ ๗ ประเภท

๑ (ภ)(ตี)(น)(ท)(ม)(ช)(ช)(ช)(ช)(ช)(ช)(ช)(อา)(ภ)(ภ)(ภ)

กาม โส.ภ.๔ ๑ โทสชวนะ ๒ ๕ ๔

๗ (ภ)(ตี)(ตี)(ตี)(ตี)(ตี)(ตี)(ตี)(น)(ท)(ม)(ช)(ช)(ช)(ช)(ช)(ช)(ช)(อา)(ภ)(ภ)

กามโสมนัสภวังคจิต ๔ ๑ โทสชวนะ ๒ ๕ ๔

ที่ไม่มีอตีตภวังค์ ๕ ประเภท

ตหารัมมณวาระ ที่เกี่ยวกับ กามชวนะ ๒๗ (เว้นโทส ๒)

๑ (ภ)(น)(ท)(ม)(ช)(ช)(ช)(ช)(ช)(ช)(ช)(ต)(ต)(ภ)(ภ)(ภ)(ภ)

กาม ภ.๑๐ ๑ กาม ช.๒๗ (เว้นโทส ๒) ๑๑ ๑๐

ตหารัมมณวาระ ที่เกี่ยวกับ โทสชวนะ ๒

๒ (ภ)(น)(ท)(ม)(ช)(ช)(ช)(ช)(ช)(ช)(ช)(ต)(ต)(ภ)(ภ)(ภ)(ภ)

กาม ภ.๑๐ ๑ โทสชวนะ ๒ ๖ ๑๐

ชวนวาระ ที่เกี่ยวกับกามชวนะ ๒๗

๓ (ภ)(น)(ท)(ม)(ช)(ช)(ช)(ช)(ช)(ช)(ช)(ภ)(ภ)(ภ)(ภ)

ภวังค์ ๑๙ ๑ กาม ช.๒๗ (เว้นโทส.๒) ภวังคจิต ๑๙

ชวนวาระ ที่เกี่ยวกับ โทสชวนะ ๒ ไม่มีอาคันตุกภวังค์

๔ (ภ)(น)(ท)(ม)(ช)(ช)(ช)(ช)(ช)(ช)(ช)(ภ)(ภ)(ภ)

กาม อุ.ภ.๖ ๑ โทสชวนะ ๒ ๖

ชวนวาระ ที่เกี่ยวกับ โทสชวนะ ๒ มีอาคันตุกภวังค์

๕ (ภ)(น)(ท)(ม)(ช)(ช)(ช)(ช)(ช)(ช)(ช)(อา)(ภ)(ภ)

กาม โส.ภ.๔ ๑ โทสชวนะ ๒ ๕ ๔

อธิบายสุทธมโนทวารอติวิภูตารมณ์วิถี ๓๖ ประเภท ที่มีอตีตภวังค์ ๓๑ ประเภท

ตทารัมมณวาระ ที่เกี่ยวกับกามชวนะ ๒๗ มี ๕ ประเภท

วิถีประเภทที่ ๑

ว่าโดยบุคคล เกิดขึ้นแก่บุคคล ๘ จำพวก คือ ปุถุชน ๔ และอริยผลบุคคล ๔

สำหรับการเกิดขึ้นแห่งชวนจิตแก่บุคคลเหล่านั้น พึงทราบตามสมควรแก่บุคคลและภูมิ

ว่าโดยภูมิ เกิดได้ในกามภูมิ ๑๑

ว่าโดยองค์ธรรมปรมัตถ์ ภวังค์แรกและภวังค์หลังได้แก่ กามภวังคจิต ๑๐ แล้วแต่บุคคล ส่วนวิถีจิตเหล่านั้นได้แก่ มโนทวาราวัชชนจิต ๑ กามชวนจิต ๒๗ (เว้นโทสชวนจิต ๒) และตทารัมมณจิต ๑๑ แล้วแต่ชนิดของอารมณ์

ว่าโดยอารมณ์ ภวังค์แรกและภวังค์หลัง มีอารมณ์ ๖ ที่เรียกว่า กรรม-

อารมณ์ กรรมนิมิตอารมณ์ หรือคตินิมิตอารมณ์ ที่ได้รับมาจากฉทวาริกมรณาสันน-ชวนะในภพก่อนเมื่อใกล้จะตายเป็นอารมณ์

สำหรับวิถีจิตทั้งหมดที่อยู่ในวิถีนี้ มีติอิฏฐะ อิฏฐมัชฌัตตะ หรืออนิฏฐ-อารมณ์ ๖ ที่เป็นปัจจุบันนิปผันนรูป ๑๘ คือ นิปผันนรูปที่ดียิ่ง ดีธรรมดาหรือที่ไม่ดี ที่ปรากฏอยู่เฉพาะหน้าเป็นอารมณ์

ว่าโดยวัตถุ ภวังค์แรก ภวังค์หลัง และวิถีจิตทั้งหมด อาศัยหทยวัตถุเกิด

วิถีประเภทที่ ๒,๓,๔ และ ๕

เมื่อว่าโดยบุคคลเป็นต้น จนถึงวัตถุเหล่านี้ก็คงเป็นไปในทำนองเดียวกันกับวิถีประเภทที่ ๑ ทุกประการ ต่างกันแต่เพียงว่าวิถีประเภทที่ ๑ มีอตีตภวังค์เกิดขึ้น ๑ ขณะ ส่วนวิถีประเภทที่ ๒,๓,๔ และ ๕ มีอตีตภวังค์เกิดขึ้น ๒,๓,๔, และ ๕ ขณะตามลำดับเท่านั้น

ตทารัมมณวาระ ที่เกี่ยวกับโทสชวนะ ๒ มี ๕ ประเภท

วิถีประเภทที่ ๑

ว่าโดยบุคคล เกิดขึ้นแก่บุคคล ๖ จำพวกคือ ปุถุชน ๔ และอริยผลบุคคลเบื้องต่ำ ๒

ว่าโดยภูมิ เกิดได้ในกามภูมิ ๑๑

ว่าโดยองค์ธรรมปรมัตถ์ ภวังค์แรกและภวังค์หลังได้แก่ กามภวังคจิต ๑๐ แล้วแต่บุคคล ส่วนวิถีจิตเหล่านั้นได้แก่ มโนทวาราวัชชนจิต ๑ โทสชวนจิต ๒ และอุเบกขาตทารัมมณจิต ๖

ว่าโดยอารมณ์ ภวังค์แรกและภวังค์หลัง มีอารมณ์ ๖ ที่เรียกว่า กรรม-อารมณ์ กรรมนิมิตอารมณ์ หรือคตินิมิตอารมณ์ ที่ได้รับมาจากฉทวาริกมรณาสันน-ชวนะในภพก่อนเมื่อใกล้จะตายเป็นอารมณ์

สำหรับวิถีจิตทั้งหมดที่อยู่ในวิถีนี้ มีอิฏฐมัชฌัตต หรืออนิฏฐอารมณ์ ๖ ที่เป็นปัจจุบันนิปผันนรูป ๑๘ คือ นิปผันนรูปที่ดีธรรมดา หรือที่ไม่ดี ที่ปรากฏอยู่เฉพาะหน้าเป็นอารมณ์

ว่าโดยวัตถุ ภวังค์แรก ภวังค์หลัง และวิถีจิตทั้งหมด อาศัยหทยวัตถุเกิด

วิถีประเภทที่ ๒,๓,๔ และ ๕

เมื่อว่าโดยบุคคลเป็นต้น จนถึงวัตถุเหล่านี้ก็คงเป็นไปในทำนองเดียวกันกับวิถีประเภทที่ ๑ ทุกประการ ต่างกันแต่เพียงว่าวิถีประเภทที่ ๑ มีอตีตภวังค์เกิดขึ้น ๑ขณะ ส่วนวิถีประเภทที่ ๒,๓,๔ และ ๕ มีอตีตภวังค์เกิดขึ้น ๒,๓,๔, และ ๕ ขณะตามลำดับเท่านั้น

ชวนวาระ ที่เกี่ยวกับกามชวนะ ๒๗ มี ๗ ประเภท

วิถีประเภทที่ ๑

ว่าโดยบุคคล เกิดขึ้นแก่บุคคล ๕ จำพวกคือ ติเหตุกปุถุชน ๑ และอริยผลบุคคล ๔ สำหรับการเกิดขึ้นแห่งชวนจิตแก่บุคคลเหล่านั้น พึงทราบตามสมควรแก่บุคคล

ว่าโดยภูมิ เกิดได้ในรูปภูมิ ๑๕ (เว้นอสัญญสัตตภูมิ)

ว่าโดยองค์ธรรมปรมัตถ์ ภวังค์แรกและภวังค์หลังได้แก่ รูปภวังคจิต ๕ ส่วนวิถีจิตเหล่านั้นได้แก่ มโนทวาราวัชชนจิต ๑ และกามชวนจิต ๒๗ (เว้นโทสชวนจิต ๒)

ว่าโดยอารมณ์ ภวังค์แรกและภวังค์หลัง มีบัญญัติกรรมนิมิตธรรมารมณ์อันเนื่องด้วยกรรมฐาน ๒๖ คือ กสิณบัญญัติ ๑๐ อสุภบัญญัติ ๑๐ โกฏฐาสบัญญัติ ๑ อานาปานโนบัญญัติ ๑ หรือสัตวบัญญัติ ๔ ที่ได้รับมาจากมโนทวาริกมรณาสันนชวนะในภพก่อนเมื่อใกล้จะตายเป็นอารมณ์

สำหรับวิถีจิตทั้งหมดที่อยู่ในวิถีนี้ มีติอิฏฐะ อิฏฐมัชฌัตตะ หรืออนิฏฐอารมณ์ ๓ (รูปารมณ์, สัททารมณ์, และธรรมารมณ์) ที่เป็นปัจจุบันนิปผันนรูป ๑๓ (เว้นฆานปสาท ชิวหาปสาท กายปสาท ภาวรูป ๒) คือ นิปผันนรูปที่ดียิ่ง ดีธรรมดา หรือที่ไม่ดี ที่ปรากฏอยู่เฉพาะหน้าเป็นอารมณ์

ว่าโดยวัตถุ ภวังค์แรก ภวังค์หลัง และวิถีจิตทั้งหมด อาศัยหทยวัตถุเกิด

วิถีประเภทที่ ๒,๓,๔,๕,๖ และ ๗

เมื่อว่าโดยบุคคลเป็นต้น จนถึงวัตถุเหล่านี้ก็คงเป็นไปในทำนองเดียวกันกับวิถีประเภทที่ ๑ ทุกประการ ต่างกันแต่เพียงว่าวิถีประเภทที่ ๑ มีอตีตภวังค์

เกิดขึ้น ๑ ขณะ ส่วนวิถีประเภทที่ ๒,๓,๔,๕,๖ และ ๗ มีอตีตภวังค์เกิดขึ้น ๒, ๓,๔,๕,๖ และ ๗ ขณะตามลำดับเท่านั้น

ชวนวาระ ที่เกี่ยวกับโทสชวนะ ๒ แต่ไม่มีอาคันตุกภวังค์ มี ๗ ประเภท

วิถีประเภทที่ ๑

ว่าโดยบุคคล เกิดขึ้นแก่บุคคล ๖ จำพวกคือ ปุถุชน ๔ และอริยผลบุคคลเบื้องต่ำ ๒

ว่าโดยภูมิ เกิดได้ในกามภูมิ ๑๑

ว่าโดยองค์ธรรมปรมัตถ์ ภวังค์แรกและภวังค์หลังได้แก่ กามอุเบกขาภวังคจิต ๖

ส่วนวิถีจิตเหล่านั้นได้แก่ มโนทวาราวัชชนจิต ๑ และโทสชวนจิต ๒

ว่าโดยอารมณ์ ภวังค์แรกและภวังค์หลังมีอารมณ์ ๖ ที่เรียกว่า กรรมอารมณ์ กรรมนิมิตอารมณ์ หรือคตินิมิตอารมณ์ ที่ได้รับมาจากฉทวาริกมรณาสันนชวนะในภพก่อนเมื่อใกล้จะตายเป็นอารมณ์

สำหรับวิถีจิตทั้งหมดที่อยู่ในวิถีนี้ มีอติอิฏฐอารมณ์ ๖ ที่เป็นปัจจุบันนิปผันนรูป ๑๘ คือ นิปผันนรูปที่ดียิ่ง ที่ปรากฏอยู่เฉพาะหน้าเป็นอารมณ์

ว่าโดยวัตถุ ภวังค์แรก ภวังค์หลัง และวิถีจิตทั้งหมด อาศัยหทยวัตถุเกิด

วิถีประเภทที่ ๒,๓,๔,๕,๖ และ ๗

เมื่อว่าโดยบุคคลเป็นต้นจนถึงวัตถุเหล่านี้ ก็คงเป็นไปในทำนองเดียวกันกับวิถีประเภทที่ ๑ ทุกประการ ต่างกันแต่เพียงว่าวิถีประเภทที่ ๑ มีอตีตภวังค์เกิดขึ้น ๑ ขณะ ส่วนวิถีประเภทที่ ๒,๓,๔,๕,๖ และ ๗ มีอตีตภวังค์เกิดขึ้น ๒,๓,๔,๕,๖ และ ๗ ขณะ ตามลำดับเท่านั้น

ชวนวาระ ที่เกี่ยวกับโทสชวนะ ๒ และมีอาคันตุกภวังค์ มี ๗ ประเภท

วิถีประเภทที่ ๑

ว่าโดยบุคคล เกิดขึ้นแก่บุคคล ๔ จำพวกคือ ทวิเหตุกบุคคล ๑ ติเหตุกปุถุชน ๑ และอริยผลบุคคลเบื้องต่ำ ๒

ว่าโดยภูมิ เกิดได้ในกามสุคติภูมิ ๗

ว่าโดยองค์ธรรมปรมัตถ์ ภวังค์แรกและภวังค์หลังได้แก่ กามโสมนัสภวังคจิต ๔ จิตที่ทำหน้าที่อาคันตุภวังค์ได้แก่ กามอุเบกขาภวังคจิต ๕ (เว้นอุเบกขาสันตีรณอกุศลวิปากจิต ๑) ส่วนวิถีจิตเหล่านั้นได้แก่ มโนทวาราวัชชนจิต ๑ และโทสชวนจิต ๒

ว่าโดยอารมณ์ ภวังค์แรกและภวังค์หลังมีอารมณ์ ๖ ที่เรียกว่า กรรมอารมณ์ กรรมนิมิตอารมณ์ หรือคตินิมิตอารมณ์ ที่ได้รับมาจากฉทวาริกมรณาสันนชวนะในภพก่อนเมื่อใกล้จะตายเป็นอารมณ์

สำหรับวิถีจิตทั้งหมดที่อยู่ในวิถีนี้ มีติอิฏฐอารมณ์ ๖ ที่เป็นปัจจุบันนิปผันนรูป ๑๘ คือ นิปผันนรูปที่ดียิ่ง ที่ปรากฏอยู่เฉพาะหน้าเป็นอารมณ์

ส่วนจิตที่ทำหน้าที่อาคันตุกภวังค์มีอารมณ์ ๖ อย่างใดอย่างหนึ่ง ที่เป็นกามธรรม ซึ่งเคยมีความชำนาญมาแล้วในภพนี้เป็นอารมณ์

ว่าโดยวัตถุ ภวังค์แรก ภวังค์หลัง อาคันตุกภวังค์ และวิถีจิตทั้งหมดอาศัยหทยวัตถุเกิด

วิถีประเภทที่ ๒,๓,๔,๕,๖ และ ๗

เมื่อว่าโดยบุคคลเป็นต้นจนถึงวัตถุเหล่านี้ ก็คงเป็นไปในทำนองเดียวกันกับวิถีประเภทที่ ๑ ทุกประการ ต่างกันแต่เพียงว่าวิถีประเภทที่ ๑ มีอตีตภวังค์เกิดขึ้น ๑ ขณะ ส่วนวิถีประเภทที่ ๒,๓,๔,๕,๖ และ ๗ มีอตีตภวังค์เกิดขึ้น ๒,๓,๔,๕,๖ และ ๗ ขณะ ตามลำดับเท่านั้น

ที่ไม่มีอตีตภวังค์ ๕ ประเภท

ตทารัมมณวาระ ที่เกี่ยวกับกามชวนะ ๒๗ (เว้นโทสชวนะ ๒)

วิถีประเภทที่ ๑

ว่าโดยบุคคล **ว่าโดยภูมิ** **ว่าโดยองค์ธรรมปรมัตถ์**	เหมือนกันกับ	อติวิภูตารมณ์วิถี ที่มีอตีตภวังค์ ตทารัมมณวาระ ที่เกี่ยวกับ กามชวนะ ๒๗ มี ๕ ประเภท

ว่าโดยอารมณ์ ภวังค์แรกและภวังค์หลังมีอารมณ์ ๖ ที่เรียกว่า กรรม-อารมณ์ กรรมนิมิตอารมณ์ หรือคตินิมิตอารมณ์ ที่ได้รับมาจากฉทวาริกมรณาสันน-ชวนะในภพก่อนเมื่อใกล้จะตายเป็นอารมณ์

สำหรับวิถีจิตทั้งหมดที่อยู่ในวิถีนี้ มีติอิฏฐะ อิฏฐมัชฌัตตะ หรืออนิฏฐ-อารมณ์ ๖ ที่เป็นอดีต หรืออนาคตนิปผันนรูป ๑๘ และธรรมารมณ์ได้แก่ กามจิต๕๔ เจตสิก ๕๒ และอนิปผันนรูป ๑๐ ที่เกิดขึ้นในกาลทั้ง ๓ (เตกาลิกะ) เป็นอารมณ์

ว่าโดยวัตถุ ภวังค์แรก ภวังค์หลัง และวิถีจิตทั้งหมด อาศัยหทยวัตถุเกิด

ส่วนวิถีประเภทที่ ๒,๔ และ ๕ เมื่อว่าโดยวัตถุ ก็พึงทราบเช่นเดียวกันกับวิถีนี้

ตทารัมมณวาระ ที่เกี่ยวกับโทสชวนะ ๒

วิถีประเภทที่ ๒

ว่าโดยบุคคล **ว่าโดยภูมิ** **ว่าโดยองค์ธรรมปรมัตถ์**	เหมือนกันกับ	อติวิภูตารมณ์วิถี มีอตีตภวังค์ ตทารัมมณวาระ ที่เกี่ยวกับ โทสชวนะ ๒ มี ๕ ประเภท

ว่าโดยอารมณ์ ภวังค์แรกและภวังค์หลัง มีอารมณ์เช่นเดียวกันกับวิถีประเภทที่ ๑

สำหรับวิถีจิตทั้งหมดที่อยู่ในวิถีนี้ มีอิฏฐมัชฌัตตะ หรืออนิฏฐอารมณ์ ๖ ที่เป็นอดีต หรืออนาคตนิปผันนรูป ๑๘ และธรรมารมณ์ได้แก่ กามจิต ๕๔ เจตสิก ๕๒ และอนิปผันนรูป ๑๐ ที่เกิดขึ้นในกาลทั้ง ๓ เป็นอารมณ์

ชวนวาระ ที่เกี่ยวกับกามชวนะ ๒๗ (เว้นโทสชวนจิต ๒)
วิถีประเภทที่ ๓ แบ่งออกเป็น ๓ ตามประเภทแห่งภูมิที่เกิด ดังนี้

ก. เกิดในกามภูมิ

ภ น ท ม ช ช ช ช ช ช ช ภ ภ ภ ภ

๑๐ ๑ ๒๖ ๑๐

ว่าโดยบุคคล เกิดขึ้นแก่บุคคล ๘ จำพวกคือ ปุถุชน ๔ และอริยผลบุคคล ๔ สำหรับการเกิดขึ้นแห่งชวนจิตแก่บุคคลเหล่านั้น พึงทราบตามสมควรแก่บุคคลและภูมิ

ว่าโดยภูมิ เกิดได้ในกามภูมิ ๑๑

ว่าโดยองค์ธรรมปรมัตถ์ ภวังค์แรกและภวังค์หลังได้แก่ กามภวังคจิต ๑๐ ส่วนวิถีจิตเหล่านั้นได้แก่ มโนทวาราวัชชนจิต ๑ และกามชวนจิต ๒๖ (เว้นโทสชวนจิต ๒ และหสิตุปปาทชวนจิต ๑)

ว่าโดยอารมณ์ ภวังค์แรกและภวังค์หลัง มีอารมณ์เช่นเดียวกันกับวิถีประเภทที่ ๑

สำหรับวิถีจิตทั้งหมดที่อยู่ในวิถีนี้ มีติอิฏฐะ หรืออิฏฐมัชฌัตตะอารมณ์ ๑ ที่เป็นธรรมารมณ์ได้แก่ มหัคคตจิต โลกุตตรจิต เจตสิกที่ประกอบที่เกิดขึ้นในกาลทั้ง ๓ และนิพพาน บัญญัติที่เป็นกาลวิมุตเป็นอารมณ์

ว่าโดยวัตถุ ภวังค์แรก ภวังค์หลัง และวิถีจิตทั้งหมด อาศัยหทยวัตถุเกิด

ข. เกิดในรูปภูมิ

ภ น ท ม ช ช ช ช ช ช ช ภ ภ ภ ภ

๕ ๑ ๒๗ ๕

ว่าโดยบุคคล เกิดขึ้นแก่บุคคล ๕ จำพวกคือ ติเหตุกปุถุชน ๑ และอริยผลบุคคล ๔ สำหรับการเกิดขึ้นแห่งชวนจิตแก่บุคคลเหล่านั้น พึงทราบตาม

สมควรแก่บุคคล

ว่าโดยภูมิ เกิดได้ในรูปภูมิ ๑๕ (เว้นอสัญญสัตตภูมิ)

ว่าโดยองค์ธรรมปรมัตถ์ ภวังค์แรกและภวังค์หลังได้แก่ รูปภวังคจิต ๕ ส่วนวิถีจิตเหล่านั้น ได้แก่มโนทวาราวัชชนจิต ๑ และกามชวนจิต ๒๗ (เว้นโทสชวนจิต ๒)

ว่าโดยอารมณ์ ภวังค์แรกและภวังค์หลัง มีบัญญัติกรรมนิมิตธรรมารมณ์อันเนื่องด้วยกรรมฐาน ๒๖ คือ กสิณบัญญัติ ๑๐ อสุภบัญญัติ ๑๐ โกฏฐาสบัญญัติ ๑ อานาปานบัญญัติ ๑ หรือสัตวบัญญัติ ๔ ที่ได้รับมาจากมโนทวาริกมรณาสันนชวนะในภพก่อนเมื่อใกล้จะตายเป็นอารมณ์

สำหรับวิถีจิตทั้งหมดที่อยู่ในวิถีนี้ มีอติอิฏฐะ อิฏฐมัชฌัตตะ หรืออนิฏฐอารมณ์ ๓ (รูปารมณ์ สัททารมณ์ และธรรมารมณ์) ที่เป็นอดีตหรืออนาคตนิปผันนรูป ๑๓ (เว้นฆานปสาท, ชิวหาปสาท, กายปสาท, ภาวรูป ๒) และธรรมารมณ์ ที่เป็นกามจิตมหัคคตจิต โลกุตตรจิต เจตสิกที่ประกอบ (เว้นโทจตุกเจตสิก ๔) อนิปผันนรูปที่เกิดขึ้นในกาลทั้ง ๓, และนิพพาน บัญญัติที่เป็นกาลวิมุตเป็นอารมณ์

ว่าโดยวัตถุ ภวังค์แรก ภวังค์หลัง และวิถีจิตทั้งหมด อาศัยหทยวัตถุเกิด

ค. เกิดในอรูปภูมิ

ภ	น	ท	ม	ช	ช	ช	ช	ช	ช	ช	ภ	ภ	ภ	ภ
๔			๑	๒๖							๔			

ว่าโดยบุคคล เกิดขึ้นแก่บุคคล ๕ จำพวกคือ ติเหตุกปุถุชน ๑ และอริยผลบุคคล ๔ สำหรับการเกิดขึ้นแห่งชวนจิตแก่บุคคลเหล่านั้น พึงทราบตามสมควรแก่บุคคลและภูมิ

ว่าโดยภูมิ เกิดได้ในอรูปภูมิ ๔

ว่าโดยองค์ธรรมปรมัตถ์ ภวังค์แรกและภวังค์หลังได้แก่ อรูปภวังคจิต ๔ ส่วนวิถีจิตเหล่านั้นได้แก่ มโนทวาราวัชชนจิต ๑ และกามชวนจิต ๒๖ (เว้นโทส-

ชวนจิต ๒ และหสิตุปปาทชวนจิต ๑)

ว่าโดยอารมณ์ ภวังค์แรกและภวังค์หลัง มีบัญญัติกรรมนิมิต หรือมหัคคต-กรรมนิมิต ธรรมารมณ์อันเนื่องด้วยอรูปกรรมฐาน ๔ คือ กสิณุคฆาฏิมากาสบัญญัติ, อากาสานัญจายตนฌาน, นัตถิภาวบัญญัติ หรืออากิญจัญญายตนฌาน ที่ได้รับมาจากมโนทวาริกมรณาสันนชวนะในภพก่อนเมื่อใกล้จะตายเป็นอารมณ์

สำหรับวิถีจิตทั้งหมดที่อยู่ในวิถีนี้ มีติอิฏฐะ อิฏฐมัชฌัตตะ หรืออนิฏฐ-อารมณ์ ๑ ที่เป็นธรรมารมณ์ได้แก่ กามจิต ๒๗ คือ อกุศลจิต ๑๐ (เว้นโทสมูลจิต ๒) มโนทวาราวัชชนจิต ๑ มหากุศลจิต ๘ และมหากิริยาจิต ๘, อรูปาวจรจิต ๑๒ ตามสมควรแก่ภูมิ โลกุตตรจิต ๗ (เว้นโสดาปัตติมัคคจิต ๑) เจตสิก ๔๖ (เว้นโทจตุกเจตสิก ๔ และอัปปมัญญาเจตสิก ๒) ที่เกิดขึ้นในกาลทั้ง ๓ นิพพาน และบัญญัติ (ที่เกี่ยวกับอรูปกรรมฐาน ๒) เป็นอารมณ์

ว่าโดยวัตถุ ภวังค์แรก ภวังค์หลัง และวิถีจิตทั้งหมด ไม่ต้องอาศัยหทยวัตถุเกิด

ชวนวาระ ที่เกี่ยวกับโทสชวนะ ๒ ไม่มีอาคันตุกภวังค์

วิถีประเภทที่ ๔

ว่าโดยบุคคล **ว่าโดยภูมิ** **ว่าโดยองค์ธรรมปรมัตถ์**	เหมือนกันกับ	อติวิภูตารมณ์วิถีที่มีอดีตภวังค์ ชวนวาระที่เกี่ยวกับโทสชวนะ แต่ไม่มีอาคันตุกภวังค์ ๗ ประเภท

ว่าโดยอารมณ์ ภวังค์แรกและภวังค์หลัง มีอารมณ์เช่นเดียวกันกับวิถีประเภทที่ ๑

สำหรับวิถีจิตทั้งหมดที่อยู่ในวิถีนี้ มีติอิฏฐอารมณ์ ๖ ที่เป็นอดีต หรืออนาคตนิปผันนรูป ๑๘ และธรรมารมณ์ได้แก่ กามจิต ๕๑ (เว้นโทสมูลจิต ๒ และทุกขสหคตกายวิญญาณจิต ๑) มหัคคจิต เจตสิก ๔๘ (เว้นโทจตุกเจตสิก ๔) อนิปผันนรูป ๑๐ ที่เกิดขึ้นในกาลทั้ง ๓ (เตกาลิกะ) และบัญญัติเป็นอารมณ์

ชวนวาระ ที่เกี่ยวกับโทสชวนะ ๒ มีอาคันตุกภวงค์

วิถีประเภทที่ ๕

ว่าโดยบุคคล **ว่าโดยภูมิ** **ว่าโดยองค์ธรรมปรมัตถ์**	เหมือนกันกับ	อติวิภูตารมณ์วิถี ที่มีอตีตภวังค์ ชวนวาระ ที่เกี่ยวกับ โทสชวนะ ๒ และมี อาคันตุกภวังค์ ๗ ประเภท

ว่าโดยอารมณ์ ภวังค์แรกและภวังค์หลัง มีอารมณ์เช่นเดียวกันกับวิถีประเภทที่ ๑

สำหรับวิถีจิตทั้งหมดที่อยู่ในวิถีนี้ มีอติอิฏฐอารมณ์ ๖ ที่เป็นอดีต หรืออนาคตนิปผันนรูป ๑๘ และธรรมารมณ์ได้แก่ กามจิต ๕๑ (เว้นโทสมูลจิต ๒ และทุกขสหคตกายวิญญาณจิต ๑) มหัคคตจิต เจตสิก ๔๘ (เว้นโทจตุกเจตสิก ๔) อนิปผันนรูป ๑๐ ที่เกิดขึ้นในกาลทั้ง ๓ และบัญญัติเป็นอารมณ์

ส่วนจิตที่ทำหน้าที่อาคันตุกภวังค์มีอารมณ์ ๖ ที่เป็นกามธรรม ซึ่งเคยมีความชำนาญมาแล้วในภพนี้เป็นอารมณ์

✵ ✵ ✵ ✵ ✵ ✵ ✵ ✵ ✵

สรุปจำนวนอติวิภูตารมณ์วิถี ๒๒ วิถี

อติวิภูตารมณ์วิถี ตทารัมมณวาระ มีจำนวน ๖ วิถีคือ

๑. อติวิภูตารมณ์วิถี ที่มีอตีตภวังค์ ๑ ขณะ ที่เป็นตทารัมมณวาระ
๒. อติวิภูตารมณ์วิถี ที่มีอตีตภวังค์ ๒ ขณะ ที่เป็นตทารัมมณวาระ
๓. อติวิภูตารมณ์วิถี ที่มีอตีตภวังค์ ๓ ขณะ ที่เป็นตทารัมมณวาระ
๔. อติวิภูตารมณ์วิถี ที่มีอตีตภวังค์ ๔ ขณะ ที่เป็นตทารัมมณวาระ
๕. อติวิภูตารมณ์วิถี ที่มีอตีตภวังค์ ๕ ขณะ ที่เป็นตทารัมมณวาระ
๖. อติวิภูตารมณ์วิถี ที่ไม่มีอตีตภวังค์ ที่เป็นตทารัมมณวาระ

อติวิภูตารมณ์วิถี ชวนวาระ ไม่มีอาคันตุกภวังค์ มีจำนวน ๘ วิถีคือ

๑. อติวิภูตารมณ์วิถี ที่มีอตีตภวังค์ ๑ ขณะ ที่เป็นชวนวาระ ไม่มีอาคันตุกภวังค์
๒. อติวิภูตารมณ์วิถี ที่มีอตีตภวังค์ ๒ ขณะ ที่เป็นชวนวาระ ไม่มีอาคันตุกภวังค์
๓. อติวิภูตารมณ์วิถี ที่มีอตีตภวังค์ ๓ ขณะ ที่เป็นชวนวาระ ไม่มีอาคันตุกภวังค์
๔. อติวิภูตารมณ์วิถี ที่มีอตีตภวังค์ ๔ ขณะ ที่เป็นชวนวาระ ไม่มีอาคันตุกภวังค์
๕. อติวิภูตารมณ์วิถี ที่มีอตีตภวังค์ ๕ ขณะ ที่เป็นชวนวาระ ไม่มีอาคันตุกภวังค์
๖. อติวิภูตารมณ์วิถี ที่มีอตีตภวังค์ ๖ ขณะ ที่เป็นชวนวาระ ไม่มีอาคันตุกภวังค์
๗. อติวิภูตารมณ์วิถี ที่มีอตีตภวังค์ ๗ ขณะ ที่เป็นชวนวาระ ไม่มีอาคันตุกภวังค์
๘. อติวิภูตารมณ์วิถี ที่ไม่มีอตีตภวังค์ ที่เป็นชวนวาระ ไม่มีอาคันตุกภวังค์

อติวิภูตารมณ์วิถี ชวนวาระ มีอาคันตุกภวังค์ มีจำนวน ๘ วิถีคือ

๑. อติวิภูตารมณ์วิถี ที่มีอตีตภวังค์ ๑ ขณะ ที่เป็นชวนวาระ มีอาคันตุกภวังค์
๒. อติวิภูตารมณ์วิถี ที่มีอตีตภวังค์ ๒ ขณะ ที่เป็นชวนวาระ มีอาคันตุกภวังค์
๓. อติวิภูตารมณ์วิถี ที่มีอตีตภวังค์ ๓ ขณะ ที่เป็นชวนวาระ มีอาคันตุกภวังค์
๔. อติวิภูตารมณ์วิถี ที่มีอตีตภวังค์ ๔ ขณะ ที่เป็นชวนวาระ มีอาคันตุกภวังค์
๕. อติวิภูตารมณ์วิถี ที่มีอตีตภวังค์ ๕ ขณะ ที่เป็นชวนวาระ มีอาคันตุกภวังค์
๖. อติวิภูตารมณ์วิถี ที่มีอตีตภวังค์ ๖ ขณะ ที่เป็นชวนวาระ มีอาคันตุกภวังค์
๗. อติวิภูตารมณ์วิถี ที่มีอตีตภวังค์ ๗ ขณะ ที่เป็นชวนวาระ มีอาคันตุกภวังค์
๘. อติวิภูตารมณ์วิถี ที่ไม่มีอตีตภวังค์ ที่เป็นชวนวาระ มีอาคันตุกภวังค์

วิภูตารมณ์วิถีมี ๑๖ วิถี

วิภูตารมณ์วิถี ชวนวาระ ไม่มีอาคันตุกภวังค์ ๘ วิถี

วิภูตารมณ์วิถี ชวนวาระ มีอาคันตุกภวังค์ ๘ วิถี

วิภูตารมณ์วิถี ชวนวาระ ไม่มีอาคันตุกภวังค์มี ๘ วิถีคือ

วิภูตารมณ์วิถี ที่มีอตีตภวังค์ ๑ ขณะถึง ๗ ขณะ เป็นชวนวาระ ไม่มีอาคันตุกภวังค์ ๗ วิถี

วิภูตารมณ์วิถี ที่ไม่มีอตีตภวังค์ เป็นชวนวาระ ไม่มีอาคันตุกภวังค์ ๑ วิถี

วิภูตารมณ์วิถี ชวนวาระ มีอาคันตุกภวังค์มี ๘ วิถีคือ

วิภูตารมณ์วิถี ที่มีอตีตภวังค์ ๑ ขณะถึง ๗ ขณะ เป็นชวนวาระ มีอาคันตุกภวังค์ ๗ วิถี

วิภูตารมณ์วิถี ที่ไม่มีอตีตภวังค์ เป็นชวนวาระ มีอาคันตุกภวังค์ ๑ วิถี

วิภูตารมณ์วิถี ๑๖ วิถีนี้ เมื่อว่าโดยประเภทมี ๒๔ ประเภท คือ

วิภูตารมณ์วิถี ที่มีอตีตภวังค์ ๑ ขณะถึง ๗ ขณะ เป็นชวนวาระ ไม่มีอาคันตุกภวังค์ ๗ วิถี แบ่งออกเป็น ๑๔ ประเภทคือ วิถีที่มีกามชวนะ ๒๗ มี ๗ ประเภท และวิถีที่มีโทสชวนะ ๒ มี ๗ ประเภท

วิภูตารมณ์วิถี ที่ไม่มีอตีตภวังค์ เป็นชวนวาระ ไม่มีอาคันตุกภวังค์ ๑ วิถี แบ่งออกเป็น ๒ ประเภทคือ วิถีที่มีกามชวนะ ๒๗ มี ๑ ประเภท และวิถีที่มีโทสชวนะ ๒ มี ๑ ประเภท

วิภูตารมณ์วิถี ที่มีอตีตภวังค์ ๑ ขณะถึง ๗ ขณะ เป็นชวนวาระ มีอาคันตุกภวังค์ ๗ วิถี แบ่งออกเป็น ๗ ประเภท

วิภูตารมณ์วิถี ที่ไม่มีอตีตภวังค์ เป็นชวนวาระ มีอาคันตุกภวังค์ ๑ วิถี แบ่งออกเป็น ๑ ประเภท

ในวิถี ๒๔ ประเภทนี้ เป็นวิภูตารมณ์วิถี ที่มีอตีตภวังค์ ๒๑ ประเภท และเป็นวิภูตารมณ์วิถีที่ไม่มีอตีตภวังค์ ๓ ประเภท

ภาพสุทธมโนทวารวิภูตารมณ์วิถี ๒๔ ประเภท

ที่มีอตีตภวังค์ ๒๑ ประเภท

ชวนวาระที่เกี่ยวกับกามชวนะ ๒๗ มี ๗ ประเภท

๑ ภ ตี น ท ม ช ช ช ช ช ช ช ภ ภ ภ ภ ภ

ปัญจโว.ภ.๑๕ ๑ กาม ช.๒๗ (เว้นโทสะ ๒) ปัญจโว.ภ.๑๕

๗ ภ ตี ตี ตี ตี ตี ตี ตี น ท ม ช ช ช ช ช ช ช ภ ภ

ปัญจโวการภวังคจิต ๑๕ ๑ กามชวนะ ๒๗ (เว้นโทสะ ๒) ๑๕

ชวนวาระที่เกี่ยวกับโทสชวนะ ๒ แต่ไม่มีอาคันตุกภวังค์ มี ๗ ประเภท

๑ ภ ตี น ท ม ช ช ช ช ช ช ช ภ ภ ภ ภ ภ

กาม อุ.ภ.๖ ๑ โทสชวนะ ๒ กามอุเบกขา ภ.๖

๗ ภ ตี ตี ตี ตี ตี ตี ตี น ท ม ช ช ช ช ช ช ช ภ ภ

กามอุเบกขาภวังคจิต ๖ ๑ โทสชวนะ ๒ ๖

ชวนวาระที่เกี่ยวกับโทสชวนะ ๒ และมีอาคันตุกภวังค์ มี ๗ ประเภท

๑ ภ ภ ตี น ท ม ช ช ช ช ช ช ช อา ภ ภ ภ

กามโส.ภ.๔ ๑ โทสชวนะ ๒ ๖ ๔

๗ ภ ตี ตี ตี ตี ตี ตี ตี น ท ม ช ช ช ช ช ช ช อา ภ ภ

กามโสมนัสภวังคจิต ๔ ๑ โทสชวนะ ๖ ๔

ที่ไม่มีอตีตภวังค์ ๓ ประเภท

ชวนวาระ ที่เกี่ยวกับกามชวนะ ๒๗ (เว้นโทสชวนะ ๒)

๑ ภ ภ น ท ม ช ช ช ช ช ช ช ภ ภ ภ

ภวังค์ ๑๙ ๑ กาม ช.๒๗ (เว้นโทส ๒) ๑๙

ชวนวาระที่เกี่ยวกับโทสชวนะ ๒ ไม่มีอาคันตุกภวังค์

๒ ภ ภ น ท ม ช ช ช ช ช ช ช ภ ภ ภ

กามอุ.ภ.๖ ๑ โทสชวนะ ๒ ๖

ชวนวาระที่เกี่ยวกับโทสชวนะ ๒ มีอาคันตุกภวังค์

๓ ภ ภ น ท ม ช ช ช ช ช ช ช อา ภ ภ

กามโส.ภ.๔ ๑ โทสชวนะ ๒ ๖ ๔

อธิบายสุทธมโนทวารวิภูตารมณ์วิถี ๒๔ ประเภท

ที่มีอตีตภวังค์ ๒๑ ประเภท

ชวนวาระ ที่เกี่ยวกับกามชวนะ ๒๗ (เว้นโทสชวนะ ๒) มี ๗ ประเภท

วิถีประเภทที่ ๑

ว่าโดยบุคคล เกิดขึ้นแก่บุคคล ๘ จำพวกคือ ปุถุชน ๔ และอริยผลบุคคล ๔ สำหรับการเกิดขึ้นแห่งชวนจิตแก่บุคคลเหล่านั้น พึงทราบตามสมควรแก่บุคคลและภูมิ

ว่าโดยภูมิ เกิดได้ในปัญจโวการภูมิ ๒๖ ภูมิคือ กามภูมิ ๑๑ และรูปภูมิ ๑๕ (เว้นอสัญญสัตตภูมิ)

ว่าโดยองค์ธรรมปรมัตถ์ ภวังค์แรกและภวังค์หลังได้แก่ กามภวังคจิต ๑๐ และรูปภวังคจิต ๕ ส่วนวิถีจิตเหล่านั้นได้แก่ มโนทวาราวัชชนจิต ๑ และกามชวนจิต ๒๗ (เว้นโทสชวนจิต ๒)

ว่าโดยอารมณ์ ภวังค์แรกและภวังค์หลัง ที่เป็นกามภวังคจิต ๑๐ มีอารมณ์ ๖ ที่เรียกว่ากรรมอารมณ์ กรรมนิมิตอารมณ์ หรือคตินิมิตอารมณ์ที่ได้รับมาจากฉทวาริกมรณาสันนชวนะในภพก่อนเมื่อใกล้จะตายเป็นอารมณ์ ส่วนที่เป็นรูปภวังคจิต ๕ มีบัญญัติกรรมนิมิต ธรรมารมณ์ อันเนื่องด้วยกรรมฐาน ๒๖ คือ กสิณบัญญัติ ๑๐, อสุภบัญญัติ ๑๐, โกฏฐาสบัญญัติ ๑, อานาปานบัญญัติ ๑ หรือสัตวบัญญัติ ๔ ที่ได้รับมาจากมโนทวาริกมรณาสันนชวนะในภพก่อนเมื่อใกล้จะตายเป็นอารมณ์

สำหรับวิถีจิตทั้งหมดที่อยู่ในวิถีนี้ ถ้าเกิดในรูปภูมิ มีติอิฏฐะ อิฏฐมัชฌัตตะ หรืออนิฏฐอารมณ์ ๓ (รูปารมณ์ สัททารมณ์ และธรรมารมณ์) ที่เป็นปัจจุบัน-นิปผันนรูป๑๓ (เว้นฆานปสาท ชิวหาปสาท กายปสาท ภาวรูป ๒) คือ นิปผันน-รูปที่ดียิ่ง, ดีธรรมดาหรือที่ไม่ดี ที่ปรากฏอยู่เฉพาะหน้าเป็นอารมณ์

ถ้าเกิดในกามภูมิ มีติอิฏฐะ อิฏฐมัชฌัตตะ หรืออนิฏฐอารมณ์ ๖ ที่เป็นปัจจุบันนิปผันนรูป ๑๘ คือ นิปผันนรูปที่ดียิ่ง ดีธรรมดา หรือที่ไม่ดี ที่ปรากฏอยู่เฉพาะหน้าเป็นอารมณ์

ว่าโดยวัตถุ ภวังค์แรก ภวังค์หลัง และวิถีจิตทั้งหมดอาศัยหทยวัตถุเกิด

วิถีประเภทที่ ๒,๓,๔,๕,๖ และ ๗

เมื่อว่าโดยบุคคลเป็นต้น จนถึงวัตถุเหล่านี้ ก็คงเป็นไปในทำนองเดียวกันกับวิถีประเภทที่ ๑ ทุกประการ ต่างกันแต่เพียงว่าวิถีประเภทที่ ๑ มีอตีตภวังค์เกิดขึ้น ๑ ขณะ ส่วนวิถีประเภทที่ ๒,๓,๔,๕,๖ และ ๗ มีอตีตภวังค์เกิดขึ้น ๒,๓,๔,๕,๖ และ ๗ ขณะ ตามลำดับเท่านั้น

ชวนวาระ ที่เกี่ยวกับโทสชวนะ ๒ แต่ไม่มีอาคันตุกภวังค์ มี ๗ ประเภท

วิถีประเภทที่ ๑

ว่าโดยบุคคล เกิดขึ้นแก่บุคคล ๖ จำพวกคือ ปุถุชน ๔ และอริยผล-

บุคคลเบื้องต่ำ ๒

ว่าโดยภูมิ เกิดได้ในกามภูมิ ๑๑

ว่าโดยองค์ธรรมปรมัตถ์ ภวังค์แรกและภวังค์หลังได้แก่ กามอุเบกขาภวังคจิต ๖ ส่วนวิถีจิตเหล่านั้นได้แก่ มโนทวาราวัชชนจิต ๑ และโทสชวนจิต ๒

ว่าโดยอารมณ์ ภวังค์แรกและภวังค์หลังมีอารมณ์ ๖ ที่เรียกว่า กรรมอารมณ์ กรรมนิมิตอารมณ์ หรือคตินิมิตอารมณ์ ที่ได้รับมาจากฉทวาริกมรณาสันนชวนะในภพก่อนเมื่อใกล้จะตายเป็นอารมณ์

สำหรับวิถีจิตทั้งหมดที่อยู่ในวิถีนี้ มีอติอิฏฐะ อิฏฐมัชฌัตตะ หรือ อนิฏฐอารมณ์ ๖ ที่เป็นปัจจุบันนิปผันนรูป ๑๘ คือ นิปผันนรูปที่ดียิ่ง ดีธรรมดา หรือที่ไม่ดี ที่ปรากฏอยู่เฉพาะหน้าเป็นอารมณ์

ว่าโดยวัตถุ ภวังค์แรก ภวังค์หลัง และวิถีจิตทั้งหมดอาศัยหทยวัตถุเกิด

วิถีประเภทที่ ๒-๓-๔-๕-๖ และ ๗

เมื่อว่าโดยบุคคลเป็นต้นจนถึงวัตถุเหล่านี้ ก็คงเป็นไปในทำนองเดียวกันกับวิถีประเภทที่ ๑ ทุกประการ ต่างกันแต่เพียงว่าวิถีประเภทที่ ๑ มีอตีตภวังค์เกิดขึ้น ๑ ขณะ ส่วนวิถีประเภทที่ ๒,๓,๔,๕,๖ และ ๗ มีอตีตภวังค์เกิดขึ้น ๒,๓,๔,๕,๖ และ ๗ ขณะ ตามลำดับเท่านั้น

ชวนวาระ ที่เกี่ยวกับโทสชวนะ ๒ และมีอาคันตุกภวังค์มี ๗ ประเภท

วิถีประเภทที่ ๑

ว่าโดยบุคคล เกิดขึ้นแก่บุคคล ๔ จำพวกคือ ทวิเหตุกบุคคล ๑ ติเหตุกปุถุชน ๑ และอริยผลบุคคลเบื้องต่ำ ๒

ว่าโดยภูมิ เกิดได้ในกามสุคติภูมิ ๗

ว่าโดยองค์ธรรมปรมัตถ์ ภวังค์แรกและภวังค์หลังได้แก่ กามโสมนัสภวังคจิต ๔ จิตที่ทำหน้าที่อาคันตุกภวังค์ได้แก่ กามอุเบกขาภวังคจิต ๖ ส่วนวิถีจิตเหล่านั้นได้แก่ มโนทวาราวัชชนจิต ๑ และโทสชวนจิต ๒

ว่าโดยอารมณ์ ภวังค์แรกและภวังค์หลังมีอารมณ์ ๖ ที่เรียกว่า กรรมอารมณ์ กรรมนิมิตอารมณ์ หรือคตินิมิตอารมณ์ ที่ได้รับมาจากฉทวาริกมรณาสันน-

ชวนะในภพก่อนเมื่อใกล้จะตายเป็นอารมณ์

สำหรับวิถีจิตทั้งหมดที่อยู่ในวิถีนี้ มีอติอิฏฐะ อิฏฐมัชฌัตตะ หรืออนิฏฐ-อารมณ์ ๖ ที่เป็นปัจจุบันนิปผันนรูป ๑๘ คือ นิปผันนรูปที่ดียิ่ง ดีธรรมดา หรือที่ไม่ดี ที่ปรากฏอยู่เฉพาะหน้าเป็นอารมณ์

ส่วนจิตที่ทำหน้าที่อาคันตุกภวังค์มีอารมณ์ ๖ อย่างใดอย่างหนึ่งที่เป็นกามธรรม ซึ่งเคยมีความชำนาญมาแล้วในภพนี้เป็นอารมณ์

ว่าโดยวัตถุ ภวังค์แรก ภวังค์หลัง อาคันตุกภวังค์ และวิถีจิตทั้งหมดอาศัยหทยวัตถุเกิด

วิถีประเภทที่ ๒,๓,๔,๕,๖ และ ๗

เมื่อว่าโดยบุคคลเป็นต้นจนถึงวัตถุเหล่านี้ก็คงเป็นไปในทำนองเดียวกันกับวิถีประเภทที่ ๑ ทุกประการ ต่างกันแต่เพียงว่าวิถีประเภทที่ ๑ มีอตีภวังค์เกิดขึ้น ๑ ขณะส่วนวิถีประเภทที่ ๒,๓,๔,๕,๖ และ ๗ มีอตีตภวังค์เกิดขึ้น ๒,๓,๔,๕,๖ และ ๗ ขณะ ตามลำดับเท่านั้น

ที่ไม่มีอตีตภวังค์ ๓ ประเภท
ชวนวาระ ที่เกี่ยวกับกามชวนะ ๒๗ (เว้นโทสชวนะ ๒)
วิถีประเภทที่ ๑

ว่าโดยบุคคล เกิดขึ้นแก่บุคคล ๘ จำพวกคือ ปุถุชน ๔ อริยผลบุคคล ๔

ว่าโดยภูมิ เกิดได้ในจตุโวการภูมิ ๔ ปัญจโวการภูมิ ๒๖

ว่าโดยองค์ธรรมปรมัตถ์ ภวังค์แรกและภวังค์หลังได้แก่ ภวังคจิต ๑๙ คือ กามภวังคจิต ๑๐ รูปภวังคจิต ๕ อรูปภวังคจิต ๔ ส่วนวิถีจิตเหล่านั้นได้แก่ มโนทวาราวัชชนจิต ๑ กามชวนะ ๒๗ (เว้นโทสชวนะ ๒)

ว่าโดยอารมณ์ ภวังค์แรกและภวังค์หลัง ที่เป็นกามภวังคจิต ๑๐ มีอารมณ์ ๖ ที่เรียกว่า กรรมอารมณ์ กรรมนิมิตอารมณ์ หรือคตินิมิตอารมณ์ที่ได้รับมาจากฉทวาริกมรณาสันนชวนะในภพก่อน เมื่อใกล้จะตายเป็นอารมณ์ ที่เป็นรูปภวังคจิต ๕ มีบัญญัติกรรมนิมิต ธรรมารมณ์ อันเนื่องด้วยกรรมฐาน ๒๖ คือ กสิณบัญญัติ ๑๐ อสุภบัญญัติ ๑๐ โกฏฐาสบัญญัติ ๑ อานาปานบัญญัติ หรือ

สัตวบัญญัติ ๔ ที่ได้รับมาจากมโนทวาริกมรณาสันนชวนะในภพก่อนเมื่อใกล้จะตาย เป็นอารมณ์ที่เป็นอรูปภวังคจิต ๔ มีบัญญัติกรรมนิมิตธรรมารมณ์ หรือมหัคคตกรรมนิมิตธรรมารมณ์ อันเนื่องด้วยอรูปกรรมฐาน ๔ คือ กสิณุคฆาฏิมากาสบัญญัติ อากาสานัญจายตนฌาน นัตถิภาวบัญญัติ อากิญจัญญายตนฌาน ที่ได้รับมาจากมโนทวาริกมรณาสันนชวนะในภพก่อนเมื่อใกล้จะตายเป็นอารมณ์

สำหรับวิถีจิตทั้งหมดที่อยู่ในวิถีนี้ มีติอิฏฐะ อิฏฐมัตฌัตตะ หรืออนิฏฐ-อารมณ์ ๖ ที่เป็นอดีตหรืออนาคตนิปผันนรูป ๑๘ และ ธรรมารมณ์ที่เป็นจิต ๘๙ เจตสิก ๕๒ อนิปผันนรูป ๑๐ ที่เป็นเตกาลิกะ และนิพพาน บัญญัติที่เป็นกาลวิมุตเป็นอารมณ์

ว่าโดยวัตถุ ภวังค์แรก ภวังค์หลัง และวิถีจิตทั้งหมด ถ้าเกิดในปัญจ-โวการภูมิอาศัยหทัยวัตถุเกิด ถ้าเกิดในจตุโวการภูมิก็ไม่ต้องอาศัยหทยวัตถุเกิด

ชวนวาระ ที่เกี่ยวกับโทสชวนะ ๒ ไม่มีอาคันตุกภวังค์

วิถีประเภทที่ ๒

ว่าโดยบุคคล เกิดขึ้นแก่บุคคล ๖ จำพวกคือ ปุถุชน ๔ อริยผลบุคคลเบื้องต่ำ ๒

ว่าโดยภูมิ เกิดได้ในกามภูมิ ๑๑

ว่าโดยองค์ธรรมปรมัตถ์ ภวังค์แรกและภวังค์หลังได้แก่ กามอุเบกขา-ภวังคจิต ๖ ส่วนวิถีจิตเหล่านั้น ได้แก่ มโนทวาราวัชชนจิต ๑ โทสชวนจิต ๒

ว่าโดยอารมณ์ ภวังค์แรกภวังค์หลังมีอารมณ์ ๖ ที่เรียกว่า กรรมอารมณ์ กรรมนิมิตอารมณ์ หรือคตินิมิตอารมณ์ ที่ได้รับมาจากฉทวาริกมรณาสันนชวนะในภพก่อน เมื่อใกล้จะตายเป็นอารมณ์

สำหรับวิถีจิตทั้งหมดที่อยู่ในวิถีนี้ มีติอิฏฐะ อิฏฐมัชฌัตตะ หรืออนิฏฐ-อารมณ์ ๖ ที่เป็นอดีตหรืออนาคตนิปผันนรูป ๑๘ และธรรมารมณ์ที่เป็นกามจิต มหัคคตจิต เจตสิกที่ประกอบ อนิปผันนรูป ๑๐ ที่เป็นเตกาลิกะ และบัญญัติเป็นอารมณ์

ว่าโดยวัตถุ ภวังค์แรก ภวังค์หลัง และวิถีจิตทั้งหมดอาศัยหทยวัตถุเกิด

ชวนวาระ ที่เกี่ยวกับโทสชวนะ ๒ ที่มีอาคันตุกภวังค์
วิถีประเภทที่ ๓

ว่าโดยบุคคล เกิดขึ้นแก่บุคคล ๔ จำพวกคือ ทวิเหตุกบุคคล ๑ ติเหตุกปุถุชน ๑ อริยผลบุคคลเบื้องต่ำ ๒

ว่าโดยภูมิ เกิดได้ในกามสุคติภูมิ ๗

ว่าโดยองค์ธรรมปรมัตถ์ ภวังค์แรกและภวังค์หลังได้แก่ กามโสมนัสภวังคจิต ๔ จิตที่ทำหน้าที่อาคันตุกภวังค์นั้นได้แก่ กามอุเบกขาภวังคจิต ๖ ส่วนวิถีจิตเหล่านั้นได้แก่ มโนทวาราวัชชนจิต ๑ โทสชวนะ ๒

ว่าโดยอารมณ์ ภวังค์แรกและภวังค์หลังมีอารมณ์ ๖ ที่เรียกว่า กรรมอารมณ์ กรรมนิมิตอารมณ์ หรือคตินิมิตอารมณ์ที่ได้รับมาจากฉทวาริกมรณาสันนชวนะในภพก่อนเมื่อใกล้จะตายเป็นอารมณ์

สำหรับวิถีจิตทั้งหมดที่อยู่ในวิถีนี้ มีอิฏฐมัชฌัตตะ หรืออนิฏฐอารมณ์ ๖ ที่เป็นอดีต หรืออนาคตนิปผันนรูป ๑๘ และธรรมารมณ์ที่เป็นกามจิต มหัคคตจิต เจตสิกที่ประกอบ อนิปผันนรูป ๑๐ ที่เป็นเตกาลิกะ และบัญญัติเป็นอารมณ์

ส่วนจิตที่ทำหน้าที่อาคันตุกภวังค์นั้นมีอารมณ์ ๖ ที่เป็นกามธรรมอย่างใดอย่างหนึ่ง ที่เคยมีความชำนาญมาแล้วในภพนี้เป็นอารมณ์

ว่าโดยวัตถุ ภวังค์แรก ภวังค์หลัง อาคันตุกภวังค์ และวิถีจิตทั้งหมดอาศัยหทยวัตถุเกิด

สรุปจำนวนวิภูตารมณ์วิถี ๑๖ วิถี

วิภูตารมณ์วิถี ที่เป็นชวนวาระ ไม่มีอาคันตุกภวังค์ มีจำนวน ๘ วิถี คือ

๑. วิภูตารมณ์วิถี ที่มีอตีตภวังค์ ๑ ขณะ ที่เป็นชวนวาระ ไม่มีอาคันตุกภวังค์
๒. วิภูตารมณ์วิถี ที่มีอตีตภวังค์ ๒ ขณะ ที่เป็นชวนวาระ ไม่มีอาคันตุกภวังค์
๓. วิภูตารมณ์วิถี ที่มีอตีตภวังค์ ๓ ขณะ ที่เป็นชวนวาระ ไม่มีอาคันตุกภวังค์
๔. วิภูตารมณ์วิถี ที่มีอตีตภวังค์ ๔ ขณะ ที่เป็นชวนวาระ ไม่มีอาคันตุกภวังค์
๕. วิภูตารมณ์วิถี ที่มีอตีตภวังค์ ๕ ขณะ ที่เป็นชวนวาระ ไม่มีอาคันตุกภวังค์
๖. วิภูตารมณ์วิถี ที่มีอตีตภวังค์ ๖ ขณะ ที่เป็นชวนวาระ ไม่มีอาคันตุกภวังค์

๗. วิภูตารมณ์วิถี ที่มีอตีตภวังค์ ๗ ขณะที่เป็นชวนวาระ ไม่มีอาคันตุกภวังค์
๘. วิภูตารมณ์วิถีที่ไม่มีอตีตภวังค์ ที่เป็นชวนวาระ ไม่มีอาคันตุกภวังค์

วิภูตารมณ์วิถีที่เป็นชวนวาระ มีอาคันตุกภวังค์ มีจำนวน ๘ วิถี คือ

๑. วิภูตารมณ์วิถี ที่มีอตีตภวังค์ ๑ ขณะ ที่เป็นชวนวาระ มีอาคันตุกภวังค์
๒. วิภูตารมณ์วิถี ที่มีอตีตภวังค์ ๒ ขณะ ที่เป็นชวนวาระ มีอาคันตุกภวังค์
๓. วิภูตารมณ์วิถี ที่มีอตีตภวังค์ ๓ ขณะ ที่เป็นชวนวาระ มีอาคันตุกภวังค์
๔. วิภูตารมณ์วิถี ที่มีอตีตภวังค์ ๔ ขณะ ที่เป็นชวนวาระ มีอาคันตุกภวังค์
๕. วิภูตารมณ์วิถี ที่มีอตีตภวังค์ ๕ ขณะ ที่เป็นชวนวาระ มีอาคันตุกภวังค์
๖. วิภูตารมณ์วิถี ที่มีอตีตภวังค์ ๖ ขณะ ที่เป็นชวนวาระ มีอาคันตุกภวังค์
๗. วิภูตารมณ์วิถี ที่มีอตีตภวังค์ ๗ ขณะ ที่เป็นชวนวาระ มีอาคันตุกภวังค์
๘. วิภูตารมณ์วิถี ที่ไม่มีอตีตภวังค์ ที่เป็นชวนวาระ มีอาคันตุกภวังค์

สุทธมโนทวารอวิภูตารมณ์วิถีและอติอวิภูตารมณ์

วิถีเหล่านี้เรียกว่า อัพยากตวิถีก็ได้ เพราะว่าไม่มีกุศลและอกุศลชวนะเกิดขึ้น และวิถีเหล่านี้เกิดขึ้นในขณะที่นึกคิดเรื่องราวต่าง ๆ ไม่ออก หรือเกิดขึ้นในขณะนอนหลับอยู่แล้วฝันไป แต่ฝันไม่รู้เรื่องราวความฝันไม่ปรากฏชัด เป็นแต่เพียงรู้สึกว่านอนหลับไม่สนิทเท่านั้น โดยเฉพาะอติอวิภูตารมณ์วิถีนั้น เกิดขึ้นในขณะที่อารมณ์มาปรากฏทางใจแล้วแต่ยังไม่รู้สึกตัว เป็นแต่เพียงว่าเป็นไปตามธรรมาธิษฐานเท่านั้นเอง

สรุปความว่า วิถีประเภทนี้เกิดขึ้นในขณะเวลาปกติธรรมดาที่นึกคิดเรื่องราวต่าง ๆ ไม่ออกหรือจำไม่ได้ซึ่งไม่เกี่ยวกับฝันก็มี หรือเกิดขึ้นในขณะนอนหลับแล้วฝันไป เรียกว่าสุปินอัพยากตวิถีก็มี

ภาพสุทธมโนทวารอวิภูตารมณ์วิถี ๒ ประเภท

๑ ภ น ท ม ม ภ ภ ภ ภ ภ ภ ภ ภ ภ ภ

ภ. ๑๙ ๑ ๑๙

๒ ภ น ท ม ม ม ภ ภ ภ ภ ภ ภ ภ ภ ภ

ภ. ๑๙ ๑ ๑๙

อธิบายสุทธมโนทวารอวิภูตารมณ์วิถี ๒ ประเภท

วิถีประเภทที่ ๑

ว่าโดยบุคคล ในขณะเวลาปกติธรรมดาเกิดขึ้นแก่บุคคล ๘ จำพวกคือ ปุถุชน ๔ และอริยผลบุคคล ๔ ในขณะเวลานอนหลับไม่สนิทแล้วก็ฝันไป เกิดขึ้นแก่บุคคล ๗ จำพวก คือ ปุถุชน ๔ และผลเสกขบุคคล ๓

ว่าโดยภูมิ ในขณะเวลาปกติธรรมดาเกิดได้ในปัญจโวการภูมิ ๒๖ และจตุโวการภูมิ ๔ ในขณะเวลานอนหลับไม่สนิทแล้วก็ฝันไป เกิดได้ในภูมิ ๔ คือ มนุสสภูมิ ๑ และอบายภูมิ ๓ (เว้นนิรยภูมิ)

ว่าโดยองค์ธรรมปรมัตถ์ ภวังค์แรกและภวังค์หลังได้แก่ ภวังคจิต ๑๙ คือ กามภวังค จิต ๑๐ รูปภวังคจิต ๕ และอรูปภวังคจิต ๔ ส่วนวิถีจิตเหล่านั้นได้แก่ มโนทวาราวัชชนจิต ๑ (เกิด ๒ ขณะ)

ว่าโดยอารมณ์ ภวังค์แรกและภวังค์หลัง ที่เป็นกามภวังคจิต ๑๐ มีอารมณ์ ๖ ที่เรียกว่า กรรมอารมณ์ กรรมนิมิตอารมณ์ หรือคตินิมิตอารมณ์ที่ได้รับมาจากฉทวาริกมรณาสันนชวนะในภพก่อนเมื่อใกล้จะตายเป็นอารมณ์ ที่เป็นรูปภวังคจิต ๕ มีบัญญัติกรรมนิมิตธรรมารมณ์ อันเนื่องด้วยกรรมฐาน ๒๖ คือ กสิณบัญญัติ ๑๐ อสุภบัญญัติ ๑๐ โกฏฐาสบัญญัติ ๑ อานาปานบัญญัติ ๑ หรือสัตวบัญญัติ ๔ ที่ได้รับมาจากมโนทวาริกมรณาสันชวนะในภพก่อนเมื่อใกล้จะตาย

เป็นอารมณ์ ส่วนที่เป็นอรูปภวังคจิต ๔ มีบัญญัติกรรมนิมิต หรือมหัคคตกรรมนิมิตธรรมารมณ์ อันเนื่องด้วยอรูปกรรมฐาน ๔ คือ กสิณุคฆาฏิมากาสบัญญัติ อากาสานัญจายตนฌาน นัตถิภาวบัญญัติ หรืออากิญจัญญายตนฌาน ที่ได้รับมาจากมโนทวาริกมรณาสันนชวนะในภพก่อนเมื่อใกล้จะตายเป็นอารมณ์

สำหรับวิถีจิตที่อยู่ในวิถีนี้ (คือ มโนทวาราวัชชนจิต) มีอติอิฏฐะ อิฏฐมัชฌัตตะ หรืออนิฏฐอารมณ์ ๖ ที่เป็นอดีตหรืออนาคตนิปผันนรูป ๑๘ และธรรมารมณ์ ได้แก่ โลกียจิต ๘๑ เจตสิก ๕๒ อนิปผันนรูป ๑๐ ที่เกิดขึ้นในกาลทั้ง ๓ และบัญญัติเป็นอารมณ์

ว่าโดยวัตถุ ภวังค์แรก ภวังค์หลัง และวิถีจิต ถ้าเกิดในปัญจโวการภูมิก็อาศัยหทยวัตถุเกิด ถ้าเกิดในจตุโวการภูมิก็ไม่ต้องอาศัยหทยวัตถุเกิด

วิถีประเภทที่ ๒

เมื่อว่าโดยบุคคลเป็นต้นจนถึงวัตถุเหล่านี้ ก็คงเป็นไปในทำนองเดียวกันกับวิถีประเภทที่ ๑ ทุกประการต่างกันแต่เพียงว่า วิถีประเภทที่ ๑ มีมโนทวาราวัชชนจิตเกิดขึ้น ๒ ขณะ ส่วนวิถีประเภทที่ ๒ มีมโนทวาราวัชชนจิตเกิดขึ้น ๓ ขณะเท่านั้น

ภาพสุทธมโนทวารอติอวิภูตารมณ์วิถี ๑ ประเภท

(ภ)(ภ)(น)(น)(ภ)(ภ)(ภ)(ภ)(ภ)(ภ)(ภ)

๑๙ ๑๙ ภวังคจิต ๑๙

อธิบายสุทธมโนทวารอติอวิภูตารมณ์วิถี ๑ ประเภท

วิถีประเภทที่ ๑

เมื่อว่าโดยบุคคลเป็นต้นจนถึงวัตถุเหล่านี้ ก็คงเป็นไปในทำนองเดียวกันกับอวิภูตารมณ์วิถีทั้ง ๒ ประเภทต่างกันแต่เพียงว่า อวิภูตารมณ์วิถีมีวิถีจิต คือ มโนทวาราวัชชนจิตเกิดขึ้น ๒ ขณะ หรือ ๓ ขณะ ส่วนอติอวิภูตารมณ์วิถีนั้นไม่มี

การเกิดขึ้นของวิถีจิตแต่อย่างใด คงมีแต่เพียงภวังค์ที่หวั่นไหว (ภวังคจลนะ) เกิดขึ้น ๒ ขณะ เท่านั้น

สรุปอวิภูตารมณ์วิถีและอติอวิภูตารมณ์วิถี

อวิภูตารมณ์วิถี มีจำนวน ๒ วิถีคือ

๑. ภวังค์ ภวังคจลนะ ภวังคุปัจเฉทะ มโนทวาราวัชชนะ ๒ ขณะ แล้วภวังค์ต่อไป

๒. ภวังค์ ภวังคจลนะ ภวังคุปัจเฉทะ มโนทวาราวัชชนะ ๓ ขณะ แล้วภวังค์ต่อไป

อติอวิภูตารมณ์วิถี มีจำนวน ๑ วิถีคือ

๑. ภวังค์ ภวังคจลนะ ๒ ขณะ แล้วภวังค์ต่อไป

อวิภูตารมณ์วิถี เกิดขึ้นในขณะที่คิดนึกในอารมณ์ ๖ ที่ละเอียดสุขุมทั้งปรมัตถ์และบัญญัติ ซึ่งมาปรากฏทางใจแล้วแต่ก็คิดไม่ออกจำก็ไม่ได้ หรือเกิดขึ้นในขณะที่กำลังฝันอยู่ ซึ่งเรื่องราวที่กำลังฝันนั้นก็ไม่ชัดเจน เพียงแต่กล่าวได้ว่านอนหลับไม่สนิทเท่านั้น ซึ่งเป็นเพียงการเกิดขึ้นของมโนทวาราวัชชนจิต ๒-๓ ขณะเท่านั้น

ส่วนอติอวิภูตารมณ์วิถีนั้น เกิดขึ้นในขณะอารมณ์ ๖ ที่ละเอียดสุขุมทั้งปรมัตถ์และบัญญัติ ซึ่งมาปรากฏทางใจแล้วแต่ไม่รู้สึกตัว หรือความรู้สึกที่เกิดขึ้นในขณะนั้นคล้ายๆ กับว่าได้นอนหลับอย่างสนิทเพราะไม่มีวิถีจิตเกิดขึ้นคงมีแต่ภวังคจิตหวั่นไหวเกิดขึ้น ๒ ขณะเท่านั้น

อวิภูตารมณ์วิถี และอติอวิภูตารมณ์วิถี ถ้าเกิดขึ้นในขณะที่ไม่เกี่ยวกับความฝัน (คือเวลาปกติธรรมดาที่คิดไม่ออกหรือจำไม่ได้) เกิดขึ้นแก่บุคคล ๘ จำพวก คือ ปุถุชน ๔ และอริยผลบุคคล ๔ ที่ในปัญจโวการภูมิ ๒๖ และจตุโวการภูมิ ๔

อวิภูตารมณ์วิถี และอติอวิภูตารมณ์วิถี ถ้าเกิดขึ้นในขณะที่ฝันเกิดขึ้นแก่บุคคล ๗ จำพวกคือ ปุถุชน ๔ และผลเสกขบุคคล ๓ ที่ในมนุสสภูมิ ๑ และอบายภูมิ ๓ (เว้นนิรยภูมิ)

สุปินวิถี

บุคคลที่กำลังนอนหลับสนิทอยู่นั้น สุปินวิถี คือวิถีจิตที่เกี่ยวกับความฝันต่าง ๆ เกิดขึ้นไม่ได้ เพราะว่าสุปินวิถีไม่เกิดแก่บุคคลที่กำลังนอนหลับสนิท หรือบุคคลที่กำลังตื่นอยู่เป็นปกติ จะมีขึ้นได้ก็คงมีแก่ผู้ที่นอนหลับไม่สนิทเท่านั้น

สุปินวิถีมีจำนวน ๑๒ ประเภท ดังนี้ คือ

๑. อติวิภูตารมณ์วิถี ตทารัมมณวาระ ที่ไม่มีอตีตภวังค์
๒. อติวิภูตารมณ์วิถี ชวนวาระ ที่ไม่มีอตีตภวังค์ และไม่มีอาคันตุกภวังค์
๓. อติวิภูตารมณ์วิถี ชวนวาระ ที่ไม่มีอตีตภวังค์ แต่มีอาคันตุกภวังค์
๔. วิภูตารมณ์วิถี ชวนวาระ ที่ไม่มีอตีตภวังค์ และไม่มีอาคันตุกภวังค์
๕. วิภูตารมณ์วิถี ชวนวาระ ที่ไม่มีอตีตภวังค์ แต่มีอาคันตุกภวังค์
๖. อวิภูตารมณ์วิถี โวฏฐัพพนวาระ
๗. อติอวิภูตารมณ์วิถี โมฆวาระ
๘. อติวิภูตารมณ์วิถี ตทารัมมณวาระ ที่มีอตีตภวังค์
๙. อติวิภูตารมณ์วิถี ชวนวาระ ที่มีอตีตภวังค์ แต่ไม่มีอาคันตุกภวังค์
๑๐. อติวิภูตารมณ์วิถี ชวนวาระ ที่มีอตีตภวังค์ และมีอาคันตุกภวังค์
๑๑. วิภูตารมณ์วิถี ชวนวาระ ที่มีอตีตภวังค์ แต่ไม่มีอาคันตุกภวังค์
๑๒. วิภูตารมณ์วิถี ชวนวาระ ที่มีอตีตภวังค์ และมีอาคันตุกภวังค์

สุปินวิถีนี้เกิดขึ้นแก่บุคคล ๗ จำพวกคือ ปุถุชน ๔ และผลเสกขบุคคล ๓ ที่ในมนุสสภูมิ ๑ และอบายภูมิ ๓ (เว้นนิรยภูมิ)

สุปินวิถีที่มีอตีตภวังค์ (วิถีประเภทที่ ๘ ถึง ๑๒) ดังกล่าวมาแล้วนั้น เกิดขึ้นในขณะที่รับปัจจุบันนิปผันนรูปเป็นอารมณ์ เช่นผู้ที่กำลังนอนหลับอยู่เมื่อมีผู้มาร้องเรียก หรือจับต้องตัวเขย่าเพื่อปลุกให้ตื่น ในขณะนั้นโสตทวารวิถี กายทวารวิถี และอตีตัคคหณวิถีย่อมเกิดขึ้น ส่วนวิถีจิตอื่น ๆ ไม่เกิดจึงกลายเป็นวิถีฝันไปโดยอาศัยเสียงและการถูกต้องตัวซึ่งเป็นปัจจุบันนิปผันนรูป ฉะนั้นวิถีจิตเหล่านี้จึงมีอตีตภวังค์

อัปปนาชวนมโนทวารวิถี

อัปปนาชวนมโนทวารวิถี เป็นมโนทวารวิถีที่ยกอัปปนาชวนะขึ้นเป็นประธาน

โดยมีญาณสัมปยุตตกามาวจรชวนะ ๘ ดวง ๆ ใดดวงหนึ่ง ซึ่งมีชื่อว่า ปริกรรม อุปจาร เป็นต้นเกิดขึ้นเป็นบาทรองรับอัปปนาชวนะเหล่านี้ ดังนั้นจึงควรทราบคำย่อ คำเต็ม และความหมายในอัปปนาวิถีเป็นเบื้องต้น ดังต่อไปนี้

ปริกรรม, อุปจาร, อนุโลม, โคตรภู, และโวทาน

๑. ปริ-ปริกรรม กามชวนะที่ชื่อว่า ปริกรรม เพราะว่าเป็นเหตุแห่งการจัดแจงปรุงแต่งเพื่อให้อัปปนาชวนะกล่าวคือ ฌาน, อภิญญา, มรรค และผลเกิดขึ้น ฉะนั้นจึงชื่อว่า ปริกรรม ดังแสดงวจนัตถะว่า ***อินฺทฺริยสมตาทีหิ ปริโต ภาเคหิ อปฺปนา กรียติ สชฺชียติ เอเตนาติ = ปริกมฺมํ***

พระโยคีบุคคลพึงจัดแจงปรุงแต่งอัปปนาเป็นส่วน ๆ โดยความรอบคอบมีการอบรมแห่งอินทรีย์ทั้ง ๕ ให้สม่ำเสมอกันด้วยชวนจิตนี้ ฉะนั้นชวนจิตที่เป็นเหตุแห่งการจัดแจงปรุงแต่งอัปปนาชวนะให้เกิดขึ้นนั้นจึงชื่อว่า ปริกรรม หรืออีกนัยหนึ่ง ***ปริกโรติ อปฺปนํ อภิสงฺขโรตีติ = ปริกมฺมํ***

ชวนจิตใดย่อมจัดแจงปรุงแต่ง ฌาน, อภิญญา, มรรค และผล ซึ่งเป็นอัปปนาให้เกิดขึ้น ฉะนั้นชวนจิตนั้น ชื่อว่า ปริกรรม

๒. อุป-อุปจาร กามชวนะที่ชื่อว่า อุปจาร เพราะเป็นชวนะที่เกิดขึ้นใกล้ขอบเขตของอัปปนาชวนะ ดังแสดงวจนัตถะว่า ***อปฺปนาย อุเปจฺจ จรตีติ = อุปจาโร*** ชวนจิตใดย่อมเกิดขึ้นใกล้ชิดกับอัปปนา ฉะนั้นชวนจิตนั้นชื่อว่า อุปจาร หรืออีกนัยหนึ่ง ***สมีเป จรตีติ = อุปจาโร*** ชวนจิตใดย่อมเกิดขึ้นในขณะที่ใกล้ชิดกับอัปปนาคือ ฌาน, อภิญญา, มรรค, และผล ฉะนั้นชวนจิตนั้นชื่อว่า อุปจาร

๓. นุ-อนุโลม กามชวนะที่ชื่อว่า อนุโลม เพราะเป็นไปตามสมควรแก่อัปปนา โดยการกำจัดธรรมที่เป็นปฏิปักษ์ต่อกัน ฉะนั้นจึงชื่อว่า อนุโลม ดังแสดงวจนัตถะว่า ***ปจฺจนีกธมฺมวิธมเนน อปฺปนาย อนุกูลนฺติ = อนุโลมํ*** ชวนจิตใดย่อมเป็นไปตามสมควรแก่อัปปนา โดยการแหวกไล่ธรรมที่เป็นปฏิปักษ์ต่อกัน ฉะนั้นชวนจิตนั้นชื่อว่า อนุโลม หรืออีกนัยหนึ่ง ***ปุพฺพาปรานํ อนุโลเมตีติ = อนุโลมํ*** ชวนจิตใดย่อมเกิดขึ้นคล้อยตามชวนะทั้งสองฝ่าย กล่าวคือปริกรรมชวนะที่เกิดก่อนฌานวิถีและมัคควิถีจะเกิด และอัปปนาชวนะที่เกิดขึ้นภายหลัง ฉะนั้นชวนจิตนั้นชื่อว่า อนุโลม

๔. โค-โคตรภู กามชวนะที่ชื่อว่า โคตรภู เพราะในขณะนั้นทำการทำลายตัดเชื้อชาติกาม (ในฌานวิถี) และทำการทำลายตัดเชื้อชาติปุถุชน (ในมัคควิถี) ให้เข้าถึงซึ่งเชื้อชาติมหัคคตะ และโลกุตตระ ฉะนั้นชวนจิตนั้นชื่อว่า โคตรภู ดังแสดงวจนัตถะว่า ***โคตฺตํ อภิภุยฺยติ ฉิชฺชติ เอตฺถาติ =-โคตฺรภู*** พระโยคีบุคคลย่อมทำลายตัดเชื้อชาติกาม หรือเชื้อชาติปุถุชนที่ชวนจิตนั้น ฉะนั้นชวนจิตนั้นชื่อว่า โคตรภู หรืออีกนัยหนึ่ง ***โคตฺตํ ภาเวติ วฑฺเฒตีติ = โคตฺรภู*** ชวนจิตใดย่อมทำให้เชื้อชาติมหัคคตะ และโลกุตตระเจริญขึ้น ฉะนั้นชวนจิตนั้นชื่อว่า โคตรภู

๕. โว-โวทาน กามชวนะที่ชื่อว่า โวทาน เพราะทำให้อริยบุคคลเข้าถึงความบริสุทธิ์เป็นพิเศษยิ่ง ๆ ขึ้นไปกล่าวคือ พระโสดาบันบุคคลขณะที่ได้สกทาคามิมัคค์ สกทาคามิผล ย่อมมีกามชวนะที่มีหน้าที่ต้อนรับพระนิพพาน และทิ้งสังขตธรรมก่อน เพื่อที่จะให้สกทาคามิมัคค์เกิดขึ้นรับพระนิพพานเป็นอารมณ์ พร้อมทั้งทำการประหาณอนุสัยกิเลสที่มี อำนาจพิเศษยิ่งขึ้นไปกว่าการประหาณอนุสัยกิเลสของโสดาปัตติมัคค์

พระสกทาคามีบุคคลขณะที่ได้อนาคามิมัค อนาคามิผล และพระอนาคามีบุคคลขณะที่ได้อรหัตตมัค อรหัตตผลย่อมมีกามชวนะที่มีหน้าที่เช่นเดียวกัน เพื่อให้อนาคามิมัคและอรหัตตมัค เกิดขึ้นรับพระนิพพานเป็นอารมณ์พร้อมทั้งทำการประหาณอนุสัยกิเลส ที่มีอำนาจพิเศษยิ่ง ๆ ขึ้นไปกว่าการประหาณอนุสัยกิเลสของมัคคจิตเบื้องต่ำ ฉะนั้น จึงชื่อว่า โวทาน ดังแสดงวจนัตถะว่า ***โวทาเนตีติ = โวทานํ*** ชวนจิตใดย่อมทำให้อริยบุคคลเข้าถึงความบริสุทธิ์เป็นพิเศษยิ่ง ๆ ขึ้นไป ฉะนั้นชวนจิตนั้นชื่อว่า โวทาน

อัปปนาชวนมโนทวารวิถีมี ๗ วิถี คือ

๑. อาทิกัมมิกฌานวิถี
๒. ฌานสมาปัตติวิถี
๓. ปาทกฌานวิถี
๔. อภิญญาวิถี
๕. มัคควิถี
๖. ผลสมาปัตติวิถี
๗. นิโรธสมาปัตติวิถี

วิสยัปปวัตติของวิถีเหล่านี้มี ๑ คืออติวิภูตารมณ์ (ตามนัยอรรถกถาและฎีกา) หรือวิภูตารมณ์ (ตามนัยอภิธัมมัตถสังคหะ)

ส่วนวาระของวิถีเหล่านี้มี ๑ คือชวนวาระ

ภาพอัปปนาชวนมโนทวารวิถี ๗ วิถี

๑. อาทิกัมมิกฌานวิถี

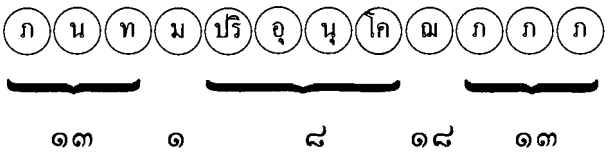

๒. ฌานสมาปัตติวิถี

๓. ปาทกฌานวิถี

๔. อภิญญาวิถี

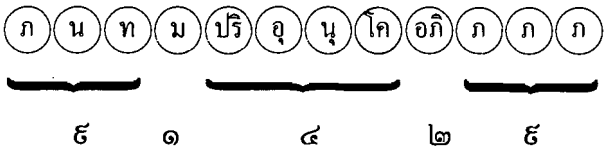

๕. มัคควิถี

ก.โสดาปัตติมัคควิถี

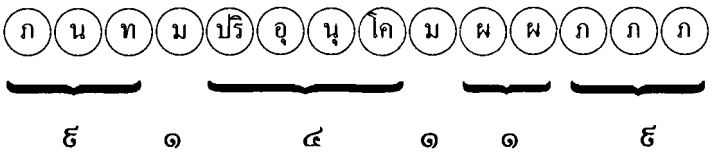

ข.มัคควิถีเบื้องบน ๓

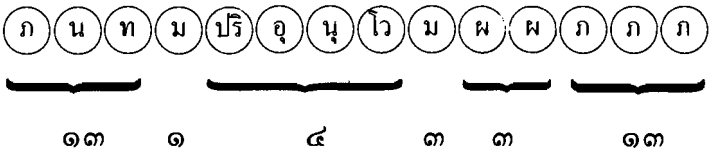

๖. ผลสมาปัตติวิถี

๗. นิโรธสมาปัตติวิถี

หมายเหตุ

ภาพอัปปนาชวนมโนทวารวิถีทั้ง ๗ วิถีนี้ แสดงเฉพาะที่เกิดขึ้นแก่มันทบุคคลเท่านั้น และพึงสังเกตว่าถ้าเป็นวิถีจิตที่เกิดขึ้นแก่มันทบุคคล จะมีคำว่า ***"ปริ"*** (ปริกรรม) อยู่ในภาพวิถีด้วย, ในภาพมัคควิถีจะมีผลจิตเกิดขึ้น ๒ ขณะ และใน

ภาพผลสมาปัตติวิถี จะมีคำว่า ***"นุ"*** (อนุโลม) เกิดขึ้น ๔ ขณะ แต่ถ้าเป็นวิถีจิตที่เกิดขึ้นแก่ติกขบุคคล ในภาพวิถีจะไม่มีคำว่า ***"ปริ"*** (ปริกรรม) แต่อย่างใด, ในภาพมัคควิถีจะมีผลจิตเกิดขึ้น ๓ ขณะ และในภาพผลสมาปัตติวิถีจะมีคำว่า ***"นุ"*** (อนุโลม) เกิดขึ้น ๓ ขณะ

อธิบายอัปปนาชวนมโนทวารวิถี ๗ วิถี

๑. อาทิกัมมิกฌานวิถี

ว่าโดยบุคคล เกิดขึ้นแก่บุคคล ๕ จำพวกคือ ติเหตุกปุถุชน ๑ และอริยผลบุคคล ๔

ว่าโดยภูมิ เกิดได้ใน ๒๖* ภูมิคือ กามสุคติภูมิ ๗, รูปภูมิ ๑๕ (เว้นอสัญญสัตตภูมิ) และอรูปภูมิ ๔

ว่าโดยองค์ธรรมปรมัตถ์ ภวังค์แรกและภวังค์หลังได้แก่ ติเหตุกภวังคจิต ๑๓ คือ กามติเหตุกภวังคจิต ๔ และมหัคคตภวังคจิต ๙ แล้วแต่บุคคลและภูมิ ส่วนวิถีจิตเหล่านั้นได้แก่ มโนทวาราวัชชนจิต ๑, มหากุศลญาณสัมปยุตตจิต ๔ มหากิริยาญาณสัมปยุตตจิต ๔ มหัคคตกุศลจิต ๙ และมหัคคตกิริยาจิต ๙

ว่าโดยอารมณ์ ภวังค์แรกและภวังค์หลัง ที่เป็นติเหตุกกามภวังคจิต ๔ มีอารมณ์ ๖ ที่เรียกว่า กรรมอารมณ์ กรรมนิมิตอารมณ์ หรือคตินิมิตอารมณ์ที่ได้รับมาจากฉทวาริกมรณาสันนชวนะในภพก่อนเมื่อใกล้จะตายเป็นอารมณ์, ที่เป็นรูปภวังคจิต ๕ มีบัญญัติกรรมนิมิตธรรมารมณ์ อันเนื่องด้วยกรรมฐาน ๒๖ คือ กสิณบัญญัติ ๑๐ อสุภบัญญัติ ๑๐ โกฏฐาสบัญญัติ ๑ อานาปานบัญญัติ ๑ หรือสัตวบัญญัติ ๔ ที่ได้รับมาจากมโนทวาริกมรณาสันนชวนะในภพก่อนเมื่อใกล้จะตายเป็นอารมณ์ ส่วนที่เป็นอรูปภวังคจิต ๔ มีบัญญัติหรือมหัคคตกรรมนิมิตธรรมารมณ์ อันเนื่องด้วยอรูปกรรมฐาน ๔ คือ กสิณุคฆาฏิมากาสบัญญัติอากาสานัญจายตนฌาน นัตถิภาวบัญญัติ หรืออากิญจัญญายตนฌานที่ได้รับมาจากมโนทวาริกมรณาสันนชวนะในภพก่อนเมื่อใกล้จะตายเป็นอารมณ์

**ในอาทิกัมมิกฌานวิถีนี้ ถ้าอัปปนาชวนะคือ รูปาวจรกุศลจิต ๕ กิริยาจิต ๕ เกิดได้ใน ๒๒ ภูมิ คือ กามสุคติภูมิ ๗ และรูปภูมิ ๑๕ (เว้นอสัญญสัตตภูมิ)*

สำหรับวิถีจิตทั้งหมดที่อยู่ในวิถีนี้ ถ้ามโนทวาราวัชชนจิต ๑ มหากุศลญาณสัมปยุตตจิต ๔ มหากิริยาญาณสัมปยุตตจิต ๔ ดวงใดดวงหนึ่งที่มีชื่อว่า ปริกรรม อุปจาร อนุโลม โคตรภู และอัปปนาชวนะคือ รูปาวจรกุศลจิต ๕ รูปาวจรกิริยาจิต ๕ อากาสานัญจายตนกุศลจิต ๑ กิริยาจิต ๑ อากิญจัญญายตนกุศลจิต ๑ กิริยาจิต ๑ มีปฏิภาคนิมิตของกรรมฐาน ๒๘ คือ กสิณบัญญัติ ๑๐ อสุภบัญญัติ ๑๐ โกฏฐาสบัญญัติ ๑ อานาปานบัญญัติ ๑ สัตวบัญญัติ ๔ หรือกสิณุคฆาฏิมากาสบัญญัติ ๑ นัตถิภาวบัญญัติ ๑ เป็นอารมณ์ ถ้ามโนทวาราวัชชนจิต ๑ มหากุศลญาณสัมปยุตตอุเบกขา ๒ มหากิริยาญาณสัมปยุตตอุเบกขา ๒ ดวงใดดวงหนึ่งที่มีชื่อว่า ปริกรรม อุปจาร อนุโลมโคตรภู และอัปปนาชวนะคือ วิญญาณัญจายตนกุศลจิต ๑ กิริยาจิต ๑ เนวสัญญานาสัญญายตนกุศลจิต ๑ กิริยาจิต ๑ มีมหัคคตปฏิภาคนิมิตของอรูปกรรมฐาน ๒ คือ อากาสานัญจายตนฌาน ๑ อากิญจัญญายตนฌาน ๑ เป็นอารมณ์

ว่าโดยวัตถุ ภวังค์แรก, ภวังค์หลัง และวิถีจิตทั้งหมด ถ้าเกิดในกามสุคติภูมิ ๗ และรูปภูมิ ๑๕ (เว้นอสัญญสัตตภูมิ) ก็อาศัยหทยวัตถุเกิด แต่ถ้าเกิดในอรูปภูมิ ๔ ก็ไม่ต้องอาศัยหทยวัตถุเกิด (ส่วนในวิถีที่ ๒,๓,๔,๕,๖ และ ๗ เมื่อว่าโดยวัตถุก็พึงทราบเช่นเดียวกันกับวิถีนี้)

ถ้าอัปปนาชวนะคือ อากาสานัญจายตนกุศลจิต ๑ กิริยาจิต ๑ เกิดได้ใน ๒๓ ภูมิ คือ กามสุคติภูมิ ๗, รูปภูมิ ๑๕ (เว้นอสัญญสัตตภูมิ) และอากาสานัญจายตนภูมิ

ถ้าอัปปนาชวนะคือ วิญญาณัญจายตนกุศลจิต ๑ กิริยาจิต ๑ เกิดได้ใน ๒๔ ภูมิ คือ กามสุคติภูมิ ๗, รูปภูมิ ๑๕ (เว้นอสัญญสัตตภูมิ), อากาสานัญจายตนภูมิ และวิญญาณัญจายตนภูมิ

ถ้าอัปปนาชวนะคือ อากิญจัญญายตนกุศลจิต ๑ กิริยาจิต ๑ เกิดได้ใน ๒๕ ภูมิคือ กามสุคติภูมิ ๗, รูปภูมิ ๑๕ (เว้นอสัญญสัตตภูมิ), อากาสานัญจายตนภูมิ, วิญญาณัญจายตนภูมิ และอากิญจัญญายตนภูมิ

ถ้าอัปปนาชวนะคือ เนวสัญญานาสัญญายตนกุศลจิต ๑ กิริยาจิต ๑ เกิดได้ใน ๒๖ ภูมิ คือ กามสุคติภูมิ ๗, รูปภูมิ ๑๕ (เว้นอสัญญสัตตภูมิ) และอรูปภูมิ ๔

การเกิดขึ้นของอาทิกัมมิกฌานวิถี

การเกิดขึ้นของอาทิกัมมิกฌานวิถีของมันทบุคคลมีดังนี้ คือ

พระโยคีบุคคลเจริญกรรมฐาน ๓๐ อย่าง มีปฐวีกสิณเป็นต้นเมื่อใกล้จะได้ฌานนั้นบัญญัติหรือมหัคคตปฏิภาคนิมิตอย่างใดอย่างหนึ่งในจำนวน ๓๐ อย่าง ที่ตนได้ใช้เจริญมานั้นได้ปรากฏขึ้นทางมโนทวาร ฉะนั้นภวังคจิตจึงเกิดขึ้น ๒ ขณะ ชื่อว่าภวังคจลนะ และภวังคุปัจเฉทะแล้วก็ดับลง ต่อจากนั้นมโนทวาราวัชชนจิตก็เกิดขึ้นรับบัญญัติหรือมหัคคตปฏิภาคนิมิต ๑ ขณะแล้วก็ดับไป ในลำดับนั้นมหากุศลหรือมหากิริยาญาณสัมปยุตต ชวนจิต ๘ ดวง ดวงใดดวงหนึ่งเกิดขึ้นรับบัญญัติ หรือมหัคคตปฏิภาคนิมิต ๔ ขณะ ในฐานะที่เป็นปริกรรม, อุปจาร, อนุโลม และโคตรภูที่เรียกว่าอุปจารสมาธิชวนะ แล้วก็ดับไป ต่อจากนั้นฌานกุศลหรือฌานกิริยาเกิดขึ้น ๑ ขณะ รับบัญญัติหรือมหัคคตปฏิภาคนิมิตที่เรียกว่าอัปปนาสมาธิชวนะ ๑ ขณะแล้วก็ดับไป ต่อจากนั้นภวังคจิตก็เกิดต่อไป หลังจากนั้นมโนทวารวิถีที่มีมหากุสลชวนะ ๘ หรือมหากิริยาชวนะ ๘ ย่อมเกิดขึ้นทำหน้าที่โดยฐานะเป็นปัจจเวกขณวิถี กล่าวคือพิจารณาองค์ฌานมีวิตกเป็นต้น เกิดขึ้นหลายรอบตามสมควรต่อไป

ฌานสมาปัตติวิถี

เมื่อว่าโดยบุคคลเป็นต้นจนถึงวัตถุเหล่านี้ ก็คงเป็นไปเหมือนกันกับอาทิกัมมิกฌานวิถีทุกประการ ต่างกันแต่เพียงว่าอาทิกัมมิกฌานวิถี มีฌานจิตเกิดขึ้นเพียง ๑ ขณะเท่านั้น ส่วนฌานสมาปัตติวิถีมีฌานจิตเกิดขึ้นติดต่อกันเรื่อย ๆ ไปตามความประสงค์ของฌานลาภีบุคคลที่ได้อธิษฐานไว้

บุพพกิจก่อนเข้าฌานสมาบัติ

พระโยคีบุคคลก่อนเข้าฌานได้ตั้งจิตอธิษฐานว่า ปฐมฌาน (หรือทุติยฌาน, ตติยฌาน เป็นต้น จนถึงเนวสัญญานาสัญญายตนฌาน แล้วแต่ความประสงค์) ที่ข้าพเจ้าได้มาแล้ว จงบังเกิดขึ้นแก่ข้าพเจ้าตลอดเวลา ๑ ชั่วโมง (หรือ ๒-๓ ชั่วโมงแล้วแต่ต้องการ) แล้วก็เพ่งปฏิภาคนิมิตของกรรมฐานนั้น พร้อมกับบริกรรมว่า

ปถวีๆ (หรือ ***อาโป เตโช วาโย*** หรือ ***สพฺเพ สตฺตา สพฺเพ ปาณา อเวรา โหนฺตุ*** หรือ ***อุทฺธุมาตกํ วินีลกํ*** เป็นต้น แล้วแต่กรรมฐานที่ตนใช้เจริญมา)

การเกิดขึ้นของฌานสมาปัตติวิถี

การเกิดขึ้นของฌานสมาปัตติวิถีมีดังนี้ คือ ฌานลาภีบุคคลก่อนเข้าฌานได้ตั้งจิตอธิษฐานว่า ปฐมฌาน (หรือทุติยฌาน ตติยฌาน เป็นต้น แล้วแต่ความประสงค์) ที่ข้าพเจ้าได้มาแล้วนั้น จงบังเกิดขึ้นแก่ข้าพเจ้าตลอดเวลา ๑ ชั่วโมง (หรือ ๒-๓ ชั่วโมง แล้วแต่ต้องการ) แล้วก็เพ่งปฏิภาคนิมิตของกรรมฐานนั้นพร้อมกับบริกรรมว่าปถวีๆ (หรือ ***อาโป เตโช วาโย*** หรือ ***สพฺเพ สตฺตา สพฺเพ ปาณา อเวรา โหนฺตุ*** หรือ ***อุทฺธุมาตกํ วินีลกํ*** เป็นต้น แล้วแต่กรรมฐานที่ตนใช้เจริญมา) ก่อนฌานจิตจะเกิดนั้น ภวังค์ไหวได้เกิดขึ้น ๒ ขณะ เรียกว่า ภวังคจลนะและภวังคุปัจเฉทะ แล้วก็ดับลง ต่อจากนั้นมโนทวาราวัชชนจิตก็เกิดขึ้นรับปฏิภาคนิมิตอารมณ์แล้วก็ดับไป ในลำดับนั้นมหากุศลญาณสัมปยุตตหรือมหากิริยาญาณสัมปยุตตชวนจิต ดวงใดดวงหนึ่งก็เกิดขึ้น ๔ หรือ ๓ ขณะ (แล้วแต่บุคคล) รับปฏิภาคนิมิตโดยฐานะเป็นปริกรรม, อุปจาร, อนุโลม, และโคตรภู หรืออุปจาร, อนุโลมและโคตรภู แล้วก็ดับลง ต่อจากนั้นฌานจิตก็เกิดขึ้นติดต่อกันเรื่อยๆ ไปตลอดเวลาที่ได้อธิษฐานไว้ เมื่อครบกำหนดเวลาตามที่ได้อธิษฐานไว้แล้ว ภวังคจิตก็เกิดขึ้นหลังจากนั้นปัจจเวกขณวิถีก็เกิดขึ้นตามสมควรต่อไป

๓. ปาทกฌานวิถี

ว่าโดยบุคคล เกิดขึ้นแก่บุคคล ๕ จำพวกคือ ติเหตุกปุถุชน ๑ และอริยผลบุคคล ๔

ว่าโดยภูมิ เกิดได้ใน ๒๒ ภูมิคือ กามสุคติภูมิ ๗ และรูปภูมิ ๑๕ (เว้นอสัญญสัตตภูมิ)

ว่าโดยองค์ธรรมปรมัตถ์ ภวังค์แรกและภวังค์หลังได้แก่ ติเหตุกปัญจโวการภวังคจิต ๙ คือ ติเหตุกกามภวังคจิต ๔ และรูปภวังคจิต ๕ แล้วแต่บุคคลและภูมิ ส่วนวิถีจิตเหล่านั้นได้แก่ มโนทวาราวัชชนจิต ๑ มหากุศลญาณสัมปยุตต-

อุเบกขา ๒ มหากิริยาญาณสัมปยุตตอุเบกขา ๒ และรูปาวจรปัญจมฌานกุศลจิต ๑ กิริยาจิต ๑

ว่าโดยอารมณ์ ภวังค์แรกและภวังค์หลัง ที่เป็นติเหตุกกามภวังคจิต ๔ มีอารมณ์ ๖ ที่เรียกว่า กรรมอารมณ์ กรรมนิมิตอารมณ์ หรือคตินิมิตอารมณ์ ที่ได้รับมาจากฉฑวาริกมรณาสันนชวนะในภพก่อนเมื่อใกล้จะตายเป็นอารมณ์ ที่เป็นรูปภวังคจิต ๕ มีบัญญัติกรรมนิมิตธรรมารมณ์ อันเนื่องด้วยกรรมฐาน ๒๖ คือ กสิณบัญญัติ ๑๐ อสุภบัญญัติ๑๐ โกฏฐาสบัญญัติ ๑ อานาปานบัญญัติ ๑ หรือสัตวบัญญัติ ๔ ที่ได้รับมาจากมโนทวาริกมรณาสันนชวนะในภพก่อนเมื่อใกล้จะตายเป็นอารมณ์

สำหรับวิถีจิตทั้งหมดที่อยู่ในวิถีนี้ มีปฏิภาคนิมิตอันเนื่องด้วยกสิณบัญญัติ ๑๐ เท่านั้นเป็นอารมณ์

๔. อภิญญาวิถี

ว่าโดยบุคคล
ว่าโดยภูมิ } เหมือนกันกับปาทกฌานวิถี

ว่าโดยองค์ธรรมปรมัตถ์ ภวังค์แรกและภวังค์หลังได้แก่ ติเหตุกปัญจโวการภวังคจิต ๙ แล้วแต่บุคคลและภูมิ ส่วนวิถีจิตเหล่านั้นได้แก่ มโนทวาราวัชชนจิต ๑ มหากุศลญาณสัมปยุตตอุเบกขา ๒ มหากิริยาญาณสัมปยุตตอุเบกขา ๒ และรูปาวจรปัญจมฌานกุศลอภิญญาจิต ๑ กิริยาอภิญญาจิต ๑

ว่าโดยอารมณ์ ภวังค์แรก และ ภวังค์หลัง ที่เป็นติเหตุกามภวังคจิต ๔ และรูปภวังคจิต ๕ มีอารมณ์เช่นเดียวกันกับปาทกฌานวิถี

สำหรับวิถีจิตทั้งหมดที่อยู่ในวิถีนี้ มีอารมณ์ ๖ ทั้งที่เป็นปรมัตถ์และบัญญัติทั้งหมดเป็นอารมณ์

บุพพกิจก่อนทำอภิญญา

๑. เข้าปาทกฌานก่อน กล่าวคือ เข้ารูปปัญจมฌาน

๒. เมื่อออกจากปาทกฌานแล้ว ก็อธิษฐานตามความต้องการ

๓. เมื่ออธิษฐานเรียบร้อยแล้ว ก็กลับเข้าปาทกฌานอีก

๔. เมื่อออกจากปาทกฌานครั้งที่ ๒ แล้ว อภิญญาวิถีก็เกิดขึ้น เมื่ออภิญญาวิถีเกิดขึ้นแล้ว ในขณะนั้นเองความประสงค์ทุกอย่างตามที่ตนต้องการก็จะบังเกิดขึ้น

พระโยคีบุคคลก่อนที่จะทำอภิญญานั้น ต้องตั้งจิตอธิษฐานว่า ขอให้รูปปัญจมฌานที่ข้าพเจ้าได้มาแล้วนั้น จงบังเกิดแก่ข้าพเจ้าแล้วก็เพ่งกสิณบัญญัติ ๑๐ อย่างใดอย่างหนึ่ง (จะเพ่งกรรมฐานอื่นๆ ไม่ได้) ต่อจากนั้นฌานสมาบัติที่เกี่ยวกับปัญจมฌานก็เกิดขึ้นตามลำดับดังนี้คือ ภวังค์ ภวังคจลนะ ภวังคุปัจเฉทะ มโนทวาราวัชชนจิต ปริกรรม อุปจาร อนุโลม และโคตรภู แล้วรูปปัญจมฌานก็เกิดขึ้นเรื่อยไปประมาณ ๑ วินาที หรือ ๑ นาทีนี้เรียกว่า ปาทกฌานวิถี

เมื่อออกจากรูปปัญจมฌานแล้ว ก็ต้องบริกรรมที่เกี่ยวกับการทำอภิญญา กล่าวคือ ถ้ามีความประสงค์อย่างใดอย่างหนึ่ง เช่นทำการเหาะก็อธิษฐานว่าขอให้ร่างกายของข้าพเจ้าลอยไปได้ในอากาศ, ถ้าอยากจะเห็นนรกสวรรค์ก็อธิษฐานว่าขอให้ข้าพเจ้าได้เห็นความเป็นอยู่ของสัตว์นรกหรือของเทวดา, ถ้าจะต้องการเนรมิตสิ่งของใดๆ ก็ตั้งใจอธิษฐานตามที่ตนต้องการ, อยากจะทราบถึงจิตใจของบุคคลใดก็อธิษฐานว่า ขอให้ข้าพเจ้าได้ทราบถึงความเป็นไปของจิตใจผู้นั้น หรือต้องการจะเนรมิตตนเองให้เป็นหลายคนก็ตั้งจิตอธิษฐานตามที่ตนต้องการ ในขณะที่กำลังทำการอธิษฐานอยู่นั้นวิถีจิตที่เรียกว่า ปริกรรมวิถีก็เกิดอยู่เรื่อยๆ ดังนี้คือ ภวังค์ ภวังคจลนะ ภวังคุปัจเฉทะ มโนทวาราวัชชนจิต ชวนจิต ๗ ขณะ แล้วภวังคจิตต่อไป เกิดขึ้นหลายๆ รอบจนนับไม่ถ้วน

การเกิดขึ้นของอภิญญาวิถี

เมื่ออธิษฐานเรียบร้อยแล้ว ก็เข้าปาทกฌานอีกคือ รูปปัญจมฌานนั่นเอง การเข้ารูปปัญจมฌานครั้งที่สองนี้ การงานที่เข้าก็คงเป็นไปในทำนองเดียวกันกับครั้งที่ ๑ เมื่อออกจากปัญจมฌานแล้ว อภิญญาวิถีที่ให้สำเร็จตามที่ได้ตั้งจิตอธิษฐานไว้ก็เกิดขึ้นดังนี้คือ ภวังคจลนะ ภวังคุปัจเฉทะ มโนทวาราวัชชนจิต ปริกรรม อุปจาร อนุโลม โคตรภู และอภิญญาจิต ๑ ขณะ แล้วภวังคจิตเกิดต่อไป ในขณะที่อภิญญาจิตเกิดกิจต่างๆ ตามที่ตนได้อธิษฐานไว้ก็สำเร็จทุกประการ

๕. มัคควิถี

ก. โสดาปัตติมัคควิถี

ว่าโดยบุคคล เกิดขึ้นแก่ติเหตุกปุถุชน

ว่าโดยภูมิ เกิดได้ใน ๑๗ ภูมิคือ กามสุคติภูมิ ๗ และรูปภูมิ ๑๐ (เว้นอสัญญสัตตภูมิและสุทธาวาสภูมิ ๕)

ว่าโดยองค์ธรรมปรมัตถ์ ภวังค์แรกและภวังค์หลังได้แก่ ติเหตุกปัญจโวการภวังคจิต ๙ แล้วแต่บุคคล ส่วนวิถีจิตเหล่านั้นได้แก่ มโนทวาราวัชชนจิต ๑ มหากุศลญาณสัมปยุตตจิต ๔ โสดาปัตติมัคคจิต ๑ หรือ ๕ และโสดาปัตติผลจิต ๑ หรือ ๕

ว่าโดยอารมณ์ ภวังค์แรกภวังค์หลัง ที่เป็นติเหตุกกามภวังคจิต ๔ และรูปภวังคจิต ๕ มีอารมณ์เช่นเดียวกันกับปาทกฌานวิถี

สำหรับวิถีจิตทั้งหมดที่อยู่ในวิถีนี้ มโนทวาราวัชชจิต ๑ และมหากุศลญาณสัมปยุตตจิต ๔ ในขณะทำหน้าที่ปริกรรม อุปจาร และอนุโลม มีพระไตรลักษณ์แห่งรูปนามเป็นอารมณ์ ส่วนในขณะทำหน้าที่โคตรภูและโสดาปัตติมัคคจิต ๑ หรือ ๕ โสดาปัตติผลจิต ๑ หรือ ๕ มีพระนิพพานเป็นอารมณ์

การเกิดขึ้นของโสดาปัตติมัคควิถี

การเกิดขึ้นแห่งโสดาปัตติมัคควิถีของติกขบุคคลมีดังนี้คือ พระโยคีบุคคลที่กำลังปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานอยู่นั้น ก่อนที่จะบรรลุมรรคผลและนิพพานนั้น ต้องได้เห็นพระไตรลักษณ์โดยชัดเจนอย่างสูงสุด และในขณะนั้นภวังค์ไหวได้เกิดขึ้น ๒ ขณะ ชื่อว่า ภวังคจลนะ และภวังคุปัจเฉทะ แล้วก็ดับลงต่อจากนั้นมโนทวาราวัชชนจิตก็เกิดขึ้นรับสภาพรูปหรือนามแล้วดับลง ในลำดับนั้นมหากุศลญาณสัมปยุตตชวนจิต ๔ ดวงใดดวงหนึ่งเกิดขึ้น ๓ ขณะ ใน ๓ ขณะนั้นอุปจารและอนุโลม รับอารมณ์ที่เป็นรูปหรือนามแล้วก็ดับลง ส่วนโคตรภูนั้นรับพระนิพพานเป็นอารมณ์ โดยฐานะที่เป็นอาวัชชนะของโสดาปัตติมัคคจิตและทำลายเชื้อชาติปุถุชนแล้วก็ดับลง ต่อจากนั้นโสดาปัตติมัคคจิตก็เกิดขึ้น ๑ ขณะ รับพระนิพพานเป็นอารมณ์พร้อมกับประหาณ ทิฏฐิและวิจิกิจฉา โดยไม่มีเหลือแล้วก็ดับลง ต่อ

จากนั้นโสดาปัตติผลจิตก็เกิดขึ้น ๓ ขณะ รับพระนิพพานเป็นอารมณ์ แล้วก็ดับลง ต่อจากนั้นภวังคจิตก็เกิดขึ้นและมโนทวารวิถีที่มีมหากุศลญาณสัมปยุตตชวนจิตดวงใดดวงหนึ่งย่อมเกิดขึ้น ทำหน้าที่โดยฐานะเป็นปัจจเวกขณวิถีกล่าวคือ ทำหน้าที่พิจารณามรรค ผล นิพพาน กิเลสที่ละได้แล้วและกิเลสที่ยังเหลืออยู่เกิดขึ้นหลายรอบตามสมควรต่อไป

ข. มัคควิถีเบื้องบน ๓

ว่าโดยบุคคล เกิดขึ้นแก่บุคคล ๓ จำพวกกล่าวคือ สกทาคามิมัคควิถีเกิดขึ้นแก่พระโสดาบันบุคคล อนาคามิมัคควิถีเกิดขึ้นแก่พระสกทาคามีบุคคล อรหัตตมัคควิถีเกิดขึ้นแก่พระอนาคามีบุคคล

ว่าโดยภูมิ เกิดได้ใน ๒๖ ภูมิตามสมควรแก่มรรคดังนี้ สกทาคามิมัคควิถีและอนาคามิมัคควิถีเกิดได้ ๒๑ ภูมิคือ กามสุคติภูมิ ๗ รูปภูมิ ๑๐ (เว้นอสัญญสัตตภูมิ และสุทธาวาสภูมิ ๕) และอรูปภูมิ ๔ ส่วนอรหัตตมัคควิถีเกิดได้ใน ๒๖ ภูมิคือ กามสุคติภูมิ ๗ รูปภูมิ ๑๕ (เว้นอสัญญสัตตภูมิ) และอรูปภูมิ ๔

ว่าโดยองค์ธรรมปรมัตถ์ ภวังค์แรกและภวังค์หลังได้แก่ ติเหตุกภวังคจิต ๑๓ คือ ติเหตุกกามภวังคจิต ๔ และมหัคคตภวังคจิต ๙ แล้วแต่บุคคลและภูมิ ส่วนวิถีจิตเหล่านั้นได้แก่ มโนทวาราวัชชนจิต ๑ มหากุศลญาณสัมปยุตตจิต ๔ มัคคจิตเบื้องบน ๓ หรือ ๑๕ และผลจิตเบื้องบน ๓ หรือ ๑๕

ว่าโดยอารมณ์ ภวังค์แรกและภวังค์หลัง มีอารมณ์เช่นเดียวกันกับอาทิกัมมิกญานวิถี

สำหรับวิถีจิตทั้งหมดที่อยู่ในวิถีนี้ มโนทวาราวัชชนจิต ๑ และมหากุศลญาณสัมปยุตตจิต ๔ ในขณะทำหน้าที่ปริกรรม อุปจาร และอนุโลม มีพระไตรลักษณ์แห่งรูปนามเป็นอารมณ์ ส่วนในขณะทำหน้าที่โวทานและมัคคจิตเบื้องบน ๓ หรือ ๑๕ ผลจิตเบื้องบน ๓ หรือ ๑๕ มีพระนิพพานเป็นอารมณ์

การเกิดขึ้นของมัคควิถีเบื้องบน ๓

การเกิดขึ้นแห่งมัคควิถีเบื้องบน ๓ ของมันทบุคคลมีดังนี้คือ พระโยคีบุคคลที่กำลังปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานอยู่นั้น ก่อนที่มัคควิถีเบื้องบนจะเกิดขึ้นต้อง

ได้เห็นพระไตรลักษณ์โดยชัดเจนอย่างสูงสุด และในขณะนั้นภวังค์ไหวได้เกิดขึ้น ๒ ขณะชื่อว่า ภวังคจลนะ และภวังคุปัจเฉทะ แล้วก็ดับลงต่อจากนั้นมโนทวาราวัชชนจิตก็เกิดขึ้นรับสภาพรูปหรือนามแล้วก็ดับลง ในลำดับนั้นมหากุศลญาณสัมปยุตตชวนจิต ๔ ดวงใดดวงหนึ่งเกิดขึ้น ๔ ขณะ ใน ๔ ขณะนั้น ปริกรรม อุปจาร และอนุโลมรับอารมณ์ที่เป็นรูปหรือนามแล้วก็ดับลง ส่วนโวทานรับพระนิพพานเป็นอารมณ์โดยฐานะเป็นอาวัชชนะของมัคคจิตเบื้องบน ๓ ต่อจากนั้นสกทาคามิมัคคจิต อนาคามิมัคคจิต หรืออรหัตตมัคคจิตก็เกิดขึ้น ๑ ขณะ (ตามสมควรแก่บุคคล) รับพระนิพพานเป็นอารมณ์ พร้อมกับประหาณ กิเลสตามสมควร โดยไม่มีเหลือ แล้วก็ดับลง ต่อจากนั้นสกทาคามิผลจิต อนาคามิผลจิต หรืออรหัตตผลจิตก็เกิดขึ้น ๒ ขณะ (ตามสมควรแก่บุคคล) รับพระนิพพานเป็นอารมณ์แล้วก็ดับลงต่อจากนั้นภวังคจิตก็เกิดขึ้น แล้วปัจจเวกขณวิถีที่มีหน้าที่พิจารณามรรค ผล นิพพาน กิเลส ที่ละและกิเลสที่เหลือก็เกิดขึ้นตามสมควรต่อไป

๖. ผลสมาปัตติวิถี

ว่าโดยบุคคล เกิดขึ้นแก่บุคคล ๔ จำพวก คือ อริยผลบุคคล ๔

ว่าโดยภูมิ เกิดได้ใน ๒๖ ภูมิตามสมควรแก่ผลดังนี้ โสดาปัตติผลสมาปัตติวิถีและสกทาคามิผลสมาปัตติวิถีเกิดได้ ๒๑ ภูมิคือ กามสุคติภูมิ ๗ รูปภูมิ ๑๐ (เว้นอสัญญสัตตภูมิและสุทธาวาสภูมิ ๕) และอรูปภูมิ ๔ ส่วนอนาคามิผลสมาปัตติวิถี และอรหัตตผลสมาปัตติวิถีเกิดได้ ๒๖ ภูมิคือ กามสุคติภูมิ ๗ รูปภูมิ ๑๕ (เว้นอสัญญสัตตภูมิ) และอรูปภูมิ ๔

ว่าโดยองค์ธรรมปรมัตถ์ ภวังค์แรกและภวังค์หลังได้แก่ ติเหตุกภวังคจิต ๑๓ ส่วนวิถีจิตเหล่านั้นได้แก่ มโนทวาราวัชชนจิต ๑ มหากุศลญาณสัมปยุตตจิต ๔ มหากิริยาญาณสัมปยุตตจิต ๔ (ในขณะทำหน้าที่อนุโลม ๓ หรือ ๔ ขณะ ตามสมควรแก่บุคคล) และผลจิต ๔ หรือ ๒๐

ว่าโดยอารมณ์ ภวังค์แรกและภวังค์หลัง มีอารมณ์เช่นเดียวกันกับอาทิกัมมิกฌานวิถี

สำหรับวิถีจิตทั้งหมดที่อยู่ในวิถีนี้ มโนทวาราวัชชนจิต ๑ มหากุศลญาณสัมปยุตตจิต ๔ และมหากิริยาญาณสัมปยุตตจิต ๔ มีพระไตรลักษณ์แห่งรูปนาม

เป็นอารมณ์ ส่วนผลจิต ๔ หรือ ๒๐ มีพระนิพพานเป็นอารมณ์

บุพพกิจก่อนเข้าผลสมาบัติ

พระโยคีบุคคลก่อนเข้าผลสมาบัติ ต้องตั้งจิตอธิษฐานว่าโลกุตตรธรรม ที่ข้าพเจ้าได้บรรลุแล้วจงบังเกิดขึ้น และอารมณ์ที่เป็นสังขตธรรมจงดับไปตลอดเวลา ๑-๒ ชั่วโมงตามความต้องการแล้วก็ปฏิบัติตามแนวสติปัฏฐานทั้ง ๔ กล่าวคือ กำหนดรูปนามที่กำลังเกิดอยู่ภายในตนเป็นอารมณ์

การเกิดขึ้นของผลสมาปัตติวิถี

การเกิดขึ้นแห่งผลสมาปัตติวิถีของมันทบุคคลและติกขบุคคล มีดังนี้ คือพระอริยบุคคลทั้งหลายก่อนที่จะเสวยวิมุติสุขกล่าวคือ การเข้าผลสมาบัติได้นั้น ต้องตั้งจิตอธิษฐานว่า โลกุตตรธรรมที่ข้าพเจ้าได้บรรลุแล้วจงบังเกิดขึ้น และอารมณ์ที่เป็นสังขตธรรมจงดับไปตลอดเวลา ๑-๒ ชั่วโมง แล้วก็ปฏิบัติตามแนวสติปัฏฐานทั้ง ๔ กล่าวคือ กำหนดรูปนามที่กำลังเกิดอยู่ภายในตน ก่อนผลจิตจะเกิดนั้นภวังค์ไหวได้เกิดขึ้น ๒ ขณะชื่อว่า ภวังคจลนะ และภวังคุปัจเฉทะ แล้วก็ดับลงต่อจากนั้นมโนทวาราวัชชจิตก็เกิดขึ้นรับสภาพรูปหรือนามแล้วก็ดับลง ในลำดับนั้นมหา-กุศลญาณสัมปยุตต์หรือมหากิริยาญาณสัมปยุตตชวนจิต ๘ ดวง ดวงใดดวงหนึ่งเกิดขึ้น ๔ ขณะ หรือ ๓ ขณะ แล้วแต่บุคคลรับสภาพรูปหรือนามโดยฐานะเป็นอนุโลมแล้วก็ดับลง ต่อจากนั้นผลจิตก็เกิดขึ้นติดต่อกันเรื่อย ๆ ไปตลอดเวลาที่ตนได้อธิษฐานไว้ เมื่อครบกำหนดเวลาตามที่ตนได้อธิษฐานไว้แล้วภวังคจิตก็เกิดขึ้น หลังจากนั้นปัจจเวกขณวิถีที่มีหน้าที่พิจารณาผล และนิพพานก็เกิดขึ้นตามสมควรต่อไป

ฌานสมาบัติและผลสมาบัติ

ในฌานสมาบัติและผลสมาบัติทั้งสองนี้เป็นสมาบัติวิถีด้วยกัน แต่ในผลสมาบัตินั้นไม่มีชื่อตามลำดับมีแต่ชื่อว่า อนุโลมทั้ง ๓ ขณะ หรือ ๔ ขณะ ส่วนในฌานสมาบัติมีชื่อว่า ปริกรรม อุปจาร อนุโลม และโคตรภู ตามลำดับที่เป็นเช่น

นั้นเพราะการเกิดขึ้นของฌานจิตและผลจิตนั้นไม่เหมือนกัน หมายความว่าฌานจิตที่เกิดได้ฌานครั้งแรก กับฌานจิตที่เกิดขึ้นขณะที่เข้าฌานสมาบัตินั้น กามชวนะกับอัปปนาชวนะในวิถีเดียวกันจะต้องเป็นจิตชาติเดียวกัน เพราะกามชวนะที่เป็นกุศลชาติหรือกิริยาชาติที่มีชื่อว่า ปริกรรม อุปจาร อนุโลม โคตรภู นั้นต้องมีอัปปนาชวนะที่เป็นจิตชาติเดียวกันกับตนเกิดขึ้นติดต่อ ฉะนั้นฌานสมาบัติวิถีจึงจำเป็นที่จะต้องมีชื่อตามลำดับ แต่สำหรับผลสมาบัติวิถีนั้นมีแต่ผลจิตที่เป็นวิปากชาติเกิดขึ้นอย่างเดียว มรรคจิตไม่เกิดอีก และกามชวนะในผลสมาบัติวิถีที่เป็นกุศลชาติหรือกิริยาชาตินั้นไม่มีอัปปนาชวนะชาติเดียวกันกับตนมาเกิดต่อ มีแต่อัปปนาชวนะคือผลจิตที่เป็นวิปากชาติเท่านั้นมาเกิดต่อ ฉะนั้นผลสมาบัติวิถี จึงไม่มีชื่อตามลำดับ คงมีแต่ชื่อว่าอนุโลม ๓ ขณะ หรือ ๔ ขณะ

๗. นิโรธสมาปัตติวิถี

ว่าโดยบุคคล เกิดขึ้นแก่บุคคล ๒ จำพวกคือ พระอนาคามีบุคคล และพระอรหันตบุคคลที่ได้ฌานสมาบัติ ๘ หรือ ๙

ว่าโดยภูมิ เกิดได้ใน ๒๒ ภูมิคือ กามสุคติภูมิ ๗ และรูปภูมิ ๑๕ (เว้นอสัญญสัตตภูมิ)

ว่าโดยองค์ธรรมปรมัตถ์ ภวังค์แรกและภวังค์หลังได้แก่ ติเหตุกปัญจโวการภวังคจิต ๙ ส่วน วิถีจิตเหล่านั้นได้แก่ มโนทวาราวัชชนจิต ๑ มหากุศลญาณสัมปยุตตอุเบกขา ๒ มหากิริยาญาณสัมปยุตตอุเบกขา ๒ เนวสัญญานาสัญญายตนกุศลจิต ๑ กิริยาจิต ๑ อนาคามิผลจิต ๑ และอรหัตตผลจิต ๑ ตามสมควรแก่บุคคล

ว่าโดยอารมณ์ ภวังค์แรกและภวังค์หลัง ที่เป็นติเหตุกกามภวังคจิต ๔ และรูปภวังคจิต ๕ มีอารมณ์เช่นเดียวกันกับปาทกฌานวิถี

สำหรับวิถีจิตทั้งหมดที่อยู่ในวิถีนี้ มโนทวาราวัชชนจิต ๑ มหากุศลญาณสัมปยุตตอุเบกขา ๒ มหากิริยาญาณสัมปยุตตอุเบกขา ๒ เนวสัญญานาสัญญายตนกุศลจิต ๑ และกิริยาจิต ๑ มีมหัคคตปฏิภาคนิมิต ของอากิญจัญญายตนฌานเป็นอารมณ์

ส่วนอนาคามิผลจิต ๑ และอรหัตตผลจิต ๑ ที่เกิดขึ้นในขณะออกจากนิโรธสมาบัติแล้วนั้น มีพระนิพพานเป็นอารมณ์

บุพพกิจก่อนเข้านิโรธสมาบัติ

พระอนาคามีบุคคลหรือพระอรหันตบุคคลก่อนจะเข้านิโรธสมาบัติ ต้องเข้าปฐมฌานก่อน เมื่อออกจากปฐมฌานแล้ว ก็พิจารณาปฐมฌานจิตและเจตสิกที่ดับไปแล้วโดยความเป็นอนิจจัง ทุกขัง และอนัตตา แล้วจึงเข้าทุติยฌานเป็นต้น จนถึงวิญญาณัญจายตนฌานตามลำดับ โดยทำนองเดียวกันนี้เมื่อออกจากทุติฌานเป็นต้น จนถึงวิญญาณัญจายตนฌานตามลำดับแล้ว ต้องพิจารณาฌานจิตและเจตสิกที่ดับไปแล้วนั้นโดยความเป็น อนิจจัง ทุกขัง และอนัตตาทุก ๆ ฌานเสมอไปแล้วจึงเข้าอากิญจัญญายตนฌาน เมื่อออกจากอากิญจัญญายตนฌานแล้วไม่ต้องเจริญวิปัสสนา แต่ต้องทำบุพพกิจ ๓ อย่าง (ในสมัยนี้ ยกเว้นสัตถุปักโกสนะคือ การอธิษฐานที่จะออกเมื่อเวลาที่พระพุทธองค์ทรงต้องการพบตัว) คือ

๑. **นานาพัทธอวิโกปนะ** คือการอธิษฐานว่าเครื่องบริขารต่าง ๆ ของข้าพเจ้าที่อยู่ในที่อื่น จงพ้นจากภัยอันตรายทั้งปวงมีอัคคีภัย โจรภัย อุทกภัย เป็นต้น

๒. **สังฆปฏิมานนะ** คือการอธิษฐานว่าเมื่อสงฆ์ประชุมกัน ต้องการพบตัวข้าพเจ้าแล้ว ขอให้ออกจากนิโรธสมาบัติได้ทันเวลาประชุม

๓. **อัทธานปริจเฉทะ** คือการอธิษฐานกำหนดพิจารณาตรวจดูชีวิตของตนว่าจะตั้งอยู่ได้จนตลอด ๗ วันหรือไม่ เมื่อพิจารณาตรวจดูแล้วทราบว่าจะตั้งอยู่ได้นานกว่า ๗ วัน หรือหลายเดือนหลายปีก็ไม่มีปัญหาแต่อย่างใด แต่ถ้าหากว่าชีวิตของตนมิอาจที่จะดำรงอยู่ได้ตลอดไปจนครบกำหนด ๗ วันแล้ว เมื่อบุคคลนั้นยังเป็นพระอนาคามีอยู่ก็จะพิจารณาว่าไม่ควรเข้านิโรธสมาบัติ แต่ควรเจริญวิปัสสนา-กรรมฐานเพื่อบรรลุอรหัตตผลดีกว่า แต่ถ้าบุคคลนั้นเป็นพระอรหันต์ก็พิจารณาว่าควรเข้านิโรธสมาบัติ แต่ต้องอธิษฐานการกำหนดเวลาเข้านั้นให้น้อยลง โดยออกก่อนหน้าเวลาที่จะปรินิพพาน ทั้งนี้ก็เพื่อจะได้มีโอกาสกล่าวคำอำลาปราศรัยแด่เพื่อนสหธรรมิกด้วยกัน

อนึ่งในบุพพกิจทั้ง ๓ อย่าง นานาพัทธอวิโกปนะและสังฆปฏิมานนะทั้ง ๒ นี้ ไม่ต้องอธิษฐานก็ได้ แต่สำหรับอัทธานปริจเฉทะจำเป็นจะต้องทำเมื่อ

อยู่ในมนุสสภูมิ แต่ในรูปภูมิไม่ต้องทำบุพพกิจเลยก็ได้ แต่ถ้าจะทำบ้างก็ทำแต่อัทธานปริจเฉทะ คือการอธิษฐานกำหนดเวลาเข้า เมื่อทำบุพพกิจทั้ง ๓ อย่างเสร็จเรียบร้อยแล้วก็เข้าเนวสัญญานาสัญญายตนฌาน เนวสัญญานาสัญญายตนฌานก็เกิดขึ้น ๒ ขณะ ต่อจากนั้น จิต เจตสิก และจิตตชรูปก็ดับลง คงมีแต่กัมมชรูป อุตุชรูป และอาหารชรูปเกิดอยู่ เป็นอันว่าสำเร็จการเข้านิโรธสมาบัติทุกประการ

บุคคลที่สามารถเข้านิโรธสมาบัติได้นั้นได้แก่ พระอนาคามีบุคคล และพระอรหันตบุคคลที่ได้ฌานสมาบัติ ๙ ที่ในกามสุคติภูมิ ๗ และรูปภูมิ ๑๕ (เว้นอสัญญสัตตภูมิ) ในขณะที่กำลังเข้านิโรธสมาบัติอยู่ เมื่อมีอันตรายเกิดขึ้นอันตรายต่าง ๆ เหล่านั้นมิอาจที่จะทำลายชีวิตของบุคคลเหล่านี้ได้ และการที่อันตรายต่าง ๆ มิอาจที่จะทำลายชีวิตของบุคคลเหล่านี้ได้นั้น ก็เพราะด้วยอำนาจแห่งสมาธิวิปผารา-ฤทธิ, สมาธิวิปผาราฤทธิคือ สมาธิที่แผ่ซึมซาบทั่วไปในร่างกายของบุคคลที่กำลังเข้านิโรธสมาบัติอยู่

ปริวารวิถี

ปริวารวิถี คือกามชวนสุทธมโนทวารวิถี ที่เกิดขึ้นเกี่ยวกับการเจริญสมถะและวิปัสสนาอันเป็นบาทเบื้องต้นที่ช่วยอุดหนุน เพื่อให้เกิดอัปปนาชวนมโนทวารวิถี หรือเป็นวิถีที่เกิดขึ้นทำหน้าที่พิจารณาสภาพธรรมต่าง ๆ มีองค์ฌาน ๕ เป็นต้น หลังจากที่ได้สำเร็จอัปปนาวิถีแล้ว ปริวารวิถีนี้มีอยู่ ๒ ประเภท คือ

๑. ปริกัมมวิถี เป็นวิถีจิตที่เกิดขึ้นทำหน้าที่เพ่งหรือบริกรรมภาวนาในสมถอารมณ์ทั้งหลายมีปถวีกสิณเป็นต้น หรือเป็นวิถีที่เกิดขึ้นทำหน้าที่กำหนดพิจารณาในสังขารธรรมรูปนาม เริ่มต้นตั้งแต่การเจริญกรรมฐานใหม่ ๆ เรื่อย ๆ ไป จนกระทั่งได้บรรลุฌาน อภิญญา มรรค ผล อันเป็นอัปปนาชวนมโนทวารวิถี

๒. ปัจเวกขณวิถี เป็นวิถีที่เกิดขึ้นทีหลังอัปปนาชวนมโนทวารวิถี โดยทำหน้าที่พิจารณาองค์ฌาน ๕ หรือพิจารณามรรค ผล นิพพาน กิเลสที่ละได้แล้วและกิเลสที่ยังเหลืออยู่

ส่วนภาพวิถีจิตของปริกรรมวิถีนั้น ไม่มีอะไรเป็นพิเศษคือ เป็นวิถีที่เป็นไปเช่นเดียวกันกับกามชวนสุทธมโนทวารวิถีที่เป็นอติวิภูตารมณ์วิถี หรือวิภูตารมณ์วิถีที่มีมหากุศลชวนะและมหากิริยาชวนะนั้นเอง

มรณาสันนวิถี

มรณาสันนวิถี คือวิถีจิตที่เกิดขึ้นในเวลาใกล้จะตาย เมื่อว่าโดยจำนวนแล้วย่อมมีหลายสิบหลายร้อยวิถีและวิถีจิตเหล่านี้ก็ได้ชื่อว่า มรณาสันนวิถีด้วยกันทั้งสิ้น มรณาสันนวิถีนี้ หาใช่เป็นวิถีจิตที่เกิดขึ้นเป็นครั้งสุดท้ายวิถีเดียวก็หามิได้ ดังมีวจนัตถะแสดงว่า ***"มรณสฺส อาสนฺนํ = มรณาสนฺนํ"*** (วิถีจิต) ที่ใกล้ต่อความตาย ชื่อว่ามรณาสันนะ ***"มรณาสนฺเน ปวตฺตาวีถิ = มรณาสนฺนวีถิ,*** วิถีจิตที่เกิดขึ้นในเวลาใกล้จะตาย ชื่อว่า มรณาสันนวิถี

การเกิดขึ้นของชวนจิตในเวลาใกล้จะตายนั้นมีกำลังลดน้อยลง เพราะว่าในเวลานั้นกระแสจิตมีกำลังอ่อน และหทัยวัตถุอันเป็นที่อาศัยเกิดของจิตเจตสิกทั้งหลายก็มีกำลังน้อยอีกด้วย ฉะนั้นชวนจิตในมรณาสันนวิถีจึงเกิดได้เพียง ๕ ขณะเท่านั้น ในมรณาสันนวิถีนี้ เมื่อว่าโดยระยะเวลาที่ใกล้จะตายแล้วแบ่งออกเป็น ๒ ชนิดคือ

๑. มรณาสันนวิถีธรรมดา คือมรณาสันนวิถีที่เกิดขึ้นแก่ผู้ที่จะตายภายในเวลา ๑-๒ นาที หรือ ๑-๒ ชั่วโมง เป็นต้น สำหรับบุคคลประเภทนี้เรียกว่า มรณาสันนบุคคล คือบุคคลที่ใกล้จะตายตามธรรมดา

๒. ปัจจาสันนมรณวิถี คือมรณาสันนวิถีที่เกิดขึ้นแก่ผู้ที่จะตายในระยะใกล้ที่สุด หมายความว่าเมื่อปัจจาสันนมรณวิถีเกิดขึ้นในระยะใกล้ที่สุดไม่ถึง ๑๐ วินาที หรือไม่ถึง ๒๐ วินาทีได้ดับลง ต่อจากนั้นภวังคจิตตุปบาทได้เปลี่ยนหน้าที่มาเป็นจุติจิต และกัมมชรูปก็เกิดขึ้นเป็นครั้งสุดท้าย แล้วมาดับลงพร้อมกันกับจุติจิต เป็นอันว่าความเป็นอยู่แห่งปัจจุบันภพนั้นได้สิ้นสุดลง หรืออาจกล่าวได้ว่า ปัจจาสันนมรณวิถีได้เกิดขึ้นเป็นครั้งสุดท้ายในปัจจุบันภพ สำหรับบุคคลที่ใกล้จะตายในระยะใกล้ที่สุดนี้เรียกว่า ปัจจาสันนมรณบุคคล

อนึ่ง มรณาสันนวิถีที่จะกล่าวต่อไปนี้ มุ่งหมายเอาปัจจาสันนมรณวิถีที่เกิดติดต่อกับจุติจิตเท่านั้น

มรณาสันนวิถีแบ่งออกเป็น ๒ ประเภท คือ

๑. ปัญจทวารมรณาสันนวิถี คือการเกิดขึ้นของวิถีจิตในขณะใกล้ตายทาง

ปัญจทวารมี ๔ ประเภท คือ

๑. ชวนะ, ตทารัมมณะ, จุติ

๒. ชวนะ, ตทารัมมณะ, ภวังค์, จุติ

๓. ชวนะ, จุติ

๔. ชวนะ, ภวังค์, จุติ

๒. มโนทวารมรณาสันนวิถี คือการเกิดขึ้นของวิถีจิตในขณะใกล้ตายทางมโนทวารมี ๒ ประเภทคือ

๑. กามชวนมโนทวารมรณาสันนวิถี คือการเกิดขึ้นของวิถีจิตในขณะใกล้ตายทางมโนทวารของปุถุชน ๔ และผลเสกขบุคคล ๓ แบ่งเป็น ๔ ประเภทคือ

๑. ชวนะ, ตทารัมมณะ, จุติ

๒. ชวนะ, ตทารัมมณะ, ภวังค์, จุติ

๓. ชวนะ, จุติ

๔. ชวนะ, ภวังค์, จุติ

๒. ปรินิพพานวิถี คือการเกิดขึ้นของวิถีจิตในขณะใกล้ดับขันธ-ปรินิพพานของพระอรหันตบุคคล ซึ่งวิถีประเภทนี้ไม่เป็นเหตุปัจจัยให้มีการปฏิสนธิในภพใหม่ได้อีก แบ่งออกเป็น ๒ ประเภทคือ

๑. ปรินิพพานวิถีที่เกิดต่อจากกามชวนะ หรือปรินิพพานวิถีธรรมดาคือ มโนทวารมรณาสันนวิถีของพระอรหันตบุคคลที่เป็นไปอย่างธรรมดาสามัญ ไม่มีอะไรเป็นพิเศษมี ๔ ประเภท เช่นเดียวกันกับกามชวนมโนทวารมรณา-สันนวิถีต่างกันแต่เพียงว่าวิถีประเภทนี้เกิดขึ้นแก่พระอรหันตบุคคลเท่านั้น

๒. ปรินิพพานวิถีที่เกิดต่อจากอัปปนาชวนะ หรือปรินิพพานวิถีพิเศษคือ มโนทวารมรณาสันนวิถีของพระอรหันต์ที่เกิดติดต่อกันกับอัปปนาชวนจิตมี ๔ ชนิดดังนี้คือ

๑. ฌานสมนันตรวิถี คือปรินิพพานจุติของพระอรหันต์ ที่เกิดขึ้นต่อจากฌานสมาบัติวิถีโดยไม่มีวิถีจิตอื่นๆ มาคั่น

๒. ปัจจเวกขณสมนันตรวิถี คือปรินิพพานจุติของพระอรหันต์ที่เกิดขึ้นต่อจากการพิจารณาองค์ฌานโดยไม่มีวิถีจิตอื่นๆ มาคั่น

๓. อภิญญาสมนันตรวิถี คือปรินิพพานจุติของพระอรหันต์ ที่

เกิดต่อจากอภิญญาจิตที่เกี่ยวกับการแสดงอิทธิวิธอภิญญาเท่านั้นโดยไม่มีวิถีจิตอื่นๆ มาคั่น

๔. ชีวิตสมสีสีวิถี คือปรินิพพานจุติของพระอรหันต์ ที่เกิดขึ้นต่อจากการพิจารณามรรค, ผล, นิพพาน และกิเลสที่ได้ประหาณไปแล้วโดยไม่มีวิถีจิตอื่นๆ มาคั่น

ภาพปัญจทวารมรณาสันนวิถี ๔ ประเภท

๑ ภ ตี น ท ป ปัญ สํ ณ วุ ช ช ช ช ช ต ต จุ | ฏิ ภ ภ

๑๐ ๑ ๑๐ ๒ ๓ ๑ ๒๐ ๑๑ ๑๐ ๑๐

๒ ภ ตี น ท ป ปัญ สํ ณ วุ ช ช ช ช ช ต ต ภ จุ | ฏิ ภ ภ

๑๐ ๑ ๑๐ ๒ ๓ ๑ ๒๐ ๑๑ ๑๐ ๑๐ ๑๐

๓ ภ ตี น ท ป ปัญ สํ ณ วุ ช ช ช ช ช จุ | ฏิ ภ ภ

๑๑ ๑ ๑๐ ๒ ๓ ๑ ๒๐ ๑๑ ๑๐

๔ ภ ตี น ท ป ปัญ สํ ณ วุ ช ช ช ช ช ภ ภ ภ จุ | ฏิ ภ ภ

๑๕ ๑ ๑๐ ๒ ๓ ๑ ๒๐ ๑๕ ๑๕ ๑๐

หมายเหตุ ภาพปัญจทวารมรณาสันนวิถีทั้ง ๔ ประเภทนี้ เป็นปัญจทวารวิถีชนิดอติมหันตารมณ์วิถี ส่วนมหันตารมณ์วิถีก็เป็นไปในทำนองเดียวกันกับอติมหันตารมณ์วิถี ต่างกันแต่เพียงว่าจำนวนของอตีตภวังค์, วาระของวิถีจิตและความเป็นไปของอารมณ์เท่านั้น แต่สำหรับปริตตารมณ์วิถีและอติปริตตารมณ์วิถีไม่จัดเป็นปัญจทวารมรณาสันนวิถี เพราะไม่มีการเกิดขึ้นแห่งมรณาสันนชวนจิตแต่อย่างใด

อนึ่ง ภาพปัญจทวารมรณาสันนวิถีนี้ มีจุดหมายเพื่อแสดงฐานของจุติจิตเท่านั้นจึงแสดงภาพไว้เป็น ๔ ประเภทดังกล่าว หากต้องการทราบเรื่องเกี่ยวกับปัญจทวารมรณาสันนวิถีโดยละเอียดพึงเปรียบเทียบจากอติมหันตารมณ์วิถี และ

มหันตารมณ์วิถีโดยพิสดาร ที่ได้แสดงไว้แล้วข้างต้นในปัญจทวารวิถี และสำหรับจำนวนของภวังคจิตที่คั่นระหว่างตทารัมมณจิตกับจุติจิต หรือระหว่างชวนจิตกับจุติจิตเป็นจำนวนภวังคจิตที่เกิดได้น้อยหรือมากนั้น โดยอาศัยหลักที่ว่า "กัมมชรูปเกิดเป็นครั้งสุดท้ายที่อุปปาทักขณะของจิตดวงที่ ๑๗ ที่นับถอยหลังจากจุติจิตขึ้นไป และดับลงพร้อมกันกับภังคักขณะของจุติจิต"

สำหรับปัญจทวารมรณาสันนวิถีประเภทที่ ๔ ตามที่แสดงมาแล้วนี้เป็นวิถีที่มีอาคันตุกภวังค์ก็มีได้ แต่ไม่จำเป็นที่จะต้องนับจำนวนมาแสดงไว้ในที่นี้

อธิบายปัญจทวารมรณาสันนวิถี ๔ ประเภท

วิถีประเภทที่ ๑

ว่าโดยบุคคล เกิดขึ้นแก่บุคคล ๖ จำพวกคือ ปุถุชน ๔ และอริยผลบุคคลเบื้องต่ำ ๒

ว่าโดยภูมิ เกิดได้ในกามภูมิ ๑๑

ว่าโดยองค์ธรรมปรมัตถ์ ภวังค์แรกและจุติจิตได้แก่ กามภวังคจิต ๑๐ ส่วนวิถีจิตเหล่านั้นได้แก่ ปัญจทวาราวัชชนจิต ๑ ทวิปัญจวิญญาณจิต ๑๐ สัมปฏิจฉนจิต ๒ สันตีรณจิต ๓ โวฏฐัพพนจิต ๑ กามชวนจิต ๒๐ คืออกุศลชวนะ ๑๒ มหากุศลชวนะ๘ และตทารัมมณจิต ๑๑

ว่าโดยอารมณ์ ภวังค์แรกและจุติจิตมีอารมณ์ ๖ ที่เรียกว่า กรรมอารมณ์ กรรมนิมิตอารมณ์ หรือคตินิมิตอารมณ์ ที่ได้รับมาจากฉทวาริกมรณาสันนชวนะในภพก่อนเมื่อใกล้จะตายเป็นอารมณ์ สำหรับวิถีจิตทั้งหมดที่อยู่ในวิถีนี้มีปัญจารมณ์ที่เรียกว่ากรรมนิมิตอารมณ์ หรือคตินิมิตอารมณ์ อันเป็นอารมณ์ที่เกี่ยวกับกรรมซึ่งได้เคยกระทำไว้แล้วในภพนี้หรือภพก่อนๆ เป็นอารมณ์

ว่าโดยวัตถุ ทวิปัญจวิญญาณจิต ๑๐ อาศัยปัญจวัตถุเกิด ส่วนวิถีจิตที่เหลือทั้งหมด ภวังค์แรกและจุติจิตอาศัยหทยวัตถุเกิด

วิถีประเภทที่ ๒

เมื่อว่าโดยบุคคลเป็นต้นจนถึงวัตถุเหล่านี้ ก็คงเป็นไปเหมือนกันกับวิถี

ประเภทที่ ๑ ทุกประการ ต่างกันแต่เพียงว่าวิถีประเภทที่ ๒ มีภวังคจิตเกิดคั่นระหว่างตทารัมมณจิตกับจุติจิตเท่านั้น

วิถีประเภทที่ ๓

ว่าโดยบุคคล เกิดขึ้นแก่บุคคล ๖ จำพวกคือ ปุถุชน ๔ และอริยผลบุคคลเบื้องต่ำ ๒

ว่าโดยภูมิ เกิดได้ในภูมิ ๒๑ ภูมิคือ กามภูมิ ๑๑ และรูปภูมิ ๑๐ (เว้นอสัญญสัตตภูมิ, สุทธาวาสภูมิ ๕)

ว่าโดยองค์ธรรมปรมัตถ์ ภวังค์แรกและจุติจิต ได้แก่ปัญจโวการภวังคจิต ๑๑ คือ กามอุเบกขาภวังคจิต ๖ และรูปภวังคจิต ๕ ส่วนวิถีจิตเหล่านั้นได้แก่ปัญจทวาราวัชชนจิต ๑ ทวิปัญจวิญญาณจิต ๑๐ ตามสมควรแก่ภูมิ สัมปฏิจฉนจิต ๒ สันตีรณจิต ๓ โวฏฐัพพนจิต ๑ และกามชวนจิต ๒๐ คืออกุศลชวนะ ๑๒ มหากุศลชวนะ ๘

ว่าโดยอารมณ์ ภวังค์แรกและจุติจิต ที่เป็นกามอุเบกขาภวังคจิต ๖ มีอารมณ์ ๖ ที่เรียกว่า กรรมอารมณ์ กรรมนิมิตอารมณ์ หรือคตินิมิตอารมณ์ที่ได้รับมาจากฉทวาริกมรณาสันนชวนะในภพก่อนเมื่อใกล้จะตายเป็นอารมณ์ ส่วนที่เป็นรูปภวังคจิต ๕ มีบัญญัติกรรมนิมิตธรรมารมณ์อันเนื่องด้วยกรรมฐาน ๒๖ คือ กสิณบัญญัติ ๑๐, อสุภบัญญัติ ๑๐, โกฏฐาสบัญญัติ ๑ อานาปานบัญญัติ ๑ หรือสัตวบัญญัติ ๔ ที่ได้รับมาจากมโนทวาริกมรณาสันนชวนะในภพก่อนเมื่อใกล้จะตายเป็นอารมณ์

สำหรับวิถีจิตทั้งหมดที่อยู่ในวิถีนี้ มีปัญจารมณ์ที่เรียกว่า กรรมนิมิตอารมณ์ หรือคตินิมิตอารมณ์ อันเป็นอารมณ์ที่เกี่ยวกับกรรมซึ่งได้เคยกระทำไว้แล้วในภพนี้หรือภพ ก่อนๆ เป็นอารมณ์

ว่าโดยวัตถุ ทวิปัญจวิญญาณจิต ๑๐ อาศัยปัญจวัตถุเกิด ส่วนวิถีจิตที่เหลือทั้งหมด ภวังค์แรกและจุติจิตอาศัยหทยวัตถุเกิด

วิถีประเภทที่ ๔

เมื่อว่าโดยบุคคลเป็นต้นจนถึงวัตถุเหล่านี้ ก็คงเป็นไปเหมือนกันกับวิถี

ประเภทที่ ๓ ต่างกันแต่องค์ธรรมปรมัตถ์คือ ภวังค์แรกภวังค์หลัง และจุติจิตมีจำนวน ๑๕ ดวง สำหรับภวังค์ที่คั่นระหว่างชวนจิตกับจุติจิตนั้นเป็นภวังค์ธรรมดาหรือเป็นอาคันตุกภวังค์ก็ได้

ภาพกามชวนมโนทวารมรณาสันนวิถี ๔ ประเภท

๑ ภ น ท ม ช ช ช ช ช ต ต จุ | ฏิ ภ ภ ภ

๑๐ ๑ ๒๐ ๑๑ ๑๐ ๑๐

๒ ภ น ท ม ช ช ช ช ช ต ต ภ ภ ภ ภ ภ ภ จุ | ฏิ ภ

๑๐ ๑ ๒๐ ๑๑ ๑๐ ๑๐ ๑๐

๓ ภ น ท ม ช ช ช ช ช จุ | ฏิ ภ ภ ภ

๑๕ ๑ ๒๐ ๑๕ ๑๙

๔ ภ น ท ม ช ช ช ช ช ภ ภ ภ ภ ภ ภ ภ ภ จุ | ฏิ ภ

๑๙ ๑ ๒๐ ๑๙ ๑๙ ๑๙

มรณาสันนวิถีพิเศษ

๔ ภ น ท ม ช ช ช ช ช ภ ภ ภ ภ ภ ภ ภ ภ จุ | ชี ชี

๔ ๑ ๘ ๔ ๔

หมายเหตุ ภาพกามชวนมโนทวารมรณาสันนวิถีทั้ง ๔ ประเภท เป็นกามชวนมโนทวารชนิดอติวิภูตารมณ์วิถีที่ไม่มีอตีตภวังค์ (แต่ถ้ามีปัจจุบันนิปผันนรูปเป็นอารมณ์ ก็มีอตีตภวังค์ ถ้าไม่มีปัจจุบันนิปผันนรูปเป็นอารมณ์ก็ไม่มีอตีตภวังค์) ส่วนวิภูตารมณ์วิถีก็เป็นไปในทำนองเดียวกันกับอติวิภูตารมณ์วิถีต่างกันตรงที่จำนวนของอตีตภวังค์, วาระของวิถีจิต และความเป็นไปของอารมณ์เท่านั้น แต่สำหรับอวิภูตารมณ์วิถี และอติอวิภูตารมณ์วิถีไม่จัดเป็นกามชวนมโนทวารมรณาสันนวิถี เพราะไม่มีการเกิดขึ้นแห่งมรณาสันนชวนจิตแต่อย่างใด

อนึ่ง ภาพกามชวนมโนทวารมรณาสันนวิถีเหล่านี้ มีจุดหมายเพื่อแสดงฐานของจุติจิตเท่านั้น จึงแสดงภาพวิถีจิตเป็น ๔ ประเภทดังกล่าว หากต้องการทราบเรื่องเกี่ยวกับกามชวนมโนทวารมรณาสันนวิถีโดยละเอียด พึงเปรียบเทียบจากอติวิภูตารมณ์วิถีโดยพิสดาร ที่ได้แสดงไว้แล้วข้างต้นในกามชวนมโนทวารวิถี และสำหรับจำนวนของภวังคจิตที่คั่นระหว่างตทารัมมณจิตกับจุติจิต หรือระหว่างชวนจิตกับจุติจิต เป็นจำนวนภวังคจิตที่เกิดได้น้อยหรือมากนั้น โดยอาศัยหลักที่ว่า "กัมมชรูปเกิดเป็นครั้งสุดท้ายที่อุปปาทักขณะของจิตดวงที่ ๑๗ ที่นับถอยหลังจากจุติจิตขึ้นไป และดับลงพร้อมกันกับภังคักขณะของจุติจิต"

สำหรับมโนทวารมรณาสันนวิถีประเภทที่ ๔ ตามที่แสดงมาแล้วนี้เป็นวิถีที่มีอาคันตุกภวังค์ก็มีได้ แต่ไม่จำเป็นที่จะต้องนับจำนวนมาแสดงไว้ในที่นี้

อธิบายกามชวนมโนทวารมรณาสันนวิถี ๔ ประเภท

วิถีประเภทที่ ๑

ว่าโดยบุคคล เกิดขึ้นแก่บุคคล ๖ จำพวกคือ ปุถุชน ๔ และผลเสกขบุคคลเบื้องต่ำ ๒

ว่าโดยภูมิ เกิดได้ในกามภูมิ ๑๑

ว่าโดยองค์ธรรมปรมัตถ์ ภวังค์แรกและจุติจิตได้แก่ กามภวังคจิต ๑๐ ส่วนวิถีจิตเหล่านั้นได้แก่ มโนทวาราวัชชนจิต ๑ กามชวนจิต ๒๐ คืออกุศลชวนะ ๑๒ มหากุศลชวนะ ๘ และตทารัมมณจิต ๑๑

ว่าโดยอารมณ์ ภวังค์แรกและจุติจิตมีอารมณ์ ๖ ที่เรียกว่า กรรมอารมณ์ กรรมนิมิตอารมณ์ หรือคตินิมิตอารมณ์ ที่ได้รับมาจากฉทวาริกมรณาสันนชวนะใน

ภพก่อนเมื่อใกล้จะตายเป็นอารมณ์

สำหรับวิถีจิตทั้งหมดที่อยู่ในวิถีนี้มีอารมณ์ ๖ ที่เรียกว่า กรรมอารมณ์ กรรมนิมิตอารมณ์ หรือคตินิมิตอารมณ์ อันเป็นตัวกรรมหรืออารมณ์ที่เกี่ยวกับกรรมซึ่งได้เคยกระทำไว้แล้ว ในภพนี้หรือภพก่อนๆ เป็นอารมณ์

ว่าโดยวัตถุ ภวังค์แรก จุติจิต และวิถีจิตทั้งหมดอาศัยหทยวัตถุเกิด

วิถีประเภทที่ ๒

เมื่อว่าโดยบุคคลเป็นต้นจนถึงวัตถุเหล่านี้ ก็คงเป็นไปเหมือนกันกับวิถีประเภทที่ ๑ ทุกประการ ต่างกันแต่เพียงว่าวิถีประเภทที่ ๒ มีภวังคจิตเกิดคั่นระหว่างตทารัมมณจิตกับจุติจิต

วิถีประเภทที่ ๓

ว่าโดยบุคคล เกิดขึ้นแก่บุคคล ๗ จำพวกคือ ปุถุชน ๔ และผลเสกขบุคคล ๓

ว่าโดยภูมิ เกิดได้ใน ๒๙ ภูมิคือ กามภูมิ ๑๑ รูปภูมิ ๑๔ (เว้นอสัญญสัตตภูมิ, อกนิฏฐาภูมิ) และอรูปภูมิ ๔

ว่าโดยองค์ธรรมปรมัตถ์ ภวังค์แรกและจุติจิตได้แก่ ภวังคจิต ๑๕ (เว้นกามโสมนัส ภวังคจิต ๔) ส่วนวิถีจิตเหล่านั้น ได้แก่มโนทวาราวัชชนจิต ๑ และกามชวนจิต ๒๐คือ อกุศลชวนะ ๑๒ มหากุศลชวนะ ๘

ว่าโดยอารมณ์ ภวังค์แรกและจุติจิต ที่เป็นกามอุเบกขาภวังคจิต ๖ มีอารมณ์ ๖ ที่เรียกว่ากรรมอารมณ์ กรรมนิมิตอารมณ์ หรือคตินิมิตอารมณ์ ที่ได้รับมาจากฉทวาริกมรณาสันนชวนะในภพก่อนเมื่อใกล้จะตายเป็นอารมณ์ที่เป็นรูปภวังคจิต ๕ มีบัญญัติกรรมนิมิตธรรมารมณ์ อันเนื่องด้วยกรรมฐาน ๒๖ คือ กสิณบัญญัติ ๑๐ อสุภบัญญัติ ๑๐ โกฏฐาสบัญญัติ ๑ อานาปานบัญญัติ ๑ หรือสัตวบัญญัติ ๔ ที่ได้รับมาจากมโนทวาริกมรณาสันนชวนะในภพก่อนเมื่อใกล้จะตายเป็นอารมณ์ ส่วนที่เป็นอรูปภวังคจิต ๔ มีบัญญัติกรรมนิมิตหรือมหัคคตกรรมนิมิตธรรมารมณ์อันเนื่องด้วยอรูปกรรมฐาน ๔ คือ กสิณุคฆาฏิมากาสบัญญัติ, อากาสานัญจายตนฌาน, นัตถิภาวบัญญัติ หรืออากิญจัญญายตนฌานที่ได้รับมา

จากมโนทวาริกมรณาสันนชวนะในภพก่อนเมื่อใกล้จะตายเป็นอารมณ์

สำหรับวิถีจิตทั้งหมดที่อยู่ในวิถีนี้มีอารมณ์ ๖ ที่เรียกว่ากรรมอารมณ์ กรรมนิมิตอารมณ์ หรือคตินิมิตอารมณ์ อันเป็นตัวกรรมหรืออารมณ์ที่เกี่ยวกับกรรม ซึ่งได้เคยกระทำไว้แล้วในภพนี้หรือภพก่อนๆ เป็นอารมณ์

ว่าโดยวัตถุ ภวังค์แรกจุติจิต และวิถีจิตทั้งหมด ถ้าเกิดในปัญจโวการภูมิ อาศัยหทยวัตถุเกิด ถ้าเกิดในจตุโวการภูมิก็ไม่ต้องอาศัยหทยวัตถุเกิด

วิถีประเภทที่ ๔

เมื่อว่าโดยบุคคลเป็นต้นจนถึงวัตถุเหล่านี้ ก็คงเป็นไปเหมือนกันกับวิถีประเภทที่ ๓ ต่างกันแต่องค์ธรรมปรมัตถ์ คือ ภวังค์แรกภวังค์หลังและจุติจิตที่มีจำนวน ๑๙ ดวง สำหรับภวังค์ที่คั่นระหว่างชวนกับจุตินั้น เป็นภวังค์ธรรมดาหรือเป็นอาคันตุกภวังค์ก็ได้

มรณาสันนวิถีพิเศษ เป็นวิถีที่รวมอยู่ในมโนทวารมรณาสันนวิถีประเภทที่ ๓ หรือที่ ๔ นั้นเอง แต่หลังจากจุติจิตดับลงแล้ว ปฏิสนธิด้วยรูปคือ ชีวิตนวกกลาปในอสัญญสัตตภูมิเท่านั้น เมื่อจำแนกโดยบุคคลเป็นต้น ได้ดังต่อไปนี้

ว่าโดยบุคคล เกิดขึ้นแก่ติเหตุกปุถุชน

ว่าโดยภูมิ เกิดได้ในกามสุคติภูมิ ๗

ว่าโดยองค์ธรรมปรมัตถ์ ภวังค์แรกภวังค์หลังและจุติจิต ได้แก่ติเหตุกกามภวังคจิต ๔ ส่วนวิถีจิตเหล่านั้นได้แก่ มโนทวาราวัชชนจิต ๑ และมหากุศลชวนจิต ๘

ว่าโดยอารมณ์ ภวังค์แรกภวังค์หลังและจุติจิตมีอารมณ์ ๖ ที่เรียกว่ากรรมอารมณ์ กรรมนิมิตอารมณ์ หรือคตินิมิตอารมณ์ ที่ได้รับมาจากฉทวาริกมรณาสันนชวนะในภพก่อนเมื่อใกล้จะตายเป็นอารมณ์

สำหรับวิถีจิตทั้งหมดที่อยู่ในวิถีนี้ มีกรรมนิมิตบัญญัติธรรมารมณ์อันเนื่องจากกรรมฐาน ๑๒ คือ กสิณบัญญัติ ๑๐ อานาปานบัญญัติ ๑ หรือมัชฌัตตสัตวบัญญัติ ๑ เป็นอารมณ์

ว่าโดยวัตถุ ภวังค์แรกภวังค์หลังจุติจิตและวิถีจิตทั้งหมดอาศัยหทยวัตถุเกิด

ภาพปรินิพพานวิถีธรรมดา ๔ ประเภท

๑ (ภ)(ภ)(น)(ท)(ม)(ช)(ช)(ช)(ช)(ช)(ต)(ต)(จุ) | อนุปาทิเสสนิพพาน

๔ ๑ ๙ ๑๑ ๔

๒ (ภ)(น)(ท)(ม)(ช)(ช)(ช)(ช)(ช)(ต)(ต)(ภ)(ภ)(ภ)(ภ)(ภ)(ภ)(จุ) | อนุ

๔ ๑ ๙ ๑๑ ๔ ๔

๓ (ภ)(น)(ท)(ม)(ช)(ช)(ช)(ช)(ช)(จุ) | อนุปาทิเสสนิพพาน

๑๓ ๑ ๙ ๑๓

๔ (ภ)(น)(ท)(ม)(ช)(ช)(ช)(ช)(ช)(ภ)(ภ)(ภ)(ภ)(ภ)(ภ)(ภ)(ภ)(จุ) | อนุ

๑๓ ๑ ๙ ๑๓ ๑๓

หมายเหตุ ภาพปรินิพพานวิถีธรรมดาทั้ง ๔ ประเภทนี้ ก็เป็นไปในทำนองเดียวกันกับกามชวนมโนทวารมรณาสันนวิถีทุกประการ ต่างกันแต่เพียงว่าวิถีเหล่านี้เกิดขึ้นแก่พระอรหันตบุคคลเท่านั้น และมิได้เป็นเหตุปัจจัยให้มีการปฏิสนธิในภพใหม่ สำหรับจำนวนของภวังค์หลังที่เกิดขึ้นนั้นมีหลักเกณฑ์เช่นเดียวกันกับกามชวนมโนทวาร-มรณาสันนวิถีของปุถุชน ๔ และผลเสกขบุคคล ๓

อธิบายปรินิพพานวิถีธรรมดา ๔ ประเภท

วิถีประเภทที่ ๑

ว่าโดยบุคคล เกิดขึ้นแก่พระอรหันตบุคคล

ว่าโดยภูมิ เกิดได้ในกามสุคติภูมิ ๗

ว่าโดยองค์ธรรมปรมัตถ์ ภวังค์แรกและจุติจิตได้แก่ ติเหตุกกามภวังคจิต ๔ ส่วนวิถีจิต เหล่านั้น ได้แก่มโนทวาราวัชชนจิต ๑ กามกิริยาชวนจิต ๙ และตทารัมมณจิต ๑๑

ว่าโดยอารมณ์ ภวังค์แรกและจุติจิตมีอารมณ์ ๖ ที่เรียกว่า กรรมอารมณ์ กรรมนิมิตอารมณ์ หรือคตินิมิตอารมณ์ ที่ได้รับมาจากฉทวาริกมรณาสันนชวนะในภพก่อนเมื่อใกล้จะตายเป็นอารมณ์

สำหรับวิถีจิตทั้งหมดที่อยู่ในวิถีนี้มีอารมณ์ ๖ ที่เป็นรูป นามที่ท่านมีความสนใจพิจารณาอยู่เสมอ ๆ อันเป็นกิริยานิมิตเป็นอารมณ์

ว่าโดยวัตถุ ภวังค์แรก จุติจิต และวิถีจิตทั้งหมดอาศัยหทยวัตถุเกิด

วิถีประเภทที่ ๒

เมื่อว่าโดยบุคคลเป็นต้นจนถึงวัตถุเหล่านี้ ก็คงเป็นไปเหมือนกันกับวิถีประเภทที่ ๑ ทุกประการ ต่างกันแต่เพียงว่าวิถีประเภทที่ ๒ มีภวังคจิตเกิดคั่นระหว่างตทารัมมณจิตกับจุติจิต

วิถีประเภทที่ ๓

ว่าโดยบุคคล เกิดขึ้นแก่พระอรหันตบุคคล

ว่าโดยภูมิ เกิดได้ใน ๒๖ ภูมิคือ กามสุคติภูมิ ๗ รูปภูมิ ๑๕ (เว้นอสัญญสัตตภูมิ) และอรูปภูมิ ๔

ว่าโดยองค์ธรรมปรมัตถ์ ภวังค์แรกและจุติจิตได้แก่ ติเหตุกภวังคจิต ๑๓ ส่วนวิถีจิตเหล่านั้น ได้แก่มโนทวาราวัชชนจิต ๑ และกามกิริยาชวนจิต ๙

ว่าโดยอารมณ์ ภวังค์แรกและจุติจิต ที่เป็นติเหตุกกามภวังคจิต ๔ มีอารมณ์ ๖ ที่เรียกว่ากรรมอารมณ์ กรรมนิมิตอารมณ์ หรือคตินิมิตอารมณ์ที่ได้รับมาจากฉทวาริกมรณาสันนชวนะในภพก่อนเมื่อใกล้จะตายเป็นอารมณ์ ที่เป็นรูปภวังคจิต

๕ มีบัญญัติกรรมนิมิตธรรมารมณ์ อันเนื่องด้วยกรรมฐาน ๒๖ คือ กสิณบัญญัติ ๑๐ อสุภบัญญัติ ๑๐ โกฏฐาสบัญญัติ ๑ อานาปานบัญญัติ ๑ และสัตวบัญญัติ ๔ ที่ได้รับมาจากมโนทวาริกมรณาสันนชวนะในภพก่อนเมื่อใกล้จะตายเป็นอารมณ์ ส่วนที่เป็นอรูปภวังคจิต ๔ มีบัญญัติกรรมนิมิต หรือมหัคคตกรรมนิมิตธรรมารมณ์ อันเนื่องด้วยอรูปกรรมฐาน ๔ คือ กสิณุคฆาฏิมากาสบัญญัติ อากาสานัญจายตนฌาน นัตถิภาวบัญญัติ และอากิญจัญญายตน ฌานที่ได้รับมาจากมโนทวาริกมรณาสันน-ชวนะในภพก่อนเมื่อใกล้จะตายเป็นอารมณ์

สำหรับวิถีจิตทั้งหมดที่อยู่ในวิถีนี้ มีอารมณ์ ๖ ที่เป็นรูป นามบัญญัติ ที่ท่านมีความสนใจพิจารณาอยู่เสมอ ๆ อันเป็นกิริยานิมิตเป็นอารมณ์

ว่าโดยวัตถุ ภวังค์แรกจุติจิตและวิถีจิตทั้งหมด ถ้าเกิดในปัญจโวการภูมิ ๒๒ อาศัยหทยวัตถุเกิด ถ้าเกิดในจตุโวการภูมิ ๔ ก็ไม่ต้องอาศัยหทยวัตถุเกิด

วิถีประเภทที่ ๔

เมื่อว่าโดยบุคคลเป็นต้นจนถึงวัตถุเหล่านี้ ก็คงเป็นไปเหมือนกันกับวิถีประเภทที่ ๓ ทุกประการต่างกันแต่เพียงว่า วิถีประเภทที่ ๔ มีภวังคจิตเกิดคั่นระหว่างชวนจิตกับจุติจิต

ภาพปรินิพพานวิถีพิเศษ ๔ ประเภท

๑. ฌานสมนันตรวิถี

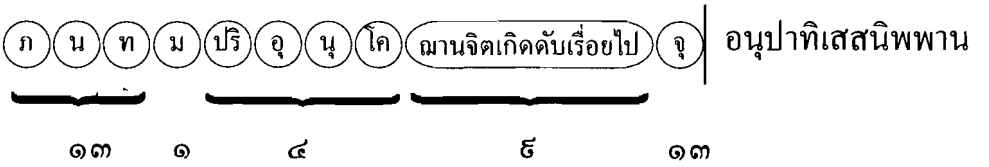

๒. ปัจจเวกขณสมนันตรวิถี

ภ น ท ม ช ช ช ช ช ช ช ภ ภ ภ ฯลฯ

๑๓ ๑ ๘ ๑๓

ภ น ท ม ช ช ช ช ช จุ | อนุปาทิเสสนิพพาน

๑๓ ๑ ๘ ๑๓

๓. อภิญญาสมนันตรวิถี

ภ น ท ม ปริ อุ นุ โค ภิ จุ | อนุปาทิเสสนิพพาน

๕ ๑ ๒ ๑ ๕

๔. ชีวิตสมสีสีวิถี

ภ น ท ม ปริ อุ นุ โว ม ผ ผ ภ ภ ภ ฯลฯ

๔ ๑ ๔ ๑ ๑ ๔

ภ น ท ม ช ช ช ช ช ช ช ภ ภ ภ ฯลฯ

๔ ๑ ๘ ๔

ภ น ท ม ช ช ช ช ช จุ | อนุปาทิเสสนิพพาน

๔ ๑ ๘ ๔

หมายเหตุ ภาพปรินิพพานวิถีพิเศษทั้ง ๔ ประเภทนี้เป็นของพระอรหันตบุคคลที่เป็นมันทบุคคล ส่วนของติกขบุคคลนั้นพึงทราบตามนัยของอัปปนาชวนมโนทวารวิถีที่ได้แสดงไว้แล้วในตอนต้น และวิถีจิตเหล่านี้แสดงเฉพาะวาระที่ไม่มีภวังคจิตเกิดคั่นระหว่างชวนะกับจุติจิตเท่านั้น ซึ่งตามความจริงแล้วจะมีภวังคจิตเกิดคั่นระหว่างชวนะกับจุติจิตก็ได้

อธิบายปรินิพพานวิถีพิเศษ ๔ ประเภท

๑. ฌานสมนันตรวิถี

ว่าโดยบุคคล เกิดขึ้นแก่พระอรหันตบุคคล

ว่าโดยภูมิ เกิดได้ใน ๒๖ ภูมิคือ กามสุคติภูมิ ๗ รูปภูมิ ๑๕ (เว้นอสัญญสัตตภูมิ) และอรูปภูมิ ๔

ว่าโดยองค์ธรรมปรมัตถ์ ภวังค์แรกและจุติจิตได้แก่ ติเหตุกภวังคจิต ๑๓ ส่วนวิถีจิตเหล่านั้น ได้แก่มโนทวาราวัชชนจิต ๑ มหากิริยาญาณสัมปยุตตจิต ๔ และมหัคคตกิริยาจิต ๙ (มรณาสันนชวนจิต ได้แก่ มหัคคตกิริยาจิต ๙)

ว่าโดยอารมณ์ ภวังค์แรกและจุติจิตที่เป็นติเหตุกกามภวังคจิต ๔ มีอารมณ์ ๖ ที่เรียกว่ากรรมอารมณ์ กรรมนิมิตอารมณ์ หรือคตินิมิตอารมณ์ ที่ได้รับมาจากฉทวาริกมรณาสันนชวนะในภพก่อนเมื่อใกล้จะตายเป็นอารมณ์, ที่เป็นรูปภวังคจิต ๕ มีบัญญัติ กรรมนิมิตธรรมารมณ์ อันเนื่องด้วยกรรมฐาน ๒๖ คือ กสิณบัญญัติ ๑๐ อสุภบัญญัติ๑๐ โกฏฐาสบัญญัติ ๑ อานาปานบัญญัติ ๑ หรือสัตวบัญญัติ ๔ ที่ได้รับมาจากมโนทวาริกมรณาสันนชวนะในภพก่อนเมื่อใกล้จะตายเป็นอารมณ์ ส่วนที่เป็นอรูปภวังคจิต ๔ มีบัญญัติกรรมนิมิตหรือมหัคคตกรรมนิมิตธรรมารมณ์ อันเนื่องด้วยอรูปกรรมฐาน ๔ คือ กสิณุคฆาฏิมากาสบัญญัติ อากาสานัญจายตนฌาน นัตถิภาวบัญญัติ หรืออากิญจัญญายตนฌาน ที่ได้รับมาจากมโนทวาริกมรณาสันนชวนะในภพก่อนเมื่อใกล้จะตายเป็นอารมณ์

สำหรับวิถีจิตทั้งหมดที่อยู่ในวิถีนี้ มีบัญญัติหรือมหัคคตธรรมารมณ์อันเนื่องด้วยกรรมฐาน ๓๐ อันเป็นกิริยานิมิตเป็นอารมณ์

ว่าโดยวัตถุ ภวังค์แรกจุติจิตและวิถีจิตทั้งหมด ถ้าเกิดในปัญจโวการภูมิ ๒๒ อาศัยหทยวัตถุเกิด ถ้าเกิดในจตุโวการภูมิ ๔ ก็ไม่ต้องอาศัยหทยวัตถุเกิด

การเกิดขึ้นของฌานสมนันตรวิถี

พระอรหันต์เมื่อใกล้จะปรินิพพานได้เข้าฌานสมาบัติก่อน เพื่อจะระงับดับเสียซึ่งทุกขเวทนาทั้งปวงที่เกิดขึ้นทางกาย ซึ่งเป็นไปดังนี้คือ ภวังคจลนะ ภวังคุปัจเฉทะ มโนทวาราวัชชนจิต มหากิริยาชวนจิตดวงใดดวงหนึ่งมีชื่อว่า ปริกรรม อุปจาร อนุโลม และโคตรภู เกิดขึ้นแล้วก็ดับลงต่อจากนั้นมหัคคตกิริยาชวนจิต ๙ ดวงใดดวงหนึ่ง ซึ่งมีกสิณบัญญัติเป็นต้นเป็นอารมณ์ เกิดขึ้นเรื่อยๆ ไปตลอดเวลาที่ได้อธิษฐานไว้ เมื่อถึงเวลาตามที่ได้กำหนดอธิษฐานไว้แล้ว จุติจิตก็เกิดขึ้นในลำดับแห่งฌานจิตครั้งสุดท้าย โดยไม่มีวิถีจิตอื่นๆ มาคั่น

๒. ปัจจเวกขณสมนันตรวิถี

ว่าโดยบุคคล เกิดขึ้นแก่พระอรหันตบุคคล

ว่าโดยภูมิ เกิดได้ใน ๒๖ ภูมิ คือ กามสุคติภูมิ ๗ รูปภูมิ ๑๕ (เว้นอสัญญสัตตภูมิ) และอรูปภูมิ ๔

ว่าโดยองค์ธรรมปรมัตถ์ ภวังค์แรกและจุติจิตได้แก่ ติเหตุกภวังคจิต ๑๓ ส่วนวิถีจิต เหล่านั้น ได้แก่มโนทวาราวัชชนจิต ๑ และมหากิริยาชวนจิต ๘

ว่าโดยอารมณ์ ภวังค์แรกและจุติจิต มีอารมณ์เช่นเดียวกันกับในฌาน-สมนันตรวิถี

สำหรับวิถีจิตทั้งหมดที่อยู่ในวิถีนี้ มีองค์ฌาน ๕,๔,๓, หรือ ๒ อันเป็นกิริยานิมิตเป็นอารมณ์

ว่าโดยวัตถุ ภวังค์แรกจุติจิตและวิถีจิตทั้งหมด ถ้าเกิดในปัญจโวการภูมิ ๒๒ อาศัยหทยวัตถุเกิด ถ้าเกิดในจตุโวการภูมิ ๔ ก็ไม่ต้องอาศัยหทยวัตถุเกิด

การเกิดขึ้นของปัจจเวกขณสมนันตรวิถี

พระอรหันต์เมื่อใกล้จะปรินิพพานได้เข้าฌานสมาบัติก่อน เพื่อจะระงับดับเสียซึ่งทุกขเวทนาทั้งปวงที่เกิดขึ้นทางกายซึ่งเป็นไปดังนี้คือ ภวังคจลนะ ภวังคุปัจเฉทะ มโนทวาราวัชชนจิต มหากิริยาชวนจิตดวงใดดวงหนึ่งมีชื่อว่า ปริกรรม อุปจาร อนุโลมและโคตรภู เกิดขึ้นแล้วก็ดับลง ต่อจากนั้นมหัคคตกิริยาชวนจิต ๙ ดวงใด

ดวงหนึ่ง ซึ่งมีกสิณบัญญัติเป็นต้นเป็นอารมณ์ เกิดขึ้นเรื่อย ๆ ไปตลอดเวลาที่ได้อธิษฐานไว้ เมื่อถึงเวลาตามที่ได้กำหนดอธิษฐานไว้แล้ว ปัจจเวกขณมโนทวารวิถีที่มีหน้าที่พิจารณาองค์ฌานก็เกิดขึ้น ภายหลังที่ได้ออกจากฌานสมาบัติ หลายร้อยหลายพันรอบตามสมควรแล้วก็ดับลง ต่อจากนั้นจุติจิตก็เกิดขึ้นในลำดับแห่งปัจจ-เวกขณชวนะ (ชวนะ จุติ) หรือปัจจเวกขณชวนะ ภวังค์ (ชวนะ ภวังค์ จุติ)

๓. อภิญญาสมนันตรวิถี

ว่าโดยบุคคล เกิดขึ้นแก่พระอรหันตบุคคล

ว่าโดยภูมิ เกิดได้ใน ๒๒ ภูมิคือ กามสุคติภูมิ ๗ และรูปภูมิ ๑๕ (เว้นอสัญญสัตตภูมิ)

ว่าโดยองค์ธรรมปรมัตถ์ ภวังค์แรกและจุติจิตได้แก่ ติเหตุกปัญจโวการ-ภวังคจิต ๙ ส่วนวิถีจิตเหล่านั้น ได้แก่มโนทวาราวัชชนจิต ๑ มหากิริยาญาณสัมปยุตตอุเบกขา ๒ และอภิญญากิริยาจิต ๑ (มรณาสันนชวนจิต ได้แก่ มหา-กิริยาญาณสัมปยุตตอุเบกขา๒ และอภิญญากิริยาจิต ๑)

ว่าโดยอารมณ์ ภวังค์แรกและจุติจิต ที่เป็นติเหตุกกามภวังคจิต ๔ มีอารมณ์ ๖ ที่เรียกว่ากรรมอารมณ์ กรรมนิมิตอารมณ์ หรือคตินิมิตอารมณ์ที่ได้รับมาจากฉทวาริกมรณาสันนชวนะในภพก่อนเมื่อใกล้จะตายเป็นอารมณ์ ส่วนที่เป็นรูปภวังคจิต ๕ มี บัญญัติกรรมนิมิตธรรมารมณ์อันเนื่องด้วยกรรมฐาน ๒๖ คือ กสิณบัญญัติ ๑๐ อสุภบัญญัติ ๑๐ โกฏฐาสบัญญัติ ๑ อานาปานบัญญัติ ๑ หรือสัตวบัญญัติ ๔ ที่ได้รับมาจากมโนทวาริกมรณาสันนชวนะในภพก่อน เมื่อใกล้จะตายเป็นอารมณ์

สำหรับวิถีจิตทั้งหมดที่อยู่ในวิถีนี้ มีกรัชกายที่มีอาการ ๓๒ ประกอบสำเร็จเป็นอวัยวะน้อยใหญ่ อันเป็นกิริยานิมิตเป็นอารมณ์

ว่าโดยวัตถุ ภวังค์แรกจุติจิตและวิถีจิตทั้งหมด อาศัยหทยวัตถุเกิด

การเกิดขึ้นของอภิญญาสมนันตรวิถี

พระอรหันต์เมื่อใกล้จะปรินิพพาน มีความประสงค์จะแสดงซึ่งอิทธิวิธอภิญญา

เฉพาะพระพักตร์ของสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าเป็นต้น การแสดงอิทธิวิธอภิญญานั้น มีดังนี้คือ เข้าปาทกฌานก่อน เมื่อออกจากปาทกฌานแล้วก็อธิษฐานตามความต้องการของตนในการที่จะแสดงอิทธิวิธนั้น เมื่ออธิษฐานเสร็จแล้วก็กลับเข้าปาทกฌานอีก เมื่อออกจากปาทกฌานครั้งที่ ๒ นี้แล้ว อภิญญาวิถีก็เกิดขึ้นดังนี้ คือ ภวังคจลนะ ภวังคุปัจเฉทะ มโนทวาราวัชชนจิต ปริกรรม อุปจาร อนุโลม โคตรภู และอภิญญากิริยาจิตเกิดขึ้น ๑ ขณะ ในขณะที่อภิญญากิริยาจิตเกิดขึ้นนั้นเอง ฤทธิ์ต่าง ๆ ก็สำเร็จได้ตามความประสงค์ของตน ภายหลังที่อภิญญากิริยาจิตดับลงแล้ว จุติจิตก็เกิดขึ้นติดต่อจากอภิญญากิริยาชวนะ (อภิญญา จุติ) หรือ อภิญญากิริยาชวนะ ภวังค์ (อภิญญา ภวังค์ จุติ)

๔. ชีวิตสมสีสีวิถี

ว่าโดยบุคคล เกิดขึ้นแก่พระอรหันตบุคคล

ว่าโดยภูมิ เกิดได้ในกามสุคติภูมิ ๗

ว่าโดยองค์ธรรมปรมัตถ์ ภวังค์แรกและจุติจิตได้แก่ ติเหตุกกามภวังคจิต ๔ ส่วนวิถีจิตเหล่านั้น ได้แก่มโนทวาราวัชชนจิต ๑ และมหากิริยาชวนจิต ๘

ว่าโดยอารมณ์ ภวังค์แรกและจุติจิต มีอารมณ์ ๖ ที่เรียกว่ากรรมอารมณ์ กรรมนิมิตอารมณ์ หรือ คตินิมิตอารมณ์ ที่ได้รับมาจากฉทวาริกมรณาสันนชวนะในภพก่อนเมื่อใกล้จะตายเป็นอารมณ์

สำหรับวิถีจิตทั้งหมดที่อยู่ในวิถีนี้ มีมรรค ผล นิพพาน และกิเลสที่ละได้แล้วอันเป็นกิริยานิมิตเป็นอารมณ์

ว่าโดยวัตถุ ภวังค์แรกจุติจิตและวิถีจิตทั้งหมดอาศัยหทยวัตถุเกิด

การเกิดขึ้นของชีวิตสมสีสีวิถี

พระอนาคามีบุคคลเมื่อใกล้จะตายโดยอาศัยเหตุอย่างใดอย่างหนึ่งคือ ถูกกระทำร้ายโดยบุคคลอื่นก่อขึ้นก็ดี ตนทำลายตนเองก็ดี หรือจะเป็นความตายตามวิสัยธรรมดาเหล่านี้ก็ดี อรหัตตมัคควิถีย่อมเกิดขึ้นดังนี้คือ ภวังคจลนะ ภวังคุปัจเฉทะ มโนทวาราวัชชนจิต มหากุศลญาณสัมปยุตตชวนจิตดวงใดดวงหนึ่ง ชื่อว่าปริกรรม

อุปจาร อนุโลม โวทาน เกิดขึ้นเป็นลำดับ ๆ แล้วก็ดับลง ต่อจากนั้นอรหัตตมัคคจิตก็เกิดขึ้น ๑ ขณะ แล้วก็ดับลง ในลำดับนั้นอรหัตตผลจิตก็เกิดขึ้น ๒ ขณะ ภายหลังจากอรหัตตผลจิตดับลงแล้ว ปัจจเวกขณมโนทวารวิถีที่ทำหน้าที่พิจารณามรรค ผล นิพพาน และกิเลสที่ประหาณไปแล้วก็เกิดขึ้นหลายครั้งตามสมควร หลังจากที่ปัจจเวกขณชวนจิตได้ดับลงแล้ว จุติจิตก็เกิดขึ้นติดต่อจากปัจจเวกขณชวนะ (ชวนะ จุติ) หรือปัจจเวกขณชวนะ ภวังค์ (ชวนะ ภวังค์ จุติ)

อนึ่ง ผู้ที่จะสำเร็จเป็นพระอรหันต์เมื่อเวลาใกล้จะตายนั้น มิใช่แต่พระอนาคามีบุคคลจำพวกเดียวเท่านั้น ติเหตุกปุถุชน พระโสดาบันบุคคล หรือพระสกทาคามีบุคคล ก็มีได้ดังนี้คือ

ติเหตุกปุถุชนทั้งหลาย เมื่อใกล้จะตายได้สำเร็จเป็นพระอรหันต์นั้น มัคควิถีทั้ง ๔ และปัจจเวกขณวิถีของมัคควิถีนั้น ๆ ย่อมเกิดขึ้นตามลำดับเสียก่อน แล้วปรินิพพานจุติจิตจึงจะเกิดขึ้น

ถ้าเป็นพระโสดาบันบุคคล ก็คงเกิดแต่มัคควิถีเบื้องบน ๓ และปัจจเวกขณวิถีของมัคควิถีเบื้องบน ๓ เท่านั้น

ถ้าเป็นพระสกทาคามีบุคคล ก็คงเกิดแต่มัคควิถีเบื้องบน ๒ และปัจจเวกขณ-วิถีของมัคควิถีเบื้องบน ๒ เท่านั้น

จำแนกวิถีมุตตจิต ๑๙ (เฉพาะภวังคจิต และจุติจิต) โดยบุคคลและภูมิ

๑. ทุคติอเหตุกบุคคล ๑ ที่ในอบายภูมิ ๔ มีวิถีมุตตจิตเกิดได้ ๑ ดวง คือ อุเบกขาสันตีรณอกุศลวิปากจิต ๑

๒. สุคติอเหตุกบุคคล ๑ ที่ในมนุสสภูมิ ๑ จาตุมมหาราชิกาภูมิ ๑ มีวิถีมุตตจิตเกิดได้ ๑ ดวงคือ อุเบกขาสันตีรณกุศลวิปากจิต ๑

๓. ทวิเหตุกบุคคล ๑ ที่ในกามสุคติภูมิ ๗ มีวิถีมุตตจิตเกิดได้ ๔ ดวง คือ มหาวิปากญาณวิปปยุตตจิต ๔ ดวงใดดวงหนึ่ง

๔. ติเหตุกปุถุชน ๑ ผลบุคคล ๔ ที่ในกามสุคติภูมิ ๗ มีวิถีมุตตจิตเกิดได้ ๔ ดวงคือ มหาวิปากญาณสัมปยุตตจิต ๔ ดวงใดดวงหนึ่ง

๕. ติเหตุกปุถุชน ๑ ผลเสกขบุคคลเบื้องต่ำ ๒ ที่ในรูปภูมิ ๑๐ (เว้นอสัญญสัตตภูมิ ๑ สุทธาวาสภูมิ ๕) และผลบุคคลเบื้องบน ๒ ที่ในรูปภูมิ ๑๕

(เว้นอสัญญสัตตภูมิ ๑) มีวิถีมุตตจิตเกิดได้ ๕ ดวงคือ รูปาวจรวิปากจิต ๕ ดวงใดดวงหนึ่งแล้วแต่ภูมิ

๖. ติเหตุกปุถุชน ๑ ผลบุคคล ๔ ที่ในอรูปภูมิ ๔ มีวิถีมุตตจิตเกิดได้ ๔ ดวงคือ อรูปาวจรวิปากจิต ๔ ดวงใดดวงหนึ่ง

จำแนกกามธรรม (กามจิต ๕๔ เจตสิก ๕๒ รูป ๒๘) ๓ ชนิด โดยตทารัมมณจิต ๑๑

๑. อุเบกขาตทารัมมณจิต ๑ คืออุเบกขาสันตีรณอกุศลวิปากจิต ๑ มีอารมณ์ ๖ ที่เป็นกามธรรม ชนิดอนิฏฐารมณ์เป็นอารมณ์

๒. อุเบกขาตทารัมมณจิต ๕ คืออุเบกขาสันตีรณกุศลวิปากจิต ๑ อุเบกขามหาวิปากจิต ๔ มีอารมณ์ ๖ ที่เป็นกามธรรม ชนิดอิฏฐมัชฌัตตารมณ์เป็นอารมณ์

๓. โสมนัสตทารัมมณจิต ๕ คือ โสมนัสสันตีรณจิต ๑ โสมนัสมหาวิปากจิต ๔ มีอารมณ์ ๖ ที่เป็นกามธรรมชนิดอติอิฏฐารมณ์ เป็นอารมณ์

จำแนกตทารัมมณจิต ๑๑ โดยบุคคล ๘ (เว้นมรรคบุคคล ๔)

๑. ทุคติอเหตุกบุคคล ๑ มีตทารัมมณจิตเกิดได้ ๓ ดวง คือสันตีรณจิต ๓

๒. สุคติอเหตุกบุคคล ๑ ทวิเหตุกบุคคล ๑ มีตทารัมมณจิตเกิดได้ ๗ ดวง คือสันตีรณจิต ๓ มหาวิปากญาณวิปปยุตตจิต ๔

๓. ติเหตุกปุถุชน ๑ ผลบุคคล ๔ มีตทารัมมณจิตเกิดได้ ๑๑ ดวงคือ สันตีรณจิต ๓ มหาวิปากจิต ๘

การเกิดขึ้นของตทารัมมณจิต ในอติมหันตารมณ์วิถี และอติวิภูตารมณ์วิถี ที่มีตทารัมมณจิตเกิดขึ้นได้นั้นต้องมีองค์ประกอบ ๓ อย่างคือ

๑. กามชวนะ

๒. กามบุคคล

๓. กามอารมณ์

จำแนกจิต ๘๙ วิถีจิต ๘๐ (เว้นมหัคคตวิปากจิต ๙) และชวนจิต ๕๕ โดยบุคคล ๑๒

๑. ทุคติอเหตุกบุคคล ๑ มีจิตและวิถีจิตเกิดได้ ๓๗ ดวงคือ อกุศลจิต ๑๒ อเหตุกจิต ๑๗ (เว้นหสิตุปปาทจิต ๑) มหากุศลจิต ๘

ในจิต ๓๗ ดวงเหล่านั้นเป็นชวนจิต ๒๐ ดวงคือ อกุศลจิต ๑๒ มหากุศลจิต ๘

๒. สุคติอเหตุกบุคคล ๑ ทวิเหตุกบุคคล ๑ มีจิตและวิถีจิตเกิดได้ ๔๑ ดวงคือ อกุศลจิต ๑๒ อเหตุกจิต ๑๗ (เว้นหสิตุปปาทจิต ๑) มหากุศลจิต ๘ มหาวิปากญาณวิปปยุตตจิต ๔, ในจิต ๔๑ ดวงเหล่านั้นเป็นชวนจิต ๒๐ ดวงคือ อกุศลจิต ๑๒ มหากุศลจิต ๘

๓. ติเหตุกปุถุชน ๑ มีจิตเกิดได้ ๖๓ ดวงคือ อกุศลจิต ๑๒ อเหตุกจิต ๑๙ (เว้นหสิตุปปาทจิต ๑) มหากุศลจิต ๘ มหาวิปากจิต ๘ มหัคคตกุศลจิต ๙ มหัคคตวิปากจิต ๙, ในจิต ๖๓ ดวงเหล่านั้นเป็นวิถีจิตได้ ๕๔ ดวง คือ จิต ๕๔ ดวง (เว้นมหัคคตวิปากจิต ๙) และเป็นชวนจิต ๒๙ ดวง คือ อกุศลจิต ๑๒ มหากุศลจิต ๘ มหัคคตกุศลจิต ๙

๔. โสดาปัตติมรรคบุคคล ๑ มีจิตและวิถีจิตเกิดได้ ๑ ดวงคือ โสดาปัตติมรรคจิต ๑ (๑ ดวงในโสดาปัตติมรรคจิต ๕)

๕. โสดาปัตติผลบุคคล ๑ (พระโสดาบันบุคคล) มีจิตเกิดได้ ๕๙ ดวงคือ อกุศลจิต ๗ ได้แก่ทิฏฐิคตวิปปยุตตจิต ๔ โทสมูลจิต ๒ อุทธัจจสัมปยุตตจิต ๑, อเหตุกจิต ๑๗ (เว้นหสิตุปปาทจิต ๑) มหากุศลจิต ๘ มหาวิปากจิต ๘ มหัคคตกุศลจิต ๙ มหัคคตวิปากจิต ๙ โสดาปัตติผลจิต ๑, ในจิต ๕๙ ดวงเหล่านั้นเป็นวิถีจิตได้ ๕๐ ดวง (เว้นมหัคคตวิปากจิต ๙) และเป็นชวนจิต ๒๕ ดวงคือ อกุศลจิต ๗ (เว้นทิฏฐิคตสัมปยุตตจิต ๔ วิจิกิจฉาสัมปยุตตจิต ๑) มหากุศลจิต ๘ มหัคคตกุศลจิต ๙ โสดาปัตติผลจิต ๑

๖. สกทาคามิมรรคบุคคล ๑ มีจิตและวิถีจิตเกิดได้ ๑ ดวงคือ สกทาคามิมรรคจิต ๑ (๑ ดวงในสกทาคามิมรรคจิต ๕)

๗. สกทาคามิผลบุคคล ๑ (พระสกทาคามีบุคคล) มีจิตเกิดได้ ๕๙

ดวงคือ จิต ๕๘ ดวง (เว้นโสดาปัตติผลจิต ๑) เหมือนกันกับจิตที่เกิดขึ้นแก่โสดาปัตติผลบุคคล และสกทาคามิผลจิต ๑ รวมเป็น ๕๙ ดวง, ในจิต ๕๙ ดวงเหล่านั้นเป็นวิถีจิต ได้ ๕๐ ดวง (เว้นมหัคคตวิปากจิต ๙) และเป็นชวนจิต ๒๕ ดวงคือ อกุศลจิต ๗ (เว้นทิฏฐิคตสัมปยุตตจิต ๔ วิจิกิจฉาสัมปยุตตจิต ๑) มหากุศลจิต ๘ มหัคคตกุศลจิต ๙ สกทาคามิผลจิต ๑

๘. อนาคามิมรรคบุคคล ๑ มีจิตและวิถีจิตเกิดได้ ๑ ดวงคือ อนาคามิมรรคจิต ๑ (๑ ดวงในอนาคามิมรรคจิต ๕)

๙. อนาคามิผลบุคคล ๑ (พระอนาคามีบุคคล) มีจิตเกิดได้ ๕๗ ดวง คือ อกุศลจิต ๕ ได้แก่ทิฏฐิคตวิปปยุตตจิต ๔ อุทธัจจสัมปยุตตจิต ๑ อเหตุกจิต ๑๗ (เว้นหสิตุปปาทจิต ๑) มหากุศลจิต ๘ มหาวิปากจิต ๘ มหัคคตกุศลจิต ๙ มหัคคตวิปากจิต ๙ อนาคามิผลจิต ๑, ในจิต ๕๗ ดวงเหล่านั้น เป็นวิถีจิตได้ ๔๘ ดวงคือ จิต ๔๘ ดวง (เว้นมหัคคตวิปากจิต ๙) และเป็นชวนจิต ๒๓ ดวง คือ อกุศลจิต ๕ (เว้นทิฏฐิคตสัมปยุตตจิต ๔ โทสมูลจิต ๒ วิจิกิจฉาสัมปยุตตจิต ๑) มหากุศลจิต ๘ มหัคคตกุศลจิต ๙ อนาคามิผลจิต ๑

๑๐. อรหัตตมรรคบุคคล ๑ มีจิตและวิถีจิตเกิดได้ ๑ ดวงคือ อรหัตตมรรคจิต ๑ (๑ ดวงในอรหัตตมรรคจิต ๕)

๑๑. อรหัตตผลบุคคล ๑ (พระอรหันตบุคคล) มีจิตเกิดได้ ๕๓ ดวง คือ อเหตุกจิต ๑๘ มหาวิปากจิต ๘ มหากิริยาจิต ๘ มหัคคตวิปากจิต ๙ มหัคคตกิริยาจิต ๙ อรหัตตผลจิต ๑, ในจิต ๕๓ ดวงเหล่านั้น เป็นวิถีจิตได้ ๔๔ ดวง คือ จิต ๔๔ ดวง (เว้นมหัคคตวิปากจิต ๙) และเป็นชวนจิต ๑๙ ดวงคือ หสิตุปปาทจิต ๑ มหากิริยาจิต ๘ มหัคคตกิริยาจิต ๙ อรหัตตผลจิต ๑

แสดงบุคคล ๑๒ พร้อมด้วยปฏิสนธิและจุติ ใน ๓๑ ภูมิ

บุคคล ๑๒	ปฏิสนธิและจุติ (รวมทั้งนามและรูป)	ภูมิ
๑. ทุคติอเหตุกบุคคล	อุ.สัน.อกุศลวิ. ๑ เจ. ๑๐ กัมมชกลาป ๓, ๗	อบายภูมิ ๔
๒. สุคติอเหตุกบุคคล	อุ.สัน.กุศลวิ. ๑ เจ. ๑๐ กัมมชกลาป ๓, ๗ ชีวิตนวกกลาป	มนุสสภูมิ ๑ จาตุม. ๑ อสัญญสัตต. ๑
๓. ทวิเหตุกบุคคล	มหาวิ.ญาณวิป. ๔ เจ. ๓๒ กัมมชกลาป ๓, ๗	กามสุคติภูมิ ๗
๔. ติเหตุกปุถุชน	มหาวิ.ญาณสัม. ๔ เจ. ๓๓ กัมมชกลาป ๓, ๗	กามสุคติภูมิ ๗
	รูปาวจรวิปากจิต ๕ เจ. ๓๕ กัมมชกลาป ๔	รูปภูมิ ๑๐ (เว้นอสัญ. ๑, สุทธา. ๕)
	อรูปาวจรวิปากจิต ๔ เจ. ๓๐	อรูปภูมิ ๔
๕. โสดาปัตติมรรคบุคคล	ไม่มีปฏิสนธิและจุติ	กามสุ. ๗ รูปภูมิ. ๑๐ (เว้นอสัญ. ๑ สุทธา ๕)
๖. โสดาปัตติผลบุคคล	มหาวิ.ญาณสัม. ๔ รูปวิ. ๕ อรูปวิ. ๔ เจ. ๓๕ กัมมชกลาป ๓, ๗, ๔	กามสุ. ๗ รูป. ๑๐ (เว้นอสัญ. ๑ สุทธา. ๕) อรูปภูมิ ๔
๗. สกทาคามิมรรคบุคคล	ไม่มีปฏิสนธิและจุติ	กามสุ. ๗ รูป. ๑๐ (เว้นอสัญ. ๑ สุทธา. ๕) อรูปภูมิ ๔
๘. สกทาคามิผลบุคคล	มหาวิ.ญาณสัม. ๔ รูปวิ. ๕ อรูปวิ. ๔ เจ. ๓๕ กัมมชกลาป ๓, ๗, ๔	กามสุ. ๗ รูป. ๑๐ (เว้นอสัญ. ๑ สุทธา. ๕) อรูปภูมิ ๔
๙. อนาคามิมรรคบุคคล	ไม่มีปฏิสนธิและจุติ	กามสุ. ๗ รูป. ๑๐ (เว้นอสัญ. ๑ สุทธา. ๕) อรูปภูมิ ๔
๑๐. อนาคามิผลบุคคล	ปฏิสนธิ คือ รูปวิ. ๕ อรูปวิ. ๔ เจ. ๓๕ กัมมชกลาป ๔	รูปภูมิ ๑๕ (เว้นอสัญ. ๑) อรูปภูมิ ๔
	จุติ คือ มหาวิ.ญาณสัม. ๔ รูปวิ. ๕ อรูปวิ. ๔ เจ. ๓๕ กัมมชรูปที่ดับครั้งสุดท้าย (ตามสมควร)	กามสุ. ๗ รูป. ๑๔ (เว้นอสัญ. ๑ อกนิฏ. ๑) อรูปภูมิ ๔
๑๑. อรหัตตมรรคบุคคล	ไม่มีปฏิสนธิและจุติ	กามสุ. ๗ รูป. ๑๕ (เว้นอสัญ. ๑) อรูปภูมิ ๔
๑๒. อรหัตตผลบุคคล	ปฏิสนธิไม่มี มีแต่จุติ คือ มหาวิ.ญาณสัม. ๔ รูปวิ. ๕ อรูปวิ. ๔ เจ. ๓๕ กัมมชรูปที่ดับครั้งสุดท้าย	กามสุ. ๗ รูป. ๑๕ (เว้นอสัญ. ๑) อรูปภูมิ ๔

แสดงจำนวนชวนจิต ที่เกิดขึ้น ๑ ขณะ ๒ ขณะ เป็นต้นในวิถีต่าง ๆ

๑. ชวนจิตที่เกิดขึ้น ๑ ขณะ มี ๒๖ ดวงคือ มหัคคตกุศลจิต ๙ และมหัคคตกิริยาจิต ๙ ในอาทิกัมมิกฌานวิถี, มรรคจิต ๔ ในมัคควิถี, อภิญญาจิต ๒ ในอภิญญาวิถี, อนาคามิผลจิต ๑ อรหัตตผลจิต ๑ ในขณะที่ออกจากนิโรธสมาบัติวิถี

๒. ชวนจิตที่เกิดขึ้น ๒ ขณะ มี ๖ ดวงคือ ผลจิต ๔ ของมันทบุคคลในมัคควิถี, เนวสัญญานาสัญญายตนกุศลจิต ๑ และกิริยาจิต ๑ ในขณะที่เข้านิโรธสมาบัติวิถี

๓. ชวนจิตที่เกิดขึ้น ๓ ขณะ มี ๑๒ ดวงคือ มหากุศลญาณสัมปยุตตจิต ๔ ในขณะทำหน้าที่อุปจารสมาธิในมัคควิถี, อาทิกัมมิกฌานวิถี, ผลสมาบัติวิถี, ฌานสมาบัติวิถี อภิญญาวิถี และนิโรธสมาบัติวิถีของติกขบุคคล, มหากิริยาญาณสัมปยุตตจิต ๔ ใน ขณะทำหน้าที่อุปจารสมาธิในอาทิกัมมิกฌานวิถี, ผลสมาบัติวิถี, ฌานสมาบัติวิถีและนิโรธสมาบัติวิถีของติกขบุคคล, ผลจิต ๔ ในมัคควิถีของติกขบุคคล

๔. ชวนจิตที่เกิดขึ้น ๔ ขณะ มี ๘ ดวงคือ มหากุศลญาณสัมปยุตตจิต ๔ ในขณะทำหน้าที่อุปจารสมาธิในมัคควิถี, อาทิกัมมิกฌานวิถี, ผลสมาบัติวิถี, ฌานสมาบัติวิถี อภิญญาวิถี และนิโรธสมาบัติวิถีของมันทบุคคล, มหากิริยาญาณสัมปยุตตจิต ๔ ในขณะทำหน้าที่อุปจารสมาธิในอาทิกัมมิกฌานวิถี, ผลสมาบัติวิถี, ฌานสมาบัติวิถี, อภิญญาวิถี และนิโรธสมาบัติวิถีของมันทบุคคล และทำหน้าที่ปัจจเวกขณวิถีของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ในขณะที่ทรงแสดงอิทธิฤทธิ์ ซึ่งมีความจำเป็นที่จะต้องทรงทำอย่างรวดเร็ว เช่นขณะที่กำลังทรงแสดงยมกปาฏิหาริย์ เป็นต้น

๕. ชวนจิตที่เกิดขึ้น ๕ ขณะ มี ๒๙ ดวงคือ กามชวนจิต ๒๙ ที่เกิดขึ้นในมรณาสันนกาล, มุจฉากาล, วิสัญญีภูตกาล และอติตรุณกาล (สำหรับอติตรุณกาลต้องเว้นมหากิริยาจิต ๘ หสิตุปปาทจิต ๑), มหากุศลญาณสัมปยุตตจิต ๔ และมหากิริยาญาณสัมปยุตตจิต ๔ ที่ทำหน้าที่ปัจจเวกขณวิถีของพระสาวก ในขณะที่แสดงอิทธิฤทธิ์ซึ่งเกี่ยวกับกรณีพิเศษ

๖. ชวนจิตที่เกิดขึ้น ๖ ขณะ มี ๒๙ ดวงคือ กามชวนจิต ๒๙ ในมหันตารมณ์วิถีและวิภูตารมณ์วิถีในเวลาปกติ

๗. ชวนจิตที่เกิดขึ้น ๗ ขณะ มี ๒๙ ดวงคือ กามชวนจิต ๒๙ ใน อติมหันตารมณ์วิถี, มหันตารมณ์วิถี, อติวิภูตารมณ์วิถี และวิภูตารมณ์วิถีในเวลาปกติ

๘. ชวนจิตที่เกิดขึ้น ๘ ขณะขึ้นไป มี ๒๒ ดวงคือ อัปปนาชวนจิต ๒๒ (เว้นมัคคชวนจิต ๔ และอภิญญาชวนจิต ๒) ในขณะที่เข้าฌานสมาบัติวิถี และผลสมาบัติวิถี

กามชวนะกับอัปปนาชวนะในอัปปนาวิถีเดียวกัน ต้องมี เวทนา ตรงกัน

๑. หลังจากที่มหากุศลญาณสัมปยุตตโสมนัสสชวนะ ๒ ดวง โดยฐานะที่เป็นโคตรภูในฌานวิถี และโสดาปัตติมัคควิถี หรือโวทานในมัคควิถีเบื้องบน ๓ หรือโดยฐานะที่เป็นอนุโลมในผลสมาบัติวิถีเบื้องต่ำ ๓ ดับลงแล้ว โสมนัสอัปปนาชวนะ ๓๒ ดวงคือ โสมนัสรูปกุศลชวนะ ๔, โสมนัสมัคคชวนะ ๑๖, โสมนัสผลชวนะเบื้องต่ำ ๑๒ ย่อมเกิดขึ้น

๒. หลังจากที่มหากุศลญาณสัมปยุตตอุเบกขาชวนะ ๒ ดวง โดยฐานะที่เป็นโคตรภูในฌานวิถีและโสดาปัตติมัคควิถี หรือโวทานในมัคควิถีเบื้องบน ๓ หรือโดยฐานะที่เป็นอนุโลมในผลสมาบัติวิถีเบื้องต่ำ ๓ ดับลงแล้ว อัปปนาชวน อุเบกขา ๑๒ ดวง คือ โลกียปัญจมฌานกุศลชวนอุเบกขา ๕, โลกุตตรปัญจมฌานมัคคชวนอุเบกขา ๔, โลกุตตรปัญจมฌานผลชวนอุเบกขาเบื้องต่ำ ๓ ย่อมเกิดขึ้น

๓. หลังจากที่มหากิริยาญาณสัมปยุตตโสมนัสชวนะ ๒ ดวง โดยฐานะที่เป็นโคตรภูในฌานวิถี หรืออนุโลมในอรหัตตผลสมาบัติวิถีดับลงแล้ว โสมนัสอัปปนาชวนะ ๘ ดวงคือ โสมนัสรูปกิริยาชวนะ ๔, โสมนัสอรหัตตผลชวนะ ๔ ย่อมเกิดขึ้น

๔. หลังจากที่มหากิริยาญาณสัมปยุตตอุเบกขาชวนะ ๒ ดวง โดยฐานะที่เป็นโคตรภูในฌานวิถี หรืออนุโลมในอรหัตตผลสมาบัติวิถีดับลงแล้ว อัปปนาชวนอุเบกขา ๖ ดวงคือ ปัญจมฌานกิริยาชวนอุเบกขา ๕, ปัญจมฌานอรหัตตผลชวนอุเบกขา ๑ ย่อมเกิดขึ้น

รูปวิถี

กัมมชกลาป จิตตชกลาป อาหารชกลาป และอุตุชกลาปทั้ง ๔ ประเภทนี้ เมื่อว่าโดยความเป็นไปมี ๓ ชนิดคือ

๑. รูปกลาปที่กำลังเกิด

๒. รูปกลาปที่กำลังตั้งอยู่

๓. รูปกลาปที่กำลังดับ

๑. ในบรรดาความเป็นไปของรูปกลาปทั้ง ๓ ชนิดนั้น นับตั้งแต่อุปปาทักขณะของปฏิสนธิจิตเป็นต้นไปจนถึงฐีติขณะของภวังคจิตดวงที่ ๑๖ กัมมชกลาปที่กำลังเกิดขึ้นและกำลังตั้งอยู่มีแต่กัมมชกลาปที่กำลังดับยังไม่มี นับตั้งแต่ภังคักขณะของภวังคจิตดวงที่ ๑๖ เป็นต้นไป กัมมชกลาปที่กำลังเกิดขึ้น กำลังดับ และกำลังตั้งอยู่มีได้ทั้ง ๓ ชนิด

๒. นับตั้งแต่อุปปาทักขณะของภวังคจิตดวงที่ ๑ เป็นต้นไป จนถึงฐีติขณะของมโนทวาราวัชชนจิต จิตตชกลาปที่กำลังเกิดขึ้น (เว้นฐีติขณะและภังคักขณะ) และกำลังตั้งอยู่มี แต่จิตตชกลาปที่กำลังดับยังไม่มี นับตั้งแต่ภังคักขณะของมโนทวาราวัชชนจิตเป็นต้นไป จิตตชกลาปที่กำลังดับก็มีได้ (สรุปแล้วตั้งแต่ภังคักขณะของมโนทวาราวัชชนจิตเป็นต้นไป จิตตชกลาปที่กำลังเกิดขึ้นกำลังดับและกำลังตั้งอยู่ก็มีได้ครบทั้ง ๓ ชนิด หมายความว่าทุก ๆ อุปปาทักขณะของจิต นับตั้งแต่มโนทวาราวัชชนจิต ซึ่งเป็น จิตดวงที่ ๑๗ เป็นต้นไป จิตตชกลาปกำลังเกิดขึ้นและกำลังตั้งอยู่ฐีติขณะของจิตตั้งแต่มโนทวาราวัชชนจิต ซึ่งเป็นจิตดวงที่ ๑๗ เป็นต้นไป จิตตชกลาปกำลังตั้งอยู่ ภังคักขณะของจิตตั้งแต่มโนทวาราวัชชนจิต ซึ่งเป็นจิตดวงที่ ๑๗ เป็นต้นไป จิตตชกลาปกำลังดับและกำลังตั้งอยู่)

๓. นับตั้งแต่ฐีติขณะของปฏิสนธิจิตเป็นต้นไป จนถึงภังคักขณะของภวังคจิตดวงที่ ๑๖ อุตุชกลาปที่กำลังเกิดขึ้นและกำลังตั้งอยู่มี แต่อุตุชกลาปที่กำลังดับยังไม่มี นับตั้งแต่อุปปาทักขณะของมโนทวาราวัชชนจิตเป็นต้นไป อุตุชกลาปที่กำลังเกิดขึ้น กำลังดับและกำลังตั้งอยู่ก็มีได้ทั้ง ๓ ชนิด

ตารางที่ ๑

แสดงความเป็นไป แห่งรูปวิถีที่เริ่มตั้งแต่ปฏิสนธิกาลเป็นต้นไป

กัมมชกลาป		จิตตชกลาป	กัมมปัจจย อุตุชกลาป	จิตตปัจจย อุตุชกลาป	อุตุปัจจย อุตุชกลาป	อาหารช กลาป	รวม กลาป
อุป. →	๓	X	X	X	X	X	๓
ฏิ ฐีติ. →	๖	X	๓	X	X	X	๙
ภัง. →	๙	X	๖	X	๓	X	๑๘
อุป. →	๑๒	๑	๙	X	๖	X	๒๘
๑ ภ ฐีติ. →	๑๕	๑	๑๒	๑	๙	X	๓๘
ภัง. →	๑๘	๑	๑๕	๑	๑๓	X	๔๘
อุป. →	๒๑	๒	๑๘	๑	๑๖	X	๕๘
๒ ภ ฐีติ. →	๒๔	๒	๒๑	๒	๑๙	X	๖๘
ภัง. →	๒๗	๒	๒๔	๒	๒๓	X	๗๘
อุป. →	๓๐	๓	๒๗	๒	๒๖	X	๘๘
๓ ภ ฐีติ. →	๓๓	๓	๓๐	๓	๒๙	X	๙๘
ภัง. →	๓๖	๓	๓๓	๓	๓๓	X	๑๐๘
อุป. →	๓๙	๔	๓๖	๓	๓๖	X	๑๑๘
๔ ภ ฐีติ. →	๔๒	๔	๓๙	๔	๓๙	X	๑๒๘
ภัง. →	๔๕	๔	๔๒	๔	๔๓	X	๑๓๘
อุป. →	๔๘	๕	๔๕	๔	๔๖	X	๑๔๘
๕ ภ ฐีติ. →	๕๑	๕	๔๘	๕	๔๙	X	๑๕๘
ภัง. →	๕๔	๕	๕๑	๕	๕๓	X	๑๖๘
อุป. →	๕๗	๖	๕๔	๕	๕๖	X	๑๗๘
๖ ภ ฐีติ. →	๖๐	๖	๕๗	๖	๕๙	X	๑๘๘
ภัง. →	๖๓	๖	๖๐	๖	๖๓	X	๑๙๘

กัมมชกลาป	จิตตชกลาป	กัมมปัจจย อุตุชกลาป	จิตตปัจจย อุตุชกลาป	อุตุปัจจย อุตุชกลาป	อาหารช กลาป	รวม กลาป
อุป. → ๖๖	๗	๖๓	๖	๖๖	X	๒๐๘
๗ ภ ฐีติ. → ๖๙	๗	๖๖	๗	๖๙	X	๒๑๘
ภัง. → ๗๒	๗	๖๙	๗	๗๓	X	๒๒๘
อุป. → ๗๕	๘	๗๒	๗	๗๖	X	๒๓๘
๘ ภ ฐีติ. → ๗๘	๘	๗๕	๘	๗๙	X	๒๔๘
ภัง. → ๘๑	๘	๗๘	๘	๘๓	X	๒๕๘
อุป. → ๘๔	๙	๘๑	๘	๘๖	X	๒๖๘
๙ ภ ฐีติ. → ๘๗	๙	๘๔	๙	๘๙	X	๒๗๘
ภัง. → ๙๐	๙	๘๗	๙	๙๓	X	๒๘๘
อุป. → ๙๓	๑๐	๙๐	๙	๙๖	X	๒๙๘
๑๐ ภ ฐีติ. → ๙๖	๑๐	๙๓	๑๐	๙๙	X	๓๐๘
ภัง. → ๙๙	๑๐	๙๖	๑๐	๑๐๓	X	๓๑๘
อุป. → ๑๐๒	๑๑	๙๙	๑๐	๑๐๖	X	๓๒๘
๑๑ ภ ฐีติ. → ๑๐๕	๑๑	๑๐๒	๑๑	๑๐๙	X	๓๓๘
ภัง. → ๑๐๘	๑๑	๑๐๕	๑๑	๑๑๓	X	๓๔๘
อุป. → ๑๑๑	๑๒	๑๐๘	๑๑	๑๑๖	X	๓๕๘
๑๒ ภ ฐีติ. → ๑๑๔	๑๒	๑๑๑	๑๒	๑๑๙	X	๓๖๘
ภัง. → ๑๑๗	๑๒	๑๑๔	๑๒	๑๒๓	X	๓๗๘
อุป. → ๑๒๐	๑๓	๑๑๗	๑๒	๑๒๖	X	๓๘๘
๑๓ ภ ฐีติ. → ๑๒๓	๑๓	๑๒๐	๑๓	๑๒๙	X	๓๙๘
ภัง. → ๑๒๖	๑๓	๑๒๓	๑๓	๑๓๓	X	๔๐๘
อุป. → ๑๒๙	๑๔	๑๒๖	๑๓	๑๓๖	X	๔๑๘
๑๔ ภ ฐีติ. → ๑๓๒	๑๔	๑๒๙	๑๔	๑๓๙	X	๔๒๘
ภัง. → ๑๓๕	๑๔	๑๓๒	๑๔	๑๔๓	X	๔๓๘

กัมมชกลาป	จิตตชกลาป	กัมมปัจจย อุตุชกลาป	จิตตปัจจย อุตุชกลาป	อุตุปัจจย อุตุชกลาป	อาหารช กลาป	รวม กลาป
อุป. → ๑๓๘	๑๕	๑๓๕	๑๔	๑๔๖	X	๔๔๘
๑๕ น ฐีติ. → ๑๔๑	๑๕	๑๓๘	๑๕	๑๔๙	X	๔๕๘
ภัง. → ๑๔๔	๑๕	๑๔๑	๑๕	๑๕๓	X	๔๖๘
อุป. → ๑๔๗	๑๖	๑๔๔	๑๕	๑๕๖	X	๔๗๘
๑๖ ท ฐีติ. → ๑๕๐	๑๖	๑๔๗	๑๖	๑๕๙	X	๔๘๘
ภัง. → ๑๕๓	๑๖	๑๕๐	๑๖	๑๖๓	X	๔๙๘
อุป. → ๑๕๓	๑๗	๑๕๓	๑๖	๑๖๖	X	๕๐๕
ม ฐีติ. → ๑๕๓	๑๗	๑๕๓	๑๗	๑๖๙	X	๕๐๙
ภัง. → ๑๕๓	๑๗	๑๕๓	๑๗	๑๗๐	X	๕๑๐
อุป. → ๑๕๓	๑๗	๑๕๓	๑๗	๑๗๐	X	๕๑๐
๑ ช ฐีติ. → ๑๕๓	๑๗	๑๕๓	๑๗	๑๗๐	X	๕๑๐
ภัง. → ๑๕๓	๑๗	๑๕๓	๑๗	๑๗๐	X	๕๑๐

อธิบายความเป็นไปของรูปวิถีเริ่มตั้งแต่ปฏิสนธิกาลเป็นต้นไป ในระหว่างชีวิตนวกกลาปยังไม่เกิด

๑. **กัมมชรูป** กัมมชรูปเกิดครั้งแรกที่อุปปาทักขณะของปฏิสนธิจิต และเกิดติดต่อกันเรื่อยไปทุกๆ ขณะของจิตกล่าวคือจิตแต่ละดวงนั้นมี ๓ ขณะคือ อุปปาทะ, ฐีติ, ภังคะ และทั้ง ๓ ขณะของจิตนี้ กัมมชรูปก็เกิดขึ้นใหม่ทุกขณะ และรูปแต่ละรูปที่เกิดขึ้นใหม่นี้ ย่อมมีอายุเท่ากับอายุของจิต ๑๗ ดวงหรือเท่ากับ ๕๑ ขณะเล็กของจิตจึงจะดับลง

อีกประการหนึ่ง กัมมชรูปซึ่งเกิดขึ้นครั้งแรกที่อุปปาทักขณะของปฏิสนธิจิตเป็นต้นไปนี้ สำหรับพวกคัพภเสยยกะที่เป็นมนุษย์ ในขณะที่กัมมชกลาปเกิดขึ้นครั้งแรกเกิดขึ้นได้ ๓ กลาปคือ ๑. กายทสกกลาป ๒. ภาวทสกกลาป ๓. วัตถุทสกกลาป ด้วยเหตุผลต่างๆ ดังกล่าวนี้ในอุปปาทักขณะของปฏิสนธิจิตจึงมีกัมมชรูป

เกิดขึ้น ๓ กลาป และเมื่อถึงฐีติขณะของปฏิสนธิจิต กัมมชรูปก็เกิดขึ้นใหม่อีก ๓ กลาป รวมกับเดิมที่เกิดขึ้นเมื่ออุปปาทักขณะและยังไม่ดับไปอีก ๓ กลาป รวมเป็น ๖ กลาปและเมื่อถึงภังคักขณะของปฏิสนธิจิต กัมมชรูปก็เกิดขึ้นอีก ๓ กลาป รวมกับที่เกิดอยู่เดิมและยังไม่ดับไปอีก ๖ กลาป จึงรวมเป็นกัมมชรูปที่มีอยู่ในภังคักขณะของปฏิสนธิจิต ๙ กลาป และด้วยอาการดังกล่าวนี้ กัมมชรูปจึงเพิ่มจำนวนขึ้นเรื่อยๆ เช่น เมื่อภวังคจิตดวงที่ ๑ (ปฐมภวังค์) เกิดขึ้นในอุปปาทะ ฐีติ ภังคะของจิตดวงนี้จึงมีกัมมชรูปเกิดขึ้นและตั้งอยู่ ๑๒, ๑๕, ๑๘ กลาปตามลำดับ และจะเพิ่มดังนี้เรื่อยๆ ไป จนถึงภวังคจิตดวงที่ ๑๔ ในอุปปาทะ ฐีติ ภังคะของจิตดวงนี้จะมีกัมมชรูปเกิดขึ้น และตั้งอยู่ ๑๒๙, ๑๓๒, ๑๓๕ กลาปตามลำดับ ต่อจากนั้นจิตจะเปลี่ยนสภาพเป็นภวังคจลนะ ๑ ดวง แล้วเป็นภวังคุปัจเฉทะอีก ๑ ดวง ส่วนกัมมชรูปก็ยังคงเกิดขึ้นทุกขณะของจิตตามเดิม ฉะนั้นในอุปปาทะ ฐีติ ภังคะของภวังคุปัจเฉทะจึงมีกัมมชรูปเกิดขึ้น และตั้งอยู่ ๑๔๗, ๑๕๐, ๑๕๓ กลาปตามลำดับ แต่เมื่อถึงภังคักขณะของภวังคุปัจเฉทะ กัมมชรูปที่เกิดขึ้นพร้อมกันกับอุปปาทักขณะของปฏิสนธิจิตก็ดับลง จะอย่างไรก็ตามในภังคักขณะของภวังคุปัจเฉทะนี้ ยังต้องนับกัมมชรูปที่เกิดขึ้นในอุปปาทักขณะของปฏิสนธิจิตด้วย เพราะเพิ่งจะมีอายุครบ ๕๑ ขณะ และเพิ่งจะดับลงในภังคักขณะของจิตดวงนี้ เป็นอันว่าในภังคักขณะของภวังคุปัจเฉทะนี้ มีกัมมชรูปที่กำลังดับ ๓ กลาป กำลังตั้งอยู่ ๑๔๗ กลาป กำลังเกิดขึ้นใหม่ ๓ กลาป รวม ๑๕๓ กลาป ต่อเมื่อจิตดวงนี้ดับลง และจิตดวงใหม่ซึ่งแปรสภาพเป็นมโนทวาราวัชชนจิตเกิดขึ้น กัมมชรูปที่เกิดขึ้นพร้อมกันกับอุปปาทักขณะของปฏิสนธิจิตจึงหมดสิ้นไป เป็นอันว่ากัมมชรูปที่มีอยู่เมื่อภังคักขณะของภวังคุปัจเฉทะ ๑๕๓ กลาปนั้น เมื่อมาถึงอุปปาทักขณะของมโนทวาราวัชชนจิตจะมีเหลืออยู่เพียง ๑๕๐ กลาป แต่ในอุปปาทักขณะของมโนทวาราวัชชนจิตนั้น กัมมชรูปก็เกิดขึ้นใหม่อีก ๓ กลาป จึงเป็นอันว่าในอุปปาทักขณะของมโนทวาราวัชชนจิตก็คงมีกัมมชรูปเกิดขึ้นและตั้งอยู่ ๑๕๓ กลาปเท่าเดิม และในขณะจิตต่อๆ ไป ก็จะมีกัมมชรูปที่ดับไปแล้ว ๓ กลาป และเกิดขึ้นใหม่ ๓ กลาป ดังนี้เรื่อยๆ ไป ฉะนั้นกัมมชรูปก่อนที่จะมีชีวิตนวกกลาปหรือกัมมชรูปอื่นๆ เกิดขึ้นอีกก็จะมีอยู่ ๑๕๓ กลาป ดังนี้ตลอดไป

๒. จิตตชรูป จิตตชรูปเกิดครั้งแรกที่อุปปาทักขณะของภวังคจิตดวง

ที่ ๑ แต่การเกิดของรูปประเภทนี้ต่างกันกับกัมมชรูป เพราะจะเกิดขึ้นเฉพาะทุก ๆ อุปปาทักขณะขณะจิตแต่ละดวงเท่านั้น ส่วนอายุของรูปนี้เมื่อเกิดขึ้นแล้วก็มีอายุเท่ากับอายุของจิต ๑๗ ดวง หรือ ๕๑ ขณะของจิตเช่นเดียวกันกับกัมมชรูป ฉะนั้นในอุปปาทะ ฐีติ ภังคะ ของภวังคจิตดวงที่ ๑ จึงมีจิตตชรูปเกิดขึ้นตั้งอยู่ ๑, ๑, ๑ กลาปเท่ากัน ต่อเมื่อถึงอุปปาทักขณะของภวังคจิตดวงที่ ๒ จิตตชรูปจึงเกิดขึ้นใหม่อีก ๑ กลาป รวมเป็น ๒ กลาปทั้งที่ตั้งอยู่เดิม ฉะนั้นในอุปปาทะ ฐีติ ภังคะ ของภวังคจิตดวงที่ ๒ จึงมีจิตตชรูป ๒, ๒, ๒ กลาปเช่นเดียวกัน และโดยทำนองนี้เรื่อยไป จนถึงภังคักขณะของมโนทวาราวัชชนจิต จิตตชรูปที่เกิดขึ้นพร้อมกันกับอุปปาทักขณะของภวังคจิตดวงที่ ๑ ก็เริ่มดับ แต่ในภังคักขณะของจิตดวงนี้ก็ยังคงนับจิตตชรูปที่กำลังดับนี้ด้วย เพราะในขณะกำลังดับนั้นก็ต้องนับว่ายังมีอยู่ โดยเหตุนี้ในอุปปาทะ ฐีติ ภังคะ ของมโนทวาราวัชชนจิต จึงมีจิตตชรูปเกิดขึ้นตั้งอยู่ ๑๗, ๑๗, ๑๗ กลาปตามลำดับ ต่อเมื่อมโนทวาราวัชชนจิตดับลง และจิตดวงใหม่ซึ่งแปรสภาพเป็นชวนจิตเกิดขึ้น จิตตชรูปที่เกิดขึ้นในอุปปาทักขณะของภวังคจิตดวงที่ ๑ จึงหมดสิ้นไป เป็นอันว่าจิตตชรูปที่มีอยู่ตรงภังคักขณะของมโนทวาราวัชชนจิต ๑๗ กลาปนั้น เมื่อถึงอุปปาทักขณะของชวนจิตจะมีเหลือตั้งอยู่ ๑๖ กลาป แต่ในอุปปาทักขณะของชวนจิตนั้น จิตตชรูปก็เกิดขึ้นใหม่อีก ๑ กลาป จึงเป็นอันว่าในอุปปาทักขณะของชวนจิตนั้นก็คงมีจิตตชรูปเกิดขึ้นตั้งอยู่ ๑๗ กลาป ดังนี้ตลอดไป

๓. **กัมมปัจจยอุตุชรูป** กัมมปัจจยอุตุชรูปเป็นอุตุชรูปที่เกิดจากกัมมชรูปเป็นปัจจัยกล่าวคือ เมื่อกัมมชรูปใดเกิดขึ้นและตั้งอยู่ถึงฐีติขณะแล้ว ก็เป็นปัจจัยให้อุตุชรูปชนิดนี้เกิดขึ้น ดังนั้นฐานการเกิดขึ้น ตั้งอยู่ ดับไปก็ดี จำนวนรูปที่เกิดขึ้นตั้งอยู่ ดับไปก็ดี ของรูปประเภทนี้ ก็ย่อมเป็นไปเช่นเดียวกับกัมมชรูปทุกประการ คงผิดกันที่ต้องเหลื่อมกัน ๑ ขณะเท่านั้นเช่น กัมมชรูปเกิดขึ้นที่อุปปาทักขณะของปฏิสนธิจิต ๓ กลาป กัมมปัจจยอุตุชรูปก็เกิดขึ้นที่ฐีติขณะของจิตดวงเดียวกันนี้ ๓ กลาปเช่นเดียวกัน และกัมมชรูป ๓ กลาปนี้จะดับที่ภังคักขณะของภวังคุปัจเฉทะ แต่กัมมปัจจยอุตุชรูป ๓ กลาปนี้ จะไปดับที่อุปปาทักขณะของมโนทวาราวัชชนจิตซึ่งเหลื่อมกันกับกัมมชรูป ๑ ขณะ เช่นเดียวกันฉะนั้น จำนวนของกัมมปัจจยอุตุชรูปที่เกิดขึ้น ตั้งอยู่อย่างมากที่สุดจึงมี ๑๕๓ กลาป เช่นเดียว

กับกัมมชรูปและจำนวนมากที่สุดนี้มีในอุปปาทักขณะของมโนทวาราวัชชนจิต ซึ่งเหลื่อมกันกับกัมมชรูปที่มีในภังคักขณะของภวังคุปัจเฉทะ ๑ ขณะ และคงมีจำนวนเท่านี้อยู่ตลอดไปจนกว่ากัมมชรูปจะเปลี่ยนแปลงเป็นอย่างอื่น

๔. จิตตปัจจยอุตุชรูป จิตตปัจจยอุตุชรูปนี้เป็นอุตุชรูปที่เกิดจากจิตตชรูปเป็นปัจจัย กล่าวคือเมื่อจิตตชรูปใดเกิดขึ้น และตั้งอยู่ถึงในฐีติขณะแล้วก็เป็นปัจจัยให้อุตุชรูปนี้เกิดขึ้น เป็นไปทำนองเดียวกันกับกัมมชรูปเป็นปัจจัยให้กัมมปัจจัยอุตุชรูปเกิด ฉะนั้นจิตตปัจจยอุตุชรูปนี้จึงเริ่มเกิดขึ้นที่ฐีติขณะของภวังคจิตดวงที่ ๑ เหลื่อมกันกับจิตตชรูป ๑ ขณะ และเริ่มดับที่อุปปาทักขณะของชวนจิต แต่ในอุปปาทักขณะของชวนจิตก็ยังต้องนับรูปที่กำลังดับนี้ด้วย ฉะนั้นเมื่อถึงฐีติขณะของชวนจิตดวงที่ ๑ จึงมีจิตตปัจจยอุตุชรูปเดิมเหลืออยู่ ๑๖ กลาป แต่ในฐีติขณะนั้นก็มีจิตตปัจจยอุตุชรูปเกิดขึ้นอีก ๑ กลาป จึงคงเป็นจำนวนกลาป ๑๗ กลาปเท่าเดิม และจะเป็นอยู่อย่างนี้ตลอดไป

๕. อุตุปัจจยอุตุชรูป อุตุปัจจยอุตุชรูปนี้เป็นอุตุชรูปที่เกิดจากกัมมปัจจย-อุตุชรูป และจิตตปัจจยอุตุชรูปเป็นปัจจัย กล่าวคือเมื่อรูปทั้งสองประเภทนี้เกิดขึ้นและตั้งอยู่ถึงฐีติขณะแล้ว ก็เป็นปัจจัยให้อุตุปัจจยอุตุชรูปเกิดขึ้น ดังนั้นการเกิดขึ้นตั้งอยู่ดับไปของรูปประเภทนี้ ย่อมเป็นไปในทำนองเดียวกับรูปทั้งสองประเภทที่เป็นปัจจัยให้นั้น หากแต่เหลื่อมกันหนึ่งขณะเท่านั้นเช่น กัมมปัจจยอุตุชรูปเกิดที่ฐีติขณะของปฏิสนธิจิต ๓ กลาป อุตุปัจจยอุตุชรูปก็เกิดขึ้นที่ภังคักขณะของจิตดวงเดียวกัน ๓ กลาป และเมื่อจิตตปัจจยอุตุชรูปเกิดขึ้นที่ฐีติขณะของภวังคจิตดวงที่ ๑ จำนวน ๑ กลาป อุตุปัจจยอุตุชรูปก็เกิดขึ้นที่ภังคักขณะของจิตดวงเดียวกันนี้อีก ๑ กลาป รวมกันกับกัมมปัจจยอุตุชรูปซึ่งเกิดขึ้นเรื่อย ๆ และคงมีอยู่ในฐีติขณะของภวังคจิตดวงเดียวกันนี้อีก ๑๒ กลาปแล้ว อุตุปัจจยอุตุชรูปจึงมีอยู่ในภังคักขณะของภวังคจิตดวงที่ ๑ นี้ รวม ๑๓ กลาป

หรือจะกล่าวอีกนัยหนึ่งว่า ในฐีติขณะของภวังคจิตดวงที่ ๑ นี้มีกัมม-ปัจจยอุตุชรูปเกิดขึ้นตั้งอยู่ ๑๒ กลาป กับจิตตปัจจยอุตุชรูปเกิดขึ้นตั้งอยู่ ๑ กลาป ฉะนั้นจึงมีอุตุปัจจยอุตุชรูปเกิดขึ้น ตั้งอยู่ ในภังคักขณะของภวังคจิตดวงที่ ๑ นี้ ๑๓ กลาป และจำนวนของอุตุปัจจยอุตุชรูปนี้จะเพิ่มขึ้นโดยทำนองนี้เรื่อย ๆ ไปจนถึงฐีติขณะของมโนทวาราวัชชนจิต จะมีอุตุปัจจยอุตุชรูปเกิดขึ้นตั้งอยู่ ๑๖๙

กลาป ซึ่งเป็นผลมาจากกัมมปัจจยอุตุชรูป ๑๕๓ กลาป และจิตตปัจจยอุตุชรูป ๑๖ กลาป ซึ่งเกิดขึ้นตั้งอยู่ในอุปปาทักขณะของมโนทวาราวัชชนจิต ต่อมาเมื่อถึงฐีติขณะของมโนทวาราวัชชนจิต กัมมปัจจยอุตุชรูปที่เกิดขึ้นในฐีติขณะของปฏิสนธิจิต ๓ กลาปนั้นดับไปแล้ว แต่ในฐีติขณะของมโนทวาราวัชชนจิต กัมมปัจจยอุตุชรูปก็เกิดขึ้นใหม่อีก ๓ กลาป จึงคงมีอยู่ ๑๕๓ กลาปเท่าเดิม จิตตปัจจยอุตุชรูปที่มีอยู่เดิม ๑๖ กลาป ยังไม่ดับไป และเกิดใหม่ในฐีติขณะนี้อีก ๑ กลาป จึงเป็น ๑๗ กลาป ฉะนั้นในภังคักขณะของมโนทวาราวัชชนจิต จึงมีอุตุปัจจยอุตุชรูป ๑๗๐ กลาป และจะคงมีจำนวนเท่านี้อยู่เรื่อย ๆ ไปจนกว่ากัมมชรูปจะมีการเปลี่ยนแปลง

ส่วนอาหารชรูปยังไม่เกิดในระหว่างนี้ และการรวมรูปกลาปที่มีอยู่ในจิตแต่ละขณะนั้น ก็ไม่มีเหตุผลอันใดเป็นพิเศษที่ควรนำมากล่าว

ตารางที่ ๒

แสดงรูปวิถีที่เริ่มตั้งแต่ชีวิตนวกกลาปเกิด

กัมมชกลาป	จิตตชกลาป	กัมมปัจจยอุตุชกลาป	จิตตปัจจยอุตุชกลาป	อุตุปัจจยอุตุชกลาป	อาหารชกลาป	รวมกลาป
อุป. → ๑๕๔	๑๗	๑๕๓	๑๗	๑๗๐	X	๕๑๑
๑ ภ ฐีติ. → ๑๕๕	๑๗	๑๕๔	๑๗	๑๗๐	X	๕๑๓
ภัง. → ๑๕๖	๑๗	๑๕๕	๑๗	๑๗๑	X	๕๑๖
อุป. → ๑๕๗	๑๗	๑๕๖	๑๗	๑๗๒	X	๕๑๙
๒ ภ ฐีติ. → ๑๕๘	๑๗	๑๕๗	๑๗	๑๗๓	X	๕๒๒
ภัง. → ๑๕๙	๑๗	๑๕๘	๑๗	๑๗๔	X	๕๒๕
อุป. → ๑๖๐	๑๗	๑๕๙	๑๗	๑๗๕	X	๕๒๘
๓ ภ ฐีติ. → ๑๖๑	๑๗	๑๖๐	๑๗	๑๗๖	X	๕๓๑
ภัง. → ๑๖๒	๑๗	๑๖๑	๑๗	๑๗๗	X	๕๓๔
อุป. → ๑๖๓	๑๗	๑๖๒	๑๗	๑๗๘	X	๕๓๗
๔ ภ ฐีติ. → ๑๖๔	๑๗	๑๖๓	๑๗	๑๗๙	X	๕๔๐
ภัง. → ๑๖๕	๑๗	๑๖๔	๑๗	๑๘๐	X	๕๔๓

กัมมชกลาป	จิตตชกลาป	กัมมปัจจย อุตุชกลาป	จิตตปัจจย อุตุชกลาป	อุตุปัจจย อุตุชกลาป	อาหารช กลาป	รวม กลาป
อุป. → ๑๖๖	๑๗	๑๖๕	๑๗	๑๘๑	X	๕๔๖
๕ ภ ฐีติ. → ๑๖๗	๑๗	๑๖๖	๑๗	๑๘๒	X	๕๔๙
ภัง. → ๑๖๘	๑๗	๑๖๗	๑๗	๑๘๓	X	๕๕๒
อุป. → ๑๖๙	๑๗	๑๖๘	๑๗	๑๘๔	X	๕๕๕
๖ ภ ฐีติ. → ๑๗๐	๑๗	๑๖๙	๑๗	๑๘๕	X	๕๕๘
ภัง. → ๑๗๑	๑๗	๑๗๐	๑๗	๑๘๖	X	๕๖๑
อุป. → ๑๗๒	๑๗	๑๗๑	๑๗	๑๘๗	X	๕๖๔
๗ ภ ฐีติ. → ๑๗๓	๑๗	๑๗๒	๑๗	๑๘๘	X	๕๖๗
ภัง. → ๑๗๔	๑๗	๑๗๓	๑๗	๑๘๙	X	๕๗๐
อุป. → ๑๗๕	๑๗	๑๗๔	๑๗	๑๙๐	X	๕๗๓
๘ ภ ฐีติ. → ๑๗๖	๑๗	๑๗๕	๑๗	๑๙๑	X	๕๗๖
ภัง. → ๑๗๗	๑๗	๑๗๖	๑๗	๑๙๒	X	๕๗๙
อุป. → ๑๗๘	๑๗	๑๗๗	๑๗	๑๙๓	X	๕๘๒
๙ น ฐีติ. → ๑๗๙	๑๗	๑๗๘	๑๗	๑๙๔	X	๕๘๕
ภัง. → ๑๘๐	๑๗	๑๗๙	๑๗	๑๙๕	X	๕๘๘
อุป. → ๑๘๑	๑๗	๑๘๐	๑๗	๑๙๖	X	๕๙๑
๑๐ ท ฐีติ. → ๑๘๒	๑๗	๑๘๑	๑๗	๑๙๗	X	๕๙๔
ภัง. → ๑๘๓	๑๗	๑๘๒	๑๗	๑๙๘	X	๕๙๗
อุป. → ๑๘๔	๑๗	๑๘๓	๑๗	๑๙๙	X	๖๐๐
ม ฐีติ. → ๑๘๕	๑๗	๑๘๔	๑๗	๒๐๐	X	๖๐๓
ภัง. → ๑๘๖	๑๗	๑๘๕	๑๗	๒๐๑	X	๖๐๖
อุป. → ๑๘๗	๑๗	๑๘๖	๑๗	๒๐๒	X	๖๐๙
๑ ช ฐีติ. → ๑๘๘	๑๗	๑๘๗	๑๗	๒๐๓	X	๖๑๒
ภัง. → ๑๘๙	๑๗	๑๘๘	๑๗	๒๐๔	X	๖๑๕

กัมมชกลาป	จิตตชกลาป	กัมมปัจจย อุตุชกลาป	จิตตปัจจย อุตุชกลาป	อุตุปัจจย อุตุชกลาป	อาหารช กลาป	รวม กลาป
อุป. → ๑๙๐	๑๗	๑๘๙	๑๗	๒๐๕	X	๖๑๘
๒ ช ฐีติ. → ๑๙๑	๑๗	๑๙๐	๑๗	๒๐๖	X	๖๒๑
ภัง. → ๑๙๒	๑๗	๑๙๑	๑๗	๒๐๗	X	๖๒๔
อุป. → ๑๙๓	๑๗	๑๙๒	๑๗	๒๐๘	X	๖๒๗
๓ ช ฐีติ. → ๑๙๔	๑๗	๑๙๓	๑๗	๒๐๙	X	๖๓๐
ภัง. → ๑๙๕	๑๗	๑๙๔	๑๗	๒๑๐	X	๖๓๓
อุป. → ๑๙๖	๑๗	๑๙๕	๑๗	๒๑๑	X	๖๓๖
๔ ช ฐีติ. → ๑๙๗	๑๗	๑๙๖	๑๗	๒๑๒	X	๖๓๙
ภัง. → ๑๙๘	๑๗	๑๙๗	๑๗	๒๑๓	X	๖๔๒
อุป. → ๑๙๙	๑๗	๑๙๘	๑๗	๒๑๔	X	๖๔๕
๕ ช ฐีติ. → ๒๐๐	๑๗	๑๙๙	๑๗	๒๑๕	X	๖๔๘
ภัง. → ๒๐๑	๑๗	๒๐๐	๑๗	๒๑๖	X	๖๕๑
อุป. → ๒๐๒	๑๗	๒๐๑	๑๗	๒๑๗	X	๖๕๔
๑ ภ ฐีติ. → ๒๐๓	๑๗	๒๐๒	๑๗	๒๑๘	X	๖๕๗
ภัง. → ๒๐๔	๑๗	๒๐๓	๑๗	๒๑๙	X	๖๖๐
อุป. → ๒๐๔	๑๗	๒๐๔	๑๗	๒๒๐	X	๖๖๒
๒ ภ ฐีติ. → ๒๐๔	๑๗	๒๐๔	๑๗	๒๒๑	X	๖๖๓
ภัง. → ๒๐๔	๑๗	๒๐๔	๑๗	๒๒๑	X	๖๖๓

อธิบายความเป็นไปของรูปวิถีที่เริ่มตั้งแต่ชีวิตนวกกลาปเกิด[๑]

๑. **กัมมชรูป** กัมมชรูปนี้ตั้งแต่ปฏิสนธิกาลเป็นต้นมา จนถึงขณะก่อนชีวิต-

---

๑ *ตั้งแต่ตารางที่ ๒ ถึงตารางที่ ๔ เป็นการแสดงในอติตรุณกาลซึ่งเป็นกาลของทารกที่อยู่ในครรภ์ และยังมีอวัยวะเกิดขึ้นไม่ครบ โดยเฉพาะหทยวัตถุมีกำลังอ่อนมาก ฉะนั้นการเกิดขึ้นของชวนจิตในวิถีเหล่านี้ จึงมีเพียง ๕ ขณะเท่านั้น*

นวกกลาปจะเกิดนั้น ย่อมมีกัมมชรูปที่ดับไป ๓ กลาป ที่ตั้งอยู่ ๑๔๗ กลาป และเกิดขึ้นใหม่ ๓ กลาป รวมเป็น ๑๕๓ กลาป ดังนี้ทุกๆ ขณะของจิต ส่วนชีวิตนวกกลาปอันเป็นกัมมชรูปประเภทหนึ่งนั้น สำหรับบุคคลในกามภูมิ พวกคัพภเสยยกะที่เป็นมนุษย์นั้น ปรากฏว่าชีวิตนวกกลาปจะเกิดขึ้นภายหลังปฏิสนธิกาล แต่จะเกิดขึ้นในขณะใดของจิตดวงใดนั้นไม่เป็นที่แน่ชัด และการเกิดขึ้นของชีวิต-นวกกลาปของแต่ละบุคคลก็ไม่เหมือนกัน ฉะนั้นท่านฎีกาจารย์จึงอนุมานเอาว่าอาจเกิดขึ้นในอุปปาทักขณะ หรือฐีติขณะหรือภังคักขณะของจิตดวงใดดวงหนึ่งหลังจากปฏิสนธิจิต และภายในสัปดาห์ที่ ๑ คือ กลลสัตตาหะก็ได้ การแสดงในตารางที่ ๒ นี้ สมมุติให้ชีวิตนวกกลาปเกิดขึ้นในอุปปาทักขณะของภวังคจิตดวงที่ ๑ (ก่อนชวนจิต) ทั้งนี้ก็เพื่อสะดวกในการจำเท่านั้น ไม่ใช่เป็นการยืนยันแน่นอน เมื่อสมมุติให้ชีวิตนวกกลาปเกิดขึ้นในอุปปาทักขณะของภวังคจิตดวงที่ ๑ (ก่อนชวนจิต) แล้ว ในอุปปาทักขณะของจิตดวงนี้ ก็ย่อมมีกัมมชรูปเกิดขึ้นอีก ๑ กลาป รวมกับกัมมชรูปที่เกิดอยู่เดิม ๓ กลาป เป็นเกิดใหม่ ๔ กลาป ส่วนกัมมชรูปที่ดับไปก็คงดับไปเพียง ๓ กลาปตามเดิม เพราะชีวิตนวกกลาปที่เกิดขึ้นใหม่ยังไม่ถึงกำหนดที่จะดับ โดยเหตุนี้กัมมชรูปที่มีอยู่เดิม ๑๕๓ กลาป จึงเพิ่มขึ้นเป็น ๑๕๔ กลาป และจะเพิ่มขึ้นโดยทำนองนี้ทุกๆ ขณะของจิตเรื่อยๆ ไป จนถึงภังคักขณะของภวังคจิตดวงที่ ๑ (หลังชวนจิต) ชีวิตนวกกลาปที่เกิดขึ้นในอุปปาทักขณะของภวังคจิตดวงที่ ๑ (ก่อนชวนจิต) จึงจะดับแต่ในภังคักขณะของภวังคจิตดวงที่ ๑ (หลังชวนจิต) นี้ก็ยังต้องนับชีวิตนวกกลาปที่กำลังดับนี้ด้วย ต่อเมื่อถึงอุปปาทักขณะของภวังคจิตดวงที่ ๒ (หลังชวนจิต) ชีวิตนวกกลาปที่เกิดขึ้นในอุปปาทักขณะของภวังคจิตดวงที่ ๑ (ก่อนชวนจิต) จึงหมดสิ้นไปเป็นอันว่าในอุปปาทักขณะของจิตดวงนี้มีกัมมชรูปกำลังดับไป ๔ กลาป ตั้งอยู่ ๑๙๖ กลาป เกิดใหม่ ๔ กลาป รวม ๒๐๔ กลาป และ คงมีอยู่เป็นจำนวนเท่านี้ตลอดไปจนกว่ากัมมชรูปอื่นๆ จะเกิดขึ้นอีก

๒. กัมมปัจจยอุตุชรูป กัมมปัจจยอุตุชรูปนี้ได้กล่าวมาแล้วในตารางที่ ๑ ว่าเป็นอุตุชรูปที่เกิดจากกัมมชรูปเป็นปัจจัยฐานการเกิดขึ้น ตั้งอยู่ ดับไปก็ดี จำนวนกลาปที่เกิดขึ้น ตั้งอยู่ ดับไปก็ดี เหมือนกับกัมมชรูปทุกประการ คงผิดกันแต่ที่เหลื่อมกัน ๑ ขณะเท่านั้น ฉะนั้นเมื่ออุปปาทักขณะของภวังคจิตดวงที่ ๑

(ก่อนชวนจิต) จึงคงมีรูปกลาปอยู่ ๑๕๓ กลาปเท่าเดิม ต่อเมื่อถึงฐีติขณะของจิตดวงนี้ชีวิตนวกกลาปที่เกิดขึ้นที่อุปปาทักขณะ จึงเป็นปัจจัยให้เกิดกัมมปัจจยอุตุชรูปเพิ่มขึ้นอีก ๑ กลาปเป็น ๑๕๔ กลาป และเพิ่มขึ้นโดยทำนองนี้เรื่อยๆ ไป จนถึงอุปปาทักขณะของภวังคจิตดวงที่ ๒ (หลังชวนจิต) กัมมปัจจยอุตุชรูปที่เกิดขึ้นในฐีติขณะของภวังคจิตดวงที่ ๑ (ก่อนชวนจิต) จึงจะดับ แต่ในอุปปาทักขณะของภวังคจิตดวงที่ ๒ (หลังชวนจิต) นี้ก็ยังต้องนับรูปที่กำลังดับนี้ด้วย ต่อเมื่อถึงฐีติขณะแล้วรูปนี้จึงดับหมดสิ้นไป เป็นอันว่าในฐีติขณะของภวังคจิตดวงที่ ๒ (หลังชวนจิต) นี้มีกัมมปัจจยอุตุชรูปกำลังดับไป ๔ กลาป ตั้งอยู่ ๑๙๖ กลาป เกิดขึ้นใหม่ ๔ กลาป รวมเป็น ๒๐๔ กลาป และคงมีจำนวนเท่านี้เรื่อยๆ ไป จนกว่ากัมมชรูปจะเปลี่ยนแปลงไปอีก

๓. **อุตุปัจจยอุตุชรูป** อุตุปัจจยอุตุชรูปนี้ได้กล่าวมาแล้วในตารางที่ ๑ ว่าเป็นอุตุชรูปที่เกิดจากกัมมปัจจยอุตุชรูป และจิตตปัจจยอุตุชรูปเป็นปัจจัย สำหรับในตารางที่ ๒ นี้ จิตตปัจจยอุตุชรูปไม่มีการเปลี่ยนแปลง ส่วนกัมมปัจจยอุตุชรูปมีเพิ่มขึ้นตั้งแต่ฐีติขณะของภวังคจิตดวงที่ ๑ (ก่อนชวนจิต) ฉะนั้นอุตุปัจจยอุตุชรูปย่อมมีเพิ่มขึ้นตั้งแต่ภังคักขณะของภวังคจิตดวงนี้เช่นเดียวกัน อุตุปัจจยอุตุชรูปนี้เดิมมีอยู่ ๑๗๐ กลาป ฉะนั้นในอุปปาทักขณะและฐีติขณะของภวังคจิตดวงที่ ๑ (ก่อนชวนจิต) จึงคงมีอยู่ ๑๗๐ กลาปเท่าเดิม เมื่อถึงภังคักขณะจึงเพิ่มขึ้นเป็น ๑๗๑ กลาปและเพิ่มขึ้นโดยทำนองนี้เรื่อยๆ ไปจนถึงฐีติขณะของภวังคจิตดวงที่ ๒ (หลังชวนจิต) อุตุปัจจยอุตุชรูปที่เกิดขึ้นที่ภังคักขณะของภวังคจิตดวงที่ ๑ (ก่อนชวนจิต) จึงจะดับ แต่ในฐีติขณะของจิตดวงนี้ก็ยังต้องนับรูปที่กำลังดับนี้ด้วย ต่อเมื่อถึงภังคักขณะแล้วรูปนี้จึงหมดสิ้นไป จึงเป็นอันว่าในฐีติขณะของภวังคจิตดวงที่ ๒ (หลังชวนจิต) นี้มีอุตุปัจจยอุตุชรูปกำลังดับไป ๕ กลาป (คือรูปที่เกิดจากกัมมปัจจยอุตุชรูป ๔ กลาปรูปที่เกิดจากจิตตปัจจยอุตุชรูป ๑ กลาป) ตั้งอยู่ ๒๑๒ กลาป (คือรูปที่เกิดจากกัมมปัจจยอุตุชรูป ๑๙๖ กลาป รูปที่เกิดจากจิตตปัจจยอุตุชรูป ๑๖ กลาป) และเกิดขึ้นใหม่ ๔ กลาป (คือรูปที่เกิดจากกัมมปัจจยอุตุชรูป) รวม ๒๒๑ กลาป เมื่อถึงภังคักขณะของภวังคจิตดวงที่ ๒ (หลังชวนจิต) นี้มีอุตุปัจจยอุตุชรูปกำลังดับไป ๔ กลาป (คือรูปที่เกิดจากกัมมปัจจยอุตุชรูป ๔ กลาป) ตั้งอยู่ ๒๑๒ กลาป (คือรูปที่เกิดจากกัมมปัจจยอุตุชรูป

๑๖๙ กลาป รูปที่เกิดจากจิตตปัจจยอุตุชรูป ๑๖ กลาป) และเกิดใหม่อีก ๕ กลาป (คือรูปที่เกิดจากกัมมปัจจยอุตุชรูป ๔ กลาป รูปที่เกิดจากจิตตปัจจยอุตุชรูป ๑ กลาป) รวม ๒๒๑ กลาป และคงมีจำนวนเท่านี้เรื่อยไปจนกว่ากัมมปัจจยอุตุชรูปจะเปลี่ยนแปลงไปอีก

ในตารางที่ ๒ นี้ **จิตตชรูป** และ **จิตตปัจจยอุตุชรูป** คงมีอยู่ตามจำนวนเดิมไม่เปลี่ยนแปลง **อาหารชรูป** ยังไม่เกิดตามเดิมและการรวมรูปกลาปก็ไม่มีเหตุผลอันใดเป็นพิเศษที่ควรจะนำมากล่าว

ตารางที่ ๓

แสดงรูปวิถีที่เริ่มตั้งแต่อาหารชรูปเกิด

กัมมชกลาป	จิตตชกลาป	อาหารชกลาป	กัมมปัจจยอุตุชกลาป	จิตตปัจจยอุตุชกลาป	อาหารปัจจยอุตุกลาป	อุตุปัจจยอุตุชกลาป	รวมกลาป
อุป.→๒๐๔	๑๗	๑	๒๐๔	๑๗	X	๒๒๑	๖๖๔
๑ ภ ฐีติ.→๒๐๔	๑๗	๒	๒๐๔	๑๗	๑	๒๒๑	๖๖๖
ภัง.→๒๐๔	๑๗	๓	๒๐๔	๑๗	๒	๒๒๒	๖๖๙
อุป.→๒๐๔	๑๗	๔	๒๐๔	๑๗	๓	๒๒๓	๖๗๒
๒ ภ ฐีติ.→๒๐๔	๑๗	๕	๒๐๔	๑๗	๔	๒๒๔	๖๗๕
ภัง.→๒๐๔	๑๗	๖	๒๐๔	๑๗	๕	๒๒๕	๖๗๘
อุป.→๒๐๔	๑๗	๗	๒๐๔	๑๗	๖	๒๒๖	๖๘๑
๓ ภ ฐีติ.→๒๐๔	๑๗	๘	๒๐๔	๑๗	๗	๒๒๗	๖๘๔
ภัง.→๒๐๔	๑๗	๙	๒๐๔	๑๗	๘	๒๒๘	๖๘๗
อุป.→๒๐๔	๑๗	๑๐	๒๐๔	๑๗	๙	๒๒๙	๖๙๐
๔ ภ ฐีติ.→๒๐๔	๑๗	๑๑	๒๐๔	๑๗	๑๐	๒๓๐	๖๙๓
ภัง.→๒๐๔	๑๗	๑๒	๒๐๔	๑๗	๑๑	๒๓๑	๖๙๖
อุป.→๒๐๔	๑๗	๑๓	๒๐๔	๑๗	๑๒	๒๓๒	๖๙๙
๕ ภ ฐีติ.→๒๐๔	๑๗	๑๔	๒๐๔	๑๗	๑๓	๒๓๓	๗๐๒
ภัง.→๒๐๔	๑๗	๑๕	๒๐๔	๑๗	๑๔	๒๓๔	๗๐๕

กัมมชกลาป	จิตตชกลาป	อาหารชกลาป	กัมมปัจจยอุตุชกลาป	จิตตปัจจยอุตุชกลาป	อาหารปัจจยอุตุกลาป	อุตุปัจจยอุตุชกลาป	รวมกลาป
อุป.→ ๒๐๔	๑๗	๑๖	๒๐๔	๑๗	๑๕	๒๓๕	๗๐๘
๖ ภ ฐีติ.→ ๒๐๔	๑๗	๑๗	๒๐๔	๑๗	๑๖	๒๓๖	๗๑๑
ภัง.→ ๒๐๔	๑๗	๑๘	๒๐๔	๑๗	๑๗	๒๓๗	๗๑๔
อุป.→ ๒๐๔	๑๗	๑๙	๒๐๔	๑๗	๑๘	๒๓๘	๗๑๗
๗ ภ ฐีติ.→ ๒๐๔	๑๗	๒๐	๒๐๔	๑๗	๑๙	๒๓๙	๗๒๐
ภัง.→ ๒๐๔	๑๗	๒๑	๒๐๔	๑๗	๒๐	๒๔๐	๗๒๓
อุป.→ ๒๐๔	๑๗	๒๒	๒๐๔	๑๗	๒๑	๒๔๑	๗๒๖
๘ ภ ฐีติ.→ ๒๐๔	๑๗	๒๓	๒๐๔	๑๗	๒๒	๒๔๒	๗๒๙
ภัง.→ ๒๐๔	๑๗	๒๔	๒๐๔	๑๗	๒๓	๒๔๓	๗๓๒
อุป.→ ๒๐๔	๑๗	๒๕	๒๐๔	๑๗	๒๔	๒๔๔	๗๓๕
๙ น ฐีติ.→ ๒๐๔	๑๗	๒๖	๒๐๔	๑๗	๒๕	๒๔๕	๗๓๘
ภัง.→ ๒๐๔	๑๗	๒๗	๒๐๔	๑๗	๒๖	๒๔๖	๗๔๑
อุป.→ ๒๐๔	๑๗	๒๘	๒๐๔	๑๗	๒๗	๒๔๗	๗๔๔
๑๐ ท ฐีติ.→ ๒๐๔	๑๗	๒๙	๒๐๔	๑๗	๒๘	๒๔๘	๗๔๗
ภัง.→ ๒๐๔	๑๗	๓๐	๒๐๔	๑๗	๒๙	๒๔๙	๗๕๐
อุป.→ ๒๐๔	๑๗	๓๑	๒๐๔	๑๗	๓๐	๒๕๐	๗๕๓
ม ฐีติ.→ ๒๐๔	๑๗	๓๒	๒๐๔	๑๗	๓๑	๒๕๑	๗๕๖
ภัง.→ ๒๐๔	๑๗	๓๓	๒๐๔	๑๗	๓๒	๒๕๒	๗๕๙
อุป.→ ๒๐๔	๑๗	๓๔	๒๐๔	๑๗	๓๓	๒๕๓	๗๖๒
๑ ช ฐีติ.→ ๒๐๔	๑๗	๓๕	๒๐๔	๑๗	๓๔	๒๕๔	๗๖๕
ภัง.→ ๒๐๔	๑๗	๓๖	๒๐๔	๑๗	๓๕	๒๕๕	๗๖๘
อุป.→ ๒๐๔	๑๗	๓๗	๒๐๔	๑๗	๓๖	๒๕๖	๗๗๑
๒ ช ฐีติ.→ ๒๐๔	๑๗	๓๘	๒๐๔	๑๗	๓๗	๒๕๗	๗๗๔
ภัง.→ ๒๐๔	๑๗	๓๙	๒๐๔	๑๗	๓๘	๒๕๘	๗๗๗

กัมมชกลาป	จิตตชกลาป	อาหารชกลาป	กัมมปัจจยอุตุชกลาป	จิตตปัจจยอุตุชกลาป	อาหารปัจจยอุตุกลาป	อุตุปัจจยอุตุชกลาป	รวมกลาป
อุป.→ ๒๐๔	๑๗	๔๐	๒๐๔	๑๗	๓๙	๒๕๙	๗๘๐
๓ ช ฐีติ.→ ๒๐๔	๑๗	๔๑	๒๐๔	๑๗	๔๐	๒๖๐	๗๘๓
ภัง.→ ๒๐๔	๑๗	๔๒	๒๐๔	๑๗	๔๑	๒๖๑	๗๘๖
อุป.→ ๒๐๔	๑๗	๔๓	๒๐๔	๑๗	๔๒	๒๖๒	๗๘๙
๔ ช ฐีติ.→ ๒๐๔	๑๗	๔๔	๒๐๔	๑๗	๔๓	๒๖๓	๗๙๒
ภัง.→ ๒๐๔	๑๗	๔๕	๒๐๔	๑๗	๔๔	๒๖๔	๗๙๕
อุป.→ ๒๐๔	๑๗	๔๖	๒๐๔	๑๗	๔๕	๒๖๕	๗๙๘
๕ ช ฐีติ.→ ๒๐๔	๑๗	๔๗	๒๐๔	๑๗	๔๖	๒๖๖	๘๐๑
ภัง.→ ๒๐๔	๑๗	๔๘	๒๐๔	๑๗	๔๗	๒๖๗	๘๐๔
อุป.→ ๒๐๔	๑๗	๔๙	๒๐๔	๑๗	๔๘	๒๖๘	๘๐๗
๑ ภ ฐีติ.→ ๒๐๔	๑๗	๕๐	๒๐๔	๑๗	๔๙	๒๖๙	๘๑๐
ภัง.→ ๒๐๔	๑๗	๕๑	๒๐๔	๑๗	๕๐	๒๗๐	๘๑๓
อุป.→ ๒๐๔	๑๗	๕๑	๒๐๔	๑๗	๕๑	๒๗๑	๘๑๕
๒ ภ ฐีติ.→ ๒๐๔	๑๗	๕๑	๒๐๔	๑๗	๕๑	๒๗๒	๘๑๖
ภัง.→ ๒๐๔	๑๗	๕๑	๒๐๔	๑๗	๕๑	๒๗๒	๘๑๖

อธิบายความเป็นไปของรูปวิถีที่เริ่มตั้งแต่อาหารชรูปเกิด

๑. **อาหารชรูป** อาหารชรูปนี้สำหรับพวกคัพภเสยยกะ ที่เป็นมนุษย์ปรากฏว่าจะเกิดขึ้นภายหลังชีวิตนวกกลาป คือในสัปดาห์ที่ ๒ หรือที่ ๓ และหลังจากอาหารที่มารดาบริโภคนั้นซึมซาบในร่างกายของเด็ก แต่จะเกิดในขณะใดของจิตดวงใดก็ได้และการเกิดขึ้นแห่งอาหารชรูปของแต่ละบุคคลไม่เหมือนกัน ในตารางที่ ๓ นี้เพื่อสะดวกแก่การจำจึงได้สมมุติให้อาหารชรูปเกิดที่อุปปาทักขณะของภวังคจิตดวงที่ ๑ (ก่อนชวนจิต) และลักษณะการเกิดขึ้นของอาหารชรูปนี้ย่อมเกิดขึ้นทุก ๆ ขณะของจิต และเมื่อเกิดขึ้นแล้วก็จะตั้งอยู่เท่ากับอายุของจิต ๑๗ ดวง หรือ

เท่ากับ ๕๑ ขณะเล็กของจิตจึงจะดับไปฉะนั้น เมื่อสมมุติให้อาหารชรูปเกิดที่อุปปาทักขณะของภวังคจิตดวงที่ ๑ (ก่อนชวนจิต) ดังนี้แล้ว อาหารชรูปย่อมเกิดขึ้นและตั้งอยู่ในอุปปาทะ ฐีติ ภังคะของจิตดวงนี้ ๑, ๒, ๓ กลาปโดยลำดับ และจะเพิ่มขึ้นโดยทำนองนี้เรื่อยไปจนถึงภังคักขณะของภวังคจิตดวงที่ ๑ (หลังชวนจิต) จะมีอาหารชรูปเกิดขึ้นตั้งอยู่ ๕๑ กลาป และในจำนวนอาหารชรูป ๕๑ กลาปนี้ รวมทั้งอาหารชรูปที่เกิดพร้อมกันกับอุปปาทักขณะของภวังคจิตดวงที่ ๑ (ก่อนชวนจิต) ซึ่งกำลังจะดับในภังคักขณะของภวังคจิตดวงที่ ๑ (หลังชวนจิต) นี้ด้วย แต่ในขณะจิตนี้ก็ยังต้องนับรูปที่กำลังจะดับนี้ด้วยเพราะยังไม่หมดสิ้นไป เมื่อถึงอุปปาทักขณะของภวังคจิตดวงที่ ๒ (หลังชวนจิต) จึงดับหมดสิ้นแต่ในอุปปาทักขณะของภวังคจิตดวงที่ ๒ (หลังชวนจิต) ก็มีอาหารชรูปกำลังดับไปอีก ๑ กลาป ตั้งอยู่ ๔๙ กลาปและเกิดใหม่ ๑ กลาปรวมเป็น ๕๑ กลาปเท่าเดิม และมีอยู่เท่าจำนวนนี้เรื่อยไป จนกว่าอาหารชรูปนี้จะมีการเปลี่ยนแปลงเป็นอื่น

๒. **อาหารปัจจยอุตุชรูป** อาหารปัจจยอุตุชรูปเป็นอุตุชรูปที่เกิดจากอาหารชรูปเป็นปัจจย เมื่อมีอาหารชรูปเกิดขึ้นและได้ตั้งอยู่ถึงฐีติขณะแล้ว อาหารปัจจยอุตุชรูปก็ย่อมเกิดขึ้น ฉะนั้นการเกิดขึ้น ตั้งอยู่ ดับไปของอาหารปัจจยอุตุชรูปก็เป็นไปในทำนองในเดียวกับอาหารชรูปทุกประการ ผิดกันแต่ที่เหลื่อมกัน ๑ ขณะ เมื่อสมมุติให้อาหารชรูปเกิดขึ้นที่อุปปาทักขณะของภวังคจิตดวงที่ ๑ (ก่อนชวนจิต) อาหารปัจจยอุตุชรูปก็ย่อมเกิดขึ้นที่ฐีติขณะของจิตดวงเดียวกัน จำนวนที่เพิ่มขึ้นก็เป็นไปทำนองเดียวกัน และการดับของอาหารปัจจยอุตุชรูปก็เริ่มดับที่อุปปาทักขณะของภวังคจิตดวงที่ ๒ (หลังชวนจิต) แต่ในอุปปาทักขณะของจิตดวงนี้ก็ยังต้องนับรูปที่กำลังดับนี้ด้วย ต่อเมื่อถึงฐีติขณะของจิตดวงนี้รูปนี้จึงหมดสิ้นไป ฉะนั้นในฐีติขณะของภวังคจิตดวงที่ ๒ (หลังชวนจิต) จึงมีอาหารชรูปกำลังดับไป ๑ กลาป ตั้งอยู่ ๔๙ กลาป และเกิดใหม่ ๑ กลาปรวม ๕๑ กลาป

๓. **อุตุปัจจยอุตุชรูป** อุตุปัจจยอุตุชรูปซึ่งได้กล่าวไว้ในตารางที่ ๑ และที่ ๒ ว่าเป็นรูปที่เกิดจากกัมมปัจจยอุตุชรูป และจิตตปัจจยอุตุชรูปเป็นปัจจัย แต่เมื่อมาถึงตารางที่ ๓ นี้ ต้องแสดงว่าเป็นรูปที่เกิดจากอาหารปัจจยอุตุชรูปเพิ่มขึ้นอีกประการหนึ่ง ฉะนั้นเมื่อปรากฏว่ามีอาหารปัจจยอุตุชรูปเกิดขึ้นที่ฐีติขณะของภวังคจิตดวงที่ ๑ (ก่อนชวนจิต) ดังนี้ อุตุปัจจยอุตุชรูปที่มีอยู่เดิม (ในตารางที่ ๒)

จำนวน ๒๒๑ กลาปนั้นจะคงยืนจำนวน ๒๒๑ กลาปอยู่เพียงฐีติขณะของภวังคจิตดวงนี้เท่านั้น เมื่อถึงภังคักขณะก็จะมีอุตุปัจจยอุตุชรูปเกิดขึ้นอีก ๑ กลาป รวมเป็น ๒๒๒ กลาป ซึ่งเป็นผลมาจากอาหารปัจจยอุตุชรูปที่เกิดขึ้นที่ฐีติขณะของจิตดวงนี้นั่นเอง และจะเพิ่มขึ้นโดยทำนองนี้เรื่อยไปจนถึงฐีติขณะของภวังคจิตดวงที่ ๒ (หลังชวนจิต) รูปที่เกิดขึ้นที่ภังคักขณะของภวังคจิตดวงที่ ๑ (ก่อนชวนจิต) จึงจะดับไป แต่การนับก็ยังคงต้องนับรูปที่กำลังดับไปนี้ด้วยเช่นเดียวกัน ต่อเมื่อถึงภังคักขณะของจิตดวงนี้ รูปที่ดับนี้จึงหมดสิ้นไป เป็นอันว่าในฐีติขณะของภวังคจิตดวงที่ ๒ (หลังชวนจิต) นี้มีอุตุปัจจยอุตุชรูปกำลังดับไป ๖ กลาป (คือรูปที่เกิดจากกัมมปัจจยอุตุชรูป ๔ กลาป รูปที่เกิดจากจิตตปัจจยอุตุชรูป ๑ กลาป รูปที่เกิดจากอาหารปัจจยอุตุชรูป ๑ กลาป) ตั้งอยู่ ๒๖๑ กลาป (คือรูปที่เกิดจากกัมมปัจจยอุตุชรูป ๑๙๖ กลาป รูปที่เกิดจากจิตตปัจจยอุตุชรูป ๑๖ กลาป รูปที่เกิดจากอาหารปัจจยอุตุชรูป ๔๙ กลาป) และเกิดใหม่ ๕ กลาป รวม ๒๗๒ กลาป ต่อเมื่อถึงภังคักขณะของภวังคจิตดวงที่ ๒ (หลังชวนจิต) นี้มีอุตุปัจจยอุตุชรูปดับ ๕ กลาป (คือรูปที่เกิดจากกัมมปัจจยอุตุชรูป ๔ กลาป รูปที่เกิดจากอาหารปัจจยอุตุชรูป ๑ กลาป) ตั้งอยู่ ๒๖๑ กลาป (คือรูปที่เกิดจากกัมมปัจจยอุตุชรูป ๑๙๖ กลาป รูปที่เกิดจากจิตตปัจจยอุตุชรูป ๑๖ กลาป รูปที่เกิดจากอาหารปัจจยอุตุชรูป ๔๙ กลาป) และรูปที่เกิดขึ้นใหม่ ๖ กลาป รวม ๒๗๒ กลาป

ตารางที่ ๔

แสดงรูปวิถีที่เริ่มตั้งแต่จักขวาทิจตุกกลาปเกิด

กัมมชกลาป	จิตตชกลาป	อาหารชกลาป	กัมมปัจจยอุตุชกลาป	จิตตปัจจยอุตุชกลาป	อาหารปัจจยกลาป	อุตุปัจจยอุตุชกลาป	รวมกลาป
อุป.→๒๐๘	๑๗	๕๑	๒๐๔	๑๗	๕๑	๒๗๒	๘๒๐
๑ ภ ฐีติ.→๒๑๒	๑๗	๕๑	๒๐๘	๑๗	๕๑	๒๗๒	๘๒๘
ภัง.→ ๒๑๖	๑๗	๕๑	๒๑๒	๑๗	๕๑	๒๗๖	๘๔๐

กัมมชกลาป	จิตตชกลาป	อาหารชกลาป	กัมมปัจจยอุตุชกลาป	จิตตปัจจยอุตุชกลาป	อาหารปัจจยอุตุชกลาป	อุตุปัจจยอุตุชกลาป	รวมกลาป
อุป.→๒๒๐	๑๗	๕๑	๒๑๖	๑๗	๕๑	๒๘๐	๘๕๒
๒ ภ ฐีติ.→๑๒๔	๑๗	๕๑	๒๒๐	๑๗	๕๑	๒๘๔	๘๖๔
ภัง.→๒๒๘	๑๗	๕๑	๒๒๔	๑๗	๕๑	๒๘๘	๘๗๖
อุป.→๒๓๒	๑๗	๕๑	๒๒๘	๑๗	๕๑	๒๙๒	๘๘๘
๓ ภ ฐีติ.→๒๓๖	๑๗	๕๑	๒๓๒	๑๗	๕๑	๒๙๖	๙๐๐
ภัง.→๒๔๐	๑๗	๕๑	๒๓๖	๑๗	๕๑	๓๐๐	๙๑๒
อุป.→๒๔๔	๑๗	๕๑	๒๔๐	๑๗	๕๑	๓๐๔	๙๒๔
๔ ภ ฐีติ.→๒๔๘	๑๗	๕๑	๒๔๔	๑๗	๕๑	๓๐๘	๙๓๖
ภัง.→๒๕๒	๑๗	๕๑	๒๔๘	๑๗	๕๑	๓๑๒	๙๔๘
อุป.→๒๕๖	๑๗	๕๑	๒๕๒	๑๗	๕๑	๓๑๖	๙๖๐
๕ ภ ฐีติ.→๒๖๐	๑๗	๕๑	๒๕๖	๑๗	๕๑	๓๒๐	๙๗๒
ภัง.→๒๖๔	๑๗	๕๑	๒๖๐	๑๗	๕๑	๓๒๔	๙๘๔
อุป.→๒๖๘	๑๗	๕๑	๒๖๔	๑๗	๕๑	๓๒๘	๙๙๖
๖ ภ ฐีติ.→๒๗๒	๑๗	๕๑	๒๖๘	๑๗	๕๑	๓๓๒	๑๐๐๘
ภัง.→๒๗๖	๑๗	๕๑	๒๗๒	๑๗	๕๑	๓๓๖	๑๐๒๐
อุป.→๒๘๐	๑๗	๕๑	๒๗๖	๑๗	๕๑	๓๔๐	๑๐๓๒
๗ ภ ฐีติ.→๒๘๔	๑๗	๕๑	๒๘๐	๑๗	๕๑	๓๔๔	๑๐๔๔
ภัง.→๒๘๘	๑๗	๕๑	๒๘๔	๑๗	๕๑	๓๔๘	๑๐๕๖
อุป.→๒๙๒	๑๗	๕๑	๒๘๘	๑๗	๕๑	๓๕๒	๑๐๖๘
๘ ภ ฐีติ.→ ๒๙๖	๑๗	๕๑	๒๙๒	๑๗	๕๑	๓๕๖	๑๐๘๐
ภัง.→ ๓๐๐	๑๗	๕๑	๒๙๖	๑๗	๕๑	๓๖๐	๑๐๙๒
อุป.→ ๓๐๔	๑๗	๕๑	๓๐๐	๑๗	๕๑	๓๖๔	๑๑๐๔
๙ น ฐีติ.→ ๓๐๘	๑๗	๕๑	๓๐๔	๑๗	๕๑	๓๖๘	๑๑๑๖
ภัง.→ ๓๑๒	๑๗	๕๑	๓๐๘	๑๗	๕๑	๓๗๒	๑๑๒๘

กัมมชกลาป	จิตตชกลาป	อาหารชกลาป	กัมมปัจจยอุตุชกลาป	จิตตปัจจยอุตุชกลาป	อาหารปัจจยอุตุชกลาป	อุตุปัจจยอุตุชกลาป	รวมกลาป
อุป.→ ๓๑๖	๑๗	๕๑	๓๑๒	๑๗	๕๑	๓๗๖	๑๑๔๐
๑๐ ฑ ฐีติ.→ ๓๒๐	๑๗	๕๑	๓๑๖	๑๗	๕๑	๓๘๐	๑๑๕๒
ภัง.→ ๓๒๔	๑๗	๕๑	๓๒๐	๑๗	๕๑	๓๘๔	๑๑๖๔
อุป.→ ๓๒๘	๑๗	๕๑	๓๒๔	๑๗	๕๑	๓๘๘	๑๑๗๖
ม ฐีติ.→ ๓๓๒	๑๗	๕๑	๓๒๘	๑๗	๕๑	๓๙๒	๑๑๘๘
ภัง.→ ๓๓๖	๑๗	๕๑	๓๓๒	๑๗	๕๑	๓๙๖	๑๒๐๐
อุป.→ ๓๔๐	๑๗	๕๑	๓๓๖	๑๗	๕๑	๔๐๐	๑๒๑๒
๑ ช ฐีติ.→ ๓๔๔	๑๗	๕๑	๓๔๐	๑๗	๕๑	๔๐๔	๑๒๒๔
ภัง.→ ๓๔๘	๑๗	๕๑	๓๔๔	๑๗	๕๑	๔๐๘	๑๒๓๖
อุป.→ ๓๕๒	๑๗	๕๑	๓๔๘	๑๗	๕๑	๔๑๒	๑๒๔๘
๒ ช ฐีติ.→ ๓๕๖	๑๗	๕๑	๓๕๒	๑๗	๕๑	๔๑๖	๑๒๖๐
ภัง.→ ๓๖๐	๑๗	๕๑	๓๕๖	๑๗	๕๑	๔๒๐	๑๒๗๒
อุป.→ ๓๖๔	๑๗	๕๑	๓๖๐	๑๗	๕๑	๔๒๔	๑๒๘๔
๓ ช ฐีติ.→ ๓๖๘	๑๗	๕๑	๓๖๔	๑๗	๕๑	๔๒๘	๑๒๙๖
ภัง.→ ๓๗๒	๑๗	๕๑	๓๖๘	๑๗	๕๑	๔๓๒	๑๓๐๘
อุป.→ ๓๗๖	๑๗	๕๑	๓๗๒	๑๗	๕๑	๔๓๖	๑๓๒๐
๔ ช ฐีติ.→ ๓๘๐	๑๗	๕๑	๓๗๖	๑๗	๕๑	๔๔๐	๑๓๓๒
ภัง.→ ๓๘๔	๑๗	๕๑	๓๘๐	๑๗	๕๑	๔๔๔	๑๓๔๔
อุป.→ ๓๘๘	๑๗	๕๑	๓๘๔	๑๗	๕๑	๔๔๘	๑๓๕๖
๕ ช ฐีติ.→ ๓๙๒	๑๗	๕๑	๓๘๘	๑๗	๕๑	๔๕๒	๑๓๖๘
ภัง.→ ๓๙๖	๑๗	๕๑	๓๙๒	๑๗	๕๑	๔๕๖	๑๓๘๐
อุป.→ ๔๐๐	๑๗	๕๑	๓๙๖	๑๗	๕๑	๔๖๐	๑๓๙๒
๑ ภ ฐีติ.→ ๔๐๔	๑๗	๕๑	๔๐๐	๑๗	๕๑	๔๖๔	๑๔๐๔
ภัง.→ ๔๐๘	๑๗	๕๑	๔๐๔	๑๗	๕๑	๔๖๘	๑๔๑๖

กัมมชกลาป	จิตตชกลาป	อาหารช กลาป	กัมมปัจจย อุตุชกลาป	จิตตปัจจย อุตุชกลาป	อาหารปัจจย อุตุชกลาป	อุตุปัจจย อุตุชกลาป	รวม กลาป
อุป.→ ๔๐๘	๑๗	๕๑	๔๐๘	๑๗	๕๑	๔๗๒	๑๔๒๔
๒ ภ ฐีติ.→ ๔๐๘	๑๗	๕๑	๔๐๘	๑๗	๕๑	๔๗๖	๑๔๒๘
ภัง.→ ๔๐๘	๑๗	๕๑	๔๐๘	๑๗	๕๑	๔๗๖	๑๔๒๘

อธิบายความเป็นไปของรูปวิถีที่เริ่มตั้งแต่จักขวาทิจตุกกลาปเกิด

๑. **กัมมชรูป** กัมมชรูปที่แสดงไว้ในตารางที่ ๓ ซึ่งเป็นระยะเวลาที่อาหารชรูปเกิดว่ามีอยู่ ๒๐๔ กลาปนั้น ในระยะเวลาต่อมาก็คงมีจำนวนอยู่เท่านี้จนถึงสัปดาห์ที่ ๑๑ จากปฏิสนธิกาล จักขวาทิจตุกกลาป คือจักขุทสกกลาป ๑ โสตทสกกลาป ๑ ฆานทสกกลาป ๑ และชิวหาทสกกลาป ๑ ก็เกิด การเกิดขึ้นของกัมมชรูปทั้ง ๔ กลาปนี้ย่อมเกิดขึ้นในสัปดาห์ที่ ๑๑ แน่นอนและจะเกิดขึ้นในขณะใดของจิตดวงใดก็ได้ กัมมชรูปทั้ง ๔ กลาปนี้ ทสกกลาปใดจะเกิดขึ้นก่อนหลังกันก็ได้ และการเริ่มเกิดของทสกกลาปทั้ง ๔ นี้ไม่ใช่เกิดพร้อมกันในขณะจิตเดียวกัน แต่การเริ่มเกิดของทสกกลาปทั้ง ๔ นี้ย่อมเริ่มเกิดในสัปดาห์ที่ ๑๑ ด้วยกัน ส่วนในตารางที่ ๔ นี้ แสดงกัมมชรูปทั้ง ๔ กลาปเริ่มเกิดที่อุปปาทักขณะของภวังคจิตดวงที่ ๑ (ก่อนชวนจิต) พร้อมกันนั้น ถ้าว่าตามสภาวะแล้วก็ย่อมเป็นไปไม่ได้ แต่ที่แสดงไว้เช่นนี้ก็เพื่อให้จำง่าย และสะดวกแก่การอธิบายเท่านั้น การเกิดขึ้นของกัมมชรูปรูปย่อมเกิดขึ้นทุกๆ ขณะของจิตดังกล่าวแล้ว ฉะนั้นในอุปปาทะ ฐีติ ภังคะของภวังคจิตดวงที่ ๑ (ก่อนชวนจิต) จึงมีกัมมชรูปเพิ่มขึ้นจากที่มีอยู่เดิม ๒๐๔ กลาป เป็น ๒๐๘, ๒๑๒, ๒๑๖ ตามลำดับ และเพิ่มขึ้นโดยทำนองนี้เรื่อยไป จนถึงภังคักขณะของภวังคจิตดวงที่ ๑ (หลังชวนจิต) รูปที่เกิดขึ้นที่อุปปาทักขณะของภวังคจิตดวงที่ ๑ (ก่อนชวนจิต) ก็เริ่มดับ แต่ในภังคักขณะของภวังคจิตดวงที่ ๑ (หลังชวนจิต) นี้ ก็ยังคงต้องนับรูปที่กำลังดับไปนี้ด้วย ต่อเมื่อถึงอุปปาทักขณะของภวังคจิตดวงที่ ๒ (หลังชวนจิต) จึงหมดสิ้นไป แต่ในอุปปาทักขณะของภวังคจิตดวงนี้ก็มีกำลังดับไปอีก ๘ กลาป ตั้งอยู่ ๓๙๒ กลาป และเกิดขึ้นใหม่ ๘ กลาป รวมเป็น ๔๐๘ กลาป (คือกายทสกกลาป ภาวทสก-

กลาปวัตถุทสกกลาป ชีวิตนวกกลาป จักขุทสกกลาป โสตทสกกลาป ฆานทสก-กลาป ชิวหาทสกกลาป อย่างละ ๕๑ กลาป) และจะมีอยู่เป็นจำนวนเท่านี้ตลอดไป จนถึงมรณาสันนวิถี จึงจะมีการเปลี่ยนแปลงไป

๒. กัมมปัจจยอุตุชรูป กัมมปัจจยอุตุชรูปที่แสดงไว้ในตารางที่ ๓ มีอยู่ ๒๐๔ กลาปนั้น แต่ในตารางที่ ๔ นี้แสดงว่ามีกัมมชรูปเกิดขึ้นที่อุปปาทักขณะของภวังคจิตดวงที่ ๑ (ก่อนชวนจิต) เป็นต้นไปอีกขณะจิตละ ๔ กลาป ดังนั้นกัมม-ปัจจยอุตุชรูปก็ย่อมมีจำนวนเพิ่มขึ้นตั้งแต่ฐีติขณะของจิตดวงนี้เป็นต้นไปเช่นเดียวกัน ฉะนั้นในอุปปาทะ ฐีติ ภังคะ ของภวังคจิตดวงที่ ๑ (ก่อนชวนจิต) นี้จึงมีกัมม-ปัจจยอุตุชรูปเกิดขึ้น ตั้งอยู่ ๒๐๔, ๒๐๘, ๒๑๒ กลาปตามลำดับและจะเพิ่มขึ้นโดยทำนองนี้เรื่อยไปจนถึงอุปปาทักขณะของภวังคจิตดวงที่ ๒ (หลังชวนจิต) กัมมปัจจยอุตุชรูปที่เกิดขึ้นที่ฐีติขณะของภวังคจิตดวงที่ ๑ (ก่อนชวนจิต) ก็เริ่มดับ แต่ในขณะจิตนี้ต้องนับรูปที่กำลังดับนี้ด้วย ต่อเมื่อถึงฐีติขณะของจิตดวงนี้รูปที่ดับนั้นจึงหมดสิ้นไป เป็นอันว่าในฐีติขณะของภวังคจิตดวงที่ ๒ (หลังชวนจิต) นี้ มีกัมมปัจจยอุตุชรูปกำลังดับไป ๘ กลาป ตั้งอยู่ ๓๙๒ กลาป เกิดขึ้นใหม่ ๘ กลาป รวม ๔๐๘ กลาป และคงมีจำนวนเท่านี้ตลอดไปจนกว่าจะมีการเปลี่ยนแปลงเป็นอย่างอื่น

๓. อุตุปัจจยอุตุชรูป อุตุปัจจยอุตุชรูปนี้ ได้กล่าวมาแล้วว่าเป็นรูปที่เกิดจากกัมมปัจจยอุตุชรูป จิตตปัจจยอุตุชรูป และอาหารปัจจยอุตุชรูปทั้ง ๓ นี้เป็นปัจจัย ฉะนั้นเมื่อกัมมปัจจยอุตุชรูปมีเพิ่มขึ้นที่ฐีติขณะของภวังคจิตดวงที่ ๑ (ก่อนชวนจิต) เป็นต้นไป อุตุปัจจยอุตุชรูปก็ย่อมมีเพิ่มขึ้นที่ภังคักขณะของจิตดวงเดียวกันนี้เป็นต้นไปเช่นเดียวกัน ฉะนั้นในภังคักขณะของภวังคจิตดวงที่ ๑ (ก่อนชวนจิต) จึงมีอุตุปัจจยอุตุชรูปเกิดขึ้นตั้งอยู่ ๒๗๖ กลาป เพิ่มขึ้นจากในตารางที่ ๓ ที่มีอยู่ ๒๗๒ กลาป และจะเพิ่มขึ้นเรื่อยไปทุกๆ ขณะจิต จนถึงฐีติขณะของภวังคจิตดวงที่ ๒ (หลังชวนจิต) รูปที่เกิดขึ้นที่ภังคักขณะของภวังคจิตดวงที่ ๑ (ก่อนชวนจิต) จึงจะดับ แต่ในฐีติขณะของภวังคจิตดวงที่ ๒ นี้ก็ยังต้องนับรูปที่กำลังดับนี้ด้วยต่อเมื่อถึงภังคักขณะจึงหมดสิ้นไป เป็นอันว่าในฐีติขณะของจิตดวงที่ ๒ (หลังชวนจิต) นี้มีอุตุปัจจยอุตุชรูปกำลังดับ ๑๐ กลาป (คือรูปที่เกิดจากกัมมปัจจยอุตุชรูป ๘ กลาป รูปที่เกิดจากจิตตปัจจยอุตุชรูป ๑ กลาป รูปที่เกิด

จากอาหารปัจจยอุตุชรูป ๑ กลาป) ตั้งอยู่ ๔๕๗ กลาป (คือรูปที่เกิดจากกัมมปัจจยอุตุชรูป ๓๙๒ กลาป รูปที่เกิดจากจิตตปัจจยอุตุชรูป ๑๖ กลาป รูปที่เกิดจากอาหารปัจจยอุตุชรูป ๔๙ กลาป) เกิดขึ้น ๙ กลาป รวม ๔๗๖ กลาป ต่อเมื่อถึงภังคักขณะของภวังคจิตดวงที่ ๒ (หลังชวนจิต) นี้มีอุตุปัจจยอุตุชรูปกำลังดับ ๙ กลาป (คือรูปที่เกิดจากกัมมปัจจยอุตุชรูป ๘ กลาป รูปที่เกิดจากอาหารปัจจยอุตุชรูป ๑ กลาป) ตั้งอยู่ ๔๕๗ กลาป (คือรูปที่เกิดจากกัมมปัจจย-อุตุชรูป ๓๙๒ กลาป รูปที่เกิดจากจิตตปัจจยอุตุชรูป ๑๖ กลาป รูปที่เกิดจากอาหารปัจจยอุตุชรูป ๔๙ กลาป) และรูปที่เกิดใหม่ ๑๐ กลาป รวม ๔๗๖ กลาป และคงมีอยู่เท่าจำนวนนี้เรื่อยไปจนกว่าจะมีการเปลี่ยนแปลง

ในตารางที่ ๔ นี้ จิตตชรูป อาหารชรูป จิตตปัจจยอุตุชรูป อาหารปัจจย-อุตุชรูป คงมีอยู่ตามจำนวนเดิมไม่เปลี่ยนแปลง และการรวมรูปกลาปก็ไม่มีเหตุผลเป็นพิเศษที่จะนำมากล่าว

ตารางที่ ๕

แสดงรูปวิถีในขณะปัญจทวารวิถีเกิด

กัมมชกลาป	จิตตชกลาป	อาหารชกลาป	กัมมปัจจยอุตุชกลาป	จิตตปัจจยอุตุชกลาป	อาหารปัจจยอุตุชกลาป	อุตุปัจจยอุตุชกลาป	รวมกลาป
อุป. → ๔๐๘	๑๗	๕๑	๔๐๘	๑๗	๕๑	๔๗๖	๑๔๒๘
ตี ฐีติ. → ๔๐๘	๑๗	๕๑	๔๐๘	๑๗	๕๑	๔๗๖	๑๔๒๘
ภัง. → ๔๐๘	๑๗	๕๑	๔๐๘	๑๗	๕๑	๔๗๖	๑๔๒๘
อุป. → ๔๐๘	๑๗	๕๑	๔๐๘	๑๗	๕๑	๔๗๖	๑๔๒๘
น ฐีติ. → ๔๐๘	๑๗	๕๑	๔๐๘	๑๗	๕๑	๔๗๖	๑๔๒๘
ภัง. → ๔๐๘	๑๗	๕๑	๔๐๘	๑๗	๕๑	๔๗๖	๑๔๒๘
อุป. → ๔๐๘	๑๗	๕๑	๔๐๘	๑๗	๕๑	๔๗๖	๑๔๒๘
ท ฐีติ. → ๔๐๘	๑๗	๕๑	๔๐๘	๑๗	๕๑	๔๗๖	๑๔๒๘
ภัง. → ๔๐๘	๑๗	๕๑	๔๐๘	๑๗	๕๑	๔๗๖	๑๔๒๘

กัมมชกลาป	จิตตชกลาป	อาหารชกลาป	กัมมปัจจยอุตุชกลาป	จิตตปัจจยอุตุชกลาป	อาหารปัจจยอุตุกลาป	อุตุปัจจยอุตุชกลาป	รวมกลาป
อุป.→ ๔๐๘	๑๗	๕๑	๔๐๘	๑๗	๕๑	๔๗๖	๑๔๒๘
ป ฐีติ.→ ๔๐๘	๑๗	๕๑	๔๐๘	๑๗	๕๑	๔๗๖	๑๔๒๘
ภัง.→ ๔๐๘	๑๗	๕๑	๔๐๘	๑๗	๕๑	๔๗๖	๑๔๒๘
อุป.→ ๔๐๘	๑๖	๕๑	๔๐๘	๑๗	๕๑	๔๗๖	๑๔๒๗
ปัญ ฐีติ.→ ๔๐๘	๑๖	๕๑	๔๐๘	๑๖	๕๑	๔๗๖	๑๔๒๖
ภัง.→ ๔๐๘	๑๖	๕๑	๔๐๘	๑๖	๕๑	๔๗๕	๑๔๒๕
อุป.→ ๔๐๘	๑๖	๕๑	๔๐๘	๑๖	๕๑	๔๗๕	๑๔๒๕
สํ ฐีติ.→ ๔๐๘	๑๖	๕๑	๔๐๘	๑๖	๕๑	๔๗๕	๑๔๒๕
ภัง.→ ๔๐๘	๑๖	๕๑	๔๐๘	๑๖	๕๑	๔๗๕	๑๔๒๕
อุป.→ ๔๐๘	๑๖	๕๑	๔๐๘	๑๖	๕๑	๔๗๕	๑๔๒๕
ณ ฐีติ.→ ๔๐๘	๑๖	๕๑	๔๐๘	๑๖	๕๑	๔๗๕	๑๔๒๕
ภัง.→ ๔๐๘	๑๖	๕๑	๔๐๘	๑๖	๕๑	๔๗๕	๑๔๒๕
อุป.→ ๔๐๘	๑๖	๕๑	๔๐๘	๑๖	๕๑	๔๗๕	๑๔๒๕
วุ ฐีติ.→ ๔๐๘	๑๖	๕๑	๔๐๘	๑๖	๕๑	๔๗๕	๑๔๒๕
ภัง.→ ๔๐๘	๑๖	๕๑	๔๐๘	๑๖	๕๑	๔๗๕	๑๔๒๕
อุป.→ ๔๐๘	๑๖	๕๑	๔๐๘	๑๖	๕๑	๔๗๕	๑๔๒๕
๑ ช ฐีติ.→ ๔๐๘	๑๖	๕๑	๔๐๘	๑๖	๕๑	๔๗๕	๑๔๒๕
ภัง.→ ๔๐๘	๑๖	๕๑	๔๐๘	๑๖	๕๑	๔๗๕	๑๔๒๕
อุป.→ ๔๐๘	๑๖	๕๑	๔๐๘	๑๖	๕๑	๔๗๕	๑๔๒๕
๒ ช ฐีติ.→ ๔๐๘	๑๖	๕๑	๔๐๘	๑๖	๕๑	๔๗๕	๑๔๒๕
ภัง.→ ๔๐๘	๑๖	๕๑	๔๐๘	๑๖	๕๑	๔๗๕	๑๔๒๕
อุป.→ ๔๐๘	๑๖	๕๑	๔๐๘	๑๖	๕๑	๔๗๕	๑๔๒๕
๓ ช ฐีติ.→ ๔๐๘	๑๖	๕๑	๔๐๘	๑๖	๕๑	๔๗๕	๑๔๒๕
ภัง.→ ๔๐๘	๑๖	๕๑	๔๐๘	๑๖	๕๑	๔๗๕	๑๔๒๕

กัมมชกลาป	จิตตชกลาป	อาหารชกลาป	กัมมปัจจยอุตุชกลาป	จิตตปัจจยอุตุชกลาป	อาหารปัจจยอุตุชกลาป	อุตุปัจจยอุตุชกลาป	รวมกลาป
อุป.→ ๔๐๘	๑๖	๕๑	๔๐๘	๑๖	๕๑	๔๗๕	๑๔๒๕
๔ ช ฐีติ.→ ๔๐๘	๑๖	๕๑	๔๐๘	๑๖	๕๑	๔๗๕	๑๔๒๕
ภัง.→ ๔๐๘	๑๖	๕๑	๔๐๘	๑๖	๕๑	๔๗๕	๑๔๒๕
อุป.→ ๔๐๘	๑๖	๕๑	๔๐๘	๑๖	๕๑	๔๗๕	๑๔๒๕
๕ ช ฐีติ.→ ๔๐๘	๑๖	๕๑	๔๐๘	๑๖	๕๑	๔๗๕	๑๔๒๕
ภัง.→ ๔๐๘	๑๖	๕๑	๔๐๘	๑๖	๕๑	๔๗๕	๑๔๒๕
อุป.→ ๔๐๘	๑๖	๕๑	๔๐๘	๑๖	๕๑	๔๗๕	๑๔๒๕
๖ ช ฐีติ.→ ๔๐๘	๑๖	๕๑	๔๐๘	๑๖	๕๑	๔๗๕	๑๔๒๕
ภัง.→ ๔๐๘	๑๖	๕๑	๔๐๘	๑๖	๕๑	๔๗๕	๑๔๒๕
อุป.→ ๔๐๘	๑๖	๕๑	๔๐๘	๑๖	๕๑	๔๗๕	๑๔๒๕
๗ ช ฐีติ.→ ๔๐๘	๑๖	๕๑	๔๐๘	๑๖	๕๑	๔๗๕	๑๔๒๕
ภัง.→ ๔๐๘	๑๖	๕๑	๔๐๘	๑๖	๕๑	๔๗๕	๑๔๒๕
อุป.→ ๔๐๘	๑๖	๕๑	๔๐๘	๑๖	๕๑	๔๗๕	๑๔๒๕
ต ฐีติ.→ ๔๐๘	๑๖	๕๑	๔๐๘	๑๖	๕๑	๔๗๕	๑๔๒๕
ภัง.→ ๔๐๘	๑๖	๕๑	๔๐๘	๑๖	๕๑	๔๗๕	๑๔๒๕
อุป.→ ๔๐๘	๑๖	๕๑	๔๐๘	๑๖	๕๑	๔๗๕	๑๔๒๕
ต ฐีติ.→ ๔๐๘	๑๑	๕๑	๔๐๘	๑๖	๕๑	๔๗๕	๑๔๒๕
ภัง.→ ๔๐๘	๑๖	๕๑	๔๐๘	๑๖	๕๑	๔๗๕	๑๔๒๕
อุป.→ ๔๐๘	๑๖	๕๑	๔๐๘	๑๖	๕๑	๔๗๕	๑๔๒๕
๑ ภ ฐีติ.→ ๔๐๘	๑๖	๕๑	๔๐๘	๑๖	๕๑	๔๗๕	๑๔๒๕
ภัง.→ ๔๐๘	๑๖	๕๑	๔๐๘	๑๖	๕๑	๔๗๕	๑๔๒๕
อุป.→ ๔๐๘	๑๖	๕๑	๔๐๘	๑๖	๕๑	๔๗๕	๑๔๒๕
๒ ภ ฐีติ.→ ๔๐๘	๑๖	๕๑	๔๐๘	๑๖	๕๑	๔๗๕	๑๔๒๕
ภัง.→ ๔๐๘	๑๖	๕๑	๔๐๘	๑๖	๕๑	๔๗๕	๑๔๒๕

กัมมชกลาป	จิตตชกลาป	อาหารชกลาป	กัมมปัจจยอุตุชกลาป	จิตตปัจจยอุตุชกลาป	อาหารปัจจยอุตุชกลาป	อุตุปัจจยอุตุชกลาป	รวมกลาป
อุป.→ ๔๐๘	๑๖	๕๑	๔๐๘	๑๖	๕๑	๔๗๕	๑๔๒๕
๓ ภ ฐีติ.→ ๔๐๘	๑๖	๕๑	๔๐๘	๑๖	๕๑	๔๗๕	๑๔๒๕
ภัง.→ ๔๐๘	๑๖	๕๑	๔๐๘	๑๖	๕๑	๔๗๕	๑๔๒๕
อุป.→ ๔๐๘	๑๖	๕๑	๔๐๘	๑๖	๕๑	๔๗๕	๑๔๒๕
๔ ภ ฐีติ.→ ๔๐๘	๑๖	๕๑	๔๐๘	๑๖	๕๑	๔๗๕	๑๔๒๕
ภัง.→ ๔๐๘	๑๖	๕๑	๔๐๘	๑๖	๕๑	๔๗๕	๑๔๒๕
อุป.→ ๔๐๘	๑๗	๕๑	๔๐๘	๑๖	๕๑	๔๗๕	๑๔๒๖
๕ ภ ฐีติ.→ ๔๐๘	๑๗	๕๑	๔๐๘	๑๖	๕๑	๔๗๕	๑๔๒๖
ภัง.→ ๔๐๘	๑๗	๕๑	๔๐๘	๑๖	๕๑	๔๗๖	๑๔๒๗
อุป.→ ๔๐๘	๑๗	๕๑	๔๐๘	๑๖	๕๑	๔๗๖	๑๔๒๗
๖ ภ ฐีติ.→ ๔๐๘	๑๗	๕๑	๔๐๘	๑๖	๕๑	๔๗๖	๑๔๒๗
ภัง.→ ๔๐๘	๑๗	๕๑	๔๐๘	๑๖	๕๑	๔๗๖	๑๔๒๗

อธิบายความเป็นไปของรูปวิถีในขณะที่ปัญจทวารวิถีเกิด

๑. **จิตตชรูป** จิตตชรูปนี้ได้กล่าวไว้ในตารางที่ ๑ ว่าจะเกิดขึ้นแต่เฉพาะอุปปาทักขณะของจิตแต่ละดวงนั้น ที่กล่าวไว้ดังนั้นเป็นการกล่าวโดยทั่วไป ยังไม่ได้กล่าวถึงข้อยกเว้น เพราะแท้จริงในขณะที่ทวิปัญจวิญญาณจิตเกิดขึ้น จิตตชรูปจะไม่เกิดขึ้นเลย เพื่อให้ได้ความชัดขึ้น จึงขอกล่าวถึงการเกิดดับของรูปประเภทนี้เมื่อมีอยู่อย่างเต็มที่ (เฉพาะในตารางที่ ๑-๔) ซึ่งมีจำนวนอย่างมาก ๑๗ กลาป นั้นซ้ำอีกครั้งหนึ่ง คือในอุปปาทักขณะของจิตแต่ละดวงย่อมมีรูปที่ดับไปแล้ว (ไม่ต้องนับ) ๑ กลาป รูปที่ตั้งอยู่ ๑๖ กลาป รูปที่กำลังเกิดใหม่ ๑ กลาป รวม (เฉพาะที่ต้องนับ) ๑๗ กลาป เมื่อถึงฐีติขณะของจิตแต่ละดวงย่อมมีแต่รูปที่กำลังตั้งอยู่ ๑๗ กลาป และเมื่อถึงภังคักขณะของจิตแต่ละดวง ย่อมมีรูปที่กำลังดับ (ซึ่งต้องนับ) ๑ กลาป รูปที่กำลังตั้งอยู่ ๑๖ กลาป รวม ๑๗ กลาป เป็นดังนี้เรื่อยมาจนถึงตารางที่ ๕ นี้เมื่ออุปปาทักขณะของทวิปัญจวิญญาณจิต จิตตชรูปจึง

คงมีที่ดับไปแล้ว (ไม่ต้องนับ) ๑ กลาป ที่กำลังตั้งอยู่ ๑๖ กลาป ส่วนที่เกิดขึ้นใหม่ไม่มีคงเป็นรูปที่ต้องนับมีจำนวน ๑๖ กลาป เมื่อถึงฐีติขณะคงมีเฉพาะรูปที่ตั้งอยู่ ๑๖ กลาป และเมื่อถึงภังคักขณะก็คงมีตั้งอยู่ ๑๕ กลาป และที่กำลังดับ (ซึ่งต้องนับ) ๑ กลาป รวม ๑๖ กลาปและเมื่อถึงอุปปาทักขณะของสัมปฏิจฉนจิตก็มีรูปที่ดับไปแล้ว (ไม่ต้องนับ) ๑ กลาป รูปที่ตั้งอยู่ ๑๕ กลาป รูปที่เกิดใหม่ ๑ กลาป รวม (เฉพาะที่ต้องนับ) ๑๖ กลาป เวียนกันดังนี้เรื่อยไปจนถึงฐีติขณะของภวังคจิตดวงที่ ๔ จึง มีแต่รูปที่ตั้งอยู่ ๑๖ กลาป และเมื่อถึงภังคักขณะของจิตดวงนี้ก็คงมีแต่รูปที่ตั้งอยู่ ๑๖ กลาป เช่นเดียวกัน รูปที่กำลังดับไม่มีทั้งนี้ก็เพราะว่าเมื่ออุปปาทักขณะของทวิปัญจวิญญาณจิต ไม่มีรูปเกิดขึ้นนั่นเอง ฉะนั้นเมื่อถึงอุปปาทักขณะของภวังคจิตดวงที่ ๕ จึงมีจิตตชรูปตั้งอยู่ ๑๖ กลาป เกิดขึ้นใหม่ ๑ กลาป รวมเป็น ๑๗ กลาป เมื่อถึงฐีติขณะก็มีเฉพาะที่ตั้งอยู่ ๑๗ กลาป และเมื่อถึงภังคักขณะก็คงมีตั้งอยู่ ๑๖ กลาป และกำลังดับไป ๑ กลาป รวม ๑๗ กลาปและเวียนกันโดยทำนองนี้เรื่อยไปจนกว่าจะมีการเปลี่ยนแปลง

๒. **จิตตปัจจยอุตุชรูป** จิตตปัจจยอุตุชรูปนี้ก็เป็นไปในทำนองเดียวกับจิตตชรูปทุกประการคงเป็นแต่เหลื่อมกัน ๑ ขณะเท่านั้น ฉะนั้นความเปลี่ยนแปลงของรูปประเภทนี้ จึงเริ่มตั้งแต่ฐีติขณะของทวิปัญจวิญญาณจิต คือลดจาก ๑๗ กลาปที่มีอยู่อย่างเดิมลง ๑ กลาป คงเหลือ ๑๖ กลาป และจะมีอยู่เท่าจำนวนนี้เรื่อยมาจนถึงฐีติขณะของภวังคจิตดวงที่ ๕ จึงกลับเพิ่มขึ้นอีก ๑ กลาป คงเป็น ๑๗ กลาปตามเดิมทั้งนี้ย่อมมีเหตุผลเป็นอย่างเดียวกับจิตตชรูปทุกประการ

๓. **อุตุปัจจยอุตุชรูป** อุตุปัจจยอุตุชรูปนี้โดยที่เป็นผลมาจากจิตตปัจจย-อุตุชรูป เมื่อจิตตปัจจยอุตุชรูปมีการเปลี่ยนแปลงไป รูปประเภทนี้ก็ย่อมมีการเปลี่ยนแปลงไปเช่นเดียวกัน ฉะนั้นรูปที่มีอยู่ในตารางที่ ๔ จำนวน ๔๗๖ กลาปนั้นเมื่อถึงภังคักขณะของทวิปัญจวิญญาณจิตจึงลดลง ๑ กลาป เหลือ ๔๗๕ กลาปและมีจำนวนเท่านี้เรื่อยมา จนถึงภังคักขณะของภวังคจิตดวงที่ ๕ จึงกลับเพิ่มขึ้นเป็น ๔๗๖ กลาปตามเดิม ทั้งนี้ย่อมมีเหตุผลเป็นอย่างเดียวกันกับจิตตปัจจยอุตุชรูปทุกประการ

ในตารางที่ ๕ นี้ **กัมมชรูป อาหารชรูป กัมมปัจจยอุตุชรูป อาหาร-ปัจจยอุตุชรูป** คงมีอยู่ตามจำนวนเดิมไม่มีการเปลี่ยนแปลง และการรวมรูปกลาปก็ไม่มีเหตุผลเป็นพิเศษที่จะนำมากล่าว

ตารางที่ ๖

แสดงรูปวิถีในขณะเข้านิโรธสมาบัติ

กัมมชกลาป	จิตตชกลาป	อาหารชกลาป	กัมมปัจจยอุตุชกลาป	จิตตปัจจยอุตุชกลาป	อาหารปัจจยอุตุชกลาป	อุตุปัจจยอุตุชกลาป	รวมกลาป
อุป.→ ๔๐๘	๑๗	๕๑	๔๐๘	๑๗	๕๑	๔๗๖	๑๔๒๘
๑ ฌ ฐีติ.→ ๔๐๘	๑๗	๕๑	๔๐๘	๑๗	๕๑	๔๗๖	๑๔๒๘
ภัง.→ ๔๐๘	๑๗	๕๑	๔๐๘	๑๗	๕๑	๔๗๖	๑๔๒๘
อุป.→ ๔๐๘	๑๗	๕๑	๔๐๘	๑๗	๕๑	๔๗๖	๑๔๒๘
๒ ฌ ฐีติ.→ ๔๐๘	๑๗	๕๑	๔๐๘	๑๗	๕๑	๔๗๖	๑๔๒๘
ภัง.→ ๔๐๘	๑๗	๕๑	๔๐๘	๑๗	๕๑	๔๗๖	๑๔๒๘
๔๐๘	๑๖	๕๑	๔๐๘	๑๗	๕๑	๔๗๖	๑๔๒๗
๔๐๘	๑๖	๕๑	๔๐๘	๑๖	๕๑	๔๗๖	๑๔๒๖
๔๐๘	๑๖	๕๑	๔๐๘	๑๖	๕๑	๔๗๕	๑๔๒๕
๔๐๘	๑๕	๕๑	๔๐๘	๑๖	๕๑	๔๗๕	๑๔๒๔
๔๐๘	๑๕	๕๑	๔๐๘	๑๕	๕๑	๔๗๕	๑๔๒๓
๔๐๘	๑๕	๕๑	๔๐๘	๑๕	๕๑	๔๗๔	๑๔๒๒
๔๐๘	๑๔	๕๑	๔๐๘	๑๕	๕๑	๔๗๔	๑๔๒๑
๔๐๘	๑๔	๕๑	๔๐๘	๑๔	๕๑	๔๗๔	๑๔๒๐
๔๐๘	๑๔	๕๑	๔๐๘	๑๔	๕๑	๔๗๓	๑๔๑๙
๔๐๘	๑๓	๕๑	๔๐๘	๑๔	๕๑	๔๗๓	๑๔๑๘
๔๐๘	๑๓	๕๑	๔๐๘	๑๓	๕๑	๔๗๓	๑๔๑๗
๔๐๘	๑๓	๕๑	๔๐๘	๑๓	๕๑	๔๗๒	๑๔๑๖
๔๐๘	๑๒	๕๑	๔๐๘	๑๓	๕๑	๔๗๒	๑๔๑๕
๔๐๘	๑๒	๕๑	๔๐๘	๑๒	๕๑	๔๗๒	๑๔๑๔
๔๐๘	๑๒	๕๑	๔๐๘	๑๒	๕๑	๔๗๑	๑๔๑๓

กัมมชกลาป	จิตตชกลาป	อาหารชกลาป	กัมมปัจจยอุตุชกลาป	จิตตปัจจยอุตุชกลาป	อาหารปัจจยอุตุชกลาป	อุตุปัจจยอุตุชกลาป	รวมกลาป
๔๐๘	๑๑	๕๑	๔๐๘	๑๒	๕๑	๔๗๑	๑๔๑๒
๔๐๘	๑๑	๕๑	๔๐๘	๑๑	๕๑	๔๗๑	๑๔๑๑
๔๐๘	๑๑	๕๑	๔๐๘	๑๑	๕๑	๔๗๐	๑๔๑๐
๔๐๘	๑๐	๕๑	๔๐๘	๑๑	๕๑	๔๗๐	๑๔๐๙
๔๐๘	๑๐	๕๑	๔๐๘	๑๐	๕๑	๔๗๐	๑๔๐๘
๔๐๘	๑๐	๕๑	๔๐๘	๑๐	๕๑	๔๖๙	๑๔๐๗
๔๐๘	๙	๕๑	๔๐๘	๑๐	๕๑	๔๖๙	๑๔๐๖
๔๐๘	๙	๕๑	๔๐๘	๙	๕๑	๔๖๙	๑๔๐๕
๔๐๘	๙	๕๑	๔๐๘	๙	๕๑	๔๖๘	๑๔๐๔
๔๐๘	๘	๕๑	๔๐๘	๙	๕๑	๔๖๘	๑๔๐๓
๔๐๘	๘	๕๑	๔๐๘	๘	๕๑	๔๖๘	๑๔๐๒
๔๐๘	๘	๕๑	๔๐๘	๘	๕๑	๔๖๗	๑๔๐๑
๔๐๘	๗	๕๑	๔๐๘	๘	๕๑	๔๖๗	๑๔๐๐
๔๐๘	๗	๕๑	๔๐๘	๗	๕๑	๔๖๗	๑๓๙๙
๔๐๘	๗	๕๑	๔๐๘	๗	๕๑	๔๖๖	๑๓๙๖
๔๐๘	๖	๕๑	๔๐๘	๗	๕๑	๔๖๖	๑๓๙๗
๔๐๘	๖	๕๑	๔๐๘	๖	๕๑	๔๖๖	๑๓๙๖
๔๐๘	๖	๕๑	๔๐๘	๖	๕๑	๔๖๕	๑๓๙๕
๔๐๘	๕	๕๑	๔๐๘	๖	๕๑	๔๖๕	๑๓๙๔
๔๐๘	๕	๕๑	๔๐๘	๕	๕๑	๔๖๕	๑๓๙๓
๔๐๘	๕	๕๑	๔๐๘	๕	๕๑	๔๖๔	๑๓๙๒
๔๐๘	๔	๕๑	๔๐๘	๕	๕๑	๔๖๔	๑๓๙๑
๔๐๘	๔	๕๑	๔๐๘	๔	๕๑	๔๖๔	๑๓๙๐
๔๐๘	๔	๕๑	๔๐๘	๔	๕๑	๔๖๓	๑๓๘๙

กัมมชกลาป	จิตตชกลาป	อาหารช กลาป	กัมมปัจจย อุตุชกลาป	จิตตปัจจย อุตุชกลาป	อาหารปัจจย อุตุชกลาป	อุตุปัจจย อุตุชกลาป	รวม กลาป
๔๐๘	๓	๕๑	๔๐๘	๔	๕๑	๔๖๓	๑๓๘๘
๔๐๘	๓	๕๑	๔๐๘	๓	๕๑	๔๖๓	๑๓๘๗
๔๐๘	๓	๕๑	๔๐๘	๓	๕๑	๔๖๒	๑๓๘๖
๔๐๘	๒	๕๑	๔๐๘	๓	๕๑	๔๖๒	๑๓๘๕
๔๐๘	๒	๕๑	๔๐๘	๒	๕๑	๔๖๒	๑๓๘๔
๔๐๘	๒	๕๑	๔๐๘	๒	๕๑	๔๖๑	๑๓๘๓
๔๐๘	๑	๕๑	๔๐๘	๒	๕๑	๔๖๑	๑๓๘๒
๔๐๘	๑	๕๑	๔๐๘	๑	๕๑	๔๖๑	๑๓๘๑
๔๐๘	๑	๕๑	๔๐๘	๑	๕๑	๔๖๐	๑๓๘๐
๔๐๘	X	๕๑	๔๐๘	๑	๕๑	๔๖๐	๑๓๗๙
๔๐๘	X	๕๑	๔๐๘	X	๕๑	๔๖๐	๑๓๗๘
๔๐๘	X	๕๑	๔๐๘	X	๕๑	๔๕๙	๑๓๗๗
๔๐๘	X	๕๑	๔๐๘	X	๕๑	๔๕๙	๑๓๗๗
๔๐๘	X	๕๑	๔๐๘	X	๕๑	๔๕๙	๑๓๗๗
๔๐๘	X	๕๑	๔๐๘	X	๕๑	๔๕๙	๑๓๗๗

อธิบายความเป็นไปของรูปวิถีในขณะเข้านิโรธสมาบัติ

๑. **จิตตชรูป** การเข้านิโรธสมาบัตินั้น เมื่อพระอนาคามีบุคคล หรือพระอรหันตบุคคลได้เข้าฌานสมาบัติ ๘ หรือ ๙ โดยลำดับ จนถึงเนวสัญญานาสัญญายตนฌานจิตเกิดขึ้น ๒ ขณะแล้ว ก็เป็นอันเข้าถึงนิโรธสมาบัติ และตั้งแต่ขณะนั้นเป็นต้นไป จิตเจตสิก ก็ดับหมด และจิตตชรูปก็ไม่เกิดอีก จนกว่าจะออกจากนิโรธสมาบัติ ส่วนจิตตชรูปที่ตั้งอยู่เดิมเมื่อครบอายุแล้วก็ดับไปตามลำดับ ฉะนั้นจิตตชรูปที่มีอยู่เดิม (ตามตารางที่ ๕) จำนวน ๑๗ กลาป ซึ่งได้แสดงการเกิดดับไว้ว่าในอุปปาทักขณะของจิต (แต่ละดวง) มีจิตตชรูปตั้งอยู่ ๑๖ กลาป เกิดใหม่ ๑ กลาป รวม ๑๗ กลาป ฐีติขณะมีเฉพาะที่ตั้งอยู่ ๑๗ กลาป และ

ภังคักขณะคงมีตั้งอยู่ ๑๖ กลาป กำลังดับ ๑ กลาป รวม ๑๗ กลาปนั้น โดยอาการดังกล่าวนี้ในภังคักขณะของฌานจิตดวงที่ ๒ จึงมีจิตตชรูปตั้งอยู่ ๑๖ กลาป กำลังดับ ๑ กลาปเช่นเดียวกัน ต่อจากนี้จิตเจตสิกก็ดับหมด ฉะนั้นการที่จะกล่าวต่อไปจึงเป็นเพียงอนุมานเอาเท่านั้น คือต่อจากภังคักขณะของฌานจิตดวงที่ ๒ แล้วอนุมานเอาว่าเป็นอุปปาทักขณะของจิตดวงต่อไป ในขณะนั้นจะมีจิตตชรูปตั้งอยู่ ๑๖ กลาปแต่ที่เกิดใหม่ไม่มีจึงคงมีอยู่เพียง ๑๖ กลาป ในฐีติขณะก็คงมีเฉพาะที่ตั้งอยู่ ๑๖ กลาปและในภังคักขณะก็คงมีตั้งอยู่ ๑๕ กลาป และกำลังดับไป ๑ กลาป จิตตชรูปจะลดจำนวนลงดังนี้เรื่อยๆ ไป ทุกระยะเวลาที่อนุมานว่าถึงภังคักขณะของจิตแต่ละดวง จนอนุมานว่าถึงอุปปาทักขณะของจิตดวงที่ ๑๗ จิตตชรูปจะดับหมดไม่มีเหลืออยู่เลย และจะคงอยู่ในสภาพนี้จนกว่าจะออกจากนิโรธสมาบัติ

๒. **จิตตปัจจยอุตุชรูป** จิตตปัจจยอุตุชรูปนี้ก็เป็นไปในทำนองเดียวกับจิตตชรูปทุกประการคงเป็นแต่เหลื่อมกัน ๑ ขณะเท่านั้น ฉะนั้นความเปลี่ยนแปลงของรูปประเภทนี้ จึงเริ่มตั้งแต่ที่อนุมานว่าเป็นฐีติขณะของจิตดวงที่ต่อจากฌานจิตดวงที่ ๒ และลดจำนวนลงเรื่อยๆ ไปทุกขณะที่อนุมานว่าเป็นฐีติขณะของจิตแต่ละดวงจนถึงฐีติขณะของจิตที่อนุมานว่าเป็นดวงที่ ๑๗ จิตตปัจจยอุตุชรูปก็ดับหมด และจะคงอยู่ในสภาพนี้เรื่อยไปจนกว่าจะออกจากนิโรธสมาบัติเช่นเดียวกัน

๓. **อุตุปัจจยอุตุชรูป** อุตุปัจจยอุตุชรูปนี้โดยเป็นผลมาจากจิตตปัจจยอุตุชรูป เมื่อจิตตปัจจยอุตุชรูปมีการเปลี่ยนแปลง รูปประเภทนี้ก็ย่อมมีการเปลี่ยนแปลงไปด้วยเช่นเดียวกัน ฉะนั้นรูปที่มีอยู่ในตารางที่ ๕ จำนวน ๔๗๖ กลาปนั้นเมื่อถึงขณะที่อนุมานว่าเป็นภังคักขณะของจิตดวงที่ต่อจากฌานจิตดวงที่ ๒ แล้ว จะลดจำนวนลงเหลือ ๔๗๕ กลาป และจะลดลงโดยทำนองนี้เรื่อยๆ ไปทุกขณะที่อนุมานเอาว่าเป็นภังคักขณะของจิตแต่ละดวง จนถึงภังคักขณะของจิตที่อนุมานว่าเป็นจิตดวงที่ ๑๗ หลังจากฌานจิตดวงที่ ๒ อุตุปัจจยอุตุชรูปจะมีจำนวน ๔๕๙ กลาป ซึ่งเป็นผลมาจากกัมมปัจจยอุตุชรูป ๔๐๘ กลาป และอาหารปัจจยอุตุชรูป ๕๑ กลาป ส่วนจิตตปัจจยอุตุชรูปไม่มี และจะมีอยู่เท่าจำนวนนี้เรื่อยไปจนกว่าจะออกจากนิโรธสมาบัติ

ในตารางที่ ๖ นี้ **กัมมชรูป อาหารชรูป กัมมปัจจยอุตุชรูป อาหารปัจจยอุตุชรูป** คงมีอยู่ตามจำนวนเดิมไม่มีการเปลี่ยนแปลง และการรวมรูปกลาปก็ไม่มีเหตุผลเป็นพิเศษที่จะนำมากล่าว

ตารางที่ ๗

แสดงรูปวิถีในขณะออกจากนิโรธสมาบัติ

กัมมชกลาป	จิตตชกลาป	อาหารชกลาป	กัมมปัจจยอุตุชกลาป	จิตตปัจจยอุตุชกลาป	อาหารปัจจยอุตุชกลาป	อุตุปัจจยอุตุชกลาป	รวมกลาป
อุป.→ ๔๐๘	๑	๕๑	๔๐๘	X	๕๑	๔๕๙	๑๓๗๘
ผ ฐีติ.→ ๔๐๘	๑	๕๑	๔๐๘	๑	๕๑	๔๕๙	๑๓๗๙
ภัง.→ ๔๐๘	๑	๕๑	๔๐๘	๑	๕๑	๔๖๐	๑๓๘๐
อุป.→ ๔๐๘	๒	๕๑	๔๐๘	๑	๕๑	๔๖๐	๑๓๘๑
๑ ภ ฐีติ.→ ๔๐๘	๒	๕๑	๔๐๘	๒	๕๑	๔๖๐	๑๓๘๒
ภัง.→ ๔๐๘	๒	๕๑	๔๐๘	๒	๕๑	๔๖๑	๑๓๘๓
อุป.→ ๔๐๘	๓	๕๑	๔๐๘	๒	๕๑	๔๖๑	๑๓๘๔
๒ ภ ฐีติ.→ ๔๐๘	๓	๕๑	๔๐๘	๓	๕๑	๔๖๑	๑๓๘๕
ภัง.→ ๔๐๘	๓	๕๑	๔๐๘	๓	๕๑	๔๖๒	๑๓๘๖
อุป.→ ๔๐๘	๔	๕๑	๔๐๘	๓	๕๑	๔๖๒	๑๓๘๗
๓ ภ ฐีติ.→ ๔๐๘	๔	๕๑	๔๐๘	๔	๕๑	๔๖๒	๑๓๘๘
ภัง.→ ๔๐๘	๔	๕๑	๔๐๘	๔	๕๑	๔๖๓	๑๓๘๙
อุป.→ ๔๐๘	๕	๕๑	๔๐๘	๔	๕๑	๔๖๓	๑๓๙๐
๔ ภ ฐีติ.→ ๔๐๘	๕	๕๑	๔๐๘	๕	๕๑	๔๖๓	๑๓๙๑
ภัง.→ ๔๐๘	๕	๕๑	๔๐๘	๕	๕๑	๔๖๔	๑๓๙๒
อุป.→ ๔๐๘	๖	๕๑	๔๐๘	๕	๕๑	๔๖๔	๑๓๙๓
๕ ภ ฐีติ.→ ๔๐๘	๖	๕๑	๔๐๘	๖	๕๑	๔๖๔	๑๓๙๔
ภัง.→ ๔๐๘	๖	๕๑	๔๐๘	๖	๕๑	๔๖๕	๑๓๙๕
อุป.→ ๔๐๘	๗	๕๑	๔๐๘	๖	๕๑	๔๖๕	๑๓๙๖
๖ ภ ฐีติ.→ ๔๐๘	๗	๕๑	๔๐๘	๗	๕๑	๔๖๕	๑๓๙๗
ภัง.→ ๔๐๘	๗	๕๑	๔๐๘	๗	๕๑	๔๖๖	๑๓๙๘

กัมมชกลาป	จิตตชกลาป	อาหารชกลาป	กัมมปัจจยอุตุชกลาป	จิตตปัจจยอุตุชกลาป	อาหารปัจจยอุตุชกลาป	อุตุปัจจยอุตุชกลาป	รวมกลาป
อุป.→ ๔๐๘	๘	๕๑	๔๐๘	๗	๕๑	๔๖๖	๑๓๙๙
๗ ภ ฐีติ.→ ๔๐๘	๘	๕๑	๔๐๘	๘	๕๑	๔๖๖	๑๔๐๐
ภัง.→ ๔๐๘	๘	๕๑	๔๐๘	๘	๕๑	๔๖๗	๑๔๐๑
อุป.→ ๔๐๘	๙	๕๑	๔๐๘	๘	๕๑	๔๖๗	๑๔๐๒
๘ ภ ฐีติ.→ ๔๐๘	๙	๕๑	๔๐๘	๙	๕๑	๔๖๗	๑๔๐๓
ภัง.→ ๔๐๘	๙	๕๑	๔๐๘	๙	๕๑	๔๖๘	๑๔๐๔
อุป.→ ๔๐๘	๑๐	๕๑	๔๐๘	๙	๕๑	๔๖๘	๑๔๐๕
น ฐีติ.→ ๔๐๘	๑๐	๕๑	๔๐๘	๑๐	๕๑	๔๖๘	๑๔๐๖
ภัง.→ ๔๐๘	๑๐	๕๑	๔๐๘	๑๐	๕๑	๔๖๙	๑๔๐๗
อุป.→ ๔๐๘	๑๑	๕๑	๔๐๘	๑๐	๕๑	๔๖๙	๑๔๐๘
ท ฐีติ.→ ๔๐๘	๑๑	๕๑	๔๐๘	๑๑	๕๑	๔๖๙	๑๔๐๙
ภัง.→ ๔๐๘	๑๑	๕๑	๔๐๘	๑๑	๕๑	๔๗๐	๑๔๑๐
อุป.→ ๔๐๘	๑๒	๕๑	๔๐๘	๑๑	๕๑	๔๗๐	๑๔๑๑
ม ฐีติ.→ ๔๐๘	๑๒	๕๑	๔๐๘	๑๒	๕๑	๔๗๐	๑๔๑๒
ภัง.→ ๔๐๘	๑๒	๕๑	๔๐๘	๑๒	๕๑	๔๗๑	๑๔๑๓
อุป.→ ๔๐๘	๑๓	๕๑	๔๐๘	๑๒	๕๑	๔๗๑	๑๔๑๔
๑ ช ฐีติ.→ ๔๐๘	๑๓	๕๑	๔๐๘	๑๓	๕๑	๔๗๑	๑๔๑๕
ภัง.→ ๔๐๘	๑๓	๕๑	๔๐๘	๑๓	๕๑	๔๗๒	๑๔๑๖
อุป.→ ๔๐๘	๑๔	๕๑	๔๐๘	๑๓	๕๑	๔๗๒	๑๔๑๗
๒ ช ฐีติ.→ ๔๐๘	๑๔	๕๑	๔๐๘	๑๔	๕๑	๔๗๒	๑๔๑๘
ภัง.→ ๔๐๘	๑๔	๕๑	๔๐๘	๑๔	๕๑	๔๗๓	๑๔๑๙
อุป.→ ๔๐๘	๑๕	๕๑	๔๐๘	๑๔	๕๑	๔๗๓	๑๔๒๐
๓ ช ฐีติ.→ ๔๐๘	๑๕	๕๑	๔๐๘	๑๕	๕๑	๔๗๓	๑๔๒๑
ภัง.→ ๔๐๘	๑๕	๕๑	๔๐๘	๑๕	๕๑	๔๗๔	๑๔๒๒

กัมมชกลาป	จิตตชกลาป	อาหารชกลาป	กัมมปัจจยอุตุชกลาป	จิตตปัจจยอุตุชกลาป	อาหารปัจจยอุตุชกลาป	อุตุปัจจยอุตุชกลาป	รวมกลาป
อุป.→ ๔๐๘	๑๖	๕๑	๔๐๘	๑๕	๕๑	๔๗๔	๑๔๒๓
๔ ช ฐีติ.→ ๔๐๘	๑๖	๕๑	๔๐๘	๑๖	๕๑	๔๗๔	๑๔๒๔
ภัง.→ ๔๐๘	๑๖	๕๑	๔๐๘	๑๖	๕๑	๔๗๕	๑๔๒๕
อุป.→ ๔๐๘	๑๗	๕๑	๔๐๘	๑๖	๕๑	๔๗๕	๑๔๒๖
๕ ช ฐีติ.→ ๔๐๘	๑๗	๕๑	๔๐๘	๑๗	๕๑	๔๗๕	๑๔๒๗
ภัง.→ ๔๐๘	๑๗	๕๑	๔๐๘	๑๗	๕๑	๔๗๖	๑๔๒๘
อุป.→ ๔๐๘	๑๗	๕๑	๔๐๘	๑๗	๕๑	๔๗๖	๑๔๒๘
๖ ช ฐีติ.→ ๔๐๘	๑๗	๕๑	๔๐๘	๑๗	๕๑	๔๗๖	๑๔๒๘
ภัง.→ ๔๐๘	๑๗	๕๑	๔๐๘	๑๗	๕๑	๔๗๖	๑๔๒๘
อุป.→ ๔๐๘	๑๗	๕๑	๔๐๘	๑๗	๕๑	๔๗๖	๑๔๒๘
๗ ช ฐีติ.→ ๔๐๘	๑๗	๕๑	๔๐๘	๑๗	๕๑	๔๗๖	๑๔๒๘
ภัง.→ ๔๐๘	๑๗	๕๑	๔๐๘	๑๗	๕๑	๔๗๖	๑๔๒๘

อธิบายความเป็นไปของรูปวิถีในขณะออกจากนิโรธสมาบัติ

๑. **จิตตชรูป** เมื่อพระอนาคามีบุคคลหรือพระอรหันตบุคคลออกจากนิโรธสมาบัตินั้น อนาคามิผลจิตหรืออรหัตตผลจิตเกิดขึ้นดวงหนึ่งแล้วก็ดับลง ต่อจากนั้นจิตก็เป็นภวังค์ และการที่จิตเป็นภวังค์นี้จะกำหนดว่ามากน้อยเท่าใดนั้นย่อมกำหนดไม่ได้ คงกล่าวได้แต่เพียงว่าจิตเป็นภวังค์อยู่ชั่วขณะหนึ่งแล้วก็ขึ้นสู่วิถีต่อไป แต่ในตารางที่ ๗ นี้ กำหนดให้มีภวังค์ ๑๐ ดวง (รวมทั้งภวังคจลนะและภวังคุปัจเฉทะ) ทั้งนี้ก็เพื่อสะดวกแก่การจำและการอธิบายเท่านั้น เมื่อผลจิตเกิดขึ้นในอุปปาทักขณะของจิตดวงนั้น จิตตชรูปก็ย่อมเกิดขึ้น และจะเกิดขึ้นต่อไปทุกๆ อุปปาทักขณะของจิตแต่ละดวง เมื่อเกิดขึ้นแล้วก็จะตั้งอยู่จนครบอายุคือ ๑๗ ดวงของจิตจึงจะดับไปฉะนั้น จิตตชรูปที่เกิดขึ้นที่อุปปาทักขณะของผลจิตจะตั้งอยู่จนถึงภังคักขณะของชวนจิตดวงที่ ๕ จึงจะดับ แต่ในภังคักขณะของจิตดวงนี้ยังต้อง

นับรูปที่กำลังดับนี้ด้วย ต่อเมื่อถึงอุปปาทักขณะของชวนจิตดวงที่ ๖ จึงมีจิตตชรูปตั้งอยู่ ๑๖ กลาป เกิดใหม่ ๑ กลาป รวมเป็น ๑๗ กลาป ฐีติขณะมีเฉพาะที่ตั้งอยู่ ๑๗ กลาป และภังคักขณะมีตั้งอยู่ ๑๖ กลาป กำลังดับ ๑ กลาป รวม ๑๗ กลาป และจะมีสภาพเป็นดังนี้เรื่อยไปทุกขณะของจิต เว้นแต่ในขณะที่ทวิปัญจวิญญาณจิตเกิดดังที่กล่าวไว้ในตารางที่ ๕ และในมรณาสันนวิถีซึ่งจะกล่าวต่อไปในตารางที่ ๘-๙

๒. **จิตตปัจจยอุตุชรูป** จิตตปัจจยอุตุชรูปนี้ก็เป็นไปในทำนองเดียวกับจิตตชรูปทุกประการต่างกันที่เหลื่อมกัน ๑ ขณะเท่านั้น ฉะนั้นเมื่อจิตตชรูปเกิดขึ้นที่อุปปาทักขณะของผลจิต จิตตปัจจยอุตุชรูปก็ย่อมเกิดขึ้นที่ฐีติขณะของผลจิตเช่นเดียวกัน และจะเพิ่มจำนวนขึ้นทุกๆ ฐีติขณะของจิตแต่ละดวงเรื่อยไป จนถึงอุปปาทักขณะของชวนจิตดวงที่ ๖ รูปที่เกิดขึ้นที่ฐีติขณะของผลจิตจึงจะดับ แต่ในอุปปาทักขณะนี้ก็ต้องนับรูปที่กำลังดับนี้ด้วย ต่อเมื่อถึงฐีติขณะจึงจะไม่ต้องนับเป็นอันว่าในฐีติขณะของชวนจิตดวงที่ ๖ นี้มีจิตตปัจจยอุตุชรูปเกิดขึ้น ๑ กลาป ตั้งอยู่ ๑๖ กลาป รวม ๑๗ กลาป และคงมีจำนวนเท่านี้เรื่อยไป จนกว่าจะมีการเปลี่ยนแปลงเช่นเดียวกับที่กล่าวไว้ในจิตตชรูปนั้นแล้ว

๓. **อุตุปัจจยอุตุชรูป** อุตุปัจจยอุตุชรูปนี้โดยที่เป็นผลมาจากจิตตปัจจย-อุตุชรูปดังกล่าวแล้ว เมื่อจิตตปัจจยอุตุชรูปเกิดขึ้นที่ฐีติขณะของผลจิต อุตุปัจจย-อุตุชรูปก็ย่อมมีเพิ่มขึ้นที่ภังคักขณะของผลจิตเช่นเดียวกันและจะเพิ่มขึ้นทุกๆ ภังคักขณะของจิตเรื่อยไป จนถึงฐีติขณะของชวนจิตดวงที่ ๖ รูปที่เกิดขึ้นที่ภังคักขณะของผลจิตจึงจะดับไป แต่ในฐีติขณะนี้ก็ยังต้องนับรูปที่กำลังดับนี้ด้วย ต่อเมื่อถึงภังคักขณะของชวนจิตดวงที่ ๖ จึงจะไม่ต้องนับเป็นอันว่าอุตุปัจจยอุตุชรูปที่มีอยู่ในตารางที่ ๖ จำนวน ๔๕๕ กลาป เมื่อถึงภังคักขณะของผลจิตจะเพิ่มขึ้นเป็น ๔๖๐ กลาป และจะเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ ไปทุกๆ ภังคักขณะของจิต จนถึงภังคักขณะของชวนจิตดวงที่ ๕ จะมีจำนวน ๔๗๖ กลาปและจะมีอยู่เท่าจำนวนนี้เรื่อยไปจนกว่าจะมีการเปลี่ยนแปลง

ในตารางที่ ๗ นี้ **กัมมชรูป อาหารชรูป กัมมปัจจยอุตุชรูป อาหาร-ปัจจยอุตุชรูป** คงมีอยู่ตามจำนวนเดิมไม่เปลี่ยนแปลง และการรวมรูปกลาปก็ไม่มีเหตุผลเป็นพิเศษที่ควรจะนำมากล่าว

ตารางที่ ๘

แสดงรูปวิถีในขณะปัญจทวารมรณาสันนวิถีเกิด

กัมมชกลาป	จิตตชกลาป	อาหารชกลาป	กัมมปัจจยอุตุชกลาป	จิตตปัจจยอุตุชกลาป	อาหารปัจจยอุตุชกลาป	อุตุปัจจยอุตุชกลาป	รวมกลาป
อุป.→ ๔๐๘	๑๗	๕๑	๔๐๘	๑๗	๕๑	๔๗๖	๑๔๒๘
ตี ฐีติ.→ ๔๐๐	๑๗	๕๑	๔๐๘	๑๗	๕๑	๔๗๖	๑๔๒๐
ภัง.→ ๓๙๒	๑๗	๕๑	๔๐๐	๑๗	๕๑	๔๗๖	๑๔๐๔
อุป.→ ๓๘๔	๑๗	๕๑	๓๙๒	๑๗	๕๑	๔๖๘	๑๓๘๐
น ฐีติ.→ ๓๗๖	๑๗	๕๑	๓๘๔	๑๗	๕๑	๔๖๐	๑๓๕๖
ภัง.→ ๓๖๘	๑๗	๕๑	๓๗๖	๑๗	๕๑	๔๕๒	๑๓๓๒
อุป.→ ๓๖๐	๑๗	๕๑	๓๖๘	๑๗	๕๑	๔๔๔	๑๓๐๘
ท ฐีติ.→ ๓๕๒	๑๗	๕๑	๓๖๐	๑๗	๕๑	๔๓๖	๑๒๘๔
ภัง.→ ๓๔๔	๑๗	๕๑	๓๕๒	๑๗	๕๑	๔๒๘	๑๒๖๐
อุป.→ ๓๓๖	๑๖	๕๑	๓๔๔	๑๗	๕๑	๔๒๐	๑๒๓๕
ป ฐีติ.→ ๓๒๘	๑๖	๕๑	๓๓๖	๑๖	๕๑	๔๑๒	๑๒๑๐
ภัง.→ ๓๒๐	๑๖	๕๑	๓๒๘	๑๖	๕๑	๔๐๓	๑๑๘๕
อุป.→ ๓๑๒	๑๖	๕๑	๓๒๐	๑๖	๕๑	๓๙๕	๑๑๖๑
ปัญ ฐีติ.→ ๓๐๔	๑๖	๕๑	๓๑๒	๑๖	๕๑	๓๘๗	๑๑๓๗
ภัง.→ ๒๙๖	๑๖	๕๑	๓๐๔	๑๖	๕๑	๓๗๙	๑๑๑๓
อุป.→ ๒๘๘	๑๖	๕๑	๒๖๘	๑๖	๕๑	๓๗๑	๑๐๘๙
สํ ฐีติ.→ ๒๘๐	๑๖	๕๑	๒๘๘	๑๖	๕๑	๓๖๓	๑๐๖๕
ภัง.→ ๒๗๒	๑๖	๕๑	๒๘๐	๑๖	๕๑	๓๕๕	๑๐๔๑
อุป.→ ๒๖๔	๑๖	๕๑	๒๗๒	๑๖	๕๑	๓๔๗	๑๐๑๗
ณ ฐีติ.→ ๒๕๖	๑๖	๕๑	๒๖๔	๑๖	๕๑	๓๓๙	๙๙๓
ภัง.→ ๒๔๘	๑๖	๕๑	๒๕๖	๑๖	๕๑	๓๓๑	๙๖๙

กัมมชกลาป	จิตตชกลาป	อาหารชกลาป	กัมมปัจจยอุตุชกลาป	จิตตปัจจยอุตุชกลาป	อาหารปัจจยอุตุชกลาป	อุตุปัจจยอุตุชกลาป	รวมกลาป
อุป.→ ๒๔๐	๑๖	๕๑	๒๔๘	๑๖	๕๑	๓๒๓	๖๔๕
วุ ฐีติ.→ ๒๓๒	๑๖	๕๑	๒๔๐	๑๖	๕๑	๓๑๕	๖๒๑
ภัง.→ ๒๒๔	๑๖	๕๑	๒๓๒	๑๖	๕๑	๓๐๗	๘๖๗
อุป.→ ๒๑๖	๑๖	๕๑	๒๒๔	๑๖	๕๑	๒๖๖	๘๗๓
๑ ช ฐีติ.→ ๒๐๘	๑๖	๕๑	๒๑๖	๑๖	๕๑	๒๖๑	๘๔๖
ภัง.→ ๒๐๐	๑๖	๕๑	๒๐๘	๑๖	๕๑	๒๘๓	๘๒๕
อุป.→ ๑๖๒	๑๖	๕๑	๒๐๐	๑๖	๕๑	๒๗๕	๘๐๑
๒ ช ฐีติ.→ ๑๘๔	๑๖	๕๑	๑๖๒	๑๖	๕๑	๒๖๗	๗๗๗
ภัง.→ ๑๗๖	๑๖	๕๑	๑๘๔	๑๖	๕๑	๒๕๖	๗๕๓
อุป.→ ๑๖๘	๑๖	๕๑	๑๗๖	๑๖	๕๑	๒๕๑	๗๒๖
๓ ช ฐีติ.→ ๑๖๐	๑๖	๕๑	๑๖๘	๑๖	๕๑	๒๔๓	๗๐๕
ภัง.→ ๑๕๒	๑๖	๕๑	๑๖๐	๑๖	๕๑	๒๓๕	๖๘๑
อุป.→ ๑๔๔	๑๖	๕๑	๑๕๒	๑๖	๕๑	๒๒๗	๖๕๗
๔ ช ฐีติ.→ ๑๓๖	๑๖	๕๑	๑๔๔	๑๖	๕๑	๒๑๖	๖๓๓
ภัง.→ ๑๒๘	๑๖	๕๑	๑๓๖	๑๖	๕๑	๒๑๑	๖๐๖
อุป.→ ๑๒๐	๑๖	๕๑	๑๒๘	๑๖	๕๑	๒๐๓	๕๘๕
๕ ช ฐีติ.→ ๑๑๒	๑๖	๕๑	๑๒๐	๑๖	๕๑	๑๖๕	๕๖๑
ภัง.→ ๑๐๔	๑๖	๕๑	๑๑๒	๑๖	๕๑	๑๘๗	๕๓๗
อุป.→ ๖๖	๑๖	๕๑	๑๐๔	๑๖	๕๑	๑๗๖	๕๑๓
๓ ฐีติ.→ ๘๘	๑๖	๕๑	๖๖	๑๖	๕๑	๑๗๑	๔๘๖
ภัง.→ ๘๐	๑๖	๕๑	๘๘	๑๖	๕๑	๑๖๓	๔๖๕
อุป.→ ๗๒	๑๖	๕๑	๘๐	๑๖	๕๑	๑๕๕	๔๔๑
๓ ฐีติ.→ ๖๔	๑๖	๕๑	๗๒	๑๖	๕๑	๑๔๗	๔๑๗
ภัง.→ ๕๖	๑๖	๕๑	๖๔	๑๖	๕๑	๑๓๖	๓๖๓

กัมมชกลาป	จิตตชกลาป	อาหารชกลาป	กัมมปัจจยอุตุชกลาป	จิตตปัจจยอุตุชกลาป	อาหารปัจจยอุตุชกลาป	อุตุปัจจยอุตุชกลาป	รวมกลาป
อุป. → ๔๘	๑๖	๕๑	๕๖	๑๖	๕๑	๑๓๑	๓๖๙
ภ ฐีติ. → ๔๐	๑๖	๕๑	๔๘	๑๖	๕๑	๑๒๓	๓๔๕
ภัง. → ๓๒	๑๖	๕๑	๔๐	๑๖	๕๑	๑๑๕	๓๒๑
อุป. → ๒๔	๑๖	๕๑	๓๒	๑๖	๕๑	๑๐๗	๒๙๗
จุ ฐีติ. → ๑๖	๑๖	๕๑	๒๔	๑๖	๕๑	๙๙	๒๗๓
ภัง. → ๘	๑๖	๕๑	๑๖	๑๖	๕๑	๙๑	๒๔๙

อธิบายความเป็นไปของรูปวิถีในขณะปัญจทวารมรณาสันนวิถีเกิด

๑. **กัมมชรูป** กัมมชรูปที่มีอยู่อย่างมากที่สุด ๔๐๘ กลาปนั้น แยกออกเป็นจักขุทสกะ โสตทสกะ ฆานทสกะ ชิวหาทสกะ กายทสกะ ภาวทสกะ วัตถุทสกะ และชีวิตนวกะรวม ๘ ชนิดๆ ละ ๕๑ กลาป และในจำนวน ๔๐๘ กลาปนี้เป็นรูปที่กำลังดับ ๘ กลาป ตั้งอยู่ ๓๙๒ กลาป เกิดใหม่ ๘ กลาป ซึ่งเป็นอยู่ดังนี้เรื่อยมาทุกขณะจิตนั้น เมื่อสัตว์นั้นใกล้จะจุติและวิถีจิตดำเนินมาถึงมรณาสันนวิถี (โดยเฉพาะตารางที่ ๘ นี้ แสดงวิถีที่สัตว์นั้นจะจุติทางปัญจทวารวิถีทวารใดทวารหนึ่ง) และเมื่อจิตถึงฐีติขณะของอตีตภวังค์แล้ว กัมมชรูปก็หยุดลงไม่เกิดใหม่อีก (ถ้ากัมมชรูปยังเกิดอยู่จะเรียกว่าสัตว์นั้นตายไม่ได้) ในฐีติขณะของอตีตภวังค์นี้จึงมีกัมมชรูปที่กำลังดับ ๘ กลาป ตั้งอยู่ ๓๙๒ กลาป เกิดใหม่ไม่มี คงรวมเป็น ๔๐๐ กลาปและจะลดลงทุกๆ ขณะจิต (ขณะเล็ก) ขณะละ ๘ กลาป ดังนี้เรื่อยไปจนถึงภังคักขณะของจุติจิตคงมีกัมมชรูปกำลังดับ ๘ กลาป ตั้งอยู่ไม่มีซึ่งเป็นอันว่ากัมมชรูปนี้ย่อมดับไปพร้อมกับภังคักขณะของจุติจิต หมดไม่มีเหลือ

๒. **กัมมปัจจยอุตุชรูป** ดังได้กล่าวมาแล้วว่าการเกิดดับของกัมมปัจจยอุตุชรูปนี้ ย่อมมีลักษณะอย่างเดียวกับกัมมชรูปทุกประการคงผิดกันแต่ที่เหลื่อมกัน ๑ ขณะเท่านั้น ฉะนั้นเมื่อกัมมชรูปเริ่มลดลงตั้งแต่ฐีติขณะของอตีตภวังค์แล้ว กัมมปัจจยอุตุชรูปก็เริ่มลดลงตั้งแต่ภังคักขณะของจิตดวงเดียวกัน ฉะนั้นเมื่อถึง

ภังคักขณะของจุติจิตจึงมีกัมมปัจจยอุตุชรูปเหลือ ๑๖ กลาป เป็นรูปที่กำลังดับ ๘ กลาป ตั้งอยู่ ๘ กลาป เป็นอันว่ากัมมปัจจยอุตุชรูปนี้จะคงเหลืออยู่หลังจากภังคักขณะของจุติจิต ๘ กลาป และรูปที่เหลือนี้จะดับในระยะต่อมาอีก ๑ ขณะ (เล็ก) ของจิตจึงเป็นอันดับหมด

๓. **จิตตชรูป** จิตตชรูปนี้มีจำนวนอย่างมาก ๑๗ กลาป เพราะเกิดขึ้นเฉพาะอุปปาทักขณะของจิตแต่ละดวง เว้นแต่ขณะทวิปัญจวิญญาณจิตเกิดขึ้นเท่านั้น ดังที่ได้กล่าวมาแล้ว และการเกิดของจิตตชรูปนี้ก็จะเกิดขึ้นเรื่อยไป แม้ในอุปปาทักขณะของจุติจิตก็ยังคงเกิด (เว้นจุติจิตของพระอรหันต์) ในตารางที่ ๘ นี้ จิตตชรูปมีอยู่ ๑๗ กลาป เมื่อถึงอุปปาทักขณะของทวิปัญจวิญญาณจิต จิตตชรูปเกิดใหม่ไม่มี มีแต่ตั้งอยู่และกำลังดับจึงคงเหลือ ๑๖ กลาป และจะคงมีเท่าจำนวนนี้เรื่อยไปจนถึงอุปปาทักขณะของจุติจิต ต่อจากนั้นจิตตชรูปก็ไม่เกิดอีกและจิตตชรูปที่คงมีอยู่ ๑๖ กลาปนี้เมื่อรูปใดตั้งอยู่ครบอายุ (๑๗ ขณะใหญ่ของจิต) แล้วก็ดับไป ฉะนั้นหลังจากจุติจิตดับลงแล้วจิตตชรูป ๑๖ กลาปนี้ก็จะดับตามๆ กันไปตามลำดับ จิตตชรูปกลาปสุดท้ายจะดับหลังจากจุติจิตดับแล้วในระยะภังคักขณะที่ ๑๖ (ขณะใหญ่) ของจิต แต่ทั้งนี้มิได้หมายความว่าจิตตชรูป ๑๖ กลาปนี้จะติดตามปฏิสนธิจิตในภพใหม่ เพราะแท้จริงจิตตชรูปที่เกิดในภพนี้ก็ดับในภพนี้ไม่เกี่ยวกับภพใหม่แต่ประการใด

๔. **จิตตปัจจยอุตุชรูป** ดังได้กล่าวมาแล้วว่าการเกิดดับของจิตตปัจจยอุตุชรูปนี้ย่อมมีลักษณะอย่างเดียวกันกับจิตตชรูปทุกประการ คงผิดกันแต่ที่เหลื่อมกัน ๑ ขณะเท่านั้น ฉะนั้นเมื่อจิตตชรูปเกิดครั้งสุดท้ายที่อุปปาทักขณะของจุติจิต จิตต-ปัจจยอุตุชรูปก็เกิดครั้งสุดท้ายที่ฐีติขณะของจุติจิตเช่นเดียวกัน และจิตตปัจจยอุตุชรูปที่มีอยู่เมื่อภังคักขณะของจุติจิต ๑๖ กลาปนี้ก็จะดับตามๆ กันไป จิตตปัจจยอุตุชรูปกลาปสุดท้ายจะดับหลังจากจุติจิตดับไปแล้ว อีกเป็นระยะอุปปาทักขณะที่ ๑๗ ขณะ (ใหญ่) ของจิตคือ หลังจากที่จิตตชรูปกลาปสุดท้ายดับ ๑ ขณะ (เล็ก) ของจิตและเป็นอันดับหมดในขณะนี้

๕. **อาหารชรูป** อาหารรูปนี้โดยที่เกิดขึ้นทุกๆ ขณะ (เล็ก) ของจิตจึงมีอยู่อย่างมาก ๕๑ กลาป และการเกิดของรูปประเภทนี้ขณะใดที่ยังมีอาหารภายใน ๑ อาหารภายนอก ๑ และจิตเกิดอยู่อาหารชรูปก็ย่อมเกิด ฉะนั้นรูปประเภทนี้จึง

มีเกิดขึ้นแม้แต่ภังคักขณะของจุติจิต เป็นอันว่าในภังคักขณะของจุติจิตมีอาหารชรูปกำลังดับ ๑ กลาป ตั้งอยู่ ๔๙ กลาป และเกิดใหม่ ๑ กลาป ต่อเมื่อถึงหลังจากภังคักขณะของจุติจิตแล้ว อาหารชรูปจึงไม่เกิด มีแต่ดับตามๆ กันไปตามลำดับอายุจนถึงระยะฐีติขณะที่ ๑๗ (ขณะใหญ่) ของจิตอาหารชรูปจึงดับหมด

๖. **อาหารปัจจยอุตุชรูป** ดังกล่าวมาแล้วว่าการเกิดดับของอาหารปัจจยอุตุชรูป นี้ย่อมมีลักษณะอย่างเดียวกับอาหารชรูปทุกประการ คงผิดกันแต่ที่เหลื่อมกัน ๑ ขณะเท่านั้น ฉะนั้นเมื่ออาหารชรูปเกิดครั้งสุดท้ายที่ภังคักขณะของจุติจิตดังนี้ อาหารปัจจยอุตุชรูป จะเกิดครั้งสุดท้ายเมื่อหลังจากภังคักขณะของจุติจิตต่อไปอีก ๑ ขณะ (เล็ก) ต่อจากนั้นก็จะไม่เกิดอีก และจะดับตามกันไปจนถึงระยะภังคักขณะที่ ๑๗ ขณะ (ใหญ่) ของจิต อาหารปัจจยอุตุชรูปก็เป็นอันดับหมด

๗. **อุตุปัจจยอุตุชรูป** ดังได้กล่าวมาแล้วว่ารูปชนิดนี้เป็นผลมาจากกัมมปัจจยอุตุชรูป จิตตปัจจยอุตุชรูป อาหารปัจจยอุตุชรูป ฉะนั้นเมื่อกัมมปัจจยอุตุชรูปเริ่มลดลงในภังคักขณะของอตีตภวังค์เป็นรายแรก อุตุปัจจยอุตุชรูปก็เริ่มลดลงตั้งแต่อุปปาทักขณะของภวังคุปัจเฉทะขณะจิตละ ๘ กลาปเรื่อยมาจนถึงภังคักขณะของทวิปัญจวิญญาณจิตจึงลดลง ๙ กลาปชั่วขณะหนึ่งต่อจากนั้นก็ลดลงขณะละ ๘ กลาปตามเดิม ทั้งนี้เป็นผลมาจากเมื่อทวิปัญจวิญญาณจิตเกิดขึ้นนั้นจิตตชรูปไม่เกิด เมื่อจิตตชรูปไม่เกิดจิตตปัจจยอุตุชรูปก็ไม่เกิดด้วย และเมื่อจิตตปัจจยอุตุชรูปไม่เกิด อุตุปัจจยอุตุชรูปเฉพาะขณะจิตนั้นก็ไม่เกิดด้วย ในที่สุดเมื่อถึงภังคักขณะของจุติจิตจึงมีอุตุปัจจยอุตุชรูป ๙๑ กลาป ซึ่งเป็นผลมาจากกัมมปัจจยอุตุชรูป ๒๔ กลาป จิตตปัจจยอุตุชรูป ๑๖ กลาป อาหารปัจจยอุตุชรูป ๕๑ กลาป หรืออีกนัยหนึ่งเป็นรูปที่กำลังเกิดขึ้น ๒ กลาป (จิตตปัจจยอุตุชรูป ๑ กลาป อาหารปัจจยอุตุชรูป ๑ กลาป) ตั้งอยู่ ๗๙ กลาป (กัมมปัจจยอุตุชรูป ๑๖ กลาป จิตตปัจจยอุตุชรูป ๑๔ กลาป อาหารปัจจยอุตุชรูป ๔๙ กลาป) กำลังดับไป ๑๐ กลาป (กัมมปัจจยอุตุชรูป ๘ กลาป จิตตปัจจยอุตุชรูป ๑ กลาป, อาหารปัจจยอุตุชรูป ๑ กลาป) และหลังจากภังคักขณะของจุติจิตแล้ว อุตุปัจจยอุตุชรูปยังมีเกิดใหม่อีก ๒ ขณะในระยะเวลาที่เท่ากับอุปปาทักขณะและฐีติขณะ และเกิดขณะละ ๑ กลาป ซึ่งเป็นผลมาจากอาหารปัจจยอุตุชรูป และรูปที่เกิดมาและตั้งอยู่นี้เมื่อครบอายุแล้วก็จะดับตามๆ กันไปตามลำดับ แต่อุตุปัจจยอุตุชรูปนี้ในที่สุดจะมี

เหลืออยู่เพียง ๑ กลาป คือ สุทธัฏฐกอุตุชกลาป จนกว่ามหากัปนี้จะทำลายไป ทั้งนี้ก็โดยวัตถุธรรมอันเป็นอวินิพโภครูปที่เป็นพาหิรรูปย่อมมีเหลืออยู่ตลอดมหากัปนี้

ตารางที่ ๙

แสดงรูปวิถีในขณะมโนทวารมรณาสันนวิถีเกิด

กัมมชกลาป	จิตตชกลาป	อาหารชกลาป	กัมมปัจจยอุตุชกลาป	จิตตปัจจยอุตุชกลาป	อาหารปัจจยอุตุชกลาป	อุตุปัจจยอุตุชกลาป	รวมกลาป
อุป.→ ๔๐๘	๑๗	๕๑	๔๐๘	๑๗	๕๑	๔๗๖	๑๔๒๘
๑ ภ ฐีติ.→ ๔๐๐	๑๗	๕๑	๔๐๘	๑๗	๕๑	๔๗๖	๑๔๒๐
ภัง.→ ๓๙๒	๑๗	๕๑	๔๐๐	๑๗	๕๑	๔๗๖	๑๔๐๔
อุป.→ ๓๘๔	๑๗	๕๑	๓๙๒	๑๗	๕๑	๔๖๘	๑๓๘๐
๒ ภ ฐีติ.→ ๓๗๖	๑๗	๕๑	๓๘๔	๑๗	๕๑	๔๖๐	๑๓๕๖
ภัง.→ ๓๖๘	๑๗	๕๑	๓๗๖	๑๗	๕๑	๔๕๒	๑๓๓๒
อุป.→ ๓๖๐	๑๗	๕๑	๓๖๘	๑๗	๕๑	๔๔๔	๑๓๐๘
๓ ภ ฐีติ.→ ๓๕๒	๑๗	๕๑	๓๖๐	๑๗	๕๑	๔๓๖	๑๒๘๔
ภัง.→ ๓๔๔	๑๗	๕๑	๓๕๒	๑๗	๕๑	๔๒๘	๑๒๖๐
อุป.→ ๓๓๖	๑๗	๕๑	๓๔๔	๑๗	๕๑	๔๒๐	๑๒๓๖
๔ ภ ฐีติ.→ ๓๒๘	๑๗	๕๑	๓๓๖	๑๗	๕๑	๔๑๒	๑๒๑๒
ภัง.→ ๓๒๐	๑๗	๕๑	๓๒๘	๑๗	๕๑	๔๐๔	๑๑๘๘
อุป.→ ๓๑๒	๑๗	๕๑	๓๒๐	๑๗	๕๑	๓๙๖	๑๑๖๔
๕ ภ ฐีติ.→ ๓๐๔	๑๗	๕๑	๓๑๒	๑๗	๕๑	๓๘๘	๑๑๔๐
ภัง.→ ๒๙๖	๑๗	๕๑	๓๐๔	๑๗	๕๑	๓๘๐	๑๑๑๖
อุป.→ ๒๘๘	๑๗	๕๑	๒๙๖	๑๗	๕๑	๓๗๒	๑๐๙๒
ตี ๑ ฐีติ.→ ๒๘๐	๑๗	๕๑	๒๘๘	๑๗	๕๑	๓๖๔	๑๐๖๘
ภัง.→ ๒๗๒	๑๗	๕๑	๒๘๐	๑๗	๕๑	๓๕๖	๑๐๔๔

กัมมชกลาป	จิตตชกลาป	อาหารชกลาป	กัมมปัจจยอุตุชกลาป	จิตตปัจจยอุตุชกลาป	อาหารปัจจยอุตุชกลาป	อุตุปัจจยอุตุชกลาป	รวมกลาป
อุป. → ๒๖๔	๑๗	๕๑	๒๗๒	๑๗	๕๑	๓๔๘	๑๐๒๐
น ฐีติ. → ๒๕๖	๑๗	๕๑	๒๖๔	๑๗	๕๑	๓๔๐	๙๙๖
ภัง. → ๒๔๘	๑๗	๕๑	๒๕๖	๑๗	๕๑	๓๓๒	๙๗๒
อุป. → ๒๔๐	๑๗	๕๑	๒๔๘	๑๗	๕๑	๓๒๔	๙๔๘
ท ฐีติ. → ๒๓๒	๑๗	๕๑	๒๔๐	๑๗	๕๑	๓๑๖	๙๒๔
ภัง. → ๒๒๔	๑๗	๕๑	๒๓๒	๑๗	๕๑	๓๐๘	๙๐๐
อุป. → ๒๑๖	๑๗	๕๑	๒๒๔	๑๗	๕๑	๓๐๐	๘๗๖
ม ฐีติ. → ๒๐๘	๑๗	๕๑	๒๑๖	๑๗	๕๑	๒๙๒	๘๕๒
ภัง. → ๒๐๐	๑๗	๕๑	๒๐๘	๑๗	๕๑	๒๘๔	๘๒๘
อุป. → ๑๙๒	๑๗	๕๑	๒๐๐	๑๗	๕๑	๒๗๖	๘๐๔
๑ ช ฐีติ. → ๑๘๔	๑๗	๕๑	๑๙๒	๑๗	๕๑	๒๖๘	๗๘๐
ภัง. → ๑๗๖	๑๗	๕๑	๑๘๔	๑๗	๕๑	๒๖๐	๗๕๖
อุป. → ๑๖๘	๑๗	๕๑	๑๗๖	๑๗	๕๑	๒๕๒	๗๓๒
๒ ช ฐีติ. → ๑๖๐	๑๗	๕๑	๑๖๘	๑๗	๕๑	๒๔๔	๗๐๘
ภัง. → ๑๕๒	๑๗	๕๑	๑๖๐	๑๗	๕๑	๒๓๖	๖๘๔
อุป. → ๑๔๔	๑๗	๕๑	๑๕๒	๑๗	๕๑	๒๒๘	๖๖๐
๓ ช ฐีติ. → ๑๓๖	๑๗	๕๑	๑๔๔	๑๗	๕๑	๒๒๐	๖๓๖
ภัง. → ๑๒๘	๑๗	๕๑	๑๓๖	๑๗	๕๑	๒๑๒	๖๑๒
อุป. → ๑๒๐	๑๗	๕๑	๑๒๘	๑๗	๕๑	๒๐๔	๕๘๘
๔ ช ฐีติ. → ๑๑๒	๑๗	๕๑	๑๒๐	๑๗	๕๑	๑๙๖	๕๖๔
ภัง. → ๑๐๔	๑๗	๕๑	๑๑๒	๑๗	๕๑	๑๘๘	๕๔๐
อุป. → ๙๖	๑๗	๕๑	๑๐๔	๑๗	๕๑	๑๘๐	๕๑๖
๕ ช ฐีติ. → ๘๘	๑๗	๕๑	๙๖	๑๗	๕๑	๑๗๒	๔๙๒
ภัง. → ๘๐	๑๗	๕๑	๘๘	๑๗	๕๑	๑๖๔	๔๖๘

กัมมชกลาป	จิตตชกลาป	อาหารชกลาป	กัมมปัจจยอุตุชกลาป	จิตตปัจจยอุตุชกลาป	อาหารปัจจยอุตุชกลาป	อุตุปัจจยอุตุชกลาป	รวมกลาป
อุป. → ๗๒	๑๗	๕๑	๘๐	๑๗	๕๑	๑๕๖	๔๔๔
ต ฐีติ. → ๖๔	๑๗	๕๑	๗๒	๑๗	๕๑	๑๔๘	๔๒๐
ภัง. → ๕๖	๑๗	๕๑	๖๔	๑๗	๕๑	๑๔๐	๓๙๖
อุป. → ๔๘	๑๗	๕๑	๕๖	๑๗	๕๑	๑๓๒	๓๗๒
ต ฐีติ. → ๔๐	๑๗	๕๑	๔๘	๑๗	๕๑	๑๒๔	๓๔๘
ภัง. → ๓๒	๑๗	๕๑	๔๐	๑๗	๕๑	๑๑๖	๓๒๔
อุป. → ๒๔	๑๗	๕๑	๓๒	๑๗	๕๑	๑๐๘	๓๐๐
จุ ฐีติ. → ๑๖	๑๗	๕๑	๒๔	๑๗	๕๑	๑๐๐	๒๗๖
ภัง. → ๘	๑๗	๕๑	๑๖	๑๗	๕๑	๙๒	๒๕๒

อธิบายความเป็นไปของรูปวิถีในขณะมโนทวารมรณาสันนวิถีเกิด

ตารางที่ ๙ นี้ แท้จริงก็เป็นการแสดงซ้ำกับตารางที่ ๘ เป็นแต่เปลี่ยนปัญจทวารเป็นมโนทวารเท่านั้นกล่าวคือ ตารางที่ ๘ แสดงมรณาสันนวิถีทางปัญจทวาร ตารางที่ ๙ นี้แสดงมรณาสันนวิถีทางมโนทวาร ฉะนั้นบรรดารูปกลาปทั้งหลายจึงเหมือนกันโดยมากคงผิดกันแต่จิตตชรูป คือเดิมมีอยู่ ๑๗ กลาปในตารางที่ ๘ ซึ่งมีทวิปัญจวิญญาณจิตเกิด ๑ ขณะ และขณะนั้นจิตตชรูปไม่เกิดจึงลดลง ๑ กลาป ตลอดจนถึงจุติจิต ส่วนในตารางที่ ๙ นี้ไม่มีทวิปัญจวิญญาณจิตเกิดขึ้นจิตตชรูปจึงคงมีอยู่ ๑๖ กลาป ตั้งแต่ต้นจนถึงจุติจิตและเมื่อจิตตชรูปมี ๑๗ กลาปตลอดไปดังนี้ จิตตปัจจยอุตุชรูปก็คงมี ๑๗ กลาปตลอดไปเช่นเดียวกัน ฉะนั้นอุตุปัจจยอุตุชรูปจึงลดลงขณะจิตละ ๘ กลาปตลอดไป เมื่อถึงภังคักขณะของจุติจิตเป็นอันว่าอุตุปัจจยอุตุชรูปคงเหลือ ๙๒ กลาป ส่วนการดับของกลาปสุดท้ายของรูปแต่ละประเภทนั้น คงเป็นไปเช่นเดียวกันกับที่อธิบายไว้ในตารางที่ ๘ ทุกประการไม่มีการเปลี่ยนแปลงประการใด

อนึ่ง ในตารางที่ ๘ และที่ ๙ ที่แสดงว่าหลังจากชวนจิตแล้วมีตทารัมมณะ

และภวังค์นั้นเป็นแต่เพียงสมมติขึ้นเท่านั้น เพราะตามสภาวการที่สัตว์ทั้งหลายโดยเฉพาะในกามภูมิจะจุตินั้น หลังจากชวนจิตแล้วอาจมีตทารัมมณะก็ได้ ไม่มีก็ได้ และอาจมีภวังค์ก็ได้ หรือไม่มีก็ได้ไม่แน่นอนแล้วแต่อารมณ์และชวนะ ส่วนในรูปภูมิไม่มีตทารัมมณะแน่นอน

ตารางที่ ๑๐

แสดงความเป็นไปของรูปวิถีหลังจากสัตว์ตายแล้ว

กัมมชกลาป	จิตตชกลาป	อาหารชกลาป	กัมมปัจจยอุตุชกลาป	จิตตปัจจยอุตุชกลาป	อาหารปัจจยอุตุชกลาป	อัชฌัตติกอุตุปัจจยอุตุชกลาป	พาหิรอุตุปัจจยอุตุชกลาป
อุป. → ๒๔	๑๗	๕๑	๓๒	๑๗	๕๑	๑๐๘	๕๑
ฐิติ. → ๑๖	๑๗	๕๑	๒๔	๑๗	๕๑	๑๐๐	๕๑
ภัง. → ๘	๑๗	๕๑	๑๖	๑๗	๕๑	๖๒	๕๑
ไม่มีกัมมชกลาปเกิด ตั้ง ดับ อีกต่อไป	๑๖	๕๐	๘	๑๗	๕๑	๘๔	๕๑
	๑๖	๔๙	-	๑๖	๕๐	๗๖	๕๑
	๑๖	๔๘	-	๑๖	๔๙	๖๖	๕๑
	๑๕	๔๗	ไม่มีกัมมปัจจยอุตุชกลาปเกิด ตั้ง ดับ อีกต่อไป	๑๖	๔๘	๖๕	๕๑
	๑๕	๔๖		๑๕	๔๗	๖๔	๕๑
	๑๕	๔๕		๑๕	๔๖	๖๒	๕๑
	๑๔	๔๔		๑๕	๔๕	๖๑	๕๑
	๑๔	๔๓		๑๔	๔๔	๖๐	๕๑
	๑๔	๔๒		๑๔	๔๓	๕๘	๕๑
	๑๓	๔๑		๑๔	๔๒	๕๗	๕๑
	๑๓	๔๐		๑๓	๔๑	๕๖	๕๑
	๑๓	๓๙		๑๓	๔๐	๕๔	๕๑

กัมมชกลาป	จิตตชกลาป	อาหารชกลาป	กัมมปัจจยอุตุชกลาป	จิตตปัจจยอุตุชกลาป	อาหารปัจจยอุตุชกลาป	อัชฌัตติกอุตุปัจจยอุตุชกลาป	พาหิรอุตุปัจจยอุตุชกลาป
ไม่มีกัมมชกลาปเกิด ดั่ง ดับ อีกต่อไป	๑๒	๓๘	ไม่มีกัมมปัจจยอุตุชกลาปเกิด ดั่ง ดับ อีกต่อไป	๑๓	๓๙	๕๓	๕๑
	๑๒	๓๗		๑๒	๓๘	๕๒	๕๑
	๑๒	๓๖		๑๒	๓๗	๕๐	๕๑
	๑๑	๓๕		๑๒	๓๖	๔๙	๕๑
	๑๑	๓๔		๑๑	๓๕	๔๘	๕๑
	๑๑	๓๓		๑๑	๓๔	๔๖	๕๑
	๑๐	๓๒		๑๑	๓๓	๔๕	๕๑
	๑๐	๓๑		๑๐	๓๒	๔๔	๕๑
	๑๐	๓๐		๑๐	๓๑	๔๒	๕๑
	๙	๒๙		๑๐	๓๐	๔๑	๕๑
	๙	๒๘		๙	๒๙	๔๐	๕๑
	๙	๒๗		๙	๒๘	๓๘	๕๑
	๘	๒๖		๙	๒๗	๓๗	๕๑
	๘	๒๕		๘	๒๖	๓๖	๕๑
	๘	๒๔		๘	๒๕	๓๔	๕๑
	๗	๒๓		๘	๒๔	๓๓	๕๑
	๗	๒๒		๗	๒๓	๓๒	๕๑
	๗	๒๑		๗	๒๒	๓๐	๕๑
	๖	๒๐		๗	๒๑	๒๙	๕๑
	๖	๑๙		๖	๒๐	๒๘	๕๑
	๖	๑๘		๖	๑๙	๒๖	๕๑
	๕	๑๗		๖	๑๘	๒๕	๕๑
	๕	๑๖		๕	๑๗	๒๔	๕๑
	๕	๑๕		๕	๑๖	๒๒	๕๑

กัมมชอาป	จิตตชอาป	อาหารชอาป	กัมมปัจจยอุตุชอาป	จิตตปัจจยอุตุชอาป	อาหารปัจจยอุตุชอาป	อัชฌัตติกอุตุปัจจยอุตุชอาป	มหาภูตปัจจยอุตุชอาป
ไม่มีกัมมชกลาปเกิด ตั้ง ดับ อีกต่อไป							
	๑ ๑ ๑	๑ ๑ ๑	๑ ๑ ๑	๑ ๑ ๑	๑ ๑ ๑	๑ ๑ ๑	๑ ๑ ๑
	๒ ๒ ๒	๑๑ ๑๑ ๑๑	๑๑ ๑๑ ๑๑	๑๑ ๑๑ ๑๑	๑๑ ๑๑ ๑๑	๑๑ ๑๑ ๑๑	๑๑ ๑๑ ๑๑
	๓ ๓ ๓	๑๑ ๑๑ ๑๑	๑๑ ๑๑ ๑๑	๑๑ ๑๑ ๑๑	๑๑ ๑๑ ๑๑	๑๑ ๑๑ ๑๑	๑๑ ๑๑ ๑๑
	๔ ๔ ๔	๑๑ ๑๑ ๑๑	๑๑ ๑๑ ๑๑	๑๑ ๑๑ ๑๑	๑๑ ๑๑ ๑๑	๑๑ ๑๑ ๑๑	๑๑ ๑๑ ๑๑
ไม่มีกัมมปัจจยอุตุชกลาปเกิด ตั้ง ดับ อีกต่อไป							
	๔ ๔ ๕	๑๑ ๑๑ ๑๑	๑๑ ๑๑ ๑๑	๑๑ ๑๑ ๑๑	๑๑ ๑๑ ๑๑	๑๑ ๑๑ ๑๑	๑๑ ๑๑ ๑๑
	๓ ๓ ๔	๑๑ ๑๑ ๑๑	๑๑ ๑๑ ๑๑	๑๑ ๑๑ ๑๑	๑๑ ๑๑ ๑๑	๑๑ ๑๑ ๑๑	๑๑ ๑๑ ๑๑
	๓ ๓ ๓	๑๑ ๑๑ ๑๑	๑๑ ๑๑ ๑๑	๑๑ ๑๑ ๑๑	๑๑ ๑๑ ๑๑	๑๑ ๑๑ ๑๑	๑๑ ๑๑ ๑๑
	๒ ๒ ๒	๑๑ ๑๑ ๑๑	๑๑ ๑๑ ๑๑	๑๑ ๑๑ ๑๑	๑๑ ๑๑ ๑๑	๑๑ ๑๑ ๑๑	๑๑ ๑๑ ๑๑
	๑ ๑ ๑	๑๑ ๑๑ ๑๑	๑๑ ๑๑ ๑๑	๑๑ ๑๑ ๑๑	๑๑ ๑๑ ๑๑	๑๑ ๑๑ ๑๑	๑๑ ๑๑ ๑๑
ไม่มีอัชฌัตติกอุตุ-ปัจจยอุตุชกลาปเกิด ตั้ง ดับ อีกต่อไป	๑ ๑ ๑	๑๑ ๑๑ ๑๑	๑๑ ๑๑ ๑๑	๑๑ ๑๑ ๑๑	๑๑ ๑๑ ๑๑	๑๑ ๑๑ ๑๑	๑๑ ๑๑ ๑๑
มีมหาภูตอุตุปัจจย-อุตุชกลาปเกิด ตั้ง ดับ อยู่ตลอดไป	๑๑ ๑๑ ๑๑	๑๑ ๑๑ ๑๑	๑๑ ๑๑ ๑๑	๑๑ ๑๑ ๑๑	๑๑ ๑๑ ๑๑	๑๑ ๑๑ ๑๑	๑๑ ๑๑ ๑๑

อธิบายความเป็นไปของรูปวิถีหลังจากสัตว์ตายแล้ว

ตามธรรมดาเมื่อสัตว์ทั้งหลายตายแล้วนั้น ยังมีรูปที่เป็นไปอยู่ได้อีก ๒ ประเภทคือ

ก. รูปที่กำลังตั้งอยู่ ยังไม่ดับไป ข. รูปที่เกิดขึ้นต่อไป

ก. รูปที่กำลังตั้งอยู่ ยังไม่ดับไป หลังจากที่สัตว์ตายแล้วนั้นมี ๖ อย่าง คือ

๑. จิตตชรูป ที่เกิดพร้อมกันกับอุปปาทักขณะของจุติจิตเป็นต้น จนถึงจิตตชรูปที่เกิดขึ้นพร้อมกันกับอุปปาทักขณะของจิตดวงที่ ๑๖ ที่นับถอยหลังจากจุติจิตขึ้นไป

๒. อาหารชรูป ที่เกิดพร้อมกันกับภังคักขณะของจุติจิตเป็นต้น จนถึงฐีติขณะของจิตดวงที่ ๑๗ ที่นับถอยหลังจากจุติจิตขึ้นไป

๓. กัมมปัจจยอุตุชรูป ที่เกิดพร้อมกันกับฐีติขณะของจิตดวงที่ ๑๗ ที่นับถอยหลังจากจุติจิตขึ้นไป

๔. จิตตปัจจยอุตุชรูป ที่เกิดพร้อมกันกับฐีติขณะของจุติจิตเป็นต้น และทุกๆ ฐีติขณะของจิตแต่ละดวง จนถึงฐีติขณะของจิตดวงที่ ๑๗ ที่นับถอยหลังจากจุติจิตขึ้นไป

๕. อาหารปัจจยอุตุชรูป ที่เกิดพร้อมกันกับภังคักขณะของจุติจิตเป็นต้น และทุกๆ ขณะของจิต จนถึงฐีติขณะของจิตดวงที่ ๑๗ ที่นับถอยหลังจากจุติจิตขึ้นไป

๖. อัชฌัตติกอุตุปัจจยอุตุชรูป ที่เกิดพร้อมกันกับภังคักขณะของจุติจิตเป็นต้นและทุกๆ ขณะของจิตจนถึงภังคักขณะของจิตดวงที่ ๑๗ ที่นับถอยหลังจากจุติจิตขึ้นไป

ข. รูปที่เกิดขึ้นต่อไป มี ๓ อย่าง คือ

๑. อัชฌัตติกอุตุปัจจยอุตุชรูป กล่าวคือภายหลังที่สัตว์นั้นได้ตายแล้ว อุตุชรูปที่เกิดขึ้นโดยอาศัยเตโชที่อยู่ในอาหารปัจจยอุตุชรูปเป็นปัจจัย และอาหารปัจจยอุตุชรูปนี้เกิดขึ้นเป็นครั้งสุดท้าย หลังจากจุติจิตดับไปแล้ว ๑ ขณะเล็ก เมื่อถึงฐีติขณะแล้วก็เป็นปัจจัยให้อัชฌัตติกอุตุปัจจยอุตุชรูปเกิดอีกภายหลังจากจุติจิตดับ

ไปแล้ว ๒ ขณะเล็กของจิตต่อจากนั้นแล้วก็ไม่มีการเกิดอีก อัชฌัตติกอุตุปัจจย-อุตุชรูปนี้ เกิดขึ้นภายหลังจากจุติจิต ๒ ขณะเล็ก จิตนี้เมื่อมีอายุครบ ๕๑ ขณะเล็กแล้วก็ดับสิ้นไปโดยไม่มีเหลือ ทั้งนี้ก็เพราะว่า รูปพวกนี้เกิดขึ้นโดยอาศัยอุตุนี้เกิดรูปในสัตว์นั้นเอง

๒. อาหารปัจจยอุตุชรูป คืออุตุชรูปที่เกิดจากอาหารชรูปเป็นปัจจัย และอาหารชรูปนี้เกิดขึ้นเป็นครั้งสุดท้ายพร้อมกันกับภังคักขณะของจุติจิต เมื่อถึงฐีติขณะแล้วก็เป็นปัจจัยให้อาหารปัจจยอุตุชรูปเกิดขึ้นในเมื่อสัตว์นั้นได้ตายลงแล้ว ครั้นอายุครบ ๕๑ ขณะเล็กแล้วก็ดับสิ้นไปโดยไม่มีเหลือ เพราะว่ารูปชนิดนี้เกิดขึ้นโดยอาศัยอาหารชรูปที่เกิดอยู่ภายในสัตว์เช่นเดียวกัน

๓. พาหิรอุตุปัจจยอุตุชรูป คืออุตุชรูปที่เกิดขึ้นภายในสัตว์โดยอาศัยอุตุภายนอกก็คงเกิดอยู่ต่อไปในซากศพนั้น แม้ว่าซากศพนั้นจะเป็นขี้เถ้าหรือเน่าเปื่อยลงเป็นพื้นแผ่นดินก็ตาม พาหิรอุตุปัจจยอุตุชรูปก็ยังคงเกิดอยู่ จนกว่าโลกจะถูกทำลายจึงจะหมดสิ้นไป

* * * * * * * * * *

นิคมกถา

เอตฺตาวตา จ มรมฺมรฏฺเฐ มรมฺมชาติเกหิ ต่อติ๊ด อูทุนเมี่ยน ติหวเยหิ มาตาปิตูหิ พุทฺธสกราเช ฉปญฺญาสาธิกจตุสตทฺวิสหสฺเส จูฬสกราเช ปญฺจสตฺตตฺยาธิกทฺวิสเตกสหสฺเส สมฺปตฺเต ผคฺคุณมาสชุณฺหปกฺขอฏฺฐมิยํ องฺควาเร วิชาเตน ชาติยา จตุจตฺตาลีสหายนิเกน อุปสมฺปทภาเวน จตุวีสติวสฺสิเกน ธมฺมาจริโยติ ลทฺธลญฺฉเกน สทฺธมฺมโชติกนาเมน มยา วัดระฆังโฆสิตาราเม อภิธมฺมมหาวิทยาลเย อภิธมฺมคณปาโมกฺขภาเวน นานาปกรณานิ วาเจตฺวา วิเสสโตสาฏฺฐกถาฏีกํ อภิธมฺมปิฏกํ วาเจตฺวา วิหรนฺเตน อาภิธมฺมิกานํ อตฺถาย ปุจฺฉาวิสชฺชนาวเสน กโต นามรูปวีถิวินิจฺฉโย พุทฺธสกราเช ปญฺจสตาธิกทฺวิสหสฺเส จูฬสกราเช เอกูนวีสาธิกติสเตกสหสฺเส สมฺปตฺเต เชฏฺฐมาสกาลปกฺขสตฺตมิยํ พุธวาเร สุนิฏฺฐิโต

แปลเป็นใจความว่า อาตมภาพเกิดเมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๖ จุลศักราช ๑๒๗๕ ตรงกับวันอังคาร เดือน ๔ ขึ้น ๘ ค่ำ ในประเทศพม่า มารดาชื่อ ต่อติ๊ด บิดาชื่อ อูทุนเมี่ยน มีอายุได้ ๔๔ มีพรรษา ๒๔ มีนามในตำแหน่งว่าพระสัทธัมมโชติกะ ธัมมาจริยะ จำพรรษาและสอนปกรณ์ต่างๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งสอนพระอภิธรรมปิฎก พร้อมด้วยอรรถกถาฎีกา ณ อภิธรรมมหาวิทยาลัย แห่งวัดระฆังโฆสิตาราม ธนบุรี โดยฐานะเป็นประมุขแห่งคณะอภิธรรม ได้เรียบเรียงปกรณ์นามรูปวิถีวินิจฉัย โดยทำนองเป็นคำถามและคำตอบเพื่อให้เป็นประโยชน์แก่นักศึกษาพระอภิธรรมทั้งหลาย จบลงแล้วใน พ.ศ. ๒๕๐๐ จุลศักราช ๑๓๑๙ ตรงกับเดือน ๗ แรม ๗ ค่ำ วันพุธ

สทฺธมฺมโชติกาเนว รจิโตยํ สุนิฏฺฐิโต
วีถิยํ นามรูปสฺส วิตฺถาเรน วินิจฺฉโย,
พุทฺธสฺส ปรินิพฺพานา นิ, อา, มิ, เข สํวจฺฉเร
เชฏฺฐมาสกาลปกฺเข สมฺปตฺเต สตฺตเม พุเธติ.

ปกรณ์อันเป็นที่แสดงการวินิจฉัยในนามรูปวิถี (นามรูปวิถีวินิจฉัย) โดยพิสดารที่พระสัทธัมมโชติกเถระ รจนาขึ้นได้จบลง ณ ปี ๒๕๐๐ เดือน ๗ แรม ๗ ค่ำ วันพุธ ภายหลังจากที่พระพุทธองค์ได้เสด็จดับขันธปรินิพพานไปแล้ว

คำปรารถนา

อิมินา ปุญฺญกมฺเมน พุทฺโธ โหมิ อนาคเต
ยตฺถ ยตฺถ ภเว ชาโต มา ทลิทฺโท ภวามหํ

ด้วยอำนาจแห่งกุศลที่เกิดจากการแต่งปกรณ์นี้ ขอให้ข้าพเจ้าได้ปัญญาธิก-สัมมาสัมพุทธเจ้า ในกาลข้างหน้าและขออย่าให้ข้าพเจ้าต้องเป็นคนยากจนในภพต่างๆ ที่ยังเกิดอยู่

อปตฺตํ ยาว พุทฺธตฺตํ ปญฺญาธิกํ ภวามิหํ
ชาติสรณาณิโกว เชฏฺฐเสฏฺโฐ นิรนฺตรํ

ตราบใด ที่ปัญญาธิกพุทธภาวะของข้าพเจ้า ยังไม่ถึงซึ่งสัมฤทธิผล ขอให้ข้าพเจ้าเป็นผู้เจริญ ผู้ประเสริฐ และมีญาณอันเป็นเครื่องระลึกชาติได้ตลอดกาลนิรันดร

กเรยฺยํ คารวํ ครุํ มาเนยฺยํ มานนารหํ
วนฺเทยฺยํ วนฺทนารหํ ปูเชยฺยํ ปูชนารหํ

ขอให้ข้าพเจ้าได้เคารพผู้ที่ควรเคารพขอให้ข้าพเจ้าได้นับถือผู้ที่ควรนับถือ ขอให้ข้าพเจ้าได้กราบไหว้ผู้ที่ควรกราบไหว้ ขอให้ข้าพเจ้าได้บูชาผู้ที่ควรบูชา

จบ นามรูปวิถีวินิจฉัย

รายนามผู้บริจาคพิมพ์หนังสือ
ปริจเฉทที่ ๔ วิถีสังคหะ

คุณกฤติ	ปันยารชุน	๑๐,๐๐๐ บาท
คุณประหยัด - คุณสุธัญญา	บุญสูง	๑๐,๐๐๐ บาท
คุณจตุพันธ์	บุญสูง	๑๐,๐๐๐ บาท
คุณรัตนาพร	ศิริจิตร	๑๐,๐๐๐ บาท
พระมหาธัญญะ	กิจจธโร	๖,๐๐๐ บาท
พลโท นาวีร์ - คุณเสริมสุข	ปัทมสถาน	๖,๐๐๐ บาท
ครอบครัวแม่สอางค์	ควรทรงธรรม	๕,๐๐๐ บาท
คุณแม่บุญรอด - คุณวรนุช	วาณิช	๕,๐๐๐ บาท
คุณพันธ์ทิพย์	รามสูต	๕,๐๐๐ บาท
คุณวีรชัย	สือจันทา	๕,๐๐๐ บาท
ด.ช.จารุกิตต์	จงเจริญกิจการ	๕,๐๐๐ บาท
คุณบุญส่ง - คุณวรรณา - คุณม่วย - คุณจ้อย - คุณเน้ย	ทรงสมบัติชัย	๔,๐๐๐ บาท
คุณสุรศักดิ์	เศรษฐวงศ์	๓,๖๐๐ บาท
ครอบครัวคุณไพศาล - คุณซิงจิง	ควรทรงธรรม	๓,๐๐๐ บาท
คุณแม่เบรนด้า - คุณปัทมา - คุณปิยวุฒิ	สุวรรณจินดา	๓,๐๐๐ บาท
คุณพิษณุ	ปีติฤกษ์	๓,๐๐๐ บาท
ดร.สุธรรม	ทองเทียนชัย	๓,๐๐๐ บาท
นักศึกษาอาภิธรรมชั้นจูฬเอก รอบบ่ายจันทร์ - ศุกร์		๓,๐๐๐ บาท
คุณพรทิพย์ และครอบครัว	ควรทรงธรรม	๓,๐๐๐ บาท
คุณหรรษา	แดงแตง	๓,๐๐๐ บาท
นักศึกษาอาภิธรรมชั้นจูฬเอก รอบบ่ายจันทร์ - ศุกร์ พ.ศ. ๒๕๕๖		๒,๐๐๐ บาท

คุณจินนัดดา	มินินทะเลข	๒,๐๐๐ บาท
คุณวิศิษฐ์	ชัยสุวรรณ	๒,๐๐๐ บาท
พระอาจารย์บัณฑิต	ญาณธีโร	๑,๐๐๐ บาท
พระมหาสุชาติ	ถิรญาโณ	๑,๐๐๐ บาท
พระอาจารย์สุทิน	ทินฺนาโภ	๑,๐๐๐ บาท
คุณกันต์กนิษฐ์	จงยิ่งยศ	๑,๐๐๐ บาท
คุณกุสุมาลย์	เลิศฤทธิ์	๑,๐๐๐ บาท
คุณจันทนี	ฉัตรศิริเวช	๑,๐๐๐ บาท
คุณใจทิพย์	ควรทรงธรรม	๑,๐๐๐ บาท
อาจารย์ชูศรี	บูรณ์ทอง	๑,๐๐๐ บาท
ศาสตราจารย์ ดร.ณัฐนันท์	สินชัยพาณิช	๑,๐๐๐ บาท
คุณนันท์ณภัทร	คาก้า	๑,๐๐๐ บาท
พ.ญ.นิสิตา	จึงเจริญสุขยิ่ง	๑,๐๐๐ บาท
คุณบุญยภัทร์	วณิชพันธ์	๑,๐๐๐ บาท
คุณไพโรจน์ - คุณพิมลรัตน์ - คุณอังคณา	สถาวรวงศ์	๑,๐๐๐ บาท
คุณมนูญ - คุณนงนารถ	เดชณรงค์	๑,๐๐๐ บาท
คุณเมตตา	เสรีวิวัฒนา	๑,๐๐๐ บาท
คุณรัตนา	แสงอรุณ	๑,๐๐๐ บาท
อาจารย์สุมาลัล	พาณิชย์กุล	๑,๐๐๐ บาท
คุณสุนีย์	สันตโยดม และครอบครัว	๑,๐๐๐ บาท
คุณสิรินภา	เจริญวัฒนามงคล	๑,๐๐๐ บาท
คุณสุรเดช	ศึกจันทา	๑,๐๐๐ บาท
คุณสุวรรณี	จิตตภักดีบดินทร์	๑,๐๐๐ บาท
คุณสุภาพรรณ	เตโชพลชัย	๑,๐๐๐ บาท
คุณสายทอง	แตงโสภา	๑,๐๐๐ บาท
คุณอัญศุมาลี	ทองพุ่ม	๑,๐๐๐ บาท

คุณอรวรรณ	วิเศษสมวงศ์	๑,๐๐๐ บาท
คุณอุดมพร	สุรสุทธ์	๑,๐๐๐ บาท
คุณสมหมาย	อรจนาเสียว	๖๐๐ บาท
พระอาจารย์ชัยยุทธ	ชยวุฑฺโธ	๕๐๐ บาท
คุณแม่เซี้ยมเอ็ง	บุษราคัมตระกูล	๕๐๐ บาท
พระปณต	คุณวุฒฺโฑ	๕๐๐ บาท
พระมารุต	คุณมารุโท	๕๐๐ บาท
คุณกุญช์ฐานิฏฐ์	แสวงสุข	๕๐๐ บาท
คุณชัยโรจน์	เหลืองอรุณศิริ	๕๐๐ บาท
คุณผาณิตชา	ณ ลำปาง	๕๐๐ บาท
คุณแม่เซี้ยมเอ็ง	บุษราคัมตระกูล	๕๐๐ บาท
คุณภาณุ	ลัคนาภิเศรษฐ์	๕๐๐ บาท
คุณมาริษยา	ฐิติกุล	๕๐๐ บาท
ท.ญ. รัตนาวดี	บุปผาเจริญสุข	๕๐๐ บาท
คุณวิสุทธา	มะกลำทอง	๕๐๐ บาท
คุณลัดดาวัลย์	วิสุทธิบัณฑิต	๕๐๐ บาท
คุณศิริวรรณ	กฤษณสมิต	๕๐๐ บาท
คุณสุภาวดี	อึ้งรังษี	๕๐๐ บาท
คุณสุณี	เตชะเสนีย์	๕๐๐ บาท
คุณสุณี	วัชราเกียรติศักดิ์	๕๐๐ บาท
คุณสุภาพร	คูวัฒนาถาวร	๕๐๐ บาท
คุณยายสิริ	เมฆสกุล	๕๐๐ บาท
คุณสมศรี	ธีรกำจาย	๕๐๐ บาท
คุณนวลฉวี	สีดา	๕๐๐ บาท
คุณอรวรรณ	วิเศษสมวงศ์	๕๐๐ บาท
คุณเอี่ยม - คุณจินดา	พูนเพิ่มศิริ	๕๐๐ บาท

คุณอรจิรา	เดียววานิช	๕๐๐ บาท
คุณเอกชัย	อึ้งอร่าม	๕๐๐ บาท
พระภัทรศักดิ์	กมฺมสุทฺโธ	๓๐๐ บาท
คุณดวงใจ	เรืองเดช	๓๐๐ บาท
คุณเพ็ญศรี	ถาวรผล	๓๐๐ บาท
คุณขนิษฐา	เฮงประสิทธิ์	๒๐๐ บาท
คุณธัญธร	ทุ่มริมทร์	๒๐๐ บาท
คุณณิฐกมล เฮงประสิทธิ์ อุทิศให้คุณวันนา แสนปัดชา อาจารย์ใหญ่		๒๐๐ บาท
คุณพัชรินทร์	พรชัยสำเร็จผล	๒๐๐ บาท
คุณเอกรินทร์	พลอยประเสริฐ	๒๐๐ บาท
คุณลายทอง	คนยงค์	๑๐๐ บาท
คุณวิไลลักษณ์	วิมลโนช	๑๐๐ บาท
คุณสมพิศ	ม่วงเกลี้ยง	๑๐๐ บาท
คุณอาบจิตต์	แก้วสัล	๑๐๐ บาท

❖ ❖ ❖ ❖ ❖ ❖ ❖ ❖